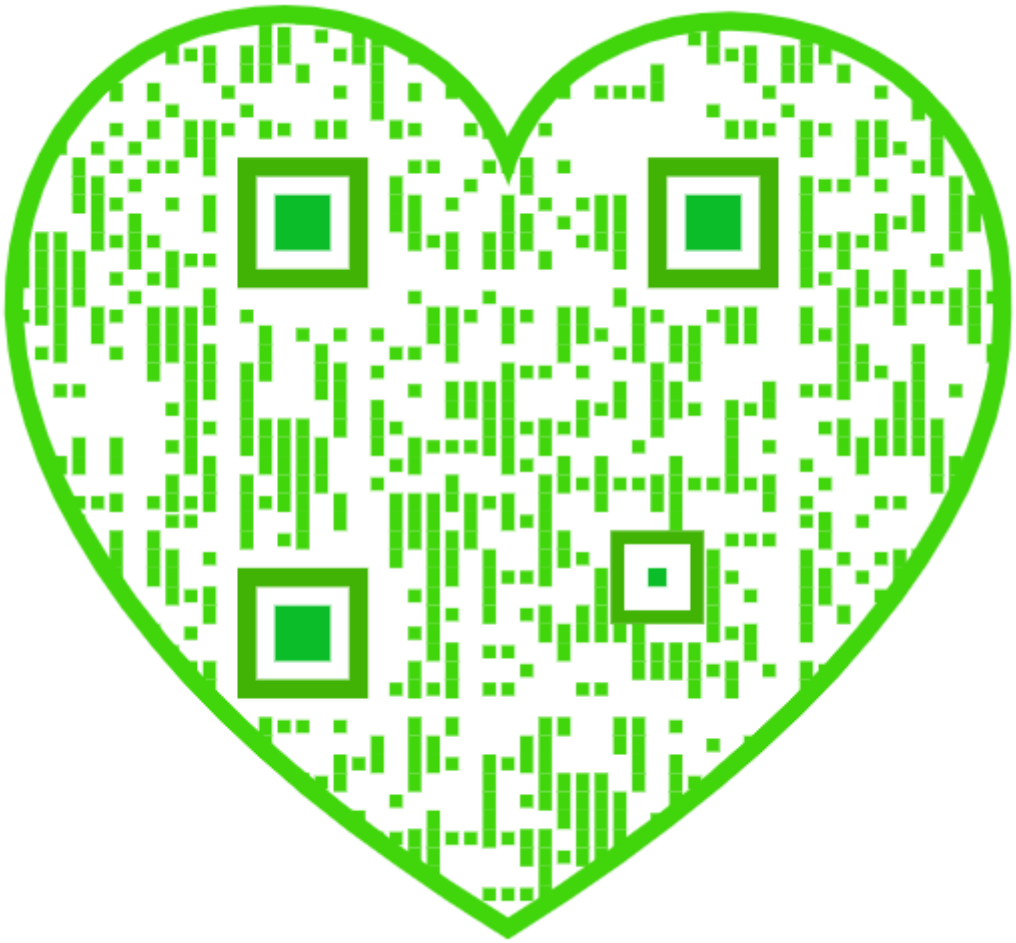

De Katholiek.

TWAALFDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Utrecht.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
J. T. JORNA, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINTS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, Pastoor te Weesp.
G. A. OORTMANS, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
A. J. PLUYM, Regent in het Seminarie te Voorhout.
J. H. SMITS ✲, Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VEEE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

DE KATHOLIEK
Godsdienstig-, Geschied- en
Letterkundig
MAANDSCHRIFT.
Zesde Jaargang
Twaalfde Deel.
Wanten te Rome in de poert,
Sergius die Pauwes beniedede,
En hine Aertsche bisscop wiede.
Melis Stoke.
Indicavimus
Gratiatem
Frangnostrorum

INHOUD VAN HET TWAALFDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELS.

Bladz.

Le Sage Ten Broek 1
Het kerkelijk jaar. Zevende voorlezing. De feestkring van Pinkster 6
Het placet en de tweede Kamer 30
Onderzoek naar den gehuwden staat der priesteren in de Vriesche Landen, tusschen het Vlie en de Weser, vóór de vijftiende eeuw. 77
Kerkgeschiedenis der Nederlanden 149
Histoire de la Révolution de France, par A. Thiers. 183
Over eene zoogenaamde Ultramontaansche factie in Nederland. 213, 235
Gedachten over de alleenzaligmakende Kerk en christelijke verdraagzaamheid 277
Thomas van Kempen, Luther en Ullmann 259
De vrijheid en de strafwetten 281, 349
De Instructie van Paus Pius VII aan zijnen Nuntius te Weenen in 1805 309

CHRISTELIJKE ARCHEOLOGIE.

Middeleeuwsche Muurschildering in de St. Pieterskerk te Leiden 52

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

Brieven van T. A. aan zijn studievriend den WelEd. Heer A. K. thans Med. Dr. te R..... 330

LAGER SCHOOLWEZEN.

bladz.

Over de benoeming van onderwijzers door de eigenaren van heerlijkheden 265

VERSCHEIDENHEDEN.

Bijbelverspreiding 75
Bladvulling 75
Wat er in de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk al behandeld wordt 143
Dr. Wiseman in de St. Pauluskerk 148
Zegepraal over de Brandewijn-pest in Opper-Silesië 198
Phylacterion 206
Een woord van Professor Opzoomer over de Katholieke Kerk . 273
De algemeene klassikale vergadering 275
Statistiek der Katholieke Kerk in Groot-Brittanje, Engeland en Wallis 278
Het Celibaat in zijne betrekking met de Godsdienst en de maatschappij 326
Voorname bekeeringsgronden der Puseysen 334
Eene voorrede uit de XVI eeuw 389
De algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde Kerk en het Placet 398
Eene aanmerking op de voorlezing door Professor des Amorie van der Hoeven, onder de spreuk: Eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde 400

BOEK-AANKONDIGING.

De waarheid en hare vervalsching 140
De ware wijsheid, Door den Eerw. P. P. Segneri 400

LETTERLOOVER.

Eene vraag 346
Een kwart uurs van godsvrucht 409

EINDE VAN DEN INHOUD VAN HET TWAALFDE DEEL.

LE SAGE TEN BROEK.

De Katholieken van *Nederland* hebben hunnen LE SAGE TEN BROEK verloren! Plotseling is hij hun ontrukt, gelijk hij hun onverwacht gegeven was. Terwijl hij, bijna twee en zeventig jaren oud, nog in volle wapenrusting op de kampplaats stond, en, trots den onvermoeidsten krijger, streed, zonk hij in eens ter neer, niet voor het geweld van vijanden, maar als ter aanbidding van den Heer, Die hem riep. Slechts voor den Heer had hij gestreden; die strijd was zijn leven; en het behaagde den Heer hem ten einde toe het vermogen tot den strijd te verleenen; hij heeft niet behoeven te leven en den strijd aan anderen over te laten; 't werd hem geschonken, te vergrijzen in het staal. Van de kampplaats weggeroepen door Hem, Wiens strijd hij streed, is hij voorzeker opgenomen in de rust der overwinnaars, heeft hij zijne plaats verkregen in de Kerk, daar zij zegepraalt; *Hij heeft den goeden strijd gestreden, hij heeft het geloof behouden, hij heeft zijne loop-*

baan voleind, en nu, wij mogen het vertrouwen, nu prijkt hij *met de kroon der geregtigheid, die voor hem weggelegd was, en die de regtvaardige Regter hem op dien dag*, toen Hij hem wegnam, voorzeker *gegeven heeft*.

Het is onze taak niet, en wij missen ook de noodige bescheiden, om eene levensschets te ontwerpen van den man, wiens dood wij betreuren; maar zooveel is zeker, dat sedert 1815, toen hij zijn voortreffelijk werkje over de *Voortreffelijkheid van de leer der Roomsch Katholieke Kerk* uitgaf, zijn leven een aanhoudende strijd is geweest; een strijd tegen de lasteringen en vooroordeelen, in ons vaderland tegen de K. Kerk wijd en zijd verspreid en diep geworteld; een strijd tot verdediging der regten van de K. Kerk en van hare geloovigen; een strijd voor de vrijheid van geweten en voor de talrijke vrijheden in die ééne vervat. Edel is zulk een strijd: of is het niet edel waarheid en regt en vrijheid voor te staan? daaraan al zijne krachten, daaraan zijn gansche leven te wijden? daar voor zich aan den haat en de verguizing van onverzoenlijke vijanden bloot te stellen? ja, daarvoor de berispingen te willen ondergaan van vrienden! want in zoo heeten en langen strijd geene fouten te begaan, dat is bovenmenschelijk; maar door vrienden worden die fouten nooit met kalmte verdragen, omdat zij den vijanden altoos eene gelegenheid tot voordeel geven.

Als wij nu bedenken, dat de man, die dezen strijd met zoo veel volharding gevoerd heeft, in het Protestantisme was opgevoed; dat hij eerst op ruim dertigjarigen leeftijd tot de Katholieke Kerk overging; dat hij, na reeds negen jaren Katholiek te zijn geweest, zijn eerste schriftje tot verdediging van de leer der Kerk uitgaf, en dat hij eerst daarmede aan het strijdvoeren geraakte; dat hij de eerste is

geweest, die in *Oud-Nederland*, de periodieke pers aan den boven gekarakterizeerden strijd dienstbaar heeft gemaakt, dat de meeste katholieken, die tot nu toe in *Nederland*, door middel der pers, voor de heilige zaak van godsdienstige waarheid, regt en vrijheid kampten, als onder zijne vleugelen, namelijk in zijne periodieke publicatiën, de wapens voerden, of althans op die wijs het eerst hunne krachten beproefd en geoefend hebben; als wij ons dat alles voor den geest halen, dan moeten we erkennen, dat die man een gewigtig geschenk der Voorzienigheid aan *Nederlands* Katholieken was; dat *Nederlands* Katholieken aan dien man groote verpligtingen hebben, en dat zijne nagedachtenis onder ons in zegening moet blijven.

Deze overtuiging bezielt ons, bij de hulde die wij aan den vromen overledene brengen; en het uitspreken dier overtuiging is welligt de grootste hulde, die wij hem brengen kunnen. LE SAGE een geschenk der Voorzienigheid aan *Nederlands* Katholieken, LE SAGE getrouw uitvoerder der goddelijke raadsbesluiten over hem; wij weten niet of daar iets boven kan gaan.

En willen wij zijne nagedachtenis inderdaad bewaren en in eere houden, wat kunnen we beter doen dan bestendigen hetgeen hij stichtte? Zijn *Godsdienstvriend* leve immer voort; zijne *Catholijke Stemmen* klinken voortdurend door *Nederland*. Wij juichen ze toe, die zich gehaast hebben om den heer WITZ, den pleegzoon (op wien de goede geest des pleegvaders ruste!) hunne ondersteuning toe te zeggen en alzoo het bestaan der beide tijdschriften te helpen verzekeren. Neen, het werk, waaraan LE SAGE zijn taak voltooid heeft, is nog niet afgewerkt! Nog lastert men de K. Kerk, hare leer, hare tucht, hare gebruiken, hare dienaren; nog kweekt men de ongerijmdste vooroordeelen

tegen onze heilige godsdienst aan; nog wordt er inbreuk gemaakt op de regten der Katholieken, ofschoon uitdrukkelijk bij de grondwet van den Staat gewaarborgd; nog dreigt men hen met kerker en geldboeten, ingeval zij de zuiver kerkelijke bevelen van hun kerkelijk Opperhoofd, zonder dat op deze de sanctie van de regering gevraagd en verkregen zij, durven nakomen; men wil dat geen Katholiek, op bevel of zelfs op uitnoodiging van den Paus, een gebed zal storten, eene boete zal plegen, een sacrament zal ontvangen, ja, eene inwendige verzuchting uit het hart hemelwaarts zal zenden, zonder dat hij daartoe vooraf door de regering gemagtigd zij: men wil, in een woord, dat de Katholieken in *Nederland* de Nederlandsche regering' als de opperste magt in geestelijke aangelegenheden erkennen en gehoorzamen zullen. Zoo is de toestand. Maandelijks, wekelijks, dagelijks, verschijnen boeken, boekjes en bladen, die de katholieke leer, de katholieke instellingen, de katholieke regten, de katholieke vrijheid op het vinnigst aanranden; alom door het land sticht men vereenigingen, met het kwalijk bedekte, soms zelfs erkende doel, om den Katholieken de middelen tot hun tijdelijk bestaan te ontnemen of te onthouden; om den armen onder hen de aalmoes van den medelijdenden Protestant te ontrekken; om daar, waar men hoop van slagen heeft, door een perfieden onderstand, gegeven of aangeboden, het geweten, het geloof van den in kommer zuchtenden Katholiek te verkrachten. En zou men dan denken mogen, dat de verdediging achter mag blijven, terwijl de aanvallen dagelijks talrijker en heviger worden? terwijl de aanvallers zich al meer en meer veroorloven om met oneerlijke wapenen te strijden? Neen, het werk, waaraan LE SAGE zijne taak voltooid heeft, is nog niet afgewerkt!

Veel, veel is er nog voor anderen overgebleven.

Het is treurig dit te moeten zeggen ; het is smartelijk, tegen broeders te moeten waarschuwen, tegen landgenooten tot noodweer te moeten opwekken ; het is ongelukkig zoo veel onregtvaardigs te ontmoeten, dat men, zijner verontwaardiging niet langer meester, min of meer zich zelven begint te vergeten. Ach, dat is voorzeker een beklagenswaardige toestand! Maar hoe zal hij kunnen eindigen? door aan de vooroordeelen, den laster, de kwade trouw enz. enz. vrij spel te laten? door het onregt te ondergaan en het te verheimelijken? door de handen aan te bieden ten einde gekluisterd te worden? Doe het wie wil; maar de Katholieken moeten zich wachten, van bij al hunne overige rampen nog dezen te voegen, dat zij zich zelven verachtelijk maken; de verachtelijkheid is de grootste van alle aardsche ellenden!

Laat ons dan op de doodkist van den verscheiden LE SAGE het besluit hernieuwen om eensgezind, en uit al onze krachten, voor waarheid, regt en vrijheid te strijden ; niet met materieële wapenen, niet met stoffelijk geweld, maar met de wapenen des geestes, door middel van woord en pers. Zoo kunnen we den dag verhaasten, waarop de waarheid het regt zal doen heerschen en allen vrijmaken.

HET KERKELIJK JAAR.

ZEVENDE VOORLEZING.

DE FEESTKRING VAN PINKSTER.

II.

De voortzetting van het Pinksterfeest in de Kerk.

De oude Wet was de afschaduwing der nieuwe; zij, onvolmaakte Kerk, de voorbeelding der Kerk van CHRISTUS. Dat bleek uit de vorige feestkringen; het blijkt ook uit het Pinkstergeheim.

Op den vijftigsten dag na het slagten van het paaschlam en na de verlossing uit *Egypte's* slavernij, is aan het Hebreeuwsche volk de wet op den berg *Sinaï* gegeven; wij vieren na den offerdood van het waarachtige Lam Gods, op den vijftigsten dag van het Paasch- of Verlossingsfeest, de nederdaling van den H. Geest over de Apostelen en het geloovige volk (1). De innige zamenhang dezer twee feesten is, naar de bemerking van den H. Paus LEO, niet moeijelijk op te sporen: zij staan tot elkaâr als *begin* en *voltrekking*. Hetgeen de Wet als duidelijk uitgesproken, goddelijke openbaring *begon*, dat *voltrekt* de H. Geest in de Christenkerk. Dezelfde Geest heeft het eerste en tweede verbond

(1) Van daar πεντηκοστὴ (ἡμέρα), vijftigste dag.

gesticht (1). Immers de Wet, die, gelijk wij vroeger toonden (2), het Hoogepriesterschap, het Koningschap en de Profeten met zich voerde, had de *belofte*, en die belofte is vervuld in CHRISTUS; in Hem kwam beeld en schaduw tot wezen en werkelijkheid. Doch CHRISTUS beloofde den Geest, die *alle* waarheid zou leeren (3), als *voltrekker* van zijn werk, en zoo is de groote Pinksterdag de *vervulling* der goddelijke openbaring en tegelijk hare *bekrachtiging*. En zoo geeft de Geest getuigenis voor de waarheid der goddelijke openbaring zoo wel van het oud als nieuw verbond, daar de Wet met en in CHRISTUS ook den H. Geest had voorspeld, die over allen zou worden uitgestort (4). Hij daalde neder en *blijft* nu in de Kerk om, tot aan de voleinding der eeuwen, in allen en ieder onzer, zoo wel getuige als voltrekker der waarheid te wezen. Want de heilige geschiedenis moet zich immer hernieuwen en voortzetten op die geheimzinnige wijze als wij in de vorige feestkringen deden zien; en dat geschiedt door dien herscheppenden Geest, die in ons wil komen en wonen en verzuchten (5), en in wien wij, tot het geestelijk leven herboren (6), moeten ademhalen en leven en opgroeijen tot den volkomen wasdom van CHRISTUS (7).

Er is echter nog een tweede verband tusschen het Pinksterfeest van het O. en N. Verbond. Door de wetgeving op *Sinaï*, werden de Joden tot een uitverkoren geslacht,

---

(1) Ut facile diligens Christianus agnoscat initia Veteris Testamenti Evangelicis ministrasse principiis, et ab eodem Spiritu conditum Foedus secundum, a quo primum fuerat constitutum. S. LEO, Serm. de Pentec. I.

(2) Tweede Voorl. D. VI, bladz. 373. (3) JOAN. XVI: 13.

(4) JOËL III. (5) JOAN. XIV: 23; Rom. VIII: 26.

(6) JOAN. III: 5. (7) Eph. IV: 13.

tot een verhevener en bevoorregte maatschappij, tot een volk GODS. God werd hun bijzondere en eenige Heer; hun staatsbestuur was eene Godsregering. Zoo werd ons door de nederdaling en het *ontvangen* van den H. Geest, die van den Vader en den Zoon als beider liefde voorkomt, eene hoogere en allerinnigste gemeenschap met God verzekerd; die meer dan aardsche maatschappij, waarvan CHRISTUS het goddelijk Hoofd en de door Hem gezonden Geest het goddelijk levensbeginsel is, werd in dat plegtig uur gegrondvest: Pinkster is het feest der voltooide stichting van het waarachtig Godsrijk, van het nieuw *Jerusalem*, van die onvergankelijke maatschappij, die alle geslachten en volken moet opnemen in haren moederschoot, om ze te herbaren en haar goddelijk leven deelachtig te maken.

Hier opent zich een wijd veld voor onze beschouwing: wij hebben met betrekking tot dit feest onze gansche heiliging vlugtig te herdenken, met de van CHRISTUS ingestelde orde, waardoor de menschheid in die heiliging moet deelen.

Meermalen bemerkten wij, hoe CHRISTUS en Koning en Profeet en Hoogepriester is. Hij is vooral dáárom Koning of Gezag, om als Profeet of Verkondiger der waarheid en als Hoogepriester of Middelaar en Verzoener zijn verlossingswerk in de menschheid voort te zetten. Ten dien einde stichtte Hij een onvergankelijk Rijk, dat niet van deze wereld is (1), eene geestelijke maatschappij, de Kerk, die Hem gelijkt en door hare hierarchie of heilig gezag

(1) JOAN. XVIII: 36.

zoowel zijne prediking als zijn hoogepriesterschap doet voortduren.

In die Kerk is een levend gezag, dat door den goddelijken Geest wordt bestraald en nimmer sterft, en zoo gaat de prediking der goddelijke waarheid immer voort. Dáár is een priesterschap, waardoor CHRISTUS zelf de ééne eeuwige Hoogepriester is voor alle toekomende tijden (1), en hierdoor houdt de toepassing der verlossing niet op. Met het Pinksterfeest vertoont de Kerk zich dadelijk in werking en leven. Het gezag zien wij uitgedrukt in PETRUS, die de magt had ontvangen, om als opperherder de lammeren en schapen te weiden (2); hij treedt het eerst op en getuigt, dat de Heer hem *geboden* heeft het volk te prediken, en op het woord diens Apostels bekeeren zich duizenden Joden, uit alle stammen en talen te *Jerusalem* vergaderd; PETRUS sprak, en de H. Geest kwam over allen die het woord hoorden (3).

Het voorbeeld, waarnaar die afgedaalde Geest in de Kerk blijft werken, is CHRISTUS zelf, dewijl Hij door CHRISTUS afgebeden, verdiend en gezonden is, en Hij, daar het gevolg aan de oorzaak beantwoordt, ook niet dan naar den vorm of het voorbeeld van CHRISTUS kan werken (4). CHRISTUS vereenigt de goddelijke en menschelijke natuur in één persoon: het goddelijke met het menschelijke te vereenigen is ook het magtig streven der Kerk, die daarom één en algemeen of katholiek, apostoliek, en heilig wezen moet.

Is er immers één CHRISTUS als Verlosser en toonbeeld, één H. Geest als levensbeginsel, zoo is er slechts één

---

(1) Hebr. VI: 20; IX: 11. (2) JOAN. XXI: 15.
(3) Act. Ap. II; X. (4) *De Katholiek*, D. X, bl. 162.

waarachtig ligchaam van CHRISTUS, ééne Kerk, levend door zijnen Geest, die de leden onder elkander en dezen weder met God vereent: de Kerk is één.

Maar die Kerk is dáártoe en zóó gesticht, dat zij alle tijden, volken en plaatsen omvatten en heiligen kan. En ofschoon zij als de *ééne* Kerk daarom reeds de *algemeene* en *apostolieke* is, wordt zij evenwel te regt ook aldus genoemd, omdat zij, gelijk CHRISTUS en zijn H. Geest voor allen zijn gekomen en tot de voleinding der eeuwen de wereld niet meer uitgaan, even zoo allen tot zich roept en immer riep en roepen zal tot aan het einde der dagen. Ook PETRUS verwijst op alle profeten en op de vroegere belofte van dien Geest, die over *alle vleesch* zou worden uitgestort, en de ontelbare *vreemdelingen* te *Jerusalem* getuigden reeds, dat zij in *hunne* talen Gods groote daden hoorden verkondigen (1).

Die Kerk bestaat door CHRISTUS, haar Hoofd, die heilig is, en zij leeft door den *heiligen Geest;* haar doel is de menschheid te heiligen, wie zij daartoe overvloedige middelen aanbiedt; zij heeft eene wolk van getuigen, ontelbare Heiligen voortgebragt, die of reeds zegevieren of nog lijden en strijden. Van deze heiligheid geeft het geheele Pinksterfeest getuigenis in de Apostelen, in de bekeerlingen, zoo Joden als Heidenen, want *dagelijks* vermeerderde God toen het getal van degenen, die zalig zouden worden (2).

Willen wij nu door die Kerk leven, dan moeten wij met haar in gemeenschap zijn en haar binnentreden; dan zal haar H. Geest de onze en haar Hoofd ook ons Hoofd wezen. En zijn wij door den H. Geest in CHRISTUS, zoo

(1) Act. Ap. II. (2) Ibid. 47.

dat wij leven, doch niet wij, maar CHRISTUS leeft in ons, dan wordt zijne voldoening de onze, zijne offerdaad onze daad, zijne volkomene gehoorzaamheid en vervulling van Gods wet de onze, dan zijn wij een nieuw schepsel; want in Hem is het eeuwige leven, en ons leven is dan met CHRISTUS verborgen in God (1). Wij zien dan ook op het Pinksterfeest, *hoe* de bekeerlingen de Kerk binnentreden; zij worden op bevel van PETRUS in den naam van den Heer J. C. gedoopt; hun werden de handen opgelegd en zij ontvingen den H. Geest: zoo werden zij bij het getal der geloovigen gevoegd en waren volhardend in de leer der Apostelen, in de deelneming aan de breking des broods en in het gebed (2).

Wij worden hiermede van zelf tot de meer bijzondere middelen gebragt, welke het bovennatuurlijk leven ons mededeelen.

De Kerk innerlijk en uiterlijk, goddelijk en menschelijk gelijk haar Hoofd en Stichter, ontving van Hem heilmiddelen, aan zijne en daarom aan hare natuur gelijk; uitwendige teekenen om eene inwendige genade én aan te duiden én mede te deelen. Zoo beantwoorden de Sakramenten aan onze natuur, daar wij ziel en ligchaam, geest en stof, innerlijk en uiterlijk beide zijn. Waartoe nu dat uiterlijke teeken strekt en wat de verschillende sakramenten in de ziel uitwerken, moeten wij te dezer plaatse herinneren.

1. En voor dat uiterlijke teeken is de eerste reden gezegd: wij zijn niet enkel *geest*, maar ook *zinnen* en be-

---

(1) Col. III: 1—10; II Cor. III: 18 en V: 17; Rom. VI: 4; VIII: 29; JOAN. XVII: 21—24.

(2) De lessen op den 1ª, 2ª en 3ª Pinksterdag uit *Hand.* II, X, VIII.

hoeven dus genademiddelen overeenkomstig onze natuur, om met ziel en ligchaam beide den Schepper van beide te kunnen dienen. 2. Ten andere zijn de uitwendige teekenen, bij de toediening der Sakramenten in gebruik, uit de natuur genomen; dat heeft iets vernederends en daarom iets heilzaams voor onzen hoogmoed. Door de zonde toch is eene dubbele slavernij in de wereld gekomen: de mensch heeft de natuur zelve in slavernij en in barensnood gebragt (1), en hij heeft door het verlagend zingenot zich wederkeerig in hare dienstbaarheid geworpen. En het is zeker zoo vernederend voor hem als vereerend voor het stof, dat de Koning der Schepping, door de verleiding der zinnen gevallen, zich van die zelfde zinnelijke natuur bedienen moet om zich boven haar te verheffen. De aarde, in het zweet zijns aanschijns tot vruchtbaarheid gedwongen, geeft hem druiventrossen en korenaren voor het verhevenst Sakrament, dat hem moet spijzen in zijne krankte en een eeuwig leven wederschenken.

3. Maar vooral is dat uiterlijke teeken eene verzinnelijkte en daarom krachtige voorstelling of afbeelding van de genade, door dat teeken aangeduid en in het Sakrament medegedeeld. Bij het doopsel gebruikt men water, het algemeen middel tot reiniging. Het woord komt bij het element, zegt de H. AUGUSTINUS, en het Sakrament is daar (2). En ook dit zinnelijk woord, — het zij in het voorbijgaan opgemerkt, — die werkende vorm, naar goddelijke instelling uitgesproken, wat brengt het al voort, wat leven baart het in die heilige geheimen! Doch is het wonder, dat het alwerkend woord, dat schept en her-

(1) Rom. VIII: 19.
(2) Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum.

schept, dat het leven is van onzen geest en het leven der maatschappij, ook in bovennatuurlijke orde onnagaanbare kracht en beteekenis heeft. Ja, nog wil God hier, gelijk weleer aan JOSUE, aan de stem eens menschen gehoorzamen. — Zie verder de stof van drie andere Sakramenten: bij het vormsel, de priesterwijding en het laatste oliesel wordt olie gebezigd, een verzachtend, genezend, sterkend middel, waar ook de oude kampvechters zich mede zalfden, als zij ten strijde gingen om de zegekroon te behalen. Is ons leven insgelijks niet een gedurige en geweldige strijd tegen een' drievoudigen vijand, die wij onophoudelijk en tot in den dood zelven overwinnen moeten?

Bij de zinrijke stoffe van het verhevenst Sakrament, die na de Consecratie enkel schijn en gedaante is, toeven wij iets langer. Voor die spijs der zielen wordt brood en wijn genomen, waarmede het ligchaam zich pleegt te voeden en kracht en leven onderhouden wordt. Het brood is uit vele graankorrels vereenigd, zegt de H. AUGUSTINUS, en de wijn vloeit uit vele druiven zamen: een zinnebeeld, hoe wij, ofschoon vele ledematen één ligchaam van CHRISTUS moeten uitmaken; wij, hoewel velen, schreef de H. PAULUS, wij allen zijn één ligchaam, die van één brood deelen (1). Het tarwegraan ten andere moet in de aarde vallen en sterven, wil het vruchten voortbrengen (2); zoo moest de Zaligmaker leven, lijden en sterven, wilde Hij tot zielespijs zich geven in het hoogheilig geheim, waarin wij de gedachtenis van zijn leven, lijden en sterven, maar ook van zijne verheerlijking vieren. Hoort hoe een onovertroffen

---

(1) Unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. I Cor. X: 17.

(2) JOAN. XII: 24.

Katholiek dichter het zinnebeeld daarvan in het tarwegraan bezingt:

't Gezaeide graen lijt onder d'aerde last,
En boven d'aerde, en worstelt, daer het wast,
Met reghen, zon en vorst en schrale vlaeghen:
't Wort dickwijls van een haghelhuy geslaeghen;
Terwijl het bloeit, of in zijn airen schiet
En zwelt; het lijt van mist en lucht verdriet:
En schoon de zein het maeide op 't veld ter neder,
Noch worstelt het met wisselingh van weder
En winden, eer het op den dorsvloer raeckt:
Daer gaet het op een beucken, dat het kraeckt:
De vleghel spaert dan halm, noch kaf, noch koren:
De korenair wort tot verdriet geboren.
Vier tijden gaen in arbeit van dees vrucht:
De herfst ontfanght het zaet; de winterlucht
De teere spruit; de lent de groene stelen:
De zomerzon begint den halm te gelen,
En kroont de vrucht, die 't leven onderhout,
Om 't blonde hooft, met eene kroon van gout,
Met strael op strael; noch moet ze in 't einde lijden,
Dat 's maeiers vuist haer koom' met zeissens snijden;
Dat d'ackerman haer hinde en slepe en torss';
De vleghel haer op 'shuismans dorschvloer dorsch';
De wan haar wann'; de molensteen haer breke,
De voet haer knede, en 'sovens gloet haer steke
Op 't hooft, en sluit de kruim in eene korst.
Zoo decktze op 't lest de tafel van den Vorst,
En spijst en voedt de Koningklijcke monden:
Zy stont op 't velt, nu wortze op 't hof gevonden;
Flus deckte haer de schuur en grove zack;
Nu deckt haer 't hofgewelf en gouden dack.
O edele air! Laet treffen wat kan treffen,
Ghy neight uw hooft, om 't hooft om hoogh te heffen;
Laet hagelen, laet maeien, dorschen, slaen;
Ghy valt, om eens op 's Koninghs disch te staen.
't Vernederen schijnt vruchteloos en deerlijck;
Doch geeft in 't eindt meer luisters aan het heerlijck.

In krachtige verzen past dan de Dichter dit zinnebeeld op CHRISTUS toe; wij durven slechts de volgende schoone regelen overnemen:

Zoo groot een eer bestraelt de straelende airen,
Wanneer ze op 't vlack der zeghenrijcke altaeren,

Door wil en kracht van 't aldoordringhend Woort,
Veranderen (wie siddert niet die 't hoort?)
In CHRISTUS lijf; waervoor gekroonde zielen
Van Keizeren in stof eerbiedigh knielen;
Waervoor de wolck, vol Enghelen, bevreest
Te rugghe drijft, en over 't welck de Geest
Der Duive hanght met schitterende wiecken,
Die uitghespreit naer Paradijsdaeu riecken,
En stercken 't hart des flaeuen in 't geloof:
Dan breeckt de glans der Godtheit door de schoof,...
. . . . . .
o aller wondren wonder!
Wij zien de garf, en JESUS schuilt er onder;
EMMANUËL, wiens overstreepte borst
Met roeden wiert gegeesselt en gedorscht (1).

Het is onnoodig andere zinnebeeldige beteekenissen uit de H.H. Vaders hier bij te voegen. Bemerkt nog van de twee overige Sakramenten, dat in de biecht, na eene rouwmoedige schuldbelijdenis, woorden van vrijspraak ter kwijtschelding van de zonden, en in 't huwelijk, bij het in elkander leggen der handen, verneembare woorden van zamenstemming worden gesproken, ten teeken van de wederzijdsche overgave en innerlijke vereeniging der zielen.

4. In elk Sakrament eindelijk zien wij dat zinnelijk, soms *stoffelijk* teeken met *inwendige* genade vereenigd; dit getuigt ons de verheffing en heiliging van het stof. Deze diepere zin van het uitwendig teeken der Sakramenten zal genoegzaam blijken uit hetgeen wij nu van de *innerlijke* werking der heilmiddelen, en vervolgens van de *Sakramentaliën* zullen aanstippen. Door de Sakramenten en de hen omgevende Sakramentaliën wordt én de mensch én de natuur verheven; beiden worden zij er door verlost en aan de dienst van God *toegeheiligd*.

---

(1) VONDEL. Altaergeheimenissen, uitvoerig toegelicht door F. J. H. Te *'s Hertogenbosch*, bij J. J. ARKESTEYN, 1825. II Boeck, *Offereere*, bladz. 193.

Het kruisoffer, waardoor de Pinkstergeest, de gever aller gaven, verdiend werd, is nog de bron aller genaden en heiliging en wordt in de Kerk onafgebroken vertegenwoordigd en voortgezet in de offerande der Mis. En hierdoor en door de H. Sakramenten, die van het offer hunne heiligende kracht ontvangen, kan de verlossing en heiliging door alle eeuwen heên, alom en overal, op alle betrekkingen en standen, op alle personen en elken leeftijd worden toegepast.

Naauw treedt ook de pasgeborene als schuldig lid van een schuldig geslacht schreijend de wereld in, of, afgewasschen in den naam der H. Drieëenheid en herboren door het water en den H. Geest, wordt hij door het *doopsel* in de gemeenschap met CHRISTUS en als een kind in de Moederkerk opgenomen. Alle plegtigheden, bij dit Sakrament in gebruik, verwijzen op de verhevene bestemming des doopelings: de kruisteekens, over hem gemaakt, en het bezweren en verzaken des erfvijands duiden den toekomstigen strijd en het heilteeken aan, waarin hij dien te voeren heeft; de driewerf herhaalde toeademing verzinnelijkt de mededeeling van den H. Geest en zijne genadegaven; hem worden de handen opgelegd, gelijk de Heer het over de kinderen deed om ze te zegenen; het in den mond gespreide zout is het zinnebeeld der ware wijsheid, welke hem voor het bederf der zonde moet behoeden; ooren en neus worden met speeksel bestreken, eene handeling, welke de Heer verrigtte om de zinnen te ontsluiten; de zalving met olie geschiedt om de sterking van den goddelijken Geest tot den heiligen strijd aan te duiden. Eindelijk wordt de doopeling met een wit kleed ten teeken der onschuld overspreid, en hem eene brandende kaars toegereikt als afbeelding van CHRISTUS, het licht der wereld.

En de priester sluit met de schoone woorden: Ga in vrede, de Heer zij met u (1)!

Komt de doopeling tot de jaren van kennis, dan sterkt hem het H. *Vormsel* tot den dreigenden strijd: de Bisschop, of de daartoe gemagtigde priester, legt hem de handen op, zalft hem kruisgewijze het voorhoofd, bidt den H. Geest over hem af, waarop de jeugdige kampvechter wordt heêngezonden, om naar het voorbeeld van zijn goddelijk Hoofd met onbezweken moed onder de heilbanier ten strijde te gaan. Ach! dat hij nimmer die glorievolle kruisvaan verliete, nimmer zich schaarde bij de vijanden zijns Meesters! Maar eene vijandige wereld, die in het kwade is gesteld, verlokt en roept met vele stemmen; begeerlijkheid woelt van binnen, en dan ook,

> ..... om zijne ziel te dooden,
> Genaakt de helsche slang, en met een zoet gevrij,
> Houdt zij 't bekoorlijk ooft, zijn lusten aangeboden,
> Allengskens nader bij (2).

Helaas! menigeen bezwijkt en valt, gelijk eens ADAM viel; verloren is dan weder de onschuld met al hare gaven; verloren is de liefde des Vaders, en zijn Zoon en de H. Geest zijn geweken uit het hart, terwijl de verblinde zondaar, in oproer met zich zelven en met zijn' God, naauw den cherub met het vlammend wraakzwaard meer ziet, die hem wegbant van het andermaal verloren paradijs. En toch

---

(1) Eene beknopte uiteenzetting der kerkelijke ceremoniën vindt men in *de Gebruiken en Plegtigheden der R. K. Kerk* van JOSEF ANTONY, welke vrij bewerkte vertaling uit het Duitsch met menige nuttige aanteekening geleverd is door den Zeer-Eerw. heer H. J. SONJEE R. K. Pastoor te *Noordwijk*. Te Amsterdam, bij J. S. de Haas en J. H. van Spanje, 1846. Wij wenschen dit leerzaam werkje in veler handen.

(2) Naar *de Engelbewaarder* in *de Katholiek*, D. VI.

zoo niet eene oneindige liefde zich zijner erbarmde, het paradijs des hemels werd hem nimmermeer ontsloten? Gelukkig zoo hij, door de zoete inspraken dier liefde die hem zoekt, tot het bewustzijn van zijn' onzaligen toestand gekomen, met eene ziel vol rouwe zijne zonden verfoeit; dan breekt hij af met de vijanden Gods, en rouwmoedig boeteling belijdt hij zijne schuld, maakt het ernstigste besluit voor de toekomst, en is bereid werken van boete te plegen tot herstel, genezing en afwering van 't bedreven kwaad. Betrouw, verloren zoon! betrouw; reeds is de vaderhand des Priesters opgeheven, om u in den naam van JESUS de vrijspraak en vergiffenis uwer zonden te schenken; Vader, Zoon en Geest komen weder hunne woonplaats bij u nemen, en gij moogt u op nieuw voeden met de levensvrucht van 't u ontsloten paradijs.

Door het nuttigen dier goddelijke offerspijze in het *H. Sakrament des Altaars* wordt de geloovige met de altoosdurende offerande en den eeuwigen Hoogepriester op het innigst vereenigd; dáár viert hij al de geheimen der verlossing mede, ontvangt het onderpand der goddelijke liefde, de kiem van de verrijzenis en het onsterfelijk leven en het beginsel zijner eeuwige verheerlijking. Dáár vooral wordt de mensch der goddelijke natuur deelachtig.

Doch niet de enkele personen slechts worden door genademiddelen geheiligd, de twee groote staten, waarin de gansche maatschappij leeft, de echtelijke en ongehuwde staat zijn door een eigen Sakrament, door het *Huwelijk* en het *Priesterschap* verheven.

Het huwelijk, waarin twee zich tot één vleesch vereenigen (1), en de kleinste — de huiselijke — maatschappij

(1) Gen. II: 23.

vormen ter voortplanting van de groote wereldmaatschappij, wordt door de Kerk zoo zeer verheven en geheiligd, dat in dien staat, gelijk de H. PAULUS leert (1), de betrekking van man tot vrouw vergeleken wordt bij de vereeniging van CHRISTUS met zijne Kerk, wier Hoofd Hij is; zoo innig en vlekkeloos, zoo vruchtbaar en onverbrekelijk als deze goddelijke vereeniging is, moet ook hunne heilige verbindtenis in CHRISTUS wezen.

En wie van God, als AARON weleer, geroepen werd om alles voor allen te worden, ten einde allen voor CHRISTUS te winnen en voort te brengen ter voortzetting en uitbreiding der bovenaardsche maatschappij der Kerk; wie geroepen werd om bij uitnemendheid de dienaar van CHRISTUS te zijn, opdat de verkondiging der waarheid voortgezet, de heilige geheimenissen gevierd, de Sakramenten uitgedeeld en de geloovigen bestuurd en geleid worden op den weg des heils: hij wordt door het Sakrament des Priesterschaps, dat de Bisschop onder handoplegging, zalving, gebed en vele plegtigheden toedient, tot dat verheven doel met magt bekleed van boven, en ontvangt bijzondere genaden om aan de pligten van dien heiligen staat te beantwoorden. En wordt hij, gelijk de Apostelen en de leerlingen op het Pinksterfeest, gezonden om te gaan en te onderwijzen, dan is het zijn roep en pligt, aan zijne zending getrouw, de man des offers te wezen en waar hij vermag, het volk door CHRISTUS in den H. Geest, in eene levende gemeenschap met God te brengen, te onderhouden en op te voeren tot het hemelsch vaderland. Door dien hoogeren roep, welken de ongehuwde stand op verschillende wijzen in de Kerk heeft, is door

(1) Eph. V: 21—29, 33.

haar het celibaat verheven, vruchtbaar voor den hemel en de *godgewijde* staat bij uitnemendheid geworden.

Maar er is in ons leven nog een gewigtig en allesbeslissend oogenblik, wanneer de kranke geloovige magteloos ligt uitgestrekt aan den eenzamen oever der eeuwigheid. Heil hem, die dan zeggen kan: Ik heb de oude dagen herdacht en de eeuwige jaren in mijn' geest gehad (1). Heil den kinderen der Kerk; ook dan verlaat zij de haren niet, maar is hun met hare troost- en genademiddelen ter zijde; dan sterkt zij den vegen kampvechter tot dien jongsten worstelstrijd; zij zendt hem haren dienaar en

Hij brengt de teerspijs aan, die vol van god'lijk leven
De vrijgemaakte ziel ten hemel op doet zweven;
. . . . . en drupt een olie, die de vlam
Der liefde voedt in 't hart, en 't ligchaam, dat reeds stram
Aan 's afgronds oever ligt, hersterkt kan op doen rijzen,
Al biddend op de leên des afgematten grijzen.

Of is zijne jongste ure daar, dan begeleidt zij den stervende bij zijnen overtogt nog met hare troostende stem: vertrek, o Christenziel, zoo bidt haar priester dan

..... en treedt aan 't sterfbed nader;
Vertrek van d' aard in naam uws Scheppers, d'eeuw'gen Vader,
In naam van zijnen Zoon, die voor u leed en stierf,
In naam van beider Geest, wiens leven gij verwierf,
Vertrek, o Christenziel, in naam der eng'lenreijen,
Der Cherubijnen, al der hemelheerschappijen
En uitverkoornen Gods, door 't eige bloed gered;
Dat zij voor u dit uur getuigen in 't gebed;
Vertrek en dezen dag zij uw verblijf in vrede,
Uw woonplaats 't heiligdom van Sions opperstede....
. . . . . .
En midd'lerwijl hij spreekt, daar hijgde 't door de lucht,
Daar daalde onzigtbaar op hun ligt omwolkte vlugt

(1) Cogitavi dies antiquos et annos æternos in mente habui. Ps. LXXVI: 6.

De rei der eng'len neêr; zij vingen bij 't ontbinden
Zijn ziel in de armen op, en als de morgenwinden
Gaan steigren met den geur der dalbloem die ontsluit,
Zoo voerden ze op hun wiek haar d'aardschen kommer uit (1).

Zoo omgeeft ons een zevental genademiddelen van de geboorte tot aan het graf; met eene heiligende kracht doordringen zij alle betrekkingen en standen, veroneindigen al de oogenblikken onzes levens en bieden een ieder en der gansche menschheid eene blijde onsterfelijkheid aan.

Die Sakramenten zelven echter zijn weder van veelvuldigen luister omgeven, daar zij onder vele zegeningen, zinnebeelden en gebruiken worden toegediend; welke plegtigheden, tot luister der Sakramenten vastgesteld, met alle andere ceremoniën en zegeningen, die in de Kerk geschieden, onder den naam van *Sakramentaliën* worden aangeduid (2), wijl zij wel iets *Sakramenteels*, maar de kracht, noch de werking van het Sakrament hebben. Die veelvuldige zinnebeelden en zegeningen, kruisteekens, handoplegging, toeademing en aanblazing, het uitspreken van den naam JESUS, waarin wij God moeten bidden en alles geschieden moet, het gebruik van gewijd water, gezegende olie en balsem en zoo veel meer, het dient alles: deels, om den rijkdom en de kracht der Sakramenten verzinnelijkt en levend, en daardoor hunne beteekenis en hooge waarde den geloovigen nadrukkelijker voor te stellen;

---

(1) Uit *het Afsterven van* SABINUS door C. B. *De Katholiek*, D. II.

(2) Sacramentalium nomine significari solent vel cæremoniæ quædam institutæ ab Ecclesia ad ornatum Sacramentorum vel generalius omnes cæremoniæ et benedictiones sacræ quæ in Ecclesia fiunt. SUAREZ, *de Simonia* C. XIV. De sakramentaliën in bepaalder zin zijn vervat in dezen regel:

Orans, tinctus, edens, confessus, dans, benedicens.

Het gebed, gewijd water, gewijd brood, de schuldbelijdenis, aalmoes en zegening. DROUIN, *de re Sacramentaria.*

deels om de Sakramenten in een' kring van heilig licht te plaatsen, dat hen als beschermt en voor ontwijding behoedt; maar vooral ook, en bij deze reden staan wij even stil, om de goddelijke wijding en heiliging in en door die Sakramentaliën over al het geschapene zoo veel mogelijk uit te breiden.

Want gelijk wij de zon met haar magtig licht alles doordringen, verlichten, verwarmen, bezielen en tot rijpheid zien brengen zoo tracht het goddelijk licht met zijn' heiligen luister, met zijne zachtheid en kracht, de wereld te doordringen, te verheffen en ter verheerlijking op te voeren. Ook alle schepsel, der ijdelheid en nietigheid onderworpen, verzucht naar verlossing en toeft op de openbaring Gods (1). In een' nieuwen hemel en eene nieuwe aarde, in eene herstelde natuur, zal de herstelde mensch leven, gelijk de onschuldige Koning der Schepping in het ongerept en maagdelijk paradijs. Heiliging van den mensch en wijding van de natuur, waarin hij leeft, gaan in de Kerk gepaard; zij wenscht door die wijding, welke en het oude vernietigt en het nieuwe schepsel voortbrengt, het verleidende en ijdele, den vloek (2) uit de natuur als weg te nemen en hare zegeningen over alle schepsel uit te breiden; zij wijdt de tempels, altaren, klokken, kelken, tempelvaten en kerkgewaad, het water, vuur, waslicht, vruchten, zout, balsem, olie, woningen en velden, tot de aarde zelfs, waarin ons ligchaam de verrijzenis zal verbeiden: want wat eenmaal dezer wereld en den tijd diende, het moet alles nu aan God en aan de eeuwigheid worden toegewijd.

Want ook de natuur behoort aan God; ook zij moet

(1) Rom. VIII: 19. (2) Gen. III: 17.

Hem openbaren en verheerlijken ; wat nu uit haar en hare edelste elementen in de eeredienst wordt opgenomen en gebruikt, is een zinnebeeldig eerbetoon van dat geschapene aan den Schepper van al wat leeft en bestaat ; is een hulde en dank, die de mensch als priester en plaatsbekleeder der redelooze schepping, in haren naam, den Opperheer aanbiedt, en hem zelven in daad en offer te volkomener doet belijden, dat God de Heer aller schepselen, de Beschikker is van dood en leven, wien alle lof en dank behoort ; opdat het waarheid worde wat de heilige dichter vraagt, dat alle schepsel met ééne stem, één eeuwig loflied, den Opperheer prijze ; opdat het waarheid worde wat een plegtige Pinksterzang verkondigt : dat de gansche wereld over de geheele aarde juiche van overvloedige vreugd (1).

Door het uit de natuur en 't leven genomen uiterlijke der kerkgebruiken, die in *woorden, zinnebeelden* en plegtige *handelingen* bestaan, en onzen *geest*, onze *zinnen*, onzen *wil*, en dien in *handeling* en *daad* uitgesproken, wedergeven, mag dan de geloovige christen met al de krachten der natuur en van zijn eigen wezen haren en zijnen Maker huldigen en verheerlijken ; tracht hij met de Kerk, daar de verzinnelijkte en levende uitdrukking zijner vermogens het krachtdadigst op menschen van dezelfde natuur moet werken, die verheerlijking alom uit te breiden en openbaar, maatschappelijk, algemeen en duurzaam te maken, en zoo zal de geheiligde natuur en maatschappij, èn in eene openlijke en algemeene eeredienst immer en overal aan God geven wat God behoort, èn den verlosten mensch weder dienen niet slechts voor zijn stoffelijk en tijdelijk, maar ook voor zijn geestelijk en onsterfelijk leven.

(1) Verg. LÜFT, Liturgik ; ASSEMANI, de Ritibus Sacris; LANGUET, de vero Ecclesiæ sensu circa S. Cæremoniarum usum.

Voeren wij een enkel voorbeeld aan : de Kerk maakt een veelvuldig gebruik van het water dat zij *wijdt*. Het water is ook een der voornaamste elementen (2). Wat kiemt, wast, rijpt op aarde zonder het water? Heeft niet eens Gods Geest op de wateren gezweefd om ze vruchtbaar te maken? Water is dan ook het zinnebeeld der genade, van die levende bronwel, die zich overal uitstort, in het binnenst doordringt, verkwikt, reinigt, kracht en leven schenkt en daardoor gelijkvormig en één maakt met Hem, van wien die genade uitgaat en geschonken wordt. Om die gedachte van een vlekkeloos en onsterfelijk leven, door de genade medegedeeld, meer te doen uitkomen, mengt de priester het water dat hij wijdt, met gewijd zout, een natuurlijk en krachtig zinnebeeld, daar het zout het bederf weert en voor vergaan behoedt.

Hetzelfde is bij de gewijde olie opgemerkt. De olie lost het verharde op, reinigt, maakt buigzaam, sterkt, geneest, verkwikt, verheldert en vervrolijkt het aangezigt, geeft voedsel aan de lichtvlam en weert het verderf. Heeft de goddelijke genade in hoogeren zin niet soortgelijke uitwerkselen?

Wat wil het kruis, dat de Kerk zoo dikwerf en bij alle hare zegeningen gebruikt? Dat hoogst eenvoudig en zoo diepzinnig teeken, honderdvoud in de natuur terug te vinden, is zoo vol geheimenis, dat hiervan wel eens opzettelijk zal gesproken worden. Hier gedenke men slechts, dat aan het kruis de eeuwige verzoening tusschen God en de schuldige menschheid is uitgewerkt; 't is daarom het teeken van den Zoon des menschen, het zwak en magtig teeken van lijden en verwinning, de glorievolle banier der verlossing,

(1) Ἄριστον μὲν ὕδωρ. 't Edelst is het water! Zoo ving PINDARUS met het gevoelen der ouden zijne *Olympia* aan.

het middenpunt der geschiedenis, de hoofdgedachte van heel ons leven. 't Moet daarom prijken op bergen en heuvelen, langs wegen en velden, op de spitsen van torens en tempels, op de kroonen der vorsten, in de hutten van den negerslaaf, op de roemrijke borst des fieren krijgsmans, op het schuldeloos hart der teedere maagd. Het moet van eeuw tot eeuw aan allen verlossing toeroepen, en alom met uitgebreide armen de onmeetbare hoogte en breedte en peillooze diepte van het goddelijk liefdegeheim verkondigen, JESUS, JESUS, den gekruiste, ter eere! en:

Ter eere van de Kerck, die zeghe heeft verworven,
Door 't kruisaltaer des Godts voor ons aan 't kruis gestorven.

Met den engelenzang des dichters worden wij, op 't gezigt van het kruis, gedrongen hier uit te roepen:

Zijt wellekom, ô kruis, dat JESUS schouder druckte,
Den Godt droeght, die u droegh, op dat een ieder pluckte
De levendighe vrucht van 't eeuwigh paradijs,
Een rechte teghengift voor EVAES slanghespijs.

Ghy kunt de hitterheên der traenen hier verzoeten,
En in dees wildernis den dorst der zielen boeten,
Door deze klaere bron, die uit u nedervloeit.
O stut van al wat kranck vermast is en vermoeit.

Ghy zijt het hoogh altaer, daer 't Lam aen hingh doorsteecken,
Ten zoen van d'appelsmet. Ghy heelt onze erfgebreecken.
Ghy zijt de ladder, van het helsche spoock begrimt;
De trap, waer langhs Godts Zoon de starren inneklimt.

O schantmerck, eer gevloeckt, hoe blinckt uw glans in 't midden
Der heilighen, die u vereeren, en aenbidden,
En wieroocken, gelijck den troon en voetschabel
Van JESUS, Godt met ons, de rechte EMANUËL.

Wanneer zich openbaer' de rechter aller volcken,
Zult ghy met majesteit verschijnen uit de wolcken,
En schieten uwen glans in 't westen uit het oost,
Den boozen tot een' schrick, den Heilighen tot troost.

Doch midlerwijl wy hier voor JESUS kruiseer strijden,
En worstlen met gedult, verandert al dit lijden
In blijschap, door de kracht des troosters, dienghe droeght.
Zoo voere ons 't kruis naer Godt, die lijf en ziel vernoeght (1).

Deze voorbeelden met hetgeen wij vroeger over de wijding des vuurs, der paaschkaars en van andere plegtigheden hebben gezegd, zijn voldoende om den zin en de zinrijkheid van de uiterlijke teekenen der sakramenten en sakramentaliën te doen opmerken, en hiermede is voor ons doel genoegzaam aangegeven, op wat wijze het pinksterfeest in de Kerk wordt voortgezet. Wij zouden nu van het verband der verdere feesten met den pinksterfeestkring en van den Zondag moeten handelen, doch verschuiven beide tot eene volgende voorlezing. Dit echter moeten wij hier nog bijvoegen, dat de hoofdgedachte van het pinksterfeest: de blijvende en alles herscheppende en voltooijende werking van den neêrgedaalden H. Geest, in de plegtigheden, gebeden, lessen en evangelien van dien feesttijd en van de volgende Zondagen veelvuldig is uitgedrukt: in de feestkleur en feestgezangen; in de wijding van het doopwater en het doopen der catechumenen; in de H. Mis en het breviergebed (2). Schier alle sakramenten worden in deze dagen toegediend: het doopsel en vooral het vormsel, ter herinnering van het vroeger gebruik, toen, op paasch- en pinksteravond de catechumenen bij het doopsel ook het vormsel ontvingen, en onmiddelijk daarop tot de H. Tafel werden toegelaten (3). Nog wekt de Kerk de geloovigen op, om door

(1) VONDEL, de Heerlijckheit der Kercke, III Boeck.

(2) Zie het eerste deel dezer Voorlezing.

(3) BENED. XIV, *De Festis* C. XI: 40. Naar dat oud gebruik heeft op den jongsten pinksteravond de roemrijke Opperherder der Kerk deze drie Sakramenten aan eenige bekeerlingen uit het Jodendom toegediend. (*De Tijd*, *N. C.* n°. 147). In onze IV^e^ Voorlezing (*De Katholiek*, D. IX, blz. 215, reg. 2 v. b.) zijn eenige woorden uit-

biecht en communie zich tot het ontvangen van den H. Geest te bereiden. De priesterwijding geschiedt mede op den Quatertemper-Zaturdag, die in het pinksteroctaaf invalt. In het doopsel, vormsel en priesterschap wordt de Pinkstergeest op eene bijzondere wijze medegedeeld; die sakramenten geven der ziel een onuitwischbaar karakter en worden slechts eens ontvangen. In het H. Sakrament des Altaars bezit de geloovige Hem zelven, die den liefdegeest ons heeft verdiend en afgezonden.

Dagelijks verder herinnert de Kerk aan de werking van dien zelfden Geest. Niet over de Joden slechts, ook over de Heidenen komt Hij neder, die vreemde talen spreken en God verheerlijken en op bevel van PETRUS worden gedoopt (1). Den gedoopten te *Samarië* legden PETRUS en JOANNES de handen op en zij ontvingen den H. Geest (2). Op den Zondag na Pinkster vermeldt het evangelie (3), hoe de leerlingen werden gezonden om te gaan en te doopen in den naam des Vaders en des Zoons en des heiligen Geestes; 't is het feest der H. Drieëenheid, hetgeen te gelijk het Pinkster-octaaf sluit. Den volgenden Zondag prediken epistel en evangelie het eerste en grootste gebod en het tweede daaraan gelijk: de *liefde* tot God en den naaste (4), welke liefde in ons is uitgestort door den H. Geest, die ons gegeven werd (5). Dan valt de feestdag in van het H. Sakrament, waarin wij allen onderling

---

gevallen en *staat:* waartoe.... de doopelingen op den Zondag na Paschen werden toegelaten; *moet zijn:* waartoe de doopelingen in dat wit gewaad tot op den Zondag enz.

(1) Lesse op Pinkstermaandag uit *Hand.* X.

(2) Pinksterdingsdag; lesse uit *Hand.* VIII.

(3) MATTH. XXVIII: 18.

(4) Les: I JOAN. IV: 8—21; Evangelie: LUC. VI: 36—40.

(5) Rom. V: 5.

in liefde met ons goddelijk Hoofd en daardoor in steeds inniger liefde met elkander vereenigd worden.

Die vernieuwing en heiliging des levens door de liefde Gods herinneren nog gedurende eene reeks van Zondagen op veelvuldige wijzen de lessen en evangeliën der Mis, die veelal met elkander in verband staan. Hiertoe behooren het evangelie van het verloren schaap (1); de les, die aankondigt, hoe alle schepsel uit de slavernij des bederfs zal verlost worden (2); het evangelie van de valsche geregtigheid der Fariseën (3); van de valsche profeten, die aan hunne vruchten te kennen zijn (4); van den onregtvaardigen rentmeester (5); het epistel, dat de verschillende gaven en werkingen vermeldt van den H. Geest (6). Dezelfde vernieuwing vraagt de Kerk in de Mis- en breviergebeden: O God! zoo verzucht zij nu eens, die onzigtbare goederen bereid hebt voor degenen, die U beminnen, stort de genegenheid uwer liefde in onze harten, opdat wij, U in alles en boven alles beminnende, aan uwe beloften, die alle begeerte te boven gaan, mogen deelachtig worden; dan vraagt zij den Heer, dat de wereld haren loop voor ons naar zijne ordening in vrede voortzetten en zijne Kerk zich in rust en godsvrucht moge verblijden; of smeekt Hem vermeerdering van geloof, hoop en liefde af, en dat Hij ons geve te beminnen wat Hij gebiedt, om te verwerven wat Hij belooft; of roept Gods goedertierene bescherming in, dat wij onder zijne hoede zóó door de tijdelijke goederen mogen heenen gaan,

---

(1) Luc. XV: 1—10, op den 3e Zondag na Pinkster.
(2) Rom. VIII: 18—23 op den 4e Zondag.
(3) Matth. V: 20—24 op den 5e Zondag.
(4) Matth. VII: 15—21 op den 7e Zondag.
(5) Luc. XVI: 1—9 op den 8e Zondag.
(6) Op den 10e Zondag, uit I Cor. XII: 2—11.

dat wij de eeuwige niet verliezen (1). Zoo wekken de gebeden, lessen en evangelien ons aanhoudend op, dat wij alle aardsche liefde uit ons hart verbannen, om geheel door en voor de goddelijke liefde te leven. Want wie niet bemint blijft in den dood; liefde is het schoone kenteeken van de leerlingen des Heeren; liefde is het kort begrip en de vervulling der gansche wet, het leven der deugden, het einddoel der godsdienst, de band der volmaaktheid, de vereeniging met God; want God is liefde, en wie in de liefde blijft, blijft in God en God in Hem (2).

Beminnen wij dan, zoo mogen wij met den leerling der liefde deze voorlezing sluiten; beminnen wij dan, niet met woorden, noch met de tong, maar met de daad en in waarheid (3), en de geest der liefde zal, gelijk in de gansche menschheid, ook in ieder onzer zijn werk voltrekken, en op de vleugelen dier goddelijke Duive zal onze vrijgemaakte ziel opzweven van klaarheid tot klaarheid, tot den Zoon en den Vader, om eens in het zaligend genot dier aanbiddelijke Drieëenheid het feest der eeuwige vervulling te vieren.

---

(1) Op den 5e, 4n, 13e en 3e Zondag.
(2) Op den 1e Zondag uit I JOAN. IV: 8—21.
(3) Op den 2e Zondag; les uit I JOAN. III: 13—18.

HET PLACET EN DE TWEEDE KAMER.

«De zeer groote meerderheid der Kamer.... legge den eernaam van vertegenwoordiger neder en bekenne zich eene naar overheersching trachtende kerkelijke partij.»
Arnhemsche Courant van den 25 Julij 1847.

De teerling is geworpen; het lot is beslist! — De groote meerderheid der Tweede Kamer der Staten-Generaal — eene meerderheid geheel en enkel uit protestanten bestaande — heeft, in openbare beraadslaging van den 21 Julij ll., aan 's Konings Minister verklaard, dat zij geen Wetboek van Strafregt wil aannemen, zoo daarin geene straffen zijn vastgesteld tegen het kerkelijk afkondigen, verspreiden, uitvoeren enz. van niet-geplaceteerde bullen, breven, rescripten of andere verordeningen, welke van den Apostolischen Stoel zullen zijn uitgegaan. De Regering is door dezen «dwang» dier protestantsche meerderheid tot een van beiden genoodzaakt: òf zij moet strafbepalingen voorstellen, welke zij op hare beurt verklaard heeft noch te willen, noch te behoeven, om de pligten, bij de Grondwet haar opgelegd, te vervullen, en zoo doende ten believe, en als een willoos werktuig in de handen eener protestantsche aristocratie, twee vijfden van hare bestuurden, in weerwil van eigen beteren wensch, verongelijken, buiten het regt der Grondwet stellen en in het harnas jagen; òf zij moet de voordragt van het Strafwetboek laten rusten en zich zelve prijs geven aan verwijten, aanhoudende bemoeijelijking en tegenstand dier zelfde protestantsche kamerpartij, welke, met haren aanhang daarbuiten, niet zal nalaten

de Regering van verzuim der Strafwetgeving en der belangen des lands zonder ophouden te beschuldigen: — ja, het laat zich aanzien, dat, bij standvastige weigering der Regering om zich onder het juk te buigen, die partij in hare onverbiddelijke gezetheid op straffen tegen de katholieken, thans en in dit *exceptionele* geval, welligt zal kunnen goedvinden, om tot een uiterste der constitutionele middelen over te gaan, tot eene verwerping namelijk van de begrooting der inkomsten van den Staat. De bedreiging daarmede is inderdaad, bij de pas geëindigde beraadslagingen, naar wij vernemen, reeds over de lippen van een liberaal (?) Afgevaardigde gekomen.

Het is alzoo dezer dagen voor *Nederland*, voor *Europa*, voor de geheele wereld, duidelijk geworden, welke questien het zijn, die leven, moedsverheffing en krachtvertoon in onze Tweede Kamer brengen kunnen. Wanneer een kruistogt tegen de katholieken te voeren is; wanneer door wetten, welke de katholieken en derzelver geestelijkheid *speciaal* en uitsluitend treffen, het regt der gelijkheid kan worden verkort; wanneer eene kans te beproeven valt om aan de verwezenlijking van het troetelbeeld eener overheerschende Protestantsche Kerk allengs den weg te bereiden; wanneer men zich feitelijk reeds als overheerschende godsdienstige afdeeling in den Staat meent te kunnen geldig maken: dàn worden eensklaps vele physionomien der Kamer hooger gekleurd; dan is het, als of vele anders waarlijk niet ongedweeë lammeren, door toovermagt aangegrepen, hunne bloode natuur eensklaps vergaten en de flaauwhartigheid voor stouten moed hadden verwisseld; dan klinkt hun woord op harden, hoogeischenden, ja gebiedenden toon; dan is het, als of bij verdrukken en onregt plegen, voor de rust, de welvaart

en de kracht van den Staat niets gewaagd werd; dan behoeft, gelijk het ten minste schijnt, op ministeriële gunst of ongunst niet meer gelet te worden; dan waant zich ieder stekeblinde helderder ziende in de behoeften en belangen der Kroon dan de Kroon zelve.

Immers wij tasten niet mis, wanneer wij het hardnekkig verzet tegen de Regering, dat zich openbaarde, daaraan toeschrijven, dat men een onderwerp van wetgeving tot eene religie-questie gemaakt heeft. Het betaamt den wetgever, met bezadigden geest en koel gemoed, de balans des Regts in handen te nemen, en naar gewigt van redenen het besluit op te maken en het oordeel te vellen; hij behoort in *Nederland* met onbevangen blik het oog op de Grondwet te vestigen, en aan hare voorschriften, zoowel over vrijheid van Godsdienst en gelijkheid van regten, als aangaande elke andere aangelegenheid, trouw en stiptelijk vast te houden. Inderdaad, men heeft zich den hartstogt, en wel den boosaardigsten, den euvelmoedigsten van alle hartstogten, in den arm geworpen. Heeft men gevraagd: wat vordert, zelfs bij de voorzorg, die ik verlang, in allen gevalle, het wezen en de inrigting zelve der Katholieke Kerk, die in den Staat erkend is en waartoe zoo een aanzienlijk getal burgers behoort? Men heeft gezegd: wat begeert het Protestantisme, waarvan ik belijdenis doe? Ongeregte vraag in den mond des Vertegenwoordigers, van katholieken zoowel als van protestanten. Het antwoord kon niet anders wezen dan even onregtvaardig als de vraag. Het antwoord was: het Protestantisme wil verdrukking der katholieken; en nu werd verdrukkingszin, bewust of onbewust, het middenpunt, waarom men zich vereenigde, de spil, waarop beraadslaging en stemming draaiden. — Waarheen zijn

dan ook de liberaliteit, de grondwetsgezindheid van zoo vele Edelmogenden bij deze beraadslagingen geweken?... Eer aan de weinigen, welke hunne roeping getrouw bleven; maar helaas! voor bijna allen was de proef dezer dagen te zwaar! — 't Werd niet erkend — dit spreekt van zelf — dat men uit godsdiensthaat te werk ging; 't werd niet erkend, dat men door beginselen aan de Grondwet vreemd, door belangen van eene partij, wier dienaar men geworden is, zich liet geleiden: integendeel, men heeft van het staatsbelang hoog opgegeven; in naam van den Staat, — om den Staat zelfstandig te behouden, om dien in rust te bezitten, — heeft men den gedanen eisch, als ware hij door nooddwang geboden, ondersteund en volgehouden; op verdraagzaamheid zelfs heeft men gepocht; op de artikelen der Grondwet heeft men de uit de lucht gegrepen theorien en ijdele fictien beproefd te gronden; want — het spreekt immers nogmaals van zelf — de Edelmogende Heeren, al ware het om eigen geweten te bevredigen, moesten deze en dergelijke certificaten van zedelijkheid en goed gedrag, van vaderlandsliefde en grondwettigheid zich zelven afgeven: men is immers in de Kamer geciviliseerd genoeg, om de schande behoedzaam te dekken, en, wat men zegge, zoo veel bekwaamheid is daar algemeen, dat men de dienst van hartledige phrasen weet te waarderen, om de gedachten achter het mom van woorden voorzigtiglijk te verbergen. Waarom kon men zelfs niet als onbetamelijk, onwettig en laag schandvlekken eenen indruk, dien men voorgeeft noch toegelaten te hebben, noch te volgen, mits maar het doel gediend werde? Dat doel, ja, het is verraden, kennelijk geworden, het staat open en bloot; hij alleen ziet, onderscheidt, herkent het niet, die er moedwillig de oogen van afwendt, en die zich zelven of

de menigte poogt te misleiden, om op zijne beurt schande te verhelen. Het Protestantisme moet over zijne eigen overwinning zich schamen: wij benijden die niet; langs zulk eenen weg wenschen wij er geene. — Ja, de sectegeest en overheerschingszucht zijn openbaar geworden. Opent de geschiedenis dier Tweede Kamer, herdenkt hare vroegere gangen. Wat vindt gij daar? Onloochenbaar is het, dat de eerste, de hoogste belangen van den Staat, de mogelijkheid — laten wij het erkennen! — de al- of niet-mogelijkheid van deszelfs voortbestaan, dáár in de jongere tijden ter sprake kwamen: over de wettelijke scheiding van het vroeger halve koningrijk werd gehandeld; over herziening der Grondwet werd getwist; over een «beroofde en berooide schatkist,» over een dreigend en naauwelijks te bezweren staats-bankroet, over eene geldleening van honderd zeven en twintig millioenen, te heffen op drie millioen burgers, werd beraadslaagd; belangrijke verdragen kwamen ter tafel, waarbij de handel, deszelfs vertier en toekomst in de hoogste mate betrokken waren, enz. enz. En wat zagen wij bij de behandeling van zoo gewigtige vragen, vragen, welker beantwoording inderdaad van immerdurenden invloed wezen moet, en op wier eenmaal gevallen beslissing, zonder grooten en geduchten omkeer van zaken, niet kon worden teruggekomen; — wat zag men? naar het oordeel van sommigen, slaafsche, eer- en baatzuchtige volgzaamheid jegens de Regering; volgens velen, slappe deelneming, flaauwe, zeer flaauwe behartiging; doch zulke beoordeeling daargelaten, wat historisch, wat zeker, wat ontegensprekelijk is, nooit zag men daar zulk eenen stelselmatigen, onverzettelijken, onstuimigen aandrang als thans, nu aan *Rome* en Katholicismus eene vernedering was toegedacht; nooit zag men die Kamer, naar godsdienstge-

zindheid harer leden, naar katholieken en protestanten, in twee legermagten verdeeld: altoos vond men katholieken en protestanten aan de zijde der meerderheid zoo wel als der minderheid; altoos zag men bij zeer vele leden eene zeer kennelijke en vaak zeer weinig verholen genegenheid om liever in den zin der Regering dan tegen haren wensch te stemmen; altoos zag men de oppositie te vergeefs worstelen om den wil der ministeriële meerderheid naar haar inzigt te buigen; voortdurend en gestadig zag men den, naast den Hoogleeraar THORBECKE, meest gevierden opposant, tegen de voorstellen der Regering ijveren: — thans, — is alles, alles omgekeerd; van die trawanten, welke voor hunne aanhankelijkheid den spot en de verachting van medeburgers trotseerden, werd thans de Regering verlaten, neen door velen van die trawanten het vinnigst bestreden; de heer LUZAC, doch zonder eenen anderen van de «*negen mannen*» dan den Katholieken heer STORM naast zich te hebben, is met krachtige taal en scherp verwijt aan de tegenpartij, voor de voordragt der Regering opgetreden, om aan hare zijde het regt der heilige Godsdienst-vrijheid te verdedigen: eene zamensmelting van verst verwijderde en elkander afstootende elementen vond plaats, zoo dat men, ware het wachtwoord niet van een ander en der beraadslagende Kamer geheel vreemd bevel uitgegaan, verwonderd zou gestaan hebben elkander op één gelid aan te treffen; alle antecedenten werden vergeten; zij, die elkander het scherpst, en met de kunstgrepen der taktiek om het handigst, zochten te treffen, hebben zich onderling omhelsd met het zeer broederlijke woord in het hart: Wij haten immers het Katholicisme, wij allen, waarom zouden we het niet gezamenlijk verdrukken? — Beproeve wie wil, eene verklaring van het gebeurde te geven: hij zal het ontwaren, hoe elke andere onderstelling

dan van godsdiensthaat en sectegeest geen steunpunt geven kan. Waarlijk de Staat was met een wetboek zonder de geconcupisceerde straffen niet in nood gebragt!... te vergeefs echter zocht 's Konings Minister, te beduiden, dat bij den eersten schijn van gevaar, en zeker tijdig genoeg, in het begeerde kon en zou worden voorzien; te vergeefs werd opgemerkt, hoe men zich zelven bloot gaf, met een geheel en lang verlangd Wetboek, waartegen anders geen onoverkomelijke bezwaren der Kamer schenen in den weg te staan, om het gemis van eene partijdige strafbepaling, door niet behoorlijk gemotiveerde afstemming, te verwerpen; te vergeefs poogde de heer LUZAC, door der drijvende meerderheid hare «hostiliteit» naar het hoofd te werpen, zijne vervoerde medeleden tot herkenning van zich zelve te roepen; niets mogt baten; één gevoel, één onverzettelijk verlangen, één ijzeren wil overheerscht alles; voor bezadigd overleg was geen plaats, voor tegenbedenkingen, hoe grondig, hoe duidelijk, hoe krachtig en afdoende, geen gehoor, geen begrip, geen enkele zin meer overig: — de hartstogt was meester, de sectegeest gebood: — zie daar de ware, de eenig mogelijke oplossing van het *evenement*.

Een feit ligt nog daar, buiten de Kamer, hetwelk, zoo noodig, deze beschouwing over de beraadslaging en de daarop genomene beslissing, afdoende zal regtvaardigen. Wij zullen er op terug komen.

Heeft die meerderheid, welke zoo onstuimig dreef en drong, regt begrepen wat zij deed? was haar de gansche uitgestrektheid, de breede lange reeks van gevolgen eener inwilliging van haren eisch bewust en duidelijk voor oogen? Het is ons moeijelijk, zeer moeijelijk dit te gelooven. Wij voegen deze woorden geenszins aan onze vroegere toe, om verschooning te vragen aan die meerderheid over ons uitgesproken oordeel. Niets ligt minder in onze gedachten.

Maar heeft die meerderheid zich genoeg bekend gemaakt, zich genoeg willen bekend maken, met de betrekking der katholieken tot den H. Stoel? Heeft zij dit vooral gewild en gedaan ten aanzien der katholieken van *Nederland?* Nog eens: Heeft zij in het bezit dier noodige kennis en met het oog op zulke wetenschap haar *veto* gepronoceerd? Wij betwijfelen het.

De Katholieke Kerk kan niet gescheiden worden van den H. Stoel; deze is haar middenpunt, middenpunt van leer, van gezag, van heilige dienstbedeeling. Wat niet in verband, wat niet in vereeniging is met dat middenpunt, is niet katholiek. Dat verband, deze vereeniging is niet in de gedachte alleen, het is een meer levend en meer werkend verband, het is eene vereeniging, die noodzakelijk gestadig tot uitdrukking komen moet, en in wederkeerig mededeelen en ontvangen zich moet openbaren. Van de uiterste grenzen der aarde moeten de katholieken dat middenpunt, hun kerkelijk gezag, kunnen raadplegen, deszelfs gunsten, wetten en uitspraken vragen, en dat gezag moet zijne bevelen, zijnen wil, zijne verordeningen kunnen doen kennen. Het moet over leer en dienst kunnen vergewissen, en des gevorderd, krachtens, het bij hetzelve berustend, Apostolaat, in een en ander voorzien. Bestaat niet die vereeniging, die wisselwerking, dat verkeer; dan bestaat geen Katholicismus: wordt die vereeniging, die wisselwerking onmogelijk gemaakt; dan is het Katholicismus insgelijks onmogelijk geworden. — In dien zin was hier te lande de Katholieke Kerk aanwezig, vóór dat sprake zijn kon van eene protestansche meerderheid in de Tweede Kamer, vóór dat de grondwet van 1815 of 1840 gelijke regten, gelijke vrijheid met andere belijdenissen, aan het Katholicismus kon waarborgen; in dien zin, en aan geen anderen, is, en moet het bij de Grondwet bedoeld zijn

Thans is de vraag, of de Katholieke Kerk hier te lande vrijheid, grondwettig verzekerde vrijheid bezit, indien zij gehouden is hare geschriften, hare wederzijdsche mededeelingen van en aan het middenpunt, waartoe zij behoort, vooraf aan eene betrekkelijk vreemde, aan de staatsmagt te onderwerpen en van dezer beslissing te vragen en af te wachten, of die mededeelingen zullen plaats hebben, al of niet? Of de Katholieke Kerk bij het voortdurend bezit harer grondwettige vrijheid is gewaarborgd, wanneer het van het «bonvouloir» van eenen staatsdienaar afhankelijk is gesteld, of de schrifturen, welke de wederzijdsche mededeeling van en aan dat middenpunt behelzen, zullen mogen gelden en bekend worden gemaakt al of niet? — Een van beiden: of de staatsmagt zal steeds alles laten doorgaan, en dan is het *placet* ijdel, niets meer dan een zinledig formulier, hetwelk den voor den Staat als noodig geëischten waarborg niet kan geven; of de staatsmagt zal, naar ik weet niet welken regel of welk een goedvinden, te werk gaan en nu vrij laten, dan beletten, en zoo is de Katholieke Kerk niet vrij, maar afhankelijk. — Dat men straffen vordere op het verzuimen van een ijdel, tot niets dienend formulier is *absurde*; de meerderheid eischt derhalve de afhankelijkheid der Kerk d. i. eischt tegen de Grondwet. — Voor *Nederland* komen bijzondere beschouwingen in aanmerking, welke misschien te minder door eene protestantsche meerderheid in het wetgevend ligchaam mogten worden verwaarloosd, omdat zij zich vasthechten aan eenen toestand der Katholieke Kerk, dien insgelijks eene protestantsche meerderheid — en door de alleronregtvaardigste en meest verfoeijelijke middelen — belet heeft te veranderen en te verbeteren. En door zulke middelen had ook nu het eerwaardig (?) ligchaam der Amsterdamsche ringpredikanten en wie nog meer? — gaarne den

eisch tot strafbepaling zien aan- en doordringen! *quousque tandem?* — De Katholieke Kerk in *Nederland* bezit geen eigen bisschop; zij mogt dien niet bezitten, omdat men in 1840 en voortdurend die Kerk verongelijkt heeft, omdat de opgaven, en verslagen van regeringswege aan de vertegenwoordiging, aan jaarlijksche vergaderingen van Provinciale Staten enz. over onderlinge verdraagzaamheid der belijders van verschillende godsdiensten, gedaan, ten dezen opzigte, niet anders dan officiële leugens zijn. De heer LUZAC, toen hij met geestigen scherts op de betcekenis van «verdraagzaam» wees, had dus niet tot zoo verwijderd tijdvak, als voorbeeld gevende, behoeven op te klimmen. Men is hier voortdurend *verdraagzaam* als vóór 95; en de Nederlandsche Katholieke Kerk verkeert dien ten gevolge nog immer in eenen abnormalen toestand, in den toestand eener «*Zending.*» Wat zegt dit? Onder andere zegt het, dat de Kerk, dat hare bedienaren hiërarchisch in onmiddelijke afhankelijkheid zijn van den H. Stoel. Geene hiërarchische tusschen-magt, gelijk in eigenlijke diocesen, is hier tusschen den eenvoudigen priester en den Paus aanwezig; de Paus is, voor *Nederlands* Katholieken, bisschop tevens. En wat volgt nu uit dat wederregtelijk opheffen der gewone bisschoppelijke magt in het Vaderland, uit dat gewelddadig uitbreken van eene schakel uit de keten der magten. Immers het is zonneklaar, dat daaruit moet volgen: een veel gestadiger en eindeloos veelvuldiger onderhoud met *Rome*. Hieraan te twijfelen ware even verstandig als niet te willen gelooven, dat de Hooge Raad der *Nederlanden* een grooter aantal vonnissen zou moeten spreken, ingeval dat regtsligchaam, na vernietiging van kantongeregten, regtbanken en hoven, alleen met alle regtsbedeeling belast ware. En nu wil, nu eischt men dan, dat alle verordeningen van *Rome* uitgegaan, die voor dit

land noodzakelijk, van eene geheel ongewone talrijkheid wezen moeten, en in allerlei *details* ingaan, eer zij worden ten uitvoer gelegd, ter kennisneming en inzage zullen gebragt worden aan de Regering, en dat deze bepalen zal of tot de uitvoering al of niet kan worden overgegaan! Zou men zich dan wel waarlijk bewust wezen welke *enorme* magt, welk eene volslagene heerschappij, welk onbepaald oppergebied over de Katholieke Kerk men in de handen der Regering stellen wil? ten laatste komt die magt, dat oppergebied, niet minder dan hierop neder: of in onze kerken nog zal worden gepredikt, gekatechiseerd, biecht gehoord enz., of de H. Mis en de Vespers er zullen worden verrigt, of de Sacramenten zullen worden bediend, of nog priesters zullen worden gewijd, in één woord, of de Katholieke Godsdienst in *Nederland* voortaan zal worden beleden, en of de Katholieke K. in *Nederland* zal bestaan, al of niet. — Men zegge niet, dat wij boosaardig en uit welbehagen overdrijven en tot het *absurde* gekomen zijn: want ik antwoord, *vooreerst*, dat tot al die aangelegenheden, welke zijn opgenoemd, inderdaad *Rome's* tusschenkomst, die men van het *beneplacitum* der Regering afhankelijk maken wil, volstrekt onontbeerlijk is: *ten andere*, dat ik het verwijt van overdrijving en het voeren tot absurditeiten van mij af- en op de meerderheid der Tweede Kamer terugwerp. Het is waarlijk zeer zonderling met het vaderland gesteld, waar men *dat* staatsligchaam, hetwelk geroepen is en deszelfs zending ontving om tegen de overmagt der Regering de burgerij in bescherming te nemen en dezelve bij hare vrijheden en regten te handhaven, zoo luid, zoo dringend en halstarrig kluisters van de Regering zelve hoort eischen, om ze twee vijfden der beschermelingen en lastgevers aan te klinken!

Wij meenen genoegzamen grond te hebben bijgebragt —

en anderen deden het uitvoeriger voor ons — om de volgende verklaring thans openbaar af te leggen. Indien tegen elke afkondiging, openbaarmaking, uitvoering enz. van bullen, breven, verordeningen enz. zonder het placet der Regering, strafbepalingen in het Strafwetboek worden opgenomen, zullen wij ons aan die bepalingen niet laten gelegen zijn, en dezelve beschouwen als niet gemaakt. Als motieven dezer verklaring voegen wij daarbij eenvoudig deze: wij mogen niet anders, wij moeten niet anders. Dit is de vaste onwankelbare overtuiging, welke ons bezielt; dit is de verzekering van ons geweten, waarover wij gerustelijk, het oordeel des Oppersten Wetgevers en Regters verbeiden. — Men beschouwe deze verklaring hoe men wil, maar men beschouwe dezelve niet als van eenen enkelen op zich zelven staanden dweeper of ultramontaan; dan zou men zich zeker vergissen. — En nu vragen wij dan aan die protestantsche meerderheid, welke met zoo veel aandrang zulke strafbepalingen heeft begeerd, wat van de werking, — om van de zedelijkheid niet te gewagen — wat van het doelmatige en nuttige te denken zij van wetten, waarover het geweten van hen, die door dezelve moeten geregeerd worden, het oordeel van onregtvaardigheid en ongeldigheid bij voorraad heeft uitgesproken .... Wat wil, wat bedoelt men? een middel tot vexatie? een zwaard ter vervolging?—Indien onze protestantsche landgenooten, onze medeburgers van denzelfden Staat, eene vervolging tegen de Roomsche Geestelijken begeeren; drijve dan de meerderheid onverzettelijk haren wil, haren eisch door; dan zorge zij, dat, bij herhaling der wettelijke misdaad, de straffe naar eisch worde verzwaard; en zoo kan men zich dan het zoet genoegen (?) verschaffen van nog ettelijke priesters de treden van het schavot op te leiden. — De Edelmogende Heer VAN DAM VAN ISSELT, zoo deze regelen hem ter hande

komen, moge uit onze verklaring vernemen, dat hij zich vergist heeft, toen hij eenen katholieken redenaar, die voorspelde wat wij thans uitdrukkelijk verzekerd hebben, meende te moeten teregt wijzen met de opmerking, dat hij (V. D.) betere meening van de katholieke geestelijkheid koesterde, en zich overtuigd hield, dat, wanneer eenmaal het *placet* door de strafwet was gesanctioneerd, die geestelijkheid zich daaraan zou onderwerpen. Indien de Heer VAN DAM mogt bedoeld hebben met zijne opmerking ons een *douceur* te zeggen; het valle zijn Edelmogende niet te hard, dat wij voor de beleefdheid bedanken en het compliment van de hand wijzen. — Wij zijn het niet waardig. — Wij erkennen den Heer VAN DAM als mede bekleed met de wetgevende magt in *Nederland*, in zoo verre die magt bij de Tweede Kamer berust; wij zijn overtuigd, dat de stem van den Heer VAN DAM beslissend wezen kan voor onzen pligt van gehoorzaamheid aan een in stemming zijnde wetsontwerp. Maar de Heer VAN DAM en elk ander moet het ons ten goede houden, dat wij geen menschelijke wetgever, welke hij zij, als vermogend aanzien tegen hooger, tegen Goddelijk regt. Geen staatsmagt is *Almagt*. De wetgever moge bepalingen en straffen in zijn *Code* invoeren; wij eischen, wil hij op onze onderwerping en gehoorzaamheid rekenen, dat hij bevoegdheid bezitte en de grenzen van zijn terrein niet te buiten ga. Geen Edelmogende, geen pharizeër, geen verbijsterd publicistje ergere zich aan deze leer. Zij is niet nieuw, maar oud; niet oproerig, maar orde- en rust bevorderend; zij heiligt de gehoorzaamheid en waarborgt tegen tyrannij, en elke wetgever gelieve dan toch ook te bedenken, dat het Christendom in weerwil en ten spijte van staatsverordeningen en edicten zich op de wereld gevestigd en verspreid heeft. Zullen wij hier nogmaals aan het Vaderland en aan gebeurtenissen

herinneren, die binnen hetzelve hebben plaats gehad? op dat tweetal *verdraagzame* en niet verdraagzame eeuwen willen wij dan wijzen, op het tijdvak, dat met 1584 aangevangen tot ongeveer 1795 voortduurde, toen plakkaten tegen de Katholieke Kerk, tegen derzelver geestelijkheid, tegen de uitvoering en het bestaan van derzelver eeredienst met al wat daaraan behoort, uitbanning, verbeurdverklaring, bloed- en arbitraire straffen zonder ophouden verordenden. Wat is toen geschied? slagtoffers zijn gevallen in groot getal: maar heeft men de Katholieke Kerk kunnen uitroeijen? hebben de bedreigden gemeend dat de vervolging regtvaardig was; dat de plakkaten hen moesten verbinden; dat zij van de gemeenschap met *Rome* moesten afzien; dat zij de verordeningen van het Opperhoofd der kerk binnen de grenzen der Republiek niet mogten brengen en aan ter sluiks vergaderde geloovigen niet mogten kenbaar maken en verkondigen?... Hadde de Heer VAN DAM, dien wij in de kamer meermalen van geschiedenis en antecedenten hoorden spreken, die geschiedenis en zulke antecedenten der Geestelijkheid tot maatstaf bij zijne beoordeeling gekozen; zijn oordeel over ons zoude anders zijn uitgevallen; hij zoude den Heer ROMME niet hebben tegengesproken: wij moesten nu op onze beurt den Heer VAN DAM tegenspreken, en aan zijn Edelmogende openbaar de verzekering geven, — dat wij niet zijn ontaard.

De Heer VAN DAM dwaalt meermalen en, bij de beraadslagingen over het *placet*, is hem dit overkomen aangaande nog een punt, waarover ook wij een woord aan zijn Edelmogende wenschen te rigten. Naar hetgeen wij vooral uit het advijs van den Heer MUTSAERS meenen te moeten opmaken, heeft de Heer VAN DAM voor eene historische waarheid uitgegeven een, ik weet niet welk schrijven van Paus PIUS VII aan zijnen Nuntius te *Keulen*, «dat men geene liefde of achting

verschuldigd is» — elders meenen wij *gehoorzaamheid* gelezen te hebben — «aan eenen ketterschen Vorst.» De heer VAN DAM deed wel eens eene uitdaging: waren wij, met regt van woordvoering, ter Kamer tegenwoordig geweest, wij zouden den Heer VAN DAM uitgedaagd hebben om die «historische waarheid» met deugdelijke bewijzen te staven. Is dat datzelfde schrijven van PIUS VII, waarvan Professor SIEGENBEEK reeds ten jare 1842 in zijn «*Proeve van antwoord*» enz. gewaagd heeft, en waarvoor die Hoogleeraar geen andere bron schijnt gekend te hebben dan de *Constitutionel des Pays-bas?* Degene, welke uit zulke en dergelijke authentieke stukken put, zal het met de «historische waarheid» wel juist even ver kunnen brengen als de Heer VAN DAM. Waarom tegen het afkondigen en verspreiden van *zulke* dingen niet liever een *placetum regium* met toereikende straf ingevoerd? De *Katholiek* heeft in zijn eerste deel bl. 279, over dat schrijven bereids regt gesproken: «Tot dat de «echtheid van dien brief en de juistheid der aanhaling be«wezen zullen zijn, storen we er ons niet aan; doch «dat bewijzen zal wel achter blijven.» Zoo verre wij weten, is het immer achtergebleven; en onzes inziens, is vooral de Heer VAN DAM, om zijn verheven standpunt en de plaats waar hij sprak, aan zich zelven, aan de Kamer en aan de geheele natie verschuldigd, het noodige bewijs te leveren, of zijne woorden te herroepen: dit laatste, zoude hem, des noods, minder behoeven te kosten, wanneer de bewering hem welligt in het vuur zijner «geimproviseerde» rede ontvallen ware.

En thans het feit, waarvan wij vroeger spraken, als boven allen twijfel stellende dat sectegeest en godsdiensthaat de groote, de ware drijfveren tot het genomen besluit geweest zijn — geen lezer kan twijfelen, of wij den brief der Amsterdamsche ringpredikanten aan de leden der

Tweede Kamer, het adres der Algemeene Synode aan Z. M. den Koning, en een soortgelijk adres van, wij weten niet welke, vereeniging te *Utreeht*, — het feit in één woord der bemoeijing van Predikanten en predikanten-aanhang om der Regering het strafzwaard ter onzer verdrukking en vervolging in de hand te dwingen, bedoeld hebben. Wij schrijven het gevallen besluit der Kamer niet geheel en enkel aan die bemoeijing zelve toe: neen wij kennen de Kamer beter; er is daar tal van leden, die in afkeer van de Katholieke Kerk en in zucht om dezelve te belemmeren en te boeijen, aan den heftigsten en bittersten Dominé niets toegeven: maar zoo vast een geloof hechten aan de zelfstandigheid van een groot getal andere leden, om het er voor te houden, dat der predikanten bemoeijing zonder invloed zou gebleven zijn, neen, dat laat de physiologie der Kamer volstrekt niet toe. Voor velen was dat schrijven van den Eerwaarden Ring van *Amsterdam*, de hoofdstad der koningrijks, een zeer welkome bode, eene liefelijk-zoete inspiratie, een kerkelijke zendbrief, vol en overvloeijende van verkwikking en versterking voor het flaauwe en afgematte hart, eene bemoediging vooral om tegen de ultramontanen, die uit den booze zijn, standvastig te blijven volharden ten einde toe. — Hoe men het neme, in den geest van het ongeplaceteerde predikanten-mandement is gehandeld, dat is: men heeft door sectegeest zich laten voortdrijven. — Dit zal, het is te voorzien, meer gebeuren. Om nu, bij gelijke omstandigheden de zaak voor het vervolg gemakkelijker te maken en tevens aan de betoogen der Pausen, welke over de meerderheid heerschen, voor de zwakken van hoofd of van hart sterker klem bij te zetten, zou men — wellig is eene kleine wijziging in eene of andere wet, die er zich tegen verzetten kan, noodig — misschien ware eene ligte herziening van het Reglement van orde toereikend — maar men zou eene

preekstoel in de kamer kunnen plaatsen, waarop dan eenig Dominé, tegen behoorlijke jaarwedde als Tweede-Kamerkapellaan, in dagen van nood, als die welke nu zijn doorgestaan, het noodig geoordeelde zou afspreken. — Hoe over dit voorstel gedacht en verder besloten worde, — gaat gij intusschen brave en vrome kamerleden trouwhartig voort aan de inblazingen gehoor te geven: dat hebben uwe voorgangers, de Hoogmogenden van eertijds, insgelijks gedaan; in de Geschiedenis kunt gij vinden, hoe ver dat gevoerd heeft; en wij Katholieken zullen betrouwen, dat andermaal, maar thans zekerlijk veel spoediger, de uitsporigheid van het kwaad zelve het geneesmiddel zal aanbrengen.

Er zijn er, die zich over den gedanen stap der Predikanten zeer verwonderd betoond hebben: immers, zoo spreken zij, er werd over geen belang der Hervormde Kerk gehandeld; de vrijheid dier Kerk was niet in het minste gevaar; over inkorten of terughouden van bezoldiging of kindergelden en wat des meer zij, was hoegenaamd geen spraak; met of zonder het *placet* voor de Roomsche Geestelijkheid, bleef de toestand der protestanten geheel dezelfde: — vooral ook heeft men het onpasselijk gevonden, dat de Ring van *Amsterdam* zoo *collegialiter* is opgetreden; hetgeen de Ring deed is daardoor, zegt men, voorgekomen, niet als eene staatburgerlijke, maar als eene kerkelijke daad. — Wij deelen geenszins in het gevoel van verwondering; het eenige, wat ons ten deze bevreemden moet, is daarin gelegen, dat men de protestantsche predikanten nog zoo weinig heeft gekend. Wist men dan nog niet, nadat reeds zoo veel gebeurd is als in de laatste jaren aan het licht werd gebragt, dat gelijkheid van regten met de Katholieken, en eene Grondwet die zulke gelijkheid als staatsregt verklaart, voor die heeren ondra-

gelijke dingen zijn. Heerschzucht en hoovaardij dulden geen gelijken naast zich; en de protestantsche leeraren zijn hier het strijdperk ingebroken, niet om te behouden en eigen regt te handhaven, maar om te overweldigen en de teugels der oude heerschappij met al de voorregten daaraan weleer verbonden te bemagtigen: de katholieken moeten onderdrukt, en zoo diep onderdrukt als het der wederpartij belieft, eer zal de predikanten-factie niet rusten; niet dan tegen den prijs van onze vrijheid is ook in het staatkundige de eendragt der burgeren te koopen: zoo dikwijls een gedeelte dier vrijheid en der grondwettelijke gelijkheid kan worden aangerand, zal men de protestantsche leeraars aan de spits der bende zien, welke hun overdraagzame zin zal hebben weten zamen te trekken. — Een punt is, onzes inziens, aangaande den Amsterdamschen brief niet genoeg in het licht gesteld: die brief werd met een naschrift aan de katholieke kamerleden medegedeeld. Op inhoud of toon van dat naschrift willen wij thans geen aanmerking maken, zoo min als wij zullen doen uitkomen de strijdigheid van deszelfs woord en daad, of hoe duidelijk het daar staat uitgesproken, dat men van de behandelde zaak eene religie-questie, en van de Wetgevende Kamer eene kerkelijke vergadering wenschte gemaakt te zien. Maar de mededeeling zelve? De toezenders geven te kennen, dat zij daarin gezien hebben eene daad van «Hollandsche rondheid en openhartigheid». — Hebt gij Eerwaardige Heeren, er ook nog iets meer in gezien? Wij voor ons, wij zien er nog in een bewijs van onbescheiden zelfvertrouwen en van schaamteloozen overmoed. Het is als of gij gezegd haddet: «Zoo magteloos zijt gij, katholieke kamerheeren, zoo weinig hebben wij van u en uwen grondwettigen gelijkheidszin te duchten; tot die hoogte zijn wij met de onzen, boven u reeds uitgestegen,

dat wij u gerustelijk trotseren! De Kamer zelve, — zoo kwetsend en onbeschaamd was de daad! — schijnt het niet te hebben vermoed of kunnen gelooven, dat de Ringsbulle ook aan de katholieke leden zoude gezonden zijn; en de Heer VAN SASSE VAN YSSELT heeft ter overtuiging noodig geacht het stuk te vertoonen en deszelfs naschrift openlijk der Vergadering voor te lezen.

Zal men nu, hier te lande, na het gebeurde, aan de rustelooze en onverzadelijke heerschzucht der Dominéspartij gelieven te gelooven, nadat die heerschzucht in het, het Amsterdamsche Protestantismus vertegenwoordigend schrijven, in de poging der Utrechtsche Vereeniging, en vooral in het Adres der algemeene Synode, welke immers de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk vertegenwoordigt, zoo openlijk is aan het licht gekomen, zoo luide en onbedwongen hare eischende stem heeft doen vernemen? Zal men nu eenmaal tot het denkbeeld kunnen komen, dat het in *Nederland* geen ultramontaansche bewegingen zijn, maar citramontaansche woelingen en onregtmatige pretentien der Dominocratie, welke de rust bedreigen, de eendragt onmogelijk maken, den Staat verzwakken en verdeeldheid, wantrouwen en afgekeerdheid tusschen burgers zaaijen? Wij weten het niet; er was reeds zoo veel voorafgegaan, waarom zou men ook deze versche gebeurtenis niet kunnen ontveinzen of die zelfs ten onzen nadeele nog interpreteren? Wij zullen het afwachten, overtuigd als wij zijn, dat het geene menschenmagt gegeven is, aan onwillige stijfzinnigheid of opzettelijke zelfsmisleiding, het hoofd of het hart te breken, zoo min als degene, welke zich zelf het licht der oogen heeft benomen, tot het zien der heldere zon kan gevoerd worden: verlangen, bidden, dat men tot betere kennis en waardering van personen en zaken nu eenmaal kome, ja dat

moeten wij, niet slechts in het belang der Kerk waaraan wij behooren, maar ook voor het behoud en het welzijn des Vaderlands!

Nog een paar woorden, vóór dat ik deze regelen eindige.

De taak der Regering, der Regering die mede door heiligen eede aan de Grondwet verbonden is en vrijheid van godsdienst en gelijkheid van regten uit duren pligt moet handhaven, is edel en schoon; wij wenschen dat zij die begrijpe!

Dank zij den katholieken Afgevaardigden, die in dezen verdrietelijken kamp met onbezweken moed hebben gestreden! Mogten zij daar binnen niet overwinnen, buiten de Kamer is hunner de zege en de eer van den strijd. Dit zullen, zonder onderscheid, allen erkennen, op wier oordeel zij prijs mogen stellen. — Bij gelijken moed en even vaste wil en overtuiging van allen, kan het uitspreken van namen niet anders dan onwelvoegelijk, ja onregtvaardig wezen. Zooveel mogen wij nogtans zeggen, dat wij de advijsen van drie of vier leden inzonderheid, die wel verre van het ijdel woordgezwets en de onhoudbare vooruitzettingen hunner tegenpartij, met grondig onderzoek en degelijkheid van redenen vooral ter strijdplaatse getreden zijn, met innig en levendig welbehagen gelezen hebben. Hunne redevoeringen zijn eenen hoogen lof waardig!

Ten slotte zij thans, ook in dit Tijdschrift, aan al onze katholieke landgenooten gevraagd: Wat moet gedaan worden? En wij doelen bij deze vraag niet enkel op de aangelegenheid van het *placet;* wij spreken algemeener. Katholieken, gij zijt, gij wordt verongelijkt; gij zijt, gij wordt uitgesloten; uw regt is, uw regt wordt u voortdurend onthouden. Dit alles is een feit, zoo waar, zoo historisch, zoo met statistieke opgaven en zuivere voor-

stelling van gebeurtenissen bewijsbaar en bewezen, als eenig ander feit ter wereld. Bij de verongelijking en de uitsluiting wil men volharden ; ook dit is een feit: van daar de aansluiting der Protestanten onderling, en vooral in genootschappen alom over het land verspreid, welke als doel en pligt stellen uitsluitend en stelselmatig protestanten te bevorderen, protestanten te bevoordeelen, protestanten aan te bevelen, enz. De uitwerkselen van zulke pogingen ziet gij rondom u heen, gij gevoelt die in gemis van invloed of winstgevende betrekking, in het verloopen van handel en nering, in het onderdrukken van de u dierbaarste en hoogste belangen, in het bezwijken ook daar, waar uw goed regt moest zegevieren. Kunnen wij dat langer met ik weet niet welke bloohartige lijdelijkheid aanschouwen? Zijn wij aan ons zelven niets verpligt? niets aan de Godsdienst-belangen, welke meer en meer in gevaar komen? niets aan onze nakomelingen? — Gij zijt er meermalen toe aangespoord — maar het wordt tijd, het is meer dan tijd — dat daarvan thans gevolgen komen: «Vereenigt u ; rigt genootschappen op, om aan het onregt perk te stellen!» — Tot de aanzienlijkeren onder ons, tot hen, die door hoogeren stand, meer begunstigd fortuin, of door welke andere hoedanigheden ook, eenen ruimeren invloed oefenen kunnen op hunne geloofsgenooten, zouden wij wenschen dat dit bescheiden nederig woord doordrong, en dat aan hetzelve een heusch en goedwillig onthaal te beurte viel. Die aanzienlijken treden in overleg, zij doen hunne meening daartoe kennen ; en wij houden ons verzekerd, dat zeer spoedig geen genootschap hier te lande zoo krachtig wezen zal als het Katholieke. In zulke «Vereeniging», men bedenke het wel, is het eenige middel tot ons behoud. Komt zij tot stand, aarzelt en draalt men

niet langer, dan herleeft onze zekere hoop, dat wij gered worden, dat allengskens de ongeregtige verdrukkingszin zal bedaren, en dat, langzaam doch eenmaal zeker, de vrijheid en gelijkheid der Grondwet waarheid worden. De Katholieken hebben van niemand dan van zich zelven te hopen: maar wat mogen, wat kunnen zij hopen, zoo lang een elk hunner op zich zelven sta, eenzaam, verlaten, zonder deelgenoot? Overal in den vreemde, waar, als bij ons, katholieken en protestanten eene gemengde staatsburgerij uitmaken, is men tot dezelfde overtuiging, maar ook tot het duidelijk gevoel derzelfde behoefte en noodzakelijke zamenwerking gekomen. Om daarmede te eindigen nemen wij hier met verandering van landsnaam over wat de Hoogleeraar, Hofraad, en Afgevaardigde tot den Land-dag van het Groot-Hertogdom *Baden*, Dr. BUSS, die zijne landgenooten insgelijks tot een «*Katholischer Verein*» opriep, aan het einde des voorleden jaars dienaangaande schreef: «Wir «Katholiken sollen Nichts hoffen von dem Gnadenblick die«ser oder jener Staatsverwaltung, dieses oder jenes Mini«steriums dieser oder jener landständischen Kammer. Das «sind baare Subjectivitäten oder gar Täuschungen. Die Ka«tholiken haben, *wie überall*, so auch bei uns, Alles ledig«lich von sich zu hoffen. Wenn je Einem, so gilt der Ka«tholischen Kirche auch in den Niederlanden der Ruf: HILF «DIR SELBST, UND GOTT WIRD DIR HELFEN.»

MIDDELEEUWSCHE MUURSCHILDERING

IN DE

ST. PIETERSKERK TE LEIDEN. (1)

(Vervolg van Dl. XI, bl. 334.)

2. De dogmatisch-polemische rigting, door Prof. KIST aan zijne verklaring van het eerste beeld der Leidsche Muurschildering (PETRUS met den Sleutel) gegeven, noodzaakte ons om vrij lang bij hetzelve te vertoeven. Wij hopen bij de beschouwing der overige beelden, althans der meeste, veel korter te kunnen zijn.

Onmiddellijk op den Prins der Apostelen volgt deszelfs broeder ANDREAS, die hier een groen (2) onderkleed draagt met een bleek-rooden mantel, welke den linker schouder bedekt en van voren afhangt. Hij is kenbaar aan het gewone ANDREAS-kruis ×, ook wel *Bourgondisch* kruis, *crux decussata* of *en sautoir* geheeten. «Met zulk een kruis, «zegt KIST, wordt hij voorgesteld, dewijl hij, volgens de

(1) Naar aanleiding van eene verhandeling over dit onderwerp, door den hoogleeraar N. C. KIST, geplaatst in het XVII^de^ deel van zijn *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, *bll.* 421—476.

(2) De *groene* kleur is met de *roode* de heerschende in de Leidsche Muurschildering. Beide schijnen in de middeleeuwsche schilderkunst zeer gebruikelijk geweest te zijn voor de gewijde kleederen. Vgl. SARTI, *de vet. casula diptycha*, p. 42.

«oude Legende, op een kruis van dezen vorm, door toe-«doen van AEGEAS, Proconsul van *Achaje*, den marteldood «stierf» (bl. 451). Door *oude Legende* moeten hier zeker de *Acta S. Andreae* verstaan worden, waarvan reeds EUSEBIUS (H. E. III, 25), EPIPHANIUS (*Haeres.* 61—63), en andere kerkelijke Schrijvers gewagen. Ook mag hier niet worden voorbijgezien dat het zoogenaamd *Bourgondisch* kruis bij de ANDREAS-beelden slechts sedert de XIV^e^ eeuw voorkomt, en dat op de monumenten van vroeger dagteekening (b. v. de beelden in de Kathedraal van *Amiens*) de apostel nog met een kruis van den gewonen vorm wordt voorgesteld. Overigens wijkt het Leidsche figuur in meer dan een opzigt merkelijk van de legendarische type af, overeenkomstig welke, zegt DURANDUS in zijn *Rationale: Sanctus* ANDREAS *niger fuit colore, barba prolixa, staturae mediocris; quod ideo dicitur, ut sciatur, qualis in Ecclesia debet pingi* (1).

3. De H. JOHANNES *de Dooper*. Hij is gekleed in eene dierenhuid, die bijna het gansche ligchaam bedekt, en slechts het aangezigt met den regter-arm en been zigtbaar laat. In de linkerhand draagt hij een vrij groot Boek, rood van omslag, gelijk die der overige Beelden, en met dubbelen kram gesloten. Op dit boek rust een Lam, met den *nimbus* gekroond, waarop de Voorlooper met de regterhand wijst (*Joh.* I, 29-36), en dat een klein kruis vasthoudt. Zoodanige voorstelling van JOHANNES schijnt oudtijds, gelijk ze nog is, de meest gebruikelijke geweest te zijn, wijl men er reeds sporen van aantreft ten tijde van CONSTANTIJN (2),

(1) *Ration, div. off.* VII, 38.

(2) *In labiis Fontis Baptisterii posuit* Agnum *aureum..... Ad dexteram Agni constituit Salvatorem..... In laeva* Agni *beatum* JOHANNEM BAPTISTAM..... *tenentem titulum: ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Liber. Pontif. *Vita Silvestri*, c. 13.

en in een *canon* der zoogenaamde *Synodus Quinisexta* of *in Trullo* (*an.* 692), om geene latere autoriteiten te noemen (1). Evenwel is het aan de voorschriften, welke daaromtrent in genoemde Synode den christelijken kunstenaars werden gegeven, toe te schrijven, dat in de Grieksche Kerk JOHANNES naderhand veel zeldzamer met het *Lam*, als symbool van den Verlosser, maar meestal in de gedaante van een bejaard man, met eene dierenhuid, of wel met de gewone *tunica* en mantel omhangen, ja zelfs, b. v. in eenige Μηναῖα, met *vleugels* (2) wordt afgebeeld. In de Latijnsche Kerk bleef de aloude voorstelling met het symbolische Lam voortdurend de heerschende. Van beide, en vooral van de onderscheidene Grieksche, kan men in PACIAUDI's *Antiquitates christ. de cultu S. Johannis Bapt.* en in het derde Deel van GORI's *Thesaurus* voorbeelden vinden.

4. Het *vierde* en laatste Beeld der bovenste rei, lezen wij bij den heer KIST, «heeft het meest geleden en is «ook van de meest onzekere beteekenis. Alleen de Lans, «welke het in de regterhand houdt, doet ons gissen, dat «hier MATTHEUS is voorgesteld; terwijl het Boek, dat op «zijne bedekte regterhand rust, het Evangelieboek wezen

---

(1) Ἐν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς ΑΜΝΟΣ δακτύλῳ τοῦ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ δεικνύμενος εγχαράττεται. *Concil. Quini-Sextum*, Can. 82, ap. LABBE, *Concil.* VI, 1177. Vgl. ook den Brief van Paus HADRIANUS I aan THARRASIUS, Patr. van CP. en de *Orat.* III *de Imagin.* van JOHANNES DAMASCENUS, waarin de *canon* der *Synodus Trullana* wordt aangehaald.

(2) De *vleugels* zinspelen ongetwijfeld op de benaming van *Engel*, door den Verlosser aan JOHANNES gegeven, gelijk wordt uitgedrukt in het opschrift van een zeer oud *Reliquiarium* te *Perpignan*:

Φέρεις πτέρυγας, ὡς ἰσωθεὶς ἀγγέλοις
Ἔνυλος ὢν, ἄυλος, ὡς Σωτὴρ ἔφη.

«zal. MATTHEUS namelijk, komt daarom, behalve met een «boek, meestal met eene Lans, als marteltuig, voor, «dewijl hij, volgens de Middeleeuwsche (?) Legende..... «met eenen lanssteek gedood werd» (blz. 452). — De Lans, gelijk bekend is, wordt behalve aan MATTHEUS ook dikwerf aan MATHIAS en THOMAS tot attribuut gegeven, terwijl genoemde Evangelist ook zeer dikwijls met een schrijfrol en lezenaar, of met een menschen- of engelfiguur (1) naast zich, wordt afgebeeld. Op eenige middeleeuwsche beelden, zoo als dat der St. URSULA's-kerk te *Keulen* (2), draagt hij een *zwaard* in de hand. Uit de *lans* dus alleen is, ons bedunkens, niets beslissends voor de verklaring van het beeld af te leiden, hoewel wij tevens moeten erkennen, geene genoegzame gronden te kunnen aangeven, om die van Prof. KIST geheel te verwerpen.

---

(1) De vier Evangelisten hebben in het kerkelijke symbolisme elk hun eigen attribuut: MATTHEUS eene *engel-* of *menschgestalte*, MARCUS een *leeuw*, LUCAS een *rund*, JOHANNES een *arend*. Deze symbolen zijn van zeer ouden oorsprong, en men vond eene aanleiding tot derzelver gebruik in de toepassing van *Ezech.* 1, 10 en *Apoc.* 4, 7. Niet altoos echter werd aan denzelfden Evangelist hetzelfde attribuut toegeschreven. Een verschil daaromtrent kan men reeds tusschen IRENAEUS (*adv. haeres*, III, 11, § 8) en AUGUSTINUS (*de Cons. Evang.* I, 6) opmerken. De eerste gaf den *arend* aan MARCUS en den *leeuw* aan JOHANNES; de andere den *leeuw* aan MATTHAEUS en de *menschengestalte* aan MARCUS. Van beide verschilde wederom HIERONYMUS (*in Ez.* I en *prolog. in Mt.*), die de hierhoven vermelde verdeeling der attributen invoerde, welke thans nog in gebruik is. Aan LUCAS, voor zoo veel wij weten, wordt door geen der kerkelijke Schrijvers of op geen der christelijke monumenten eene *menschengestalte* tot attribuut gegeven. Het bevreemde ons daarom, door Dr. VAN OOSTERZEE (*Leven van Jezus*, I, *Inl.* hl. 103) te zien beweren, dat de *oude Christelijke Symboliek de eigenaardigheid van* MATTHEUS *door een rund en het kenmerkende van* LUCAS *door eene* menschengestalte *heeft uitgedrukt.* Gewoonlijk was het juist andersom, althans voor LUCAS.

(2) KREUSER, *Ueb. christ. Bildnerei*, in het *Kath. Zeitschr. f. Wiss. u. Kunst* van Dr. DIERINGER, 1846, I, 177.

5. Was het vierde Beeld den heer KIST raadselachtig, zonder eenige aarzeling daarentegen schijnt hij in het *vijfde* (een *Bisschop* met *staf* en *myter*) dat van den gelukzaligen (1) LANFRANC te herkennen, die in 1089 als Aartsbisschop van *Canterbury* overleed. Ons komt deze verklaring hoogst bedenkelijk voor. Wel is waar vindt men bij eenige Ikonographen — bij de *latere* namelijk, want de oude spreken niet over LANFRANC — onder de attributen van den beroemden leermeester van ANSELMUS een *draak* of *duivel* opgegeven; doch hierdoor alleen wordt de voorgestelde persoon niet genoeg geïndividualiseerd, om hem met zekerheid van anderen te kunnen onderscheiden. Immers meerdere Heiligen worden met hetzelfde attribuut voorgesteld, naardien het symbool van een *draak* of *duivel*, door de middeleeuwsche kunstenaars, zoowel schilders als beeldhouwers, vrij algemeen ter veraanschouwelijking van de *ketterij* of de

(1) Prof. KIST noemt LANFRANC *heilig* en verzekert dat hij onder de «*Kerk-Heiligen is opgenomen*». Dit is onjuist. In den kerkelijken *Ritus* wordt de groote Aartsbisschop van *Canterbury* onder de *gelukzaligen* gerangschikt, en een gevolg daarvan is, dat, al zou men ook aannemen, dat zijn *cultus* in eenige bijzondere Dioecese, b. v. in die van *Canterbury* of in het klooster van *Bec*, waar hij vroeger *Scholasticus* was, ware ingevoerd, zulks toch met opzigt tot de gansche Kerk niet zou hebben kunnen plaats grijpen. Prof. KIST schijnt het onderscheid tusschen *Canonisatie* en *Beatificatie* niet te kennen. Anders zou hij welligt, gelijk hier LANFRANC, niet elders (*Archief*, Dl. XV, bl. 362) den *venerab.* P. PETRUS CANISIUS S. J. door GREGORIUS XVI hebben doen *heilig-verklaren*. — Men duide ons hier eene aanmerking ten goede, die meermalen hare toepassing vindt: Waarom, als men over de kerkelijke gebruiken en verrigtingen der Katholieken wil spreken, zich eerst niet door eene grondige studie der Liturgie enz. voorbereid? Menige onnaauwkeurigheid zou dan vermeden worden, en anderzins geleerde mannen zouden zich niet aan de vreemdste mistastingen blootstellen. Zoo vonden wij b. v. nog onlangs bij AUGUSTI (*Denkwürdigk.*, III, 121) het feest van de H. MARIA *Aegyptiaca* onder de *kleinere* MARIA-*feesten* vermeld, en dat nog wel met verwijzing op GAVANTUS en de *Congregatio Sacr. Rituum!* En AUGUSTI is de eenigste niet.

zonde werd gebezigd. Wat van het andere onderscheidingsteeken (het zoogenaamd Sacraments-huisje op den top van den Bisschopsstaf), waaraan LANFRANC te herkennen zou zijn, moet worden gedacht, zullen we straks onderzoeken. Voor alsnu bepalen wij ons alleen bij de opmerking, dat het dáárdoor alleen onwaarschijnlijk wordt, dat de beeldtenis van *Engeland's* roemwaardigen Kerkvoogd onder de tafereelen der Leidsche Muurschildering zou zijn opgenomen, vermits aan LANFRANCUS nergens een openbare *cultus religiosus* is te beurt gevallen, niet eens te *Canterbury*, noch te *Bec*, noch in het klooster te *Caen* of in zijne geboorteplaats *Pavia* (1). En zou men dan kunnen vermoeden, dat hij hier te lande, en wel bepaaldelijk te *Leiden*, zou zijn vereerd geworden, en men hem dáár, onder eenige meerendeels zeer *populaire* Heiligen, zou hebben voorgesteld?.... Maar hoe kwam dan de heer KIST er toe, om bij voorkeur aan LANFRANC eene plaats op de Leidsche koorzuilen aan te wijzen? Ter beantwoording dezer vraag veroorlove men ons hier eene gissing, waartoe het gebeurde met de PETRUS-sleutels (vgl. *de Kath.* bl. 325, aant. 3) ons zeker eenig regt geeft. Het laat zich namelijk den-

(1) Vgl. *Acta SS.* Maji, Tom. VI, p. 832—54, waar HENSCHENIUS wel opmerkt, dat de titel van *sanctus* aan LANFRANC door CAPGRAVE, TRITHEIM, PETRUS DE NATALIBUS en eenige andere Martyrologen wordt gegeven, maar dat er echter geen bewijs van *kerkelijken cultus* ten zijnen opzigte aanwezig is. De *aliquis cultus*, die uit eene *Appendix Chronologiae Saxonicae* zou zijn op te maken, moet van eene *anniversaria memoria*, gelijk voor meerdere beroemde mannen plaats had, verstaan worden. HENSCHENIUS voegt er uitdrukkelijk bij: *De eo lectum fuisse Ecclesiasticum Officium, hactenus non potuimus assequi. Curiose etiam inquisivimus, num Cadomi, ubi Abbas fuit, ejus memoria celebretur; et responsum accepimus*, videri quamdam statuam, quam dicunt esse illius, et nonnullos in baptismo accipere nomen Lanfranci, idque ab antiquo fieri, et hoc argumentum videri, quod sanctitatis ejus fama vetusta sit; *sed* in Officio Ecclesiastico nullam ejus fieri mentionem. *Hinc nos solo Titulo* Beati *utendum esse credidimus.* l. c. p. 833.

ken, dat Professor KIST, na zijne archaeologische *vademecums* te hebben geraadpleegd, niet meer heeft kunnen aarzelen omtrent de beteekenis van het Leidsche beeld. Hij las immers duidelijk: *Monstranz tragend. Teufel zu den Füssen:* LANFRANCUS (1); en in een ander *compendium:* LANFRANCUS, *als Bischof, eine Monstranz tragend, Teufel zu seinen Füssen. Die Monstranz deutet auf Lanfrank's Kampf gegen Berengar von Tours hin..... Der Teufel zu seinen Füssen soll seinen siegreichen Kampf gegen Berengar's Ketzerei andeuten* (2). Kon er nu nog twijfel bestaan? Alleen de *staf* van ongewonen vorm, dien het Leidsche Beeld in de hand draagt, kon eenige moeijelijkheid maken. Maar wat was er gemakkelijker, dan in plaats van de *Monstranz*, welke aan LANFRANC, gelijk ALT verzekert, meermalen tot attribuut wordt gegeven, zich hier op den Bisschops-staf een *Tabernakel* of *Sacraments-huisje (ciborium)* te denken? Dit immers moest, gelijk de *Monstranz*, op den strijd tegen BERENGARIUS van *Tours* zinspelen, en het gegeven attribuut vond zoo doende zijne verklaring in de geschiedenis zelve! Want LANFRANCUS, lezen wij bij den heer KIST, «behaalde zijn' kerkelijken roem vooral door den *onedel-*«*moedigen* strijd, dien hij vroeger, aan het hoofd staande «der regtzinnige school te *Bec* in *Normandye*, tegen zijnen «voormaligen vriend BERENGARIUS, destijds het hoofd der «vrijzinnige school van *Tours*, over de dusgenaamde Tran-«substantiatie-leer voerde; met dit gevolg, dat deze leer «vooral aan hem hare vestiging in de Roomsche Kerk te «danken heeft. Hij staat hier in Aarts-Bisschoppelijk or-«naat, met rooden mijter en mantel, welke laatste echter

(1) *Die Attribute der Heiligen alphabetisch geordnet.* Hannover 1843. S. 119.

(2) ALT, *die Heiligenbilder*. Berlin 1845. S. 197.

«zijn ligt rooden onder-kleed en groen oppergewaad zigt-
«baar laat. Voorts met het *Pallium* over de schouders,
«en met den Bisschops-staf, die op den top een Taber-
«nakel, of Sacramentshuisje, draagt; in plaats waarvan
«hij later eenvoudig met eene *Monstrans* in de hand werd
«afgebeeld. Met dezen Staf bedwingt hij den onder zijne
«voeten liggenden Duivel, welken hij bovendien aan een
«keten met zijne linkerhand vasthoudt. Het gedrocht, —
«welks gehoornde kop krachtig en stout geteekend is,
»terwijl de oogen in de knieën, en de wijd uitgespierde
«klaauwen, het duivelsch karakter verhoogen, — is het
«zinnebeeld der ketterije van BERENGARIUS, over welke de
«Transsubstantiatie-leer van LANFRANCUS, onder de wester-
«sche Christenen, voor eeuwen lang de zege heeft weg-
«gedragen; tot dat zij op hare beurt voor een ander en
«beter inzigt (1) week, geboren juist in dezelfde streken,
«waar wij deze hulde aan den held der broodverandering
«aantreffen» (bl. 453). — Veel, zeer veel zou hier, zoowel onder het historisch, als onder het meer bepaald archaeologisch opzigt, zijn aan te merken. Vooral met betrekking tot zijne apologie van het zoogenaamd *hoofd der vrijzinnige school van Tours*, zouden we gaarne den heer KIST naar de *bronnen* verwijzen. Maar het is hier de plaats niet, om een overzigt, hoe beknopt dan ook, van den strijd tusschen LANFRANC en BERENGARIUS te leveren, en, met de onwraakbaarste getuigenissen der geschiedenis in de hand, aan te toonen aan welken kant, in dien strijd, de *onedelmoedigheid* werd gevonden: — aan dien van den hooghartigen en geveinsden *scholasticus* van *Tours*, welke, diep gekwetst,

(1) Deze uitdrukking is met theologischen tact gekozen: de *leer* van LANFRANC (die der Katholieke Kerk) week voor een *inzigt*. Het geheele Protestantisme wordt hier in één woord geresumeerd.

dat hij, in een wetenschappelijk ouderhoud met LANFRANC, door dezen was overwonnen, en nog grievender gekrenkt, dat de roem zijner schole voor dien van de steeds meer en meer bloeijende school van *Bec* (1) moest onderdoen, zijne vroegere befaamdheid en aanhang door vreemde leerstellingen zocht te herkrijgen (2), en over wiens goddeloosheden, volgens de verzekering van een tijdgenoot (3), zich de kerken van *Duitschland* en *Italië* grootelijks ergerden; — dan wel aan den kant van den vromen Kerkvoogd van *Canterbury*, wien het nimmer om wraakneming of ijdelen roem te doen was, en die, bij eene krachtige verdediging van het Katholieke dogma, zich toch nimmer *onedelmoedig* jegens zijne tegenpartij gedroeg. Dit laatste vooral, waarop het hier aankomt, zal de heer KIST toch wel moeijelijk van zijnen cliënt kunnen bewijzen. Of was het misschien, in zijn oog, edelmoedige vrijzinnigheid, dat BERENGARIUS zich door de bewindslieden van zijnen tijd als een gedwee werktuig tegen het kerkelijke gezag liet gebruiken, en den Fransehen Koning in zijne scheurzieke plannen ten dienste stond (4)? Was het edelmoedig, om Paus LEO met de lafste scheldwoorden te hoonen (5)

---

(1) Vgl. LAUNOY, *de Scholis celebrior.* cap. 42. Opp. Tom. IV. p. 1.

(2) «Onderzoek uw eigen hart», schreef hem een zijner verdedigers, EUSEBIUS BRUNO, Bisschop van *Angers*, «en zie toe, of gij niet meer uit nijd en roemzucht, dan wel uit liefde tot de waarheid handelt». Vgl. DE ROYE, *Vita, haer. et poenit. Bereng.* p. 48.

(3) ADELMAN, Bisschop van *Brescia*, in zijn voortreffelijken Brief aan BERENGARIUS, bij MARTENE, *Anecd.* I, 196.

(4) Vgl. GFRÖRER, *Allgem. K.-Gesch.* IV Bd. III, abth. 457, 460.

(5) BERTHOLD. *de Bereng. mult. condemn.: «Sed Berengarius more suo ad proprium vomitum redire non timuit, et ultra omnes haereticos Romanos Pontifices et sanctam Romanam Ecclesiam verbis et scriptis blasphemare praesumpsit. Nempe S. Leonem P. non pontificem sed* pompificem *et* pulpificem *appellavit, sanctam Romanam Ecclesiam* vanitatis concilium *et* ecclesiam malignantium, *Romanam*

en, gelijk WILHELM *van Malmesbury* getuigt (1), door gansch *Gallië*, de behoeftige studenten ten gunste zijner leerstellingen, met goud om te koopen?.... Maar dit alles, zal men zeggen, lag buiten het bestek der archaeologie, en was, bij de verklaring eener muurschildering, voor het minst overbodig. Wij hebben er niets tegen. Wij ook zijn van gevoelen dat de verklaring der christelijke kunstgewrochten, (hoewel innig verbonden met de katholieke leer en eerdienst, waarvan deze de uitdrukking zijn) noch den toon, noch de bewijsvoering moet aannemen der dogmatische polemiek: maar waarom dan, door een, als in 't voorbijgaan daarheen geworpen, woord, aan een der grootste en vlekkeloosste mannen der XI^e^ eeuw een blaam aangewreven, dien hij niet verdiende? Is dat edelmoedig?... Doch hierover genoeg. En daarom willen we niet eens den heer KIST bemoeijelijken over de beperking der Transsubstantiatie-leer binnen den kring der *westersche Christenen*, als of zelfs ieder aankomend Theoloog niet wist, dat daaromtrent de Grieken, ja alle Schismatieke Secten van het Oosten, eenstemmig met de Katholieke Kerk dezelfde leer belijden! Liever — want alleen dergelijke aanmerkingen zijn hier op hare plaats — willen wij archaeologische bedenkingen opperen tegen het *Sacraments-huisje* of *ciborium*, dat Prof. KIST ons op den Bisschopsstaf van LANFRANCUS (?) heeft aangewezen, alsmede over het *Aarts-Bisschoppelijk ornaat*, den *rooden mantel* vooral en het groen *oppergewaad*, dat bijzonder zijne aandacht schijnt te hebben getrokken.

Sedem non apostolicam, sed sedem Satanae *dictis et scriptis non timuit appellare*». Dit herinnert ons aan de polemiek der zestiende eeuw, en aan wijlen PETRUS BLOCCIUS.

(1) *De gestis Regum Anglorum*, ed. SAVILE, p. 113. Vgl. GFRÖRER, t. a. p. IV, 513.

Wat nu het Sacraments-huisje *boven op den Bisschops-staf* aangaat, dat moeten wij, tot nader bewijs, op het gebied der phantasie-archaeologie verplaatsen. Dikwerf jà, heeft de schrijver van dit opstel zich in het beschouwen (*in natura*) der middeleeuwsche kunstgewrochten in *België, Frankrijk, Duitschland* en *Italië* mogen verlustigen; meermalen ook doorbladerde hij, ter zijner onderrigting, de zoo rijke plaat-verzamelingen in de bekende werken van CICOGNARA, SÉROUX D'AGINCOURT, PUGIN, BOISSERÉE, DE CAUMONT, DU SOMMERARD, CAHIER *et* MARTIN, DES BASTARDS, VON HEFNER, enz.; maar nimmer nog heeft het hem mogen gelukken *een Bisschopsstaf met een Ciborium gekroond* te ontmoeten. Weet er ons de heer KIST slechts één aan te wijzen, wij zullen hem voor de ontdekking dankbaar zijn (1). Voor alsnu schijnt het ons aannemelijker den ongewonen vorm van den *Staf*, dien zoo wel het *vijfde* als het *achtste* Beeld der Leidsche Muurschildering in handen houdt, daaruit te verklaren, dat de top een zoogenaamd *Reliquiarium* draagt: een vorm van *Staf*, waarvan men, hoewel zeldzaam, toch eenige voorbeelden aantreft (2). Deze reliquiën-kastjes waren gewoonlijk met kleine deuren gesloten, iets dat ook hier de nog zigtbaar gebleven lijnen schijnen aan te duiden. — Nu eindelijk nog een woord over den *rooden mantel* en het *groene onderkleed*. Waarom die niet met hun eigen naam genoemd? Het *roode kleed* is geen mantel, maar de gewone *planeta* of *casula* (kasuifel), volgens haren ouden vorm. Het *groene onderkleed* is de *dalmatica*, welke de

(1) Het *Sacramentshuisje* zullen wij later in de verklaring van den heer KIST bij het beeld van den H. ANTONIUS weer terugvinden. Daar echter erkent hij niet te weten *wat het beteekent* (bl. 458). Zeker althans zal hij het dáár toch wel niet voor een symbool van het geloof des H. ANTONIUS in de *Transsubstantiatie* aanzien.

(2) Vgl. GUENEBAULT, *Dict. iconogr.* I, 353.

Bisschop *in pontificalibus* onder de *planeta* draagt. — Opmerking verdient ook het *pallium* (het eenige kerkelijk kleedingstuk, waardoor zich de Aartsbisschop of Metropoliet van de gewone Bisschoppen onderscheidt), dat hier niet, zoo als gewoonlijk, *wit* van kleur, maar *verguld* geweest is. Het *pallium* is hier *lang* en *smal*, zich over de gansche lengte der *planeta* uitstrekkend, zoodat het op dezelve schijnt vastgenaaid (1). Ook over den vorm van den *mijter*, wiens *cornua* in de vroegste tijden veel minder spits toeliepen, zullen wij naderhand gelegenheid hebben een en ander op te merken.

Tot dus verre hebben wij slechts de verklaring van het *vijfde* Beeld gekritiseerd. Wat stellen we nu zelf in de plaats? Wij kunnen zulks met weinige woorden zeggen. Een beslissend gevoelen durven wij niet uitspreken, en wij bekennen, ook na de verklaring van Prof. KIST, met meer zekerheid te weten, vooral met opzigt tot LANFRANC, welken persoon op de Leidsche Muurschildering *niet* staat afgebeeld, dan welken Heilige zij bepaaldelijk voorstelt. Als men echter een meer dan gewoon gewigt wil hechten aan den *duivel* of *draak*, die hier door den Bisschop met de voeten wordt getreden, dan zouden we geneigd zijn in het onderhavige beeld dat van den H. AMANDUS, Bisschop van *Tongeren* (?), te herkennen. Deze Heilige wordt inderdaad zeer dikwijls met een *draak* of *duivel* onder de voeten voorgesteld, en zijne tegenwoordigheid op het Leidsche tafereel verkrijgt veel waarschijnlijkheid door de innige betrekking,

---

(1) Vgl. *Acta SS.*, Propylaeum Maji, p. 208, waar de geleerde DANIEL PAPEBROCH eenige zeer lezenswaardige bijzonderheden mededeelt. *de forma* Pallii *aliorumque Pontificalium ornamentorum medio aevo mutata*, hoewel deze meer op de Pausen, dan op de Aartsbisschoppen, enz., toepasselijk zijn.

waarin hij stond, tot de eerste Evangeliepredikers in deze gewesten, zoodat zijne vereering hier te lande zeer aannemelijk wordt, en althans veel meer grond zou hebben dan die van den gelukzaligen LANFRANC.

6. Het *zesde* beeld stelt den H. Paus en Martelaar CORNELIUS († 253) voor, met zijn gewoon attribuut, een' gouden, thans zwart geworden, *jagt-* of *drinkhoren* (1), dien hij in de regterhand draagt, terwijl hij met de linker een *drie-armig kruis* vasthoudt. Zoodanig kruis wordt, in de latere tijdperken der christelijke kunst, meermalen aan de Pausen, ten teeken van hun opperst gezag in de Kerk, toegekend; maar onnaauwkeurig wordt het door KIST een *pauselijken staf* genoemd, om de eenvoudige reden, dat de Pausen nimmer, gelijk de gewone Bisschoppen, in de kerkelijke functiën, een' *staf* gebruiken, *tum propter historiam*, zegt INNOCENTIUS III, *tum propter mysticas rationes* (2). Wanneer derhalve eenige schrijvers, b. v. MOLANUS, van het drievoudig kruis verhalen, dat *sommigen* aan den Opperherder der Christenheid zoodanig eigenaardig *insigne* toevoegen (3), dan moet dit van eene geheel arbitraire kunstvoorstelling, en niet van den aangenomen kerkelijken *Ritus* verstaan worden. Doch dit zij slechts ter loops aangemerkt.

---

(1) Over den oorsprong van dit attribuut hebben wij niets bestemds kunnen vinden. Sommigen willen er eene zinspeling op den naam (*cornu*, CORNELIUS); anderen, gelijk KIST, op het wijnrijke *Malaga*, of op de vallende ziekte, in zien. *Per nos licet.* Het schijnt intusschen, dat ook sommige *Reliquiaria* van St. CORNELIUS oudtijds den vorm van een' *horen* hadden. Vgl. o. a. dat van de voormalige Abdij van *Ninove*, in de *Acta SS.* Septembr. Tom. IV. p. 773.

(2) *In cap. unico, extr. de Sacra Unctione.* Vgl. DURANDUS, *Ration* III, 15.

(3) *Supremo patriarchae sive Romano Pontifici* quidam *dant pedum cum trimplici cruce.* MOLAN. *de Hist. SS. Imagin.* IV. 29.

Meer bijzonder verdient, volgens den heer KIST, de kleeding des Heiligen onze aandacht. Immers «zij kenmerkt «zich nog door hooge eenvoudigheid. Het lange wijde tot «de voeten nederhangende groene kleed, met wijde mou«wen, gelijkt nog volstrekt niet naar de *soutane* van witte «wol of zijde, met naauwe mouwen, welke de Pausen «onder het Misgewaad plegen te dragen. Daarover hangt «een losse, ligt rood gekleurde mantel, dien hij met «de beide opgeligte handen naar boven heft, en met «een grooten gouden, thans zwarten, mantelgesp, waarin «misschien edelsteenen [zeker ter vermeerdering der *hooge «eenvoudigheid*] zigtbaar zijn, vastgemaakt is. Vooral op«merkelijk is zijne kroon. Ofschoon min duidelijk zigtbaar, «is zij dit toch in zoo verre, dat zij duidelijk [?] blijkt nog «geene *Tiara*, of *driedubbele* kroon te zijn, welke het eerst «na URBANUS V, in 1370 overleden, gedragen is. Zelfs is het «moeijelijk de dubbele kroon er in te ontdekken (1), welke «het eerst door BONIFACIUS VIII, op het eind der XIIIde «eeuw, is opgezet. Zij schijnt veeleer den oudsten vorm «der Pauselijke muts [*sic*] of kroon te verbeelden, gelijk «zij, namelijk, sedert den eerst gekroonden NICOLAAS I, «in 868 overleden, en dien wij den eersten eigenlijken «Paus mogen noemen (2), gebezigd werd» (bl. 455). — Wat al archaeologische ontdekkingen in deze weinige regels!.... Wij willen niet eens gewagen van den *eersten eigenlijken*

(1) Voor den heer KIST althans; voor ons, die ons ook door autopsie daarvan hebben overtuigd, was het niet zoo moeijelijk. Ook op de teekening van den heer HOOIBERG is, ons bedunkens, eene *dubbele kroon* vrij wel zigtbaar.

(2) Of Prof. KIST, toen hij dit schreef, gedacht heeft aan BONIFACIUS, den Apostel van *Nederland*, die, anderhalve eeuw vroeger, «onder de *Beijeren* en *Friesen*, zoowel de leer des Evangelies plantte, «*als de getrouwe aankleving aan den Roomschen Stoel?*» *Archief*, Dl. II, bl. 112.

Paus NICOLAAS I, wien op eene andere plaats van het *Archief* (Dl. II, bl. 165) slechts de roem wordt toegekend van *voortgezet* te hebben, *wat zijne voorgangers hadden begonnen:* want dit anachronisme is den heer KIST slechts ontvallen door eene hem eigene, bijna onoverwinnelijke neiging, om aan het Pausdom, te pas en onpas, zelfs *à propos* van eene Muurschildering, iets onaangenaams te zeggen. Gunnen wij hem die kleine voldoening, en vragen wij hem liever, wat hem toch wel heeft kunnen bewegen om de *Tiara*, of wat het ook zijn moge, waarmede de kunstenaar het hoofd van St. CORNELIUS heeft gedekt, aan te zien voor den *oudsten vorm der Pauselijke muts of kroon, gelijk zij, sedert* NICOLAAS I, *werd gebezigd?* Bezat de heer KIST dan in zijne boekverzameling niet één enkele dissertatie over de oude vormen der pauselijke *Tiara* en *Mitra?* Één oogslag in MARANGONI, in het *Hierolexicon* van MACRI, of zelfs in de *Denkwürdigkeiten* van BINTERIM of AUGUSTI, zou hem spoedig uit zijne dwaling hebben geholpen. Wij vergenoegen ons hier met deze algemeene teregtwijzing, omdat wij gelegenheid zullen hebben op het hoofddeksel van St. CORNELIUS nader terug te komen, wanneer wij over den ouderdom der Leidsche Muurschildering ons gevoelen zullen moeten uiten. Slechts één woord nog, in het voorbijgaan, over de *hooge eenvoudigheid*, waardoor, zegt Prof. KIST, de kleeding des Heiligen zich *nog* kenmerkt. Dit *nog* moet zeker den lezer herinneren, dat in de XIVde, XIIIde of XIIde eeuw (den vermoedelijken ouderdom, volgens KIST, der Leidsche Muurschildering) het kerkelijk gewaad der Pausen, nog *hoogst eenvoudig*, althans veel eenvoudiger dan later, was. Heeft *nog* dien zin, dan is de opmerking van den heer KIST eene archaeologische dwaling, en wordt door tallooze monumen-

ten tegengesproken. Eene andere beteekenis intusschen dan deze mogen we aan dit veelbeteekenend *nog* niet wel hechten; immers, wij zouden Prof. KIST onregt meenen aan te doen met hem te rangschikken onder die klas van Godgeleerden, welke het den Paus hoogst kwalijk nemen, dat hij anders gekleed is dan een gewoon burger, en er een zegevierend bewijs tegen den H. Stoel in vinden, dat de Apostelen des Heeren geen lakkeijen of rijtuigen hadden.

7. Het *zevende* vak wordt ingenomen door St. CHRISTOFFEL, den CHRISTUS-*drager*. Zijn beeld schijnt ons eene vrij getrouwe copij der gewone middeleeuwsche type. Alleen het reusachtige der gestalte springt hier, vooral in verhouding tot de overige figuren, minder in het oog; hetgeen denkelijk te wijten is aan de evenredige, en betrekkelijk beperkte, ruimte, waarbinnen de Schilder zijne tafereelen moest plaatsen. Als eene karakteriserende bijzonderheid merkt Prof. KIST op, dat alleen het hoofd van het Kind-JESUS met den *nimbus* is versierd, terwijl deze op dat van St. CHRISTOFFEL, zoowel hier als op de door Dr. LEEMANS ontdekte *Zalt-Bommelsche* Muurschildering, ontbreekt. Dat nu dit onderscheid bij al de *oudere* afbeeldingen plaats grijpt, en dat de *latere* daarentegen het hoofd van den Heilige «niet minder dan dat van CHRISTUS, met den Hei«ligen-schijn sieren», wordt, ons bedunkens, zonder genoegzame gronden beweerd. De vraag daarenboven, welke KIST zich doet: «Werd misschien de kunstenaar hierbij geleid «door zekeren heiligen schroom, om niet, naast den Hei«ligen JEZUS, nog een' ander met de kroon der Heiligheid «te versieren?», zou doen veronderstellen, dat hij het onderscheid niet kende, hetwelk de middeleeuwsche kunstenaars, in den vorm des *nimbus*, steeds hebben in acht

genomen. De *nimbus* namelijk, die het hoofd der *goddelijke* personen, en bepaaldelijk dat van CHRISTUS versierde, verschilde altoos van dien der gewone Heiligen daardoor, dat deszelfs cirkel of *discus* door twee lijnen diagonaalswijze en in den vorm van een kruis *(croisillon)* werd doorsneden (vgl. o. a. DIDRON, *Iconographie chrét., Hist. de Dieu,* p. 101); hetgeen bij dien der Heiligen nimmer plaats had (1). De christelijke kunstenaar kon derhalve door geenerlei *heiligen schroom* worden teruggehouden, om het hoofd van CHRISTOPHORUS, indien hij verkoos, even gelijk dat der overige Heiligen van zijn tafereel, met eene *glorie* te omkransen. Waarom deze echter hier door hem werd weggelaten, laat zich moeijelijk gissen. Was het eene vergetelheid of eene phantazie van den schilder? Wij kunnen dit niet beslissen. Maar zeker is het, dat de beweegreden niet in eenig ikonographisch voorschrift, of nog minder in eene godsdienstige schroomvalligheid, waarvoor hier geene aanleiding bestond, moet gezocht worden. — Over de oude Legende, welke aanleiding zou hebben gegeven tot de kunstvoorstelling van CHRISTOPHORUS, achten wij het onnoodig hier in bijzonderheden te treden (2), en dienaangaande stemmen wij volmondig in met de bemerking van den geleerden Bollan-

(1) Het laat zich met grond vermoeden, dat de Leidsche Muurschildering hierin niet van dezen, zoo algemeen in de middeleeuwen aangenomen, ikonographischen regel zal zijn afgeweken. Dewijl echter het *goud*, waarmede oorspronkelijk de *nimbus* en de andere attributen werden gekleurd, voor eene donker-zwarte tint heeft plaats gemaakt, laat het zich niet meer waarnemen of de *nimbus* van het Kind-JESUS al of niet door een *kruis* was doorsneden.

(2) Over de CHRISTOPHORUS-Legende kan men, bij gebrek aan andere Schrijvers, eenige lezenswaardige inlichtingen in den *Nederl. Kunstspiegel* (1844, bl. 142) vinden. De latijnsche *Distycha*, welke worden aangehaald, zijn niet, gelijk, bij vergissing zeker, gezegd wordt, van Bisschop BEDA, maar van den beroemden dichter HIERONYMUS VIDA. BEDA daarenboven was geen Bisschop, maar Priester.

dist PAPEBROCH: *Cujus* [CHRISTOPHORI] *quam facile est .... giganteae imaginis mysteria explicare, tam difficile erit ex fabulosa ejus Legenda aliquid certae veritatis elicere* (1).

8. In het *achtste* beeld, het vierde en laatste der onderste rei, herkennen wij met Prof. KIST den H. ANTONIUS Abt, den patriarch der Cenobiten, zoo als hij op de meeste middeleeuwsche kunstwerken der Westersche Kerk voorkomt. Alleen de kleur van het kleed maakt eene uitzondering, die hier *bruin* en anders gewoonlijk *zwart* is. Op de oudere *icones* van dezen Heilige, welke men in de grieksche *Menaea* en *Menologia* aantreft, alsmede op de *Diptycha* en *Triptycha* (meestal van Byzantischen oorsprong), wordt hij met een langen baard en een boek of schrijfrol, —volgens sommigen het *epitome* van zijn kloosterregel (2) — voorgesteld (3). De attributen, die den H. Abt op de Leidsche Muurschildering omgeven, zijn van lateren oorsprong, en worden nimmer op eenig monument der Oostersche Kerk gevonden. Van dezelve is hier de geheimzinnige *tau* (T), welke hij anders op den schouder of in de hand draagt, weggebleven (4). In de verklaring dezer attributen

(1) *Acta SS.* Maji. Tom. I. p. XXVI.

(2) Vgl. PASSERI, *Exposit. in Monumenta sacra eburnea*, p. 16.

(3) Vgl. de platen van het Vaticaansch *Menologium Graecorum*, uitgegeven door den kardinaal ALBANI; en GORI, *Thesaurus vett. Diptych.* T. III, *passim.*

(4) KIST noemt deze *tau «den ouden vorm van het Egyptische kruis, dat naar den Heilige het St.* ANTONIUS-*kruis genoemd wordt, en waarmede zijn staf pleegt voorzien te zijn»*. — De nieuwste navorschingen van LENORMANT en WILKINSON, waarvan wij een verslag in het belangrijk antwoord van LETRONNE (*Examen archéol.* etc.) aan RAOUL-ROCHETTE hebben gelezen, hebben wel is waar ontegensprekelijk bewezen, dat het *geëorde* kruis *(croix ansée* ☥), de hieroglief des eeuwigen levens, door de Christenen van *Egypte*, tijdgenooten van den H. ANTONIUS, gekend en gebruikt werd; maar daaruit kan niet worden besloten, dat de gewone ANTONIUS-*tau* den

hebben zich de archaeologen niet zelden vergist, omdat zij, gelijk de naauwkeurige PAQUOT te regt heeft opgemerkt (1), bij gemis aan genoegzame kennis van derzelver historische beteekenis, tot mystieke en symbolische interpretatiën hunne toevlugt namen. Ook de heer KIST schijnt ons in zijne verklaring een nieuw bewijs voor de gegrondheid dezer opmerking te hebben geleverd. Volgens hem immers zijn het de «booze lusten, welke ANTONIUS in de «Egyptische woestijn ontvloden had, met de verzoekingen «tegen welke hij strijden moest, die hier aangeduid worden «door de *vuurvlammen*, in welke hij ongedeerd staat, en «door het *zwijn*, onder welks gedaante de Duivel, volgens «de Legende (2), zijne gedurige aanvallen op hem be-«proefde (3). Deze voorstelling van het zwijn, bij S. ANTONIE, «schijnt veroorzaakt te hebben, dat hij als patroon der «zwijnen is aangemerkt; van waar ook de zoogenaamde «S. Antonie-varkens, als aan hem gewijd, vroeger in onze «Steden ongemoeid rondliepen, om op koste van het al-

---

ouden vorm van het *Egyptische kruis* teruggeeft. Immers het ANTONIUS-*kruis* heeft nergens eene *oor (anse)*, en wat meer is, nimmer wordt het symbool der *tau* op de *Byzantynsche* monumenten, waardoor het alleen zou zijn overgeleverd kunnen worden, aan St. ANTONIUS toegevoegd. Vgl. de *Menologia*, de *Diptycha* van GORI, de bemerkingen van LETRONNE, t. a. p., en BRUNATI, *Diss. bibliche*, p. 223.

(1) *Multis solemne est ad rationes mysticas confugere, dum historicas ignorant.* Vgl. PAQUOT's aanteekeningen op de *Historia SS. Imaginum* van MOLANUS, *p.* 249, *not.* M.

(2) Al wederom de *Legende*. Prof. KIST bedoelt hier zeker het *Leven van* ANTONIUS door ATHANASIUS beschreven, waarin op onderscheidene plaatsen *aanvallen des Duivels* voorkomen. Vgl. o. a. *capp.* 2, 3, 6, 9, 12.

(3) «*Das Schwein wurde auch als Symbol der Sünde und des Teufels gebraucht, und als solches hat man es anzusehen, wenn es sich auf Bildern des* St. ANTONIUS *neben dem Heiligen findet, welcher, den Legenden zufolge, vielfache Versuchungen und Kämpfe mit dem, in Gestalt eines solches Thiers ihm erscheinenden Teufel zu bestehen hatte*». ALT, *Heiligenb.* S. 77.

«gemeen te worden gemest. Evenzoo hebben de vuurvlam-«men, in welke hij staat, bij eene meer zinnelijke opvat-«ting aanleiding gegeven, dat hij in de Roomsche Kerk «als beschermheilige tegen roos- en pestbrand, het zooge-«naamde S. *Antonie-vuur*, vereerd geworden is» (bl. 457). Zonder ons, gelijk de polygraaf THEOPHILUS RAYNAUDUS (1), aan allerlei gissingen, waarvan er zeker vele den toets der kritiek niet zouden doorstaan, te willen wagen, meenen wij over den oorsprong en de beteekenis der gewone ANTONIUS-attributen (de *vlammen*, het *klokje* en het *zwijn*,) eene vrij aannemelijke, en op de geschiedenis zelve gegronde verklaring te kunnen opperen. Wij zijn te meer genegen om haar voor zeer waarschijnlijk te houden, wijl zij de goedkeuring heeft mogen wegdragen van den voortreffelijken oudheidkundige ARTHUR MARTIN, een der uitgevers van het met roem bekende prachtwerk over de Kathedraal van St. *Stephanus* te *Bourges* (2). Wij geven deze verklaring hier in het kort op, onze lezers voor uitvoeriger onderrigt dienaangaande naar eene met zorg bewerkte monographie verwijzende, waaraan wij ze hebben ontleend (3). De schrijver, de eerw. DASSY, zoekt de verklaring der ANTONIUS-attributen in eene gebeurtenis, waaraan ook de eertijds zoo vermaarde Abdij van St. *Antonius* te *Vienne* (*en Dauphiné*) haren oorsprong verschuldigd is. Wij bedoelen de verschrikkelijke kwaal, meer algemeen onder den naam van *St. Antonie-vuur* bekend,

(1) In zijne *Commentatio in symbolicam S. Antonii M. imaginem.* Opp. Tom. VIII.

(2) *Monographie de la Cathédrale de St. Etienne de Bourges, par* MM. ARTHUR MARTIN *et* CHARLES CAHIER, *prêtres.* gr. in fol. Slechts het eerste Deel: *Vitreaux peints. Verrières du XIII^e siècle*, is tot nu toe verschenen.

(3) *L'abbaye de Saint-Antoine en Dauphiné. Essai historique et descriptif, par* L. F. DASSY, *prêtre de N. D. de l'Osier.* Vgl. ook MOLANUS, l. c. p. 248 sqq.

welke, omtrent de helft der XI^de^ eeuw, in *Europa* uitbarstte, en vooral, in dat gedeelte van *Zuid-Frankrijk*, hetgeen vroeger *Dauphiné* (nu de Departt. van de *Isère*, *Drôme* en *Hautes-Alpes*) werd genaamd, hare verwoestingen aanrigtte. Tallooze pelgrims begaven zich, om door inroeping van de voorspraak des H. ANTONIUS hunne genezing van God te erlangen, naar eene kapel te *Didier-la-Mothe* (nu *Bourg St. Antoine*) waar de Reliquiën des Heiligen, werden bewaard, vroeger door den Franschen edelman JOSCELINUS uit *Constantinopel* medegebragt, die dezelve van den Keizer CONSTANTINUS *Monomachus* ten geschenke had ontvangen. Deze kapel werd ook, in het jaar 1095, door GASTON, Heer van *Valloire*, bezocht, die met zijn zoon den Heilige voor zijne genezing kwam danken. Het aandoenlijk schouwspel van tallooze lijders, die hij daar ontmoette, trof hem zoodanig, dat hij ter eigen plaatse het voornemen vormde, om een hospitaal te stichten ter verpleging der ongelukkige slagtoffers van het *St. Antonie-vuur*. Hij zelf besloot zich met zijn zoon aan de dienst der zieken toe te wijden. Weldra schaarden zich met hetzelfde edele doel, andere menschlievende mannen om hen heen, en zoo ontstonden de zoogenaamde ANTONIE-*Broeders* of *Antoniten*, over welke HELYOT zeer lezenswaardige bijzonderheden heeft aangeteekend (1). Deze vereeniging, welke den H. ANTONIUS Abt als haren bijzonderen Patroon vereerde, werd op de kerkvergadering van *Clermont* in 1096 door Paus URBANUS II, en andermaal in 1298 door BONIFACIUS VIII goedgekeurd. Op de oude zegels en wapens der ANTONIUS-*Broeders* staat, volgens DASSY, hun Beschermheilige afgebeeld met dezelfde attributen, welke hem op de Leidsche

(1) HELYOT, *Hist. des Ordres monast. relig. et milit.* art. *Antonins.*

Muurschildering omgeven, de *vlammen*, het *zwijn* en het *klokje*, en bovendien nog de geheimzinnige *tau* (T) op deszelfs linker schouder. De *vlammen* hebben daar eene *historische* beteekenis: zij veraanschouwelijken ons den verschrikkelijken pest-brand of het zoogenaamd *St. Antonie-vuur*; het *klokje* is het symbool van het aan de *Antoniten* verleend pauselijk privilegie, om overal ten behoeve der zieken het volk bijeen te roepen en hulp te vorderen; het *zwijn* moet doen herinneren aan het regt, hun door onderscheidene Vorsten en Steden geschonken, van overal vrij hunne kudden te laten weiden (1). Blijft nog slechts ter verklaring over de *staf*, welke, zegt Prof. KIST, «hier «een Sacraments-huisjen of Ciborie draagt, gelijk aan dat, «waarmede S. LANFRANCUS prijkt». «Wat dit hier beteekent», vervolgt hij, «weet ik evenmin te verklaren, als den rooden «doek, dien hij [ANTONIUS] in handen houdt. In zijne Legende «is mij niets bekend, waaruit deze toespeling, naar het «schijnt, op het ligchaam en bloed van CHRISTUS, kan wor«den afgeleid» (bl. 458). Over het vermeend *Sacramentshuisje*, hebben wij reeds het noodige gezegd, en wij verwonderen ons geenszins over de verlegenheid van den heer KIST om daaraan hier eenige waarschijnlijkheid te geven. In den *rooden doek* zou men misschien den *sluijer* (*sudarium, ora-*

(1) De geleerde bisschop SARNELLI (*Lettere eccles.* I, 3.) bemerkt dat de St. ANTONIE-*broeders* een veelvuldig gebruik van *spek* maakten, ter genezing van den reeds vermelden pest-brand. Daarvan dan ook de noodzakelijkheid van varkens-kudden te onderhouden, en het *regt* aan hen toegekend, om vrij hunne kudden te laten weiden. PAQUOT voert l. c. p. 250 een Schrijver der XV^de^ eeuw aan, HIMMERLEIN *Tigurinus*, die van *hujusmodi porci, campanella signati* spreekt. Dit verdient te meer opmerking, omdat op het Leidsche tafereel het varken werkelijk een *klokje* of *bel* om den hals draagt. Had de Schilder het varken als een symbool van den *Duivel* gebezigd, dan ware dit hals-sieraad zeker weg gebleven.

rium) kunnen zien, welke aan den staf der *Abten*, ter onderscheiding van dien der Bisschoppen, moest worden gehecht. Deze sluijer was gewoonlijk *wit*, maar welligt heeft de Schilder, ter toespeling op het *St. Antonie-vuur*, er de *roode* kleur aan gegeven.

Tot dus verre hebben wij ons met de *verklaring* der *acht* beelden op de Leidsche Muurschildering bezig gehouden. Er blijft ons nog overig om ook aangaande derzelver *oorspronkelijke bestemming* en *ouderdom* onze lezers, zoo veel mogelijk, niet in het onzekere te laten.

(Vervolg en Slot in een volgend Nummer.)

VERSCHEIDENHEDEN.

BIJBELVERSPREIDING.

De zendeling-genootschappen van *Groot-Brittanje* hebben zich onlangs in eene algemeene vergadering vereenigd, om de verslagen en het bedrag der door hunne besturen gehouden rekening te hooren. Het blijkt uit deze rekeningen, dat het methodist genootschap van Westleyanen dit jaar heeft uitgegeven eene som van 115,782 p. st. (2,894,550 fr.), en het genootschap der Episkopalen 116,827 p. st. (2,920,675 fr.). Het genootschap ter bekeering der Joden heeft uitgegeven 29,046 p. st. (726,150 fr) en het Tractaatgenootschap de som van 50,416 p. st. (1,260,400 fr.). Het verslag berigt, dat de Bijbelgenootschappen in de 43 jaren van hun bestaan nagenoeg TWINTIG MILLIOEN bijbels, in 150 talen of tongvallen, door de vijf werelddeelen hebben verspreid; maar het zegt niet, welke vruchten die bijbelverspreidingen hebben voortgebragt.

BLADVULLING.

De beroemde Kardinaal GERDIL stelt in zijn werk: *Reflexions sur la théorie et la pratique de l'éducation contre les principes de l'éducation de M. Rousseau (Tom. I. p. 45 — 46)* eene methode voor, waarmede het aan kinderen bevattelijk kan gemaakt worden, dat God, hoewel Hij geen ligchaam heeft, nogtans bestaat. Eene proeve, door hem zelven genomen, werd met goed gevolg bekroond.

— Het kind vraagt: Hoe! heeft God geen ligchaam? Maar kan er dan iets bestaan, dat geen ligchaam heeft?

— De onderwijzer antwoordt: Ziet gij, dat deze ligchamen weêrstand bieden, als gij ze aanraakt of wilt bewegen?

— Ik voel het.

— Wilt gij weten hoe God, ofschoon Hij geen ligchaam heeft toch bestaan kan?

— Ja, gaarne.

— Verzeker mij, dat gij inderdaad verlangt het te weten, dat gij dien wil hebt.

— Ik verzeker het u, geloof mij, ik verlang het te weten.

— Gij voelt dus in u zelven dat verlangen en dien wil?

— Ja, ik voel het.

— Levendig?

— Ja, levendig.

— Welnu, dat verlangen, die wil, welken gij voelt, is dat iets of niets?

— Het is iets.

— Ik verklaar u evenwel, dat het niets is.

— Niets? zoo het niets ware, zou ik het immers niet voelen.

— Dat verlangen, die wil is dus iets?

— Zonder twijfel.

— Welaan! zeg mij dan eens: is dat verlangen, die wil wel zoo lang en zoo breed als deze tafel?

— Wel neen; noch lang, noch breed.

— Is het dan rond of vierkant?

— Volstrekt niet.

— Is het geel of groen; zwaar als lood, of ligt als een veder?

— Niets van dat alles.

— Dus is het niets!

— Verschoon mij: het is wel iets.

— Het is dan iets, dat noch lang, noch breed, noch geel, noch groen, noch rood, noch vierkant, noch zwaar, noch ligt is?

— Zoo is het juist.

— Uw verlangen, uw wil is dus geen ligchaam zoo als uwe handen of uw haar, zoo als deze spiegel, tafel, fontein of de lucht, want ook deze laat zich voelen en biedt weêrstand als men haar beweegt.

— Dat is zoo.

— Gij begrijpt derhalve, dat er dingen zijn, welke men noch zien, noch tasten kan, en die niettemin iets zijn.

ONDERZOEK

NAAR DEN GEHUWDEN STAAT DER PRIESTEREN

IN DE

VRIESCHE LANDEN,

TUSSCHEN HET VLIE EN DE WEZER,

VÓÓR DE VIJFTIENDE EEUW. (1).

II.

Het *derde* en laatste deel der Verhandeling van den heer FEITH, waarmede wij ons thans moeten bezig houden, is toegewijd aan *stellige* tegenbewijzen; zij toonen inderdaad middagklaar, dat het verhaal van PIUS II niet anders dan louter eene fabel is, en dat, in de vijftiende eeuw, «waarin «deze Paus zijne *Cosmographie* schreef, en zelfs waarschijn-«lijk reeds een paar eeuwen vroeger, alle priesters in de «Vriesche landen, even als overal elders, hun leven in «den ongehuwden staat doorbragten.» Zij worden geput *eerstens* uit oude gedenkstukken; *ten tweede* uit oude Vriesche schrijvers; en aan deze beide bronnen wordt in de *derde plaats* toegevoegd het gezag van eenige, in de oude Vriesche geschiedenis en regten, zeer ervarene mannen, uit vroegeren en onzen leeftijd, die 's Pausen berigt of in twijfel

(1) Vervolg en slot van Dl. XI, bl. 349—396.

fel getrokken, of te eenemaal verworpen hebben. (bl. 392—393).

I. De voorraad van hier verzamelde bewijsmiddelen der *eerste* soort, «welke waarschijnlijk nog vermeerderd zouden «kunnen worden», is rijk: dezelve bevestigt, behalve des schrijvers stelling, in ons oog, nog, dat onder de, «in de «oude Vriesche geschiedenis en regten, zeer ervarene «mannen uit onzen leeftijd», buiten twijfel, aan den heer F. eene eerste plaats toekomt.

Het eerst worden onderzocht de oude Vriesche regtboeken en wetten, echter niet naar «derzelver chronologische orde.»

In een handschrift, op de Groningsche Archivenkamer bewaard, en ten titel voerende: *Woe alle arffnisse vallen nae hunsinge vnd ffywelinge lande wylkoer*, ontmoet men deze bepaling: «Daer syn ock kynderen de geboren wor«den van ener vryen moder, de moegen arffnisse vntfan«gen van oeren moder, ten weer sake, dat die kinderen «waren gewonnen by papen off monnicken, maegen oft «swagers.» Enz. Dit opstel, door dezen of genen over het *Erfregt* vervaardigd, is zelf zeker van vóór 1448, en wijst, blijkens deszelfs opschrift, naar eene toen bestaan hebbende, nog oudere «*hunsinge vnd ffywelinge lande wylkoer*» terug; het levert een duidelijk bewijs, dat, in de eerste helft der vijftiende eeuw, de Vriesche priesters niet mogten huwen: immers hoe anders kinderen, door hen verwekt, van moeders goed onterfd, en met monnikskinderen en in bloedschande geteelden gelijk gesteld? (bl. 394–395.)

In een ander oud regtsopstel, waaromtrent F. verwijst naar VON RICHTHOFEN (*Fries. Rechtsquell.*) bl. 305, § 17, en VAN HALSEMA (*Staat en Reg. der Ommel.* in de Werken van het genootschap: *Pro excolendo jure patrio* II D.) bl.

421, hetwelk zekerlijk van vóór de vijftiende eeuw is en ten opschrift heeft: *Hyr begint allerleye arffnisse des landes nae hunsinge vnd ffywelinge lande wylkoer*, staat deze regtsbepaling: «Item dyt is recht, dat de moder mach geen «vnechte kint theen, by alsoe, dat de moder dat guet «suluest to kompt, ende nicht angearuet is van hoeren «vrunden, noch van anderen luden, noch van geen gaue, «de se muchte vntfangen hebben, noch van papen, noch «van monnicken off van vneerlycken luden, soe mach dat «stal holden ende anders nicht. Naturaliter mulieres.» Wij onthouden ons van het afschrijven der meer volledige verklaring, welke van deze wel duistere maar toch niet onverstaanbare woorden door F. gegeven is: betreffende ons punt van onderzoek behelzen zij, dat het kind zelfs het eigen of overgewonnen goed der moeder (in tegenstelling aan de stamgoederen, die, naar de Vriesche wet in zekere mate aan de bloedverwanten mede toebehoorden, en aan giften, hetzij *testamento* of *donatione inter vivos* aan de moeder geschonken) niet mogt erven, maar van alle erfenis was uitgesloten, «wanneer het de overspelige teelt was van «papen of monniken of oneerlijke lieden» als echtbrekers enz. Zoo levert dan ook deze plaats weder een krachtig bewijs, «dat in *Hunsingo* en *Fivelingo* de priesters «geene kinderen konden hebben, dan gelijkstaande met «*incestuosi*, en dat zij dus niet gehuwd mogten zijn». (blz. 395—397.)

In de vroeger aangehaalde *Excerpta legum*, volgens een oud handschrift van de Groningsche Archivenkamer, vindt men de volgende artikelen: «Item soe waer dat apenbar «is dat eyn prester by ener vrouwen slapet soe en mach «hie gynen man absolueren off vntbinden vnde hie is en «bespotter syner egen zielen. *Contra vim sacramenti non*

«*mut. vita ministri.*» — «Item, soe waer enen prester «kynder vode by ener vrouwen ens offte twie als daernae «salmen sine misse myden; sine bédinge de he spreket «die woerden wandelt in sunden, so wie se hoert; vnde «sine benedixie worde vorwandelt in maledixie, vnde sine «kercke mach men hem aff wynnen vor dat gerichte.» — «Item daer synt zaken de de presters nich doen moeten «van rechtes wegen» (hier volgt: naar tavernen gaan, vechten, zich hoog om scheren en gouden sporen dragen); «ten vierden, sie en sullen myt gyne vremde vrouwen «wonen off myt em wonen laten.» Enz. Met regt doet F. de algemeenheid opmerken van het eerste gedeelte der aangehaalde woorden: «geen priester mag eene vrouw «beslapen, geen priester vader zijn, noch in noch buiten «echt.» Waar is het ook, dat de twee volgende afgeschrevene artikelen doen zien, hoe streng het Vriesche regt, of het in *Vriesland* overgenomen kerkelijk regt, was, ten aanzien van het houden van bijzitten door priesters; immers mogt men zoodanige priesters voor den regter trekken en hen vervallen doen verklaren van hunne beneficiën (bl. 397–398). Maar in de beteekenis der latijnsche woorden, geplaatst achter het eerste artikel, heeft, gelooven wij, de heer F. niet wel gezien. *Contra vim sacramenti non mut. vita ministri*, geeft niet te kennen, dat de priester «geen inbreuk «mogt maken op zijn priesterlijk *Sacrament*, waartoe toch, «in dien tijd, de gelofte der kuischheid behoorde»; want 1°. is het eene onjuiste voorstelling, wanneer men zegt, dat de gelofte der kuischheid, in dien tijd, of wanneer ook, behoorde tot het *Sacrament* der priesterwijding. Het *Sacrament* eigenlijk heeft met de kuischheid of derzelver gelofte niet te maken. De kuischheid is een pligt, welken de Westersche Kerk bij het ontvangen der hoogere ordes

oplegt, een eisch, zoo men liever wil, welken deze kerk aan hare hoogere bedienaren stelt, doch zonder, zoo wel als met, dien eisch bestaat het *Sacrament*. Het is bijgevolg 2°. eene evenzeer onrigtige uitdrukking, dat de priester, welke zich aan onkuischen omgang bezondigt, eene «inbreuk maakt op zijn priesterlijk *Sacrament*.» Hij overtreedt het gebod door de Kerk hem opgelegd, en wordt ontrouw aan zijne verbindtenis, maar het *Sacrament* is daarbij niet meer betrokken, dan het Doopsel bij de zonde eens christens. Wij zijn van meening, dat die latijnsche woorden eene *glosse* zijn, door den afschrijver aan het bewuste artikel, bij wijze van een *correctief*, toegevoegd. De gedachte aan zulk een bijvoegsel, sluit de heer F. hier niet uit; welligt heeft hij zelf het vermoeden willen te kennen geven, door die woorden cursijf te laten drukken; en elders (Aanteekening 109, blz. 529), waar hij verslag geeft van het handschrift, waaruit door hem de *Excerpta legum* worden aangehaald, heeft hij zich, dienaangaande, in het algemeen duidelijk verklaard: «Het «schijnt wel, dat deze priester (VFFKO EBKENS *van Reyde*, «prester ten *Dam*) hier en daar, onder het afschrijven, «bij sommige artikelen korte latijnsche aanteekeningen, «doorgaans met rooden inkt, heeft gevoegd.» Wat nu den zin der woorden betreft, *contra* moet, onzes inziens, niet verbonden worden met de volgende woorden: *vim sacramenti*, maar door een zinteeken daarvan gescheiden. Niets is in den stijl der middeleeuwsche scholastieken, van omstreeks dien tijd, menigvuldiger, dan het zoo absoluut gebruiken van *contra*, om eene tegenbedenking, eene tegenredenering aan te duiden. Men sla slechts de *Summa* S. THOMAE AQUINAT. op, waar het: *sed contra* een immer wederkeerende overgang is tot de: *conclusio*. Na voorge-

stelde afscheiding bekomt het volgende: *vim sacramenti non mut*(at) *vita ministri*, deze duidelijke, ware, leerstellige beteekenis: de uitwerking van het Sacrament wordt niet veranderd door, d. i. hangt niet af van, het leven (de zedelijkheid) des bedienaars. Zoo wordt hier, bij *vis sacramenti*, niet gedoeld op het priesterschap, maar op het sacrament der boete; en is de aanteekening het gevolg der leer omtrent de geldigheid en de werkkracht der Sacramenten, welke de R. K. Kerk ten allen tijde, reeds vroeg tegen de Donatisten, en later tegen de Waldensers, Albigensen, en de aanhangers van WICLEFF en HUSS, en eindelijk ook te *Trente* tegen de Wederdoopers, als de hare gehandhaafd heeft. Was er voor eenen *glossator* aanleiding in het artikel zelf tot zulk eene aanteekening? Wij vinden dezelve ruimschoots in dit gedeelte van den tekst: «Soe en mach hie gynen man absolueren.» Zonder eenig vooroordeel over de geestgehalte van VFFKO te willen plaats geven, schijnt het zeker, dat eene soort van scherpzinnigheid, het lezen van zulke aphoristische woorden, als die van het artikel, welke wij daar over schreven, aanstonds van de opmerking zal doen vergezeld gaan: «hij mag niet absolveren, neen; maar, wanneer hij, behoudens verkregene *jurisdictio*, het deed, het zoude toch van kracht wezen», en onder die opmerking ligt dan het substraat: want het sacrament hangt niet af van onzedelijkheid of heiligheid des bedienaars. Hiermede meenen wij ons vermoeden genoegzaam toegelicht, en aangetoond te hebben, dat hetzelve ten minste niet van grond is ontbloot.

In een uittreksel, gelijk F. meent het te mogen noemen, uit Emslandsche wetten en regten, geschreven in 1533, mede voorkomende in het handschrift, waarnaar hij de

Excerpta legum aanvoerde, en boven welk uittreksel staat: *Woe de erffnissen vallen in Emslandt nae der lantrechten in Emslanden anno* 33° *lucie*, wordt, onder het nader opschrift met rooden inkt: *Woe de onechte kynderen, de teelt synnen in enen woerdoemden staat, moghen erffgen. wesen*, gevonden het navolgende artikel: «Alle onechte «kynderen, de teelt syndt twysschen personen, de nicht «muchten to samende staen in echtschup, also tusschen «maechschup, vadderschup off tusschen echtschup off «tusschen ghestlike personen etc. die moegen gheen erff- «gen. worden to hoeres vaders off moeders guederen.» Zoo min met een geestelijk persoon, als met den bloedverwant, kon, naar deze bepaling, een huwelijk bestaan. Bij de daar besproken regtsmiddelen ter legitimatie van onechten, wordt verder gezegd, dat *per subsequens matrimonium* geen kinderen konden geëcht worden, in geval «de moder was doet off se was gheystlick worden off «de vader hadde een ander echte wyff off he was een «priester off daer was ander gebreck tusschen, dat de «vader die moder nicht mochte hebben to echte.» Deze laatste woorden behelzen duidelijk het algemeen beginsel; wanneer een beletsel bestond zoo «dat de vader die mo- «der nicht mochte hebben to echte», dan was de legitimatie door middel van een opvolgend huwelijk niet mogelijk: van dat beginsel waren de opgenoemde gevallen slechts toepassingen, en daarvan was eene, wanneer de vader «was een priester.» — Zoo vindt men, in dit regtboek, nog het verbod om te beschikken over zijn goed, ten voordeele van een kind, «dat gheteelt ys van personen, «die nicht mochten to hope staen in echtscup, alse presters «kynderen», enz. — «In al deze oude Vriesche regten», besluit hierna de heer F., «door eenen priester zelven

«afgeschreven, en waarvan sommigen reeds uit het begin «der veertiende eeuw zijn, en waarschijnlijk zelfs van vroe«geren tijd, staat met ronde woorden, dat een priester «niet mogt huwen, en dat kinderen, door eenen priester «geteeld, altijd waren, zoo als wij het daar genoemd vin«den, *in eenen verdoemden staat, de damnato coitu.*» (blz. 398—400).

In een landregt van den jare 1448 (VON RICHTHOFEN, t. a. p. bl. 315) bij verdrag tusschen *Stat ende Lande* opgemaakt, komen in het Tweede Boek, § 9, deze woorden voor: «Die alsoe geteelt sint dat se gene arfnisse moe«gen vntfangen, als papenkinder, monnickenkinder, hoer«kinderen ende dergelycke», waarbij het van belang is aan te merken, dat, bij den geheel democratischen regeringsvorm van de *Ommelanden* en de stad *Groningen*, de wetten daar vooral uitdrukking waren van den geest en het karakter des volks. Indien, in die wetten, kinderen van priesters op eene rij gesteld worden met de schandeteelt van het bordeel en met al, wat onder het versmadend «dergelycke» moet begrepen worden, hoe zal men dan nog een oogenblik daaraan geloof slaan, dat het Vriesche volk, hetwelk zulke wetten vaststelde, geen andere, dan gehuwde, priesters wilde gedoogen? (bl. 400—402).

Het *Oostvriesche Landregt*, in het jaar 1746 door MATTHIAS VON WICHT te *Aurich* uitgegeven, verdient om den hoogen ouderdom van vele wetsbepalingen, die in hetzelve zijn opgenomen, eene bijzondere aandacht. Op last van EDSARD *de Groote*, werd het, waarschijnlijk in 1515, bijeengebragt, en wel uit de alleroudste Vriesche wetten, onder welke er zijn, die, op goede gronden, grootendeels aan KAREL *de Groote*, maar ook gedeeltelijk aan latere eeuw, voornamelijk aan de dertiende, worden toegeschre-

ven. Wat ons onderwerp betreft, ontmoet men onder andere in hetzelve deze wet (Lib. II, Cap. 28): «De kinder, «de van einer gemenen frouwen gebaeren sint, und heb«ben einen unwissen vader, ook paepen- und monniken«und nonnenkinder, vorder *incoestuosi*, dat sinnen kinder, de «van oldern und malckander *hemeliek* sinnen (d. i. in den «bloede bestaan), oek kinder, de tusschen echtschup und «vadderschup getelet, moegen gene erffgenaeme syn tho «oeres vaders und moeders guederen.» Ziedaar al weder dezelfde bepaling, die wij zonder ophouden ontmoetten; priesters kinderen worden, zonder eenig onderscheid, met *incestuosi*, *adulterini* en dergelijken op eene lijn geplaatst. In het 37 Hoofds. van hetzelfde Boek, zegt de wetgever: «Sinnen twe unechte kinder, off oerer ein is geteelt in «einem verdoemelieken staedt, dat is, tusschen persoenen, «de nicht tho saemen muchten in echtschup staen, so «moegen de kinder tho einander gene erve syn.» In zulk «einem verdoemelieken staedt» waren priesters kinderen geteeld, omdat met den priester geen «echtschup» kon bestaan. Wij zeggen het den heer F. na: Het is opmerkelijk, dat de geleerde VON WICHT niet, door zulke wets-bepalingen, op het regte spoor is gekomen, om met schrijvers van de zestiende eeuw, wier gevoelen hem kennelijk was, de fabel van AENEAS SYLVIUS geheel te verwerpen. Al ware immers de aangehaalde wet niet ouder dan van 1515; indien na 1458, en toen PIUS II schreef, nog alle priesters gehuwd waren, zoodat bij de invoering der wet nog velen moesten gevonden worden, die uit zulk eenen priester-echt geboren waren; zij kon immers dan onmogelijk, zonder eenige beperking, zijn ingevoerd. In een ander oud Oostvriesch Landregt, grootendeels overeenkomende met het door VON WICHT uitgegevene, en onder de archiven der

stad *Groningen* berustende, wordt in het Derde Boek, *dat boek der erfenisse*, breedvoerig gehandeld over het echten van kinderen door Keizer of Paus; in het verzoekschrift daartoe moest de staat der kinderen, zonder eenige achterhoudendheid, getrouw worden opengelegd, zijnde de brieven van legitimatie anders ongeldig. Onder andere moest men opgeven: «... of die vader was en abet vnde die moder was waerlick, off de moeder was en abdisse, offt en «ander gestlich persone»; de verklaring was noodzakelijk, omdat er kinderen waren, welke niet konden gelegitimeerd worden, hetzij wegens bloedverwantschap, het zij wegens kloostergelofte of priesterschap. Onder de wijzen van legitimatie, is ook het testament des vaders, door den Keizer bevestigd; maar, ook in dit geval, was het noodig, dat de testateur geene echte kinderen had, noch werkelijk getrouwd was, noch «he was en preester off dar was ander «gebreck tusschen, dat de vader muchte de moder nich to «echte hebben.» Deze artikelen, uit de Emslandsche wetten genomen, komen ook voor in het gedrukte Oostvriesche Landregt, B. II, C. 5 en 15, en daarin wordt uitdrukkelijk gezegd: «eder he was ein prester oder dair was ander «gebreck tusschen, dat de vader de moeder nicht mogte «to echte hebben.» (bl. 402—405.)

Eene dergelijke bepaling wordt gevonden in eene wet der stad *Groningen*, van den jare 1446, ingelascht in het Tweede Boek van het Stadboek van 1425. Aldaar luidt het art. 17: «Kindere de gheboren worden *de damnato* «*coitu*. dat sint de kindere de van moniken of van nonnen «of van papen of van anderen gheesteliken luden ofte van «mene wiuen inden bordele huse ghewonnen worden ofte «de in adulterio. dat is die an ouerspil ghewonnen wor«den. Dese en sullen ne ghene erfnisse nemen ofte boren

« van horen vadere noch van hore modere. Noch van hores « vaders ende moders vrunde ende maghe. Ende de kinder « sullen niet meer hebben dan hem hoere oldere geuen.» Niet als eenvoudige bastaardkinderen, welker regten vroeger geregeld waren, worden in deze wet, die waarschijnlijk ook uit andere stads-wetten of regten is overgenomen, de kinderen van priesters beschouwd, maar, als *de coitu damnato*, worden zij onder de *adulterini* gerangschikt.

Nog in het ongedrukte, maar in handschrift onder de Archiven der stad *Groningen* berustende Landregt, hetwelk KAREL VAN GELRE, den 27 van Louwmaand 1529, aan *Selwert* en het *Gooregt* gegeven heeft, treft men ongeveer dezelfde wet: « Kinderen de gewonnen sint in ouer- « spil, gelyck monnyken ende pape kinderen, vnde der- « gelycken soelen geene arffenisse ontfangen van ohre « olderen. »

Eindelijk het Landregt van *Wedde* en *Westerwoldingeland* van 1470, destijds het eerst, zoo het schijnt, in schrift gebragt, en bevattende de gewoonten en regten, welke bevonden werden dat ouderen en voorouderen als landregt gebruikt hadden, behelst eene vaststelling van geheel anderen aard, doch die « ons, zegt F., te dezen mede van dienst kan zijn.» Het tweede Hoofdstuk in art. 14, hetwelk tot opschrift heeft: *Van gewijeden*, houdt deze opmerkelijke bepaling: « Off daer weren broeders ende genen « susters und ene van den broders gewyet were, soe nemet « die gewyede der moder cleder und alle syringe. » Dit artikel wordt, in het verbeterde Landregt van 1566, ten jare 1677 voor het eerst in druk uitgegeven (met dat van 1470 is het opgenomen in het vierde deel der werken van het genootschap: *Pro excol. jur. patr.*) onder nummer 45 aldus gevonden: « Item, of daer weren broeders und gene

«susters, und eine van den broeders ghewyet und priester «geworden were van den arve, soe nimpt die gewyede «der moder kleder und alle zyringhe und nicht meer.» F., de vertaling van dit Landregt door VAN SWINDEREN verbeterende, teekent aan, dat de woorden: *priester geworden were van den arve*, eigenlijk te kennen geven, dat de zoon, die priester geworden is, zijn regt op den huisheerd of de ouderlijke erve verliest, al ware hij ook de oudste zoon, of anders, door de wet, tot de successie in dien heerd geroepen. Deze bepaling in dit Landregt, hetwelk het hoogste belang aan den stamheerd hechtte, en volgens hetwelk de heerd altijd aan den oudsten zoon kwam, terwijl de andere kinderen werden uitgeboedeld en geen aanspraak hadden dan op hetgeen tot *de gerade* of het huisraad, de kleedij en de lijfversiering behoorde, kan alleen daarmede voldoende verklaard en daardoor slechts gebillijkt worden, dat de zoon, die priester geworden was, ongehuwd moetende blijven, geen wettig kroost kon nalaten om in den belangrijken huisheerd op te volgen. Ziedaar wat de heer F. uit verschillende regt- en welboeken der Ooster-Lauwersche en Ooster-Eemsche landschappen van *Vriesland* mogt verzamelen. «Zoo ver», zegt hij, «dezelve in de middeleeuwen opklimmen, vinden «wij er overal den ongehuwden priester. In de vroegste «regten der Vriezen, doorgaans uit landelijke gewoonten «van hoogen onderdom gesproten, doorgaans de leven«dige afdruk van hunne begrippen en zeden, staat de «geestelijke leeraar alleen; hij is aan de kerk, niet aan «de wereld, verbonden; zijn deel op aarde is de een«zame levensweg des ongehuwden.» (bl. 405 — 409.)

De geleerde schrijver, van wien wel mag gezegd worden, dat hij al, wat licht verspreiden kan over het

punt zijns onderzoeks, wenscht ten nutte te maken, heeft het voor zijn onderwerp nog «van het hoogste belang» geacht, naauwkeurig te letten op de oude oordeelen der regters in de *Ommelanden*, op wier werven ook wetten en algemeene verordeningen gemaakt werden, en daarbij den loop van het erfregt, ten aanzien der geestelijken, mitsdien hunne bevoegdheid om te erven en bij uitersten wil te beschikken, in een beknopt overzigt gade te slaan. Twee aanmerkingen worden vooruitgesteld: *vooreerst*, dat het kerkelijk regt, ook in de *Ommelanden*, medebragt, dat monniken en nonnen niet konden erven, maar hunne goederen aan het klooster moesten nalaten; en dat de priesters, wier regt ten deze, hier meer, elders minder, beperkt was, hunne losse en overgewonnen goederen bij versterf, in het algemeen, aan hunne kerken moesten nalaten, gelijk dit, reeds boven, en — voegen wij er bij — naauwkeuriger, is nagewezen: *ten tweede*, dat de aan te halen Werf-stukken niet zoo zeer regtstreeks den ongehuwden staat der priesterschap bewijzen, maar nogtans zijdelings, als zijnde die stukken voortgevloeid uit eene orde van zaken, welke noodwendig dien ongehuwden staat stilzwijgend vooronderstelt. In geen Werf-oordeel of wet, komen echte vrouwen of kinderen van priesters, of beschikkingen ten voordeele derzelven voor; alle geven onmiskenbaar den indruk af, dat de priester die niet bezat. (bl. 490–410.)

Ten aanzien alzoo der kloosterlingen, luidde eene Wester-Werfs-constitutie van 1451 aldus: «Item inden jaer «van een en vyfftich in den warff gheholden des soenda-«ghes na sunte poncien so sint de stad ende de lande als «hummerse lanckwolt fredewolt verdraghen ende besloten «dat na dessen daghe gheen monik noch begheuen broder «erffnisse op boren en sal van ghenen warliken vrenden

«vnde naden dat hi begheuen is jnt kloester. Noch gheen «cloesterman en sal weder wternen op sine warlike vren- «de men wat hij nalatet dat sal blinen jnt kloester na «wtwisinghe des lantrechtes. Ende weert sake dat hijr «ghebreck jn ville dat sal staen opder stad ende lande «aff leggen.» — « Item desse punte voers. is noch ander «warff jnder macht ghewijst jnder weken jnvencionis cru- «cis jnden jaer van 57.» — Waarom, vraagt men, werd datgene, wat reeds bij de oude Land- of gewoonteregten was geregeld, bij eene opzettelijke Constitutie in 1451 en 1457, nog weder voor al de deelen der *Ommelanden* vastgesteld? F. schrijft dit toe aan den vasten wil, om in eene provincie vooral, waar, aan de vaste goederen zulke belangrijke regten plegen verbonden te zijn, den toenemenden rijkdom der kloosters te beletten. — In andere gewesten van ons vaderland werd dit erfregt, somtijds, tusschen den souvereinen grondheer en den kloosterling, bij overeenkomst, geregeld, waarvan men een voorbeeld aantreft in zekeren brief van 1410 (DUMBAR, *Analecta*, III, 532), bij welken de stad *Campen* het *St. Georgens-veld* te *Brunnep* verleent, ter bouwing van een vrouwenklooster, en met de kloosterlingen o. a. bepaalt, dat geene non, bij erfenis, goederen van een Camper ingezeten zal kunnen erlangen, dan van vader of moeder, des nogtans, dat zoo vastigheden onder die goederen waren, dezelve binnen een jaar moesten worden verkocht; bij haar overlijden bleef de nalatenschap aan het klooster. Doch in de *Ommelanden* was dit zoo niet: daàr kon geen kloosterling van zijne bloedverwanten erven; bij de oude *Emsiger Doemen*, welke misschien van de veertiende eeuw zijn, was het reeds zoo bepaald; ditzelfde werd vastgesteld in het Oldambtster en Reiderlandsche Landregt van 1471,

en zoo ver ging der Vriezen bezorgdheid tegen bevoordeeling der kloosters, met voorbijgang van bloedverwanten, dat zij een ieder verboden, bij *oevelgang* (= overgang; men stond daarbij al zijne goederen in vollen eigendom aan anderen af, onder beding van levenslange verzorging) zijne goederen aan een klooster over te dragen. Dit wordt bewezen door twee Ooster-Werfsoordeelen van 1447 en 1448, van welker afschrijving wij ons te eerder mogen ontslaan, omdat, zoo als F. aanteekent, bijna alle Vriesche Landregten, tegen het vervreemden van vaste goederen, in het algemeen, en door middel van *oevelgang*, in het bijzonder, zekere verhinderende regten aan de bloedverwanten gegeven hebben. (blz. 410—413.)

Wat de priesters betreft, hun erfregt, ofschoon in alle Vriesche landschappen niet geheel hetzelfde, en met den tijd ten hunnen voordeele gewijzigd, schijnt daar oorspronkelijk zeer beperkt geweest te zijn. Uit het Westerwoldsche Landregt van 1470 is aangetoond, hoe gering een deel hun werd toegekend aan de openvallende goederen, zelfs van hunne naaste betrekkingen: en de schrijver zegt, hier ter plaatse, dat zoo ver hem bekend is, zij oudtijds nergens in *Vriesland*, eenige beschikking hadden bij testament over hunne nalatenschap, «en dat was» — laat hij daarna volgen — «overeenkomstig het Kanonieke «Regt.» (bl. 414.) — Hoe is het mogelijk, dat een zoo naauwkeurig onderzoeker als de heer F. zoo ver van het spoor afdwaalt, als wij hier zien gebeuren? Het Kanonieke Regt, vooreerst, verbood aan geen priester en aan niemand «*ex «gradu ecclesiastico*» over zijn erf- of vooraf gewonnen goed bij testament te beschikken: «Ueber das Vermögen,» zegt F. WALTER (1), «welches ein Geistlicher ins Amt mitgebracht

(1) Lehrbuch des Kirchenrechts, § 262, 9e Auflage.

«oder darin von Verwandten ererbt hatte, konnte er von «jeher frei testiren, oder es seinen Verwandten hinterlassen»; de *Canones* der Qu. V. Caus. XII, zoowel als de bepalingen van den titel: *de Testamentis*, bevestigen deze leer; en F., wiens betere en ware voorstelling wij vroeger (*Katholiek*, Dl. XI, blz. 369) hebben medegedeeld, schreef zelf blz. 343: «Maar al wat de prieters mogten geërfd hebben van «hunne ouders of bloedverwanten, of verkregen hebben «door geschenken, door hunnen arbeid, hunne nijverheid «als anders, dat behoorde aan hen. Daarop heeft de Kerk «nimmer eenige aanspraak gemaakt; dit bleef hun eigen- «dom, en vererfde, *zoo zij er, bij uitersten wil, niet over «beschikten*, aan hunne bloedverwanten. Ziedaar de bepa- «lingen van het kanonieke Regt!» Doch ook met betrekking tot de Vriesche wetgeving, vreezen wij, dat de heer F. vergeten was, wat vroeger, bl. 346, (zie *Katholiek* t. a. p. bl. 370.) uit de *Excerpta legum*, die «van hoogen ouderdom» zijn, door hem aangevoerd, en met het thans beweerde naauwelijks overeen te brengen is. «Alle dat guet,» werd gezegd, «dat enen prester heuet dat mach hie aruen. «Behaluen» enz. Was het twijfelachtig, of zijne nalatenschap uit kerkelijk inkomen, of uit eigen *patrimonium* herkomstig ware, «dan kon hij het *bij testamente* opgeven», terwijl de wet verder bepaalde, dat, bij gebreke van testamentaire beschikking, datgene den erfgenamen moest toekomen, waarvan men kon bewijzen, dat het geen kerkelijk goed was. — Wij hebben gevraagd, hoe het mogelijk zij, dat de heer F. tot deze verkeerde en strijdige voorstelling vervallen is. Hierover uiten wij een bescheiden vermoeden: wij houden het namelijk daarvoor, dat, bij de verzameling en bewerking van zijne bouwstoffen, eene en andere noodzakelijke onderscheiding, in het regt van testamentmaking

der priesteren, volgens de canones der Kerk, hem niet altijd voor den geest geweest is, en dat daardoor verwarring ontstond van datgene, wat zorgvuldig moest worden uiteengehouden. Over patrimoniële goederen liet het Kanonieke Regt de beschikking bij testamente aan den priester in den regel immer vrij: anders was het, met zijne losse en uit kerkelijke inkomsten overgewonnen goederen; hetgeen een priester daarvan zou nalaten, mogt niet worden vermaakt; het moest aan de kerk blijven; en een testament over zoodanige goederen was, oudtijds, ja, van wege de Kerk verboden. Later echter, toen vooral, naar aanleiding der verdeeling van de vroeger gemeenschappelijke inkomsten in vier afzonderlijke deelen, het geschil over den *eigendom* van het beneficiaire inkomen reeds eeuwen lang en immer gevoerd werd; en nadat de meening, ofschoon, naar wij gelooven, ten onregte, veld gewonnen had, dat de eigendom van dat inkomen bij den beneficiant berustte; toen vooral, in weerwil van het kerkelijk verbod, aan vele oorden, overeenkomstig de zoo even gemelde meening gehandeld werd, en het bij testament beschikken over zulke nalatenschap, hier minder, elders meer, in zwang gekomen en door de burgerlijke wetgeving ondersteund of tegengegaan was (1): — in dezen onzekeren stand van zaken, welke meermalen berooving der kerken en een algeheel verloren gaan van goederen voor vrome inzigten ten gevolge had, werd, minstens *jure consuetudinario*, aan de meeste oorden, den priester het regt van testamentmaking ook over nalatenschap, welke uit kerkelijke inkomsten gesproten was, onder zekere voorwaarden, vrijgelaten. Reeds in de dertiende

(1) Men vergelijke wat de heer F., hiertoe betrekkelijk, heeft medegedeeld op bl. 346, dat ook in *Friesland* de priesters «zich *facto* beschikkingen veroorloofd hebben over hunne aangewonnen goederen.»

eeuw vindt men hiervan duidelijke bewijzen. De gewone voorwaarden waren: vooreerst, uit hoofde van den aard dezer goederen, welken zij immer behouden, dat de beschikkingen *ad pias causas* gingen; en in de tweede plaats, ten einde zich van het nakomen der eerste voorwaarde te verzekeren, een voorafgaand verlof tot het maken des testaments, of eene daarna volgende goedkeuring en bevestiging van hetzelve door den bisschop. — Er was hier alzoo, betreffende de bepalingen van het Kanonieke Regt, een dubbel verschil op het oog te houden: het eene betreft de herkomst der goederen; het andere wijst, met onderscheiding, op oudere en nieuwere tijden (1). Ware daarop door den geëerden Schrijver naauwkeurig gelet, hij zou, gelooven wij, niet, zoo onbepaald, gezegd hebben, dat het overeenkomstig het Kanonieke Regt was, dat de priesters nergens in *Vriesland* eenige beschikking bij testamente over hunne nalatenschap zouden gehad hebben. Dat de wijziging, welke, gelijk door ons gezegd is, ten opzigte der aangewonnen goederen in het Kanonieke Regt plaats vond, op de Vriesche wetgeving hebbe teruggewerkt, was *a priori* te vermoeden, terwijl het inderdaad van achter duidelijk blijkt, onder andere, uit de Ooster- en Westerwerf-Constitutien van 1552 (zie *Katholiek* t. a. p. bl. 371) «waarbij,» gelijk F. schreef, bl. 346, «aan de priesters door de «Wetgevende Vergadering der *Ommelanden*, voor het «eerst, het regt werd gegeven, om over hunne aange«wonnen goederen, bij uitersten wil, te beschikken.»

Wij volgen den heer F. niet in het onderzoek, of een arbitraal vonnis van de Hoofdmannen op de Oosterwerf *dès sondages na lichtmisse* 1451 gewezen, en hier (bl. 414)

(1) Zie VAN ESPEN, jur. Eccles. univ. Part. II Sect. IV Tit. I Cap. VII.

medegedeeld, strijdig zij met het kanonieke regt: hetzelve bevat, doordien het «*in factis* te beknopt is,» te «veel duisters», en de vraag zelve, naar ons voorkomt, levert, in het pleit, dat ons bezig houdt, niet meer dan een ligt misbaar incident. Naauwer zijn met dat pleit verbonden die stukken, welke van de groote bezorgdheid der Vriezen, omstreeks de helft der vijftiende eeuw, getuigen, om te verhoeden, dat vaste goederen overgingen in de doode hand; vooral, wanneer men in aanmerking neemt, dat, in de verordeningen tegen dit overgaan, niet slechts kerken, kloosters of andere blijvende gestichten, maar alle geestelijke personen en, bij gevolg, de priesters werden begrepen, die zelfs van het in bezit verkrijgen, hoe ook, van vaste goederen werden uitgesloten. Van priesters, die gehuwd waren en kinderen hadden, zoude men zekerlijk dien overgang minder hebben behoeven te vreezen. Zoo werd o. a. bij een Ooster-Werfsoordeel van zondag «*Reminiscere*» des jaars 1453, waar, in appel, gehandeld werd over de vermaking zijner goederen door zekeren EPPE aan de kerken van *Wetsing* en *Bedum*, eene uitspraak van den proost, welke de kerkvoogden had *in dat lant ende besit ghewijset als van een testament dat eppe vors. solde hebben besproken den vors. kerken*, niet bevestigd, maar «gheseghet dat eppen «vors. rechte erffghen. sullen eppen naghelaten guede vr «ende veerdich bruken ende besitten tot oeren willen heft «yemande op de guede vors. to spreken de moghen spreken «daer de guede gheleghen sint en van testaments gaue «mach en yewelick spreken jnwat rechte hem genoghet daer «de guede onder sinnen gheleghen.» (bl. 415) Het best nogtans kan men den geest der Vriesche wetgeving en jurisprudentie van dien tijd, betreffende het besproken onderwerp, leeren kennen «uit de klagten der monniken en

« geestelijken zelve, in een belangrijk Charter, hetwelk « wij in het *Vriesche Charterboek* (I, 644) vinden, zijnde « een protest der Vriesche Abten, zonder jaartal, doch « zekerlijk van den tijd tusschen de jaren 1441 en 1476, het- « welk gezegeld is door de Abten van *Menterne, Aduard, Ger-* « *kesklooster, Saar* en *Rottum*, en de *Praepositi van St. Maria* « en *Boumenklooster* ». Daar worden alle *statuta edita a laycis* verklaard te zijn *cassa, irrita, et ipso jure nulla et a capitularibus seu libris statutorum penitus abolenda*, welke, tegen het kanonieke regt, zouden bepalen: « quod ecclesi- « asticis personis, conventibus, claustris seu monasteriis, « ac aliis religiosis seu spiritualibus domibus, quocunque « nomine recitantur, non possunt legari vel relinqui heredi- « tates, seu predicti in hereditatibus succedere, nec etiam « iidem hereditates seu possessiones hereditias aut pensiones « annuas emere valeant; » er wordt daar wijders beweerd, dat aangezien die religieusen, welke niet aan bedelorden behooren, in nalatenschap, hetzij uit kracht van testament, hetzij *ab intestato*, kunnen opvolgen, het klooster, in derzelver plaats, in het bezit moet worden gesteld; — dat gewoonte-regten, met dit gevoelen strijdig, ongeldig zijn en moeten worden opgegeven: — ter bevestiging van hunnen eisch, wordt eene bul aangehaald van Paus INNOCENTIUS (?) aan de Abten der Cistersienser-Orde; en eindelijk worden al degenen, die hiertegen mogten handelen, met den ban bedreigd— de *statutarii et scriptores statutorum ipsorum, potestates, consules* enz. — zoo zij bedoelde statuten niet binnen twee maanden uit hunne wetten of keuren *(capitularia)* wegnamen. Zulke vertoogen konden echter niet verhinderen, dat de Vriesche Werven volhardden met niet alleen de kloosterlingen, maar, in het algemeen, alle geestelijken te weren uit het bezit van vaste goederen, daar zij zelfs strengelijk

aan alle ingezetenen verboden, hun derzelver vastigheden te verkoopen, gelijk blijkt uit de volgende constitutie van 1490, mede door de regering der stad *Groningen* genomen: « Jnden jare ons heren dusent vierhondert ende « tnegentich des wondesdages na santganghen dach op « den raethuuse jnden meenen landes warff mit den hoeflin- « gen ende rechteren der ommelande geholden is verdragen « by consente des rades van gronyngen ende gezworen « meente ende der deputaten vanden westerwarff dat na « desen dage geen man off persoen in onsen verbunde jnder « stadt of buten geseten En sal gheen erfflick guet jn onsen « verbunde gelegen vercopen enigen geestliken personen bu- « ten off bynnen landes wonende Weert sake dat ement daer « en tegen dede de sal dat gelt offte soe voele geldes he « daer voer hebben sal verbuert hebben to behoeff Stadt « ende lande desgelyken salt wesen van cope van rente « als vors. is Jtem weert sake dat ement wissel doen wolde « dat sal staen to der Stadt ende lande verclaringe off dat « wissel van weerden sal wesen offte niet Jtem desse arti- « kelen vors. hebben stadt ende lande gelouet mit mal- « kanderen stede en vast to holden ende helpen mit mal- « kanderen dat to dragenen na wtwisinge des verbondes. » Lang zijn de Vriezen in dezen geest gebleven, gelijk duidelijk blijkt uit eene Ooster-Werfscontitutie van Donderdag na *St. Remigius* des jaars 1530, waarbij werd vastgesteld, dat de tijd tot het nemen van naarkoop en inlossing van een stuk Ommelander vast goed, welk regtsmiddel door de wetten bepaald was op jaar en dag, tegen kloosters, kerken en geestelijken zou duren ten eeuwigen dage: » oft na dessen dage ennych « cloester kercken ofte geestlicke persoenen bynnen ofte « bueten landes gelegen ofte geseten van wat weerden staten « ofte conditien die wezen ennyge arffachtyge guederen in...

«vnsen bewijnde alhyr gelegen koften ofte in ennygen an-«deren maneren durch wissell ofte koep eder woe des ge-«scheen mucht an sich kregen sal tot allen tyden... naer-«koep ende inlossinge daer van syn.» (bl. 415—420.)

De heer F. heeft vroeger (bl. 416) reeds de opmerking ingelascht, dat hij in geen der Werfshandelingen, van het oudste hem bekende stuk, te weten dat van 1420, af, tot aan het einde der zestiende eeuw toe, — na dezen tijd tot 1749, wanneer de Werven hebben opgehouden te bestaan, verliezen die handelingen voor ons onderwerp derzelver belang — een enkelen keer een gehuwden priester of kinderen van denzelven heeft ontmoet. «Ook is er «geen het minste spoor van eenige huwelijks-voorwaarden, «welke een priester zou hebben ingegaan.» Thans, na de mededeeling van de Ooster-Werfs-Constitutie van 1530, vraagt hij: «En waarom werden al deze wetten en veror-«deningen gemaakt? Was het niet op den grondslag, dat «de monniken en nonnen niet alleen, maar ook de pries-«teren, in Vriesland, ongehuwd waren en men dus wilde «zorgen, dat de vaste goederen, toenmaals bijna de eenige «rijkdom onzer ingezetenen, niet buiten de magt der wereld-«lijken kwamen, en overgingen in de hand der priester-«schap, waardoor die vastigheden, voor zoo ver ze geene «erfgoederen waren, maar tot de overwinst konden ge-«rekend worden te behooren, kwamen in de doode hand... «het zij door koop, het zij door *oevelgang*, hetzij door «beschikkingen van uitersten wil, of langs welken anderen «weg of op welken titel het ook zijn mogt?» (bl. 420)

Om zijn overzigt van het erfregt der priesters in *Vriesland* te volmaken, deelt F. nog mede de, reeds vroeger besproken, Ooster-Werfs-Constitutie van den 10 van Sprokkelmaand 1552, waarbij, in de *Ommelanden*, aan

de wereldlijke priesters voor het eerst het regt werd gegeven, om over hunne *aangewonnen* goederen, bij testament, te mogen beschikken. Zij is van den volgenden inhoud : « Zyn wy verdragen ende ouereengekoemen (der « beclachten ende doleantien haluen durch meister goert « pastoer toe myddelstum ende heer Egberts marsumma « pastoer toe nijerkercke van wegen der pastoren ende « gemeyne preesteren der vors. ummelanden scriftlicken « ouergegeuen vmme van ons geconsenteert te hebben, « soe dickmaell pleyt ende twyst na doetlicken affgangen « der preesteren errisen ende sich erheuen solden, se hoere « aengewonnen guederen mochten disponeren Testamentes « wyse na hoeren willen etc.) alsoe dat de selue pastoren « ende gemeyne preesteren der vmmelanden vors. (vm alle « processen ende moyte te schuwen) sullen ende moegen nu « voertaen na desen dage, alle hoere toeghewonnen ende « geconquestierde guederen disponeren Testamentes wyse « nae hoeren willen vnde waelgeuallen waert hoer geleuet « Beholtelicken nochtans, ofte hoer ennyge guederen, huesen, « hoff, lant, sant, renten ofte rentebreuen arffwyze van hoeren « olderen offte andere vrunden aenquemen offte angekoe- « men weren, datt bewysselicken were, deselue sullen we- « derumme gaen ende aruen na lantrechte vp hoeren « rechten arffgenamen. » — Zoowel het algemeen verzoek van al de priesters, als de inwilliging, nu eerst gegeven, om over hunne aangewonnen goederen, bij testament te beschikken, brengt wederom onmisbaar het vermoeden te weeg, dat de priesters ongehuwd waren ; en dit wordt versterkt, door het voorbehoud, bij de bewilliging, omtrent de erfgoederen, die aan hunne regte erfgenamen moeten *wederummegaan*, of, gelijk men in regtstaal plagt te spreken, *retourneren*. F. komt, hier ter plaatse, op zijne

vroegere bewering, in zoo verre, terug, dat het in 1552 verleende regt van *testamenti factio* strijdig was met het kanonieke Regt, en verbindt daarmede de eenigzins ingewikkelde opmerking, dat en de priesters en de Werfsheeren van oordeel zouden geweest zijn, dat uiterste willen geheel buiten de bevoegdheid liggen van het kerkelijk gezag. Onaangezien of men er in *Vriesland* destijds zoo over hebbe gedacht — hetgene niet waarschijnlijk is — de meening op zich zelve houdt, zoo onvoorwaardelijk, geen steek. Betreffende het al of niet strijdige, in dien tijd, der vergunning met het kanonieke regt, voegen wij tot het vroeger gezegde nog bij, dat zelfs Paus JULIUS III, ten jare 1550, aan de Romeinsche geestelijken bij eene bulle uitdrukkelijk toestond over hunne aangewonnen goederen bij testament te beschikken. (1) — De aangehaalde Werfsconstitutie wordt nu nog vergeleken en derzelver verband gestaafd met het nieuwe Ommelander Landregt van 1550. Dit Concept-landregt, zegt F., hetwelk, even als het nader in 1601 gearresteerde, steeds als een meesterstuk bewonderd is, zoo wel wegens deszelfs zinrijken, beknopten en regtskundigen inhoud, als wegens de juistheid der uitdrukking, luidt in B. III, art. 49, aldus: «Werltlyke priesteren moegen van hoer guederen, «de se by de kercke off anders enyger manneer veroeuert «hebben, in testamenten off codicillen, bij consent van «hoer behoerlike ouerheit, ordineren ende disponeren, soe «hem inden besten belieuen sal, sunder inseggen van hoer «arffgen. Beholtlyck dat se in hoer angearffde arffguderen «sick reguleren, als werltlyke «persoenen.»

«Eindelijk werd, bij den fundatie-brief der nieuwe bis«dommen, door Keizer KAREL V, (Koning PHILIPS II verlangd)

(1) De heer F. heeft ook zelf van deze bulle gewaagd, in eene aanteekening (184) voorkomende op bl. 584.

«in 1561, toen er ook een bisschoppelijke zetel in *Groningen* «werd geplaatst, de *testamenti factio* aan de priesters ge- «geven, alsmede het regt, om eigen goederen te bezitten, «*citra tamen consanguineorum suorum quoad successiones prae-* «*judicium*». (1) (bl. 420—424.)

Na de oude Landregten en Werfsverordeningen onderzocht te hebben, heeft de heer F. gemeend, ook nog een oog te moeten slaan «op de oude staats-inrigting der «stad *Groningen.*» De bloei van deze stad door handel en scheepvaart reeds in de elfde en twaalfde eeuw, hare rijkdom, invloed en kracht, worden vooraf in weinige fiksche regels, *con amore* herdacht. Ofschoon de oudste wetten der stad en een belangrijk gedeelte van hare vroegste oorkonden zijn verloren gegaan, is het nogtans bekend, dat, reeds ten jare 1388, het eene van hare fundamentele wetten was, bevestigd in het Stadboek van 1425 en nog nader ontwikkeld in het jaar 1435, dat het burgerregt van hare ingezetenen alleen op derzelver kinderen, «de si echtelike to samen wynnen;» bij vererving kon overgaan. De priesters-kinderen, leidt daaruit F. af, als zijnde zij buiten echt en *de damnato coitu* gewonnen, konden derhalve geen burgers wezen; en dien ten gevolge waren zij ook uitgesloten van het lidmaatschap van al de stadsgilden: immers hiertoe werd, gelijk blijkt uit al de gildebrieven, met name die der kremers van 1362, der

(1) Zie *Historia Episcopatuum* van VAN HEUSSEN, T. II, *Prolog. in Diocces. Groning.* p. 7. Het door den heer F. aangehaalde uit de oprigtingsbulle van PIUS IV is eigenlijk betrekkelijk tot den Abt en de monniken van het daar bedoelde St. Maria-klooster, wien de saecularisatie wordt aangeboden. Daar het echter de bedoeling niet zal geweest zijn aan deze gesaeculariseerden eenig privilegie omtrent de *testamenti factio* te gunnen, hetwelk de andere wereld-geestelijken niet zouden gehad hebben, zoo mag men het daarvoor houden, dat het regt tot testamentmaking algemeen zal geweest zijn.

kleermakers van 1373, der zadelmakers van 1416, der brouwers van 1436, en uit den algemeenen gildebrief mede van het jaar 1436 enz., allereerst het burgerregt gevorderd; het regt van gilde ging op gelijken voet als het burgerregt alleen op de echte geboorte over, zoo als, om van andere statuten niet te spreken, in den zoo even-gemelden algemeenen gildebrief, duidelijk en met zoo vele woorden was vastgesteld: «item alle dese ghilden vors. «sullen erven, als burgerschap, vp der ghilde broders «*echte* kinderen» — Wij wenschen, dat onze geleerde Verhandelaar nog eenmaal eene vroegere oorkonde dan van 1526 moge vinden, die uitdrukkelijk bepale, dat geen priesterkind het gilderegt kon winnen. Want onzes inziens, is thans door zijne redenering, — of liever door zijne aanteekening — dat de priesterkinderen van de gilden waren uitgesloten, voor een ouder tijdperk dan 1526, ter onze zake niets bewezen. Tot ons leedwezen, kunnen wij het niet anders dan eenen dialectischen misgreep noemen, die hier begaan werd. Dat men door behoorlijk en wettig gevolg tot het besluit komt: de priesterkinderen konden het gilde-regt niet bezitten, — wanneer eenmaal hunne onwettige geboorte is vooruitgezet; kan tot ons tegenwoordig onderzoek niets baten: en meer heeft echter de heer F. hier niet gedaan. Men bewijze eerst de uitsluiting door eene wettelijke bepaling, en wij zullen in verband tot de gildebrieven uit dat feit afleiden, dat de priesterkinderen geen burgerregt bezaten; dat dit regt hun ontbrak ten gevolge van een ander gebrek, namelijk der echte geboorte; en vervolgens, dat derhalve hunne ouderen waren niet gehuwd; en zoo doende komen tot hetgene moet worden bewezen, — het niet gehuwd zijn der priesters. Een andere gang van bewijsvoering mogt hier

geen plaats vinden. Beslissend is daarom de uitspraak of keur, welke de Raad der stad, op den 30 van Hooimaand (*maendaghes voer vincula petri*) 1526, met het stads secreetzegel bevestigd, meende te moeten afgeven: «Soe daer «twyst ende scelinge tusschen den houelingen van den glasemakers gilde myt sampt den anderen houelingen der ghe«meyner gilden der stadt Gronyngen verresen is, scheel«aftich omme papenkynder inder gilden tontfangen ende «die to gheneten. hebben wy Borgermeisteren ende Raedt «beleuet ende toegestaen, alsoe dat na dessen daghe gheen «papenkynder sullen enyghe gilden genyeten noch ontfan«ghen mogen;» maar, gelijk wij reeds opmerkten, vóór 1526 is met deze keur eigenlijk niets bewezen. Belangrijk is ook, ofschoon slechts als vergelijking, dewijl het niet tot het *Vriesland* van ons onderzoek behoort, het handvest van graaf WILLEM V, in 1355 aan *Enkhuizen*, in *West-Vriesland*, gegeven, waarin voorkomt: «dat die priesteren «kinderen ofte eenigen die van echte bedde niet en zijn «geboren, en sullen niet mogen, of oock wesen gehou«wen om getuygenis te gheven, tot achterdeel van goeden «ofte recht, eenige burgers aengaende.» Dezelfde wet wordt letterlijk gevonden in het diploma van 1254, hernieuwd in 1389, aan *Alkmaar* gegeven: «Quod filii sacerdotum, «vel aliqui qui de legitimo thoro non sunt generati, non «debent, nec tenebuntur testimonium ferre in praejudicium «bonorum vel jura alicujus opidani»: en daarmede komt overeen het bepaalde in de oude Costumen van *'s Hertogenbosch*, dat «papenkinders en andere, die van egheene wet«achtige geboorte syn,» in gelijken gevalle, tot het afleggen van getuigenis niet zullen worden toegelaten. Zulke wetten, vermoedt de heer F. met reden, zullen wel, met eenige, hetzij dan aanmerkelijke, of slechts ligte, wijziging, in *Vriesland*

ook overal bestaan hebben. (bl. 425—428.) Daarmede sluit hij de lange rij van bewijzen der *eerste* soort, om over te gaan tot, hetgene hij noemt, het «getuigenverhoor», dat is:

II. tot het onderzoek der oude Vriesche schrijvers, en wel uit de vijftiende en zestiende eeuw, — mannen «die «in *Vriesland* geboren waren, en aldaar hun leven heb«ben doorgebragt, en dus de Kerk en hare dienaren van «zeer nabij hebben gekend.»

«De eerste getuige is WORP VAN THABOR, ook naar zijne «geboorteplaats geheeten WORP *van Rensumageest.*» Deze prior van het S. Salvators konvent der reguliere kanunniken te *Thabor*, buiten *Sneek*, werd, omstreeks het jaar 1460, en zekerlijk slechts weinige jaren na het overlijden van Paus PIUS II, geboren. Hij komt voor als een man van gewigt in den Gelderschen oorlog, en maakte in 1524 met twee andere abten, namens de geheele geestelijkheid van *Vriesland*, den bevestigingsbrief op der overdragt dier provincie aan keizer KAREL V. Hij heeft eene latijnsche, tot dus ver ongedrukte, kronijk nagelaten, eindigende, volgens het gevoelen van SCHWARTSENBERG (Voorrede voor het II Dl. des *Vrieschen Charterboeks* bl. 77), met het jaar 1399, doch later vervolgd door PETRUS VAN THABOR, ZOO als SUFFRIDUS PETRI, geloofde, of door een' ander zoo als de heeren VISSER en AMERSFOORDT meenen, tot 1538, misschien wel WORP's sterfjaar. In den aanvang van deze kronijk, laat hij zich over het huwelijk der priesters in *Vriesland* aldus uit: «Id quod ENEAS dicit, sacerdotes apud Phrysios, ne aliena «cubilia polluant, sine conjuge non facile admitti, eo quod «vix continere hominem et super naturam arbitrantur, non «esse neque fuisse verum, quod salva pace tanti viri dictum «sit, *audacter dico*. Et nescio a quo falsiloquo tanto viro «tam anilis et falsa (audita enim scripsit) persuasa sit fabula,

«cum manifeste constet, in hac gente fuisse et adhuc esse «ac non pauco numero mundissimos sacerdotes atque castis- «simos, neque tamen impudicos et fornicarios eos habere «non paucos negaverim, sed quae gens aut natio talibus «caret, illa primum lapidem in fornicarios sacerdotes Phry- «siae mittat. Quae ergo consequentia est, ut Phrysii homi- «nem continere posse supra naturam arbitrentur, quum tam «multa, tam opulenta et regalia in suis terris fundauerint «monasteria, in quibus pene innumerabilibus utriusqne se- «xus castissime et sanctissime sub regulari disciplina deo «militent. Quod denique Phrysii apud claros authores zelo «castitatis pre ceteris laudantur nationibus, non indigna- «nter queso accipiatur. Hujus rei testes, preter supra dictos, «plures authores, nisi breuitati studerem, adducere possem· «Legi nuper in vetustissimo libro sermonum predicabilium, «incerto tamen authore: *Gens* (inquit) *Phrysiorum miro «modo castitatem zelat.*» (bl. 428—430)

Aan WORP VAN THABOR voegt de heer F. eenen tweeden getuige toe, CORNELIUS KEMPIUS, een' leek, omstreeks den jare 1516, te *Dockum* geboren. Na volbragte studien, te *Keulen*, tot *Magister in artibus* en *Baccalaurus* in de beide Regten bevorderd zijnde, keerde hij naar zijn vaderland terug, alwaar hij te *Groningen* in 1587 overleed. Zijn werkje: *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae*, gedrukt te *Keulen* 1588, prijkt met eene opdragt aan den Groningschen Raad, geteekend 1586, waarin hij die Regering onder anderen daarover prijst, dat zij, boven die van elke andere stad, de katholieke godsdienst zoo getrouw heeft gehandhaafd, «ut omnes unanimiter non dubitarent «quaevis vitae pericula pro Catholica Religione et commun «salute Reipublicae subire atque e vestigio potius mori, «quam vel latum unguem ab avita religione se distrahi at-

«que divelli paterentur.» Van de priesters getuigt hij, bl. 89: «vitam agunt coelibem, ut artes ecclesiae necessarias pro-«pagent; nam qui in his minus probantur, facile ab inerti «vulgo contemni solent.» Hierop wederlegt ook hij het verhaal van AENEAS SYLVIUS, maar, ofschoon hij daarbij WORP VAN THABOR niet noemt, hij doet het geheel met de woorden van deze, zóó zelfs dat hij tot de laatste zinsnede overnam, waar WORP van een *liber vetustissimus sermonum praedicabilium* gewaagde. Men heeft in KEMPIUS gebrek aan oordeel en naauwkeurigheid gegispt; «hij was nogtans «een waarheidlievend schrijver, en wist zeer goed, hoe «het in en lang vóór zijnen leeftijd met de priesters in het «Ooster- en Westerlauwersche *Friesland* en bij de Ooster-«eemschen gelegen was»; «zijn getuigenis *coelibatum amplec-«tuntur*, en zijne verklaring, dat het pauselijk verhaal eene «*anilis et falsa fabula* was, verdienen volkomen geloof, als op-«gaven van eenen tijdgenoot en ooggetuige». (bl. 430–432.)

Onder de Vriesche Schrijvers van de vijftiende en zestiende eeuw, alzoo ook onder hen, welke, tijdens het indringen der hervorming, leefden, heeft de heer F. behalve de twee genoemde, verder geenen gevonden, die zich over de zaak zelve bepaaldelijk heeft uitgelaten. Maar juist uit dat stilzwijgen zelf moet worden afgeleid, dat de priesters destijds en vroeger in *Friesland* niet gehuwd waren, want anders zouden bedoelde schrijvers zoo eene groote uitzondering, waarvan sporen en aanteekeningen in menigte hadden moeten bestaan, niet onvermeld gelaten hebben; te meer daar zij in hunne kronijken doorgaans tot in de kleinste bijzonderheden des huisselijken levens, waarin ook zoo menigmaal geestelijken van onderscheiden rang voorkomen, zijn afgedaald. De kronijken, welke door den schrijver opzettelijk deswege geraadpleegd zijn, kan hij niet alle

vermelden, maar opdat de overtuiging, op hun stilzwijgen gevestigd, bij de bepaalde en nooit tegengesprokene verklaring van WORP en KEMPIUS, te meer kracht erlange, heeft hij ten minste de volgende willen noemen:

1. JOHANNES DE LEMMEGE, *Chronicon Groninganum*, loopende van 1143 tot omstreeks het midden der vijftiende eeuw.

2. SICKE BENINGA, *Cronickel der Vriescher Landen en der stadt Groningen*, van ongeveer 1467—1527. Deze schrijver, een man van veel gewigt, was reeds in 1504 Hoofdman te *Groningen*. Zijne geschiedenis vangt aan met FOCKE UKENA, van wien, even als van zijne beide dochters, van welke eene, ULSKE, met den proost UNEKE RIPPERDA in den echt trad, reeds vroeger gewaagd is.

3. SYBE JARICHS, *corte Chronyk, uyt veele Chronycken te samen gebracht*, loopende van de oudste tijden tot omstreeks 1540; met de twee kleine daaropvolgende Ommelandsche kronijken, de eene, van eenen onbekende, 1315—1512, de andere van Jhr. TJALLING AYKEMA, 1533—1552.

4. JANCKO DOUWAMA'S *Geschriften*, welke voornamelijk zijne lotgevallen bevatten en eindigen ongeveer met 1525. Deze schrijver stierf in 1530 in de gevangenis te *Vilvoorden*.

5. SIBRANDUS LEO, *vitae et res gestae Abbatum in Lidlum ab aede condita* (1132) *usque ad annum* 1575.

6. REINICO FRESINGA van *Franeker, Memorien van den gedenckwerdigen dingen* enz. 1576—1882.

7. FREDRICH VAN VERVOV. *enige gedenckweerdyge geschiedenissen*, 1568—1610.

8. ERNST FREDRICH VON WICHT, omstreeks 1548 te *Norden* geboren, heeft eene latijnsche kronijk in H. S. nagelaten, van de vroegste tijden af tot 1601, kort vóór zijn versterf. In deze vriesche geschiedenis verdient het vooral opmerking, dat de schrijver, die het pauselijk tafereel van

zijne landgenooten, met den lof der kuischheid den Vriezen gegeven, overnam, dat gedeelte, hetwelk het huwelijk der priesters betreft, heeft achterwege gelaten: «hetgeen «mijns inziens, zegt F., vrij duidelijk bewijst, dat hij er «geen geloof aan sloeg.»

Ook UBBO EMMIUS, die de Vriesche geschiedenis, van de oudste tijden af, tot het jaar 1563, met naauwkeurigheid beschreef, zwijgt er geheel van. Noch in zijne geschiedkundige, noch in zijne andere, neen, zelfs in zijne twistschriften, heeft F. er niet het minste spoor van kunnen vinden. Wat vroeger, waar over de proosten en hun huwelijk spraak was (zie *Katholiek* Dl. XI, bl. 384.), uit EMMIUS is aangevoerd, wordt hier met reden hernieuwd».... «legitimo in conjugio viventes, quod pati verum sacerdoti«um in regno Pontificis Romani non potest.»

Van de beide bekende handschriften van JOHAN RENGERS van *Ten Post*, gedurende zijne ballingschap, vooral ten jare 1583, vervaardigd, levert ja de kronijk het betwiste verhaal, maar bloot, gelijk meerdere getuigenissen van anderen, als eene overneming uit 's Pausen *Cosmographie*, zonder een woord tot bevestiging of wederspraak van de zijde des kronijkschrijvers: (1) in zijne andere schriften heeft RENGERS van de zaak niet gerept. «Men kan hem daarom, «in den geest, waarin hij die getuigenissen aanvoert, on«zes inziens, niet verantwoordelijk stellen voor alles, wat «in dezelve staat; of aannemen, dat hij die, in hun ge«heel en onbeperkt, voor waarheid heeft gehouden.»

Zelfs EGGERIC BENINGA, die «in de eenvoudigheid zijns harten» mede het berigt overschreef, heeft, uit eigen bevinden, niets medegedeeld van de vijftiende of zestiende,

(1) Men vergelijke *de Katholiek*, Dl. XI, bl. 361.

en zelfs van de veertiende eeuw niet, waaruit kan worden opgemaakt, dat een priester in dien tijdkring gehuwd geweest is (1). «Hij zelf moge ons dan, zoo wel als «RENGERS van *Ten Post* — — tot getuige verstrekken, «dat het pauselijk berigt — — was, eene *anilis et falsa «fabula»*. (bl. 432—437)

III. Wij zijn tot de laatste betoogbron genaderd, welke de heer F. heeft ontsloten, het gezag namelijk van mannen in de oude vriesche geschiedenis en regten zeer ervaren, uit lateren en zelfs uit onzen tijd, die het berigt van AENEAS SYLVIUS of in twijfel getrokken, of geheel verworpen hebben.

De eerste dier mannen, op wien de heer F. beroept, is GERARDUS FELTMANN, geboren te *Cleef* in 1637, Hoogleeraar in de Regten, eerst te *Doesburg* en vervolgens (1667—1680) te *Groningen*, en sedert *Hofgerichts-Assessor* te *Aurich*, in welke betrekking hij in 1696 gestorven is. Het genootschap: *Pro excolendo jure patrio* is sedert 1828 eigenaar van eene nog onuitgeveven verhandeling van dezen geleerde over het *Strandregt*, alwaar bl. 144 tot het berigt van AENEAS SYLVIUS deze woorden gelezen worden: «Es «scheinet fast *ungläublich*, dass die Friesen zur zeit, da «sie gut Römischgesinnete gewesen, alss einige Nation «seyn mag, sogar dass sie auch das Päbstliche Recht, und «die vom Pabst, oder dessen Befehlhaberen gemachte No«tarien eher, als dass gemeine beschriebene und die Kayser«liche, nicht allein angenommen, sondern auch, von des «Pabsten wegen, sich ehelich machen lassen, keine unbe«weibete Priester haben geduldet. Es muss dann dies

(1) Wij verzoeken den lezer te herdenken wat over EGGERIC BENINGA, als getuige in dit pleit, eenigzins uitvoerig gezegd is in *de Katholiek*, Dl. XI, bl. 356, volg.

«Land sehr unglücklich vor andern seyn gewesen, solche «liederliche Priester zu tragen, dass derenthalben mann «was sonderliches hat müssen einführen: dass sonsten «sosehr auss Eyffersucht alss auss einem wahren Trieb «zur gottesfürcht wieder die verbotene Liebes Pflegungen «geëyffert, solches haben wir unter anderen darauss ab- «zunehmen, dass sonderbahre harte straffen dawieder ver- «henget, da ohne Zweifel die in den algemeinen Rechten «dawieder gemachte Satzungen ihnen unbekannt gewe- «sen». (bl. 437—439)

F. meent, in de tweede plaats, ten voordeele zijner stelling, te mogen aanhalen het gevoelen van Mr. D. F. J. VAN HALSEMA, «die in zijne voortreffelijke verhandeling: *Over «den staat en regeringsvorm der Ommelanden*, zich aangaande «de zaak in geschil wel ingewikkeld, maar toch vrij (zeer ?) «duidelijk uitlaat.» Schrijvende over de dertiende en twee volgende eeuwen, brengt genoemde schrijver de woorden bij, welke EGGERIC BENINGA uit AENEAS SYLVIUS overnam, en die door ons werden medegedeeld (*Katholiek*, Dl. XI, bl. 356): «de Priesteren ahne ehefruwen wilden se nicht gerne by «sick liden, updat se andere luden bedden nicht besudelden»; de zin, welken hij aan die woorden geeft, is geheel in overeenstemming met het gevoelen van den heer F., daar hij, bl. 475, uit dezelve dit gevolg trekt: «*dus hadden de «priesters bijzitten, welke zij voor hunne vrouwen hielden*» (bl. 439—441)

Vooral behoort waarde te worden gehecht aan het oordeel «van den schranderen en in de Vriesche geschiedenis zoo «ervaren Mr. PETRUS WIERDSMA, die met Mr. P. BRANTSMA, «ten jare 1782, te *Campen* en *Leeuwarden* heeft uitgegeven: «*Oude Friesche Wetten, met eene Nederduitsche vertaling en «ophelderende aantekeningen voorzien.*» In eene aanteeke-

ning, voorkomende op bl. 212 van dat werk, laten deze schrijvers zich aldus uit «Wij voor ons twijfelen niet, of «het huwelijk is aan de geestelijken in *Friesland*, zoo wel «als elders, verboden geweest. Zulks besluiten wij eens- «deels, omdat men anders menigvuldige voorbeelden van «geestelijken, die getrouwd geweest zijn, zoude aantreffen, «die er echter niet voorkomen; en anderdeels, omdat dan «het houden van bijzitten weinig plaats zoude hebben kun- «nen vinden, en zulks echter in *Friesland* zoo zeer in zwang «heeft gegaan, dat in de Synode, door den Bisschop CO- «NERUS PETRI, in den jare 1570, te *Leeuwarden* gehouden, «daartegen eene uitdrukkelijke Ordonnantie gemaakt is; en «dat zelfs dezulke, die anders van een goed (?) gedrag wa- «ren, zich daaraan schuldig maakten.» (bl. 441—442.)

Ten slotte eindelijk wil de heer F. nog aanvoeren zijnen «ouden achtingswaardigen vriend, den geleerden *Prof.* AN- «NAEUS YPEY,» welke vroeger ook het gevoelen van WIARDA en anderen toegedaan zijnde later, na F's voorlezingen over dit onderwerp in het Genootschap: *Pro excolendo jure patrio* te hebben gehoord, daarvan geheel is teruggeko- men. In zijne *Geschiedenis van het Patronaatregt*, bl. 128, in eene aanteekening, zeide hij thans volkomen overtuigd te zijn, «dat AENEAS SYLVIUS, van de huwelijken der Vriesche «geestelijken schrijvende, gedwaald had. Verre is het er «af, dat in de tweede helft der vijftiende eeuw ongehuwde «geestelijken, onder de Vriezen, niet gezien en min geacht «waren.» enz. En verder.... «Dat de meeste Vriesche «geestelijken reeds in de dertiende eeuw ongehuwd, en «slechts weinigen gehuwd waren, meenen wij nu zelfs uit «het verband van EMO's woorden, in den tekst door ons «bijgebragt, genoegzaam te kunnen zien.» (bl. 442—443.)

Wij wenschen den heer F., die hierna meent zijne «taak

«geheel te hebben volbragt, en overtuigend uit eigene «Vriesche Geschiedschrijvers en oorkonden bewezen te «hebben,» dat het verhaal van AENEAS SYLVIUS, toen deze het boekte, zeker reeds meer dan twee eeuwen met de waarheid der geschiedenis streed, geluk met den volbragten arbeid, wiens vrucht, toen hij daarmede zich nog bezig hield, geweest is, dat hij zijnen vriend, den Hoogleeraar YPEY tot beter inzigt brengen mogt. Het lijdt, onzes inziens, geen twijfel of zijne «Verhandeling,» nu zij door den druk algemeen is gemaakt, moet bij velen, bij allen, dien het om «de waarheid der geschiedenis» te doen is, een gelijk uitwerksel te weeg brengen. Wij herhalen onzen dank aan den geëerden schrijver, dat hij, naar wij vertrouwen, voor goed een einde gemaakt heeft aan een meer gretig opgedischt, dan wèl onderzocht, verdichtsel, hetwelk te lang op de katholieke Vriezen en derzelver geestelijkheid van vroeger eeuwen eene onwaardige blaam heeft doen kleven. Nu die smet eenmaal, na zoo veel geleerd onderzoek, is afgewasschen, kan, naar wij meenen, niemand langer pogen die op nieuw aan te wrijven, zonder dat hij zich zelven bezoedele. Terwijl wij gaarne bekennen, onder meer edele hoedanigheden, vooral de rijke belezenheid van den heer F., schier met benijding, te hebben gade geslagen, eindigen wij dit verslag met uitdrukking van den wensch, dat het zoet genoegen van eene zeer algemeene dwaling met ervarene en krachtige hand te hebben gekeerd, hem aansporen moge, om ook andere punten, gelijk de Nederlandsche Geschiedenis nog vele aanbiedt, welke dit behoeven, in het licht der historische waarheid te plaatsen. Daartoe schenke de Hemel den heer FEITH lust en sterkte!

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT ER IN DE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK AL BEHANDELD WORDT.

Vele smeecken het aengesichte des Princen ende een yeder is vrient den genen, die giften geeft.
Spreucken Salomons XIX, 6. (Staten-Bijbel.)

III.

't Was omstreeks het midden der maand Februarij. Het regende vrij sterk; en de wind joeg met zulk eene kracht door de zware linden, die mijne woning omgeven, dat de grond er van dreunde. Maar zoo woelig het buiten was, zoo rustig was het in mijne kamer.

De bede-klok had reeds het avonduur aangekondigd; mijne huisgenooten waren druk aan den arbeid; en geheel alleen, zat ik een oogenblik te mijmeren bij het knappende kolen-vuur. «'t Is beter in huis dan buiten,» dacht ik; en terwijl ik de arme tobbers beklaagde die, bij zulk weder, nog ter naauwernood huisvesting en dekking hebben, was de verwarmde kamer mij dubbel aangenaam.

Op eens werd er duchtig aan de schel getrokken. «Een Jobsbode,» was mijn eerste gedachte... — Ik had mij gelukkig vergist. De persoon, die zoo driftig had aangescheld, was niemand anders dan mijn vriend Z., die maar volstrek geen zin had om in dien regenvlaag lang op de stoep te staan.

— Is dat een weêr! — riep hij uit, toen hij de kamer kwam instuiven — men zou schrikken om buiten te komen.

— Dat schijnt met u toch het geval niet te zijn; — gaf ik al glimlagchende ten antwoord.

— Zeer zeker; maar ik moest H. gaan spreken; en nu ik toch eenmaal op weg was, ben ik maar herwaarts gekomen; altijd in de hoop dat ik u geen belet zou aandoen.

— In 't minste niet; gij zijt van harte welkom.

De zaken, waarover mijn vriend mij te spreken had, waren spoedig afgehandeld; en met onderling goedvinden werd deze gelegenheid te baat genomen om onze *Synodalia* voort te zetten. Sedert bijna drie maanden hadden de noodige stukken voor de hand gelegen; want de keuze was reeds vroeger bepaald, maar onze bijeenkomst telkens verhinderd en uitgesteld. Na een kort verwijl lag er een stapel *Handelingen* vóór ons op de tafel. «Welke middelen heeft de Synode sedert 1816 aangewend, om te voorzien in het gebrek der Leeraren bij de Hervormden?» dit was de vraag, die wij ons ter behandeling hadden voorgesteld. En nadat wij het zamen eens waren, dat het bestaan van Predikanten niet overeen te brengen is met het Protestantsche beginsel: *De bijbel alleen*, werd er nog een en ander woord gewisseld over de gevolgen, die het *niet-betalen* der traktementen enz. door de Franschen gehad heeft, en bij voortduring zou gehad hebben. Daarna vervolgde ik nagenoeg in dezer voege:

In de Synodale vergadering van h. j. 1817 «werd van wege het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-holland voorgesteld. ««daar het zeer te vreezen is, dat er binnen weinige jaren, uit hoofde der meerdere kostbaarheid van het studeren, der toenemende duurte der levensmiddelen, en *der zeer geringe bezoldiging der Leeraren van de godsdienst*, gebrek aan het noodige getal van dezelve zijn zal, of het niet noodig ware hierop bedacht te zijn, en middelen te beramen, waardoor zulk een groot nadeel, onder den goddelijken zegen, zoude kunnen worden voorgekomen.»»

«De Synode, het gewigt van dit voorstel *gevoelende*» (de

Synodale Vaders dachten misschien op dat oogenblik aan hunne zonen en neven) «en deelende in dezelfde zorg, heeft deze zaak bevolen aan de overweging eener commissie, bestaande uit Professor CLARISSE, de heeren DONKER CURTIUS, BROES en VAN DEINSE, om desaangaande, zoo al niet gedurende de tegenwoordige bijeenkomst dezer kerkvergadering, in het *volgende jaar*, derzelver consideratien mede te deelen.» (1)

De Commissie, die waarschijnlijk evenzeer «het gewigt van het voorstel gevoelde» wachtte niet tot het volgende jaar. Reeds zes dagen daarna bragt zij een voorloopig rapport uit, en berigtte, bij monde van Professor CLARISSE, dat hare «aandacht — gelijk de spreker uitvoerig ontvouwde — voornamelijk op vijf middelen gevallen was.»

«Het *eerste* was eene opwekkende aanschrijving te doen aan de leden der Hervormde Gemeenten, *bijzonder van den meer beschaafden stand*, strekkende ter ernstige aanmoediging om hunne kinderen, indien dezelve daartoe lust en aanleg hadden, tot het leeraars werk te doen opleiden, gepaard met eene hartelijke aansporing der jongelingschap zelve, om dit edel werk niet te versmaden.»

«Het *tweede* middel zonde kunnen bestaan in eene genoegzame vermeerdering der Predikants-traktementen van Gouvernementswege.»

«Het *derde* middel zoude kunnen gelegen zijn in de zorg, om aan Predikanten de opleiding hunner zonen tot het Leeraarambt aangenamer en gemakkelijker, dan tot hiertoe, te maken» (men ziet dat de Commissie het gewigt van het voorstel gevoelde) «en daartoe aan zulke Predikanten, die hunne kinderen in de godgeleerde wetenschappen wilden laten studeren, eene *meerdere* toelage van akademiegeld te vergunnen.»

«Het *vierde* middel zoude zijn de herstelling der private beurzen enz.»

«Het *vijfde* middel, dat de commissie wenschte voor te slaan,

(1) *Hand. der Syn.* 1817. bl. 61.

zoude gevonden kunnen worden in de verheffing der *theologiae candidati*, gedurende het laatste jaar hunner studien, tot een' zekeren kerkelijken rang, onder den naam van *catechisten*, of anders door *eene soort van ordening*, van wege de Provinciale kerkbesturen; met vergunning, om, van tijd tot tijd en meest gedurende de vacantien, eenigen openbaren dienst, het zij in vroeg- of weekbeurten, het zij in armen-onderwijzingen of in vacante gemeenten, eene enkele reize te verrigten. Hierdoor namelijk meende de Commissie, dat *eenige waardigheid* aan den stand der alzoo loffelijk bevorderde jongelingen zoude worden bijgezet, *het opzigt over hunne zedelijkheid meer verzekerd* en zij zelve buiten de verpligting gesteld, om aan de militaire conscriptie te voldoen.» (1)

Twee dagen later werd over deze voorstelling gedelibereerd, en 1°. Met opzigt tot het *eerste*, is dadelijk besloten eene herderlijke (zegge: *herderlijke*) vermaning tot het gemeld einde te vervaardigen, welke afzonderlijk zal worden gedrukt en verspreid, en, uit last van de Synode, geplaatst zal worden in het Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken. De uitvoering van het een en ander is aan den Secretaris van de Synode (I. J. DERMOUT) opgedragen.»

«2°. Met opzigt tot het *tweede*, *derde* en *vierde* middel is goedgevonden en verstaan, aan zijne Excell., den Heere Commissaris-Generaal, van wege de Synode, een officieel adres te presenteren enz.»

«3°. Ten aanzien van het *vijfde* voorgestelde middel.... de bepaling des aangaande *uit te stellen* tot de bijeenkomst des volgenden jaars.» (2)

— De Synode schijnt bijzonder veel te houden van *uitstellen*. Dit is ook ver het gemakkelijkst, dan blijft het werk liggen voor een ander, die daarna komt.

— Ook door Protestanten is het sedert lang opgemerkt. Nog

(1) *Hand.* 1817, bl. 106—107. (2) Ald. bl. 113, 114.

onlangs las ik in een hunner bladen: «men behoeft slechts oppervlakkig alle deze handelingen te overzien, om bij de Synode te bespeuren een' geest van *uitstel*, door sommigen als angstvalligheid gelaakt en door anderen als wijze voorzigtigheid geprezen».

— «Langzaam gaat zeker» is een *hollandsch* spreekwoord: de Synode wil het mogelijk in eere houden.

— In het onderhavige geval, zoo als gij in 't vervolg zult hooren, heeft zij het meesterlijk gehandhaafd. Willen wij haar op den voet volgen, dan moeten we nog wat geduld hebben eer wij het einde zien. — Het *eerste* middel: de *herderlijke vermaning* was dadelijk aangenomen en in het werk gesteld. Doch in de volgende Vergadering (1818) «werd aan den Secretaris overgelaten om deszelfs opwekkende aanbeveling van het leeraarambt, geplaatst in de Bijdragen voor de derde viering van het Eeuwfeest der kerkhervorming, bij geschikte gelegenheid, algemeen te maken» (1). Of nu dit stuk zoo bijzonder gewild en rijk aan vruchten was, of dat men te weinig acht er op geslagen had, ik weet het niet; maar het jaar *daarna* (1819) werd de Secretaris *alweder* verzocht de genoemde leerrede «geheel en op nieuw uit te geven; met bijvoeging van zulke bijzonderheden als hem zullen voorkomen ter zake dienende te zijn, en aanwijzing op den titel, dat dezelve gedrukt is *op last der Synode*» (2).

— Dit laatste moest zeker dienen om te leerrede krachtig aan te bevelen.... Wij schreven toen nog: 1819; — 25 jaren later zou het: «op last der Synode» misschien weinig gebaat hebben.— De andere middelen nu, hoe liep het daarmêe af?

— Wegens het *tweede*, *derde* en *vierde* middel was een adres gepresenteerd aan den Commissaris-Generaal. In de vergadering van 1818 «vernam de Synode van Zijne Excell. dat de omstandigheden niet gedoogd hadden, dat, van wege het Ministerieel Departement, heeft kunnen voldaan worden aan het verlangen van de Synode, met opzigt tot de voordragt der be-

(1) *Hand.* 1818, bl. 14, 15. (2) *Hand.* 1819, bl. 90—91.

wuste middelen aan Zijne Majesteit den Koning, ten fine van gunstig besluit; terwijl inmiddels Z. E. aan de vergadering de toezegging deed, van de ingeleverde verzoeken van de Synode des vorigen jaars met allen ernst ter harte te blijven nemen» (1)

— Ook al uitgesteld..... geduld er meê! — Het *vijfde* middel?

— Daarover werd, bij monde van professor CLARISSE, aan de «*Hoogeerwaardige Heeren, Mannen, Vaders en Broeders in den Heer*» een uitvoerig rapport uitgebragt. De Commissie, aan den opgedragen last voldoende, herinnert vooraf, «dat het oogmerk bij het voorslaan van het *vijfde* punt drieledig was; eerst, om, door zekere vrijwaring van de studenten in de Theologie, op het stuk van algemeene verpligting tot den dienst in de nationale militie, *de ouders nog al meer uit te lokken* en aan te moedigen, dat zij hunne zonen aan den dienst der kerke toewijden; *enz.* Ten tweede bedoelde men, den aankweekelingen tot den heiligen dienst zekere eere aan te doen, door hen, op zekeren tijd, van het gros hunner medeleerlingen eenigermate reeds te onderscheiden, en hen zoo ook zelve aan te moedigen. En ten derde wilde men hen, zoo doende, tevens nader en beoefenend voor hunnen eindelijken stand voorbereiden, en den zoo verbazend grooten afstand tusschen den *Student* aan de Akademie, en den *Herder* aan het hoofd eener christelijke gemeente, eenigermate verminderen; terwijl dit tevens *niet weinig* zou kunnen strekken ter verkrijging van *een nader opzigt over de zedelijkheid der Studenten*, vooral in de laatste Akademie-jaren; waarover de Synode de voorlichting der drie respective Theologische Faculteiten heeft ingeroepen, en nu ook waarschijnlijk reeds bekomen heeft.» (Hoe het met die *voorlichting* is afgeloopen, weet gij reeds) (2).

Vervolgens werd aan de Synode voorgelegd een Conceptreglement van 10 artikelen, inhoudende de bepalingen waarop

---

(1) *Hand.* 1818, bl. 14.
(2) Zie *de Katholiek*, D. XI, bl. 250—252.

en de wijze hoe «aan de *Candidati Theologiæ*, des begeerende, zal worden verleend een kerkelijke rang, gelijkstaande aan die der *Diakenen* in de oude kerk, onder den naam van *Helpers.*»

— De Commissie zal toch hier geene *volkomen* gelijkstelling bedoeld hebben?

— Ik denk het niet: het verschil is al te groot. Voor «de Diakenen in de oude kerk» vorderden de Apostelen niet minder dan dat zij zouden wezen *mannen van goede getuigenis, en vol van den H. Geest*, en daarentegen voor de *Candidati Theologiæ* moet de «waardigheid» van *Helpers* niet weinig strekken «*om het opzigt over hunne zedelijkheid meer te verzekeren.*» Maar ik houd het er voor, dat de Commissie aan «den zoo verbazend grooten afstand» tusschen *de Diakenen der oude kerk* en *de Helpers* volstrekt niet gedacht heeft, bezorgd als zij was, om de Studenten en hunne ouders «nog al meer uit te lokken»; waartoe ook het 9e artikel voorzeker het zijne moest bijdragen.

— En de inhoud daarvan was?

— Niet meerder of minder dan «dat de Synode zal trachten, eenig honorarium, bij voorbeeld, van *f* 300 jaarlijks, voor zoodanige *Helpers*, van Zijne Majesteit, of uit een kerkelijk fonds, te bekomen.»

— Een aardig sommetje voor een joligen akademieburger!

— En niet minder, eene belangrijke bijdrage voor menigen predikantszoon.

— De Synode besloot zeker «dienovereenkomstig»?

— Ditmaal hebt ge 't niet geraden. Zij nam eene «wijze voorzigtigheid» in acht; en «het schriftelijk voorstel der Commissie werd gesteld in handen van den Hoogleeraar YPEY, de heeren VAN SLOGTEREN en VAN DER LEEUW, om in de zitting van den 8sten (daaraanvolgende), daarop te dienen van praeadvijs» (1).

---

(1) *Hand.* 1818, bl. 10—15.

— Nu dan, het rapport over het rapport: wat behelsde het?

— In de zitting van den 8ª begint de nieuwe Commissie met de missive van de vorige te resumeren, en zij verklaart dat zij dezelve «met die aandacht, welke het belang der zake vorderde, gelezen en overwogen» heeft. Wat het eerste (de vrijstelling van de nationale militie) aangaat: is het haar «voor gekomen, dat hetzelve zeer wel van eene goede uitwerking kan zijn, ter opwekking van ouders, om hunne zonen aan den dienst der kerk te wijden, en daartoe op te leiden.» Zij stelt derhalve voor, om ter verkrijging daarvan, door bemiddeling van den Directeur-Generaal, zich te wenden tot Zijne Majesteit, den Koning. Daarna vervolgt zij aldus: «Wat de beide laatste deelen van het *vijfde* punt aangaat, welke door gemelde commissie met elkanderen vereenigd, en in den vorm van een reglement ontwikkeld zijn geworden, omtrent de uitvoering van het aldus voorgedragene, meenen de ondergeteekenden zoo vele zwarigheden te vinden, dat zij, voor zich, hetzelve aan Uwe Hoog Eerwaardigheden, als een geschikt middel ter bereiking van het bedoelde, niet durven aanbevelen. Uit welken hoofde zij van oordeel zoude zijn, dat hetzelve voor als nog bij Uwe Hoog Eerwaardigheden in advijs worde gehouden.»

— Met andere woorden: *om daar vooreerst niet meer aan te denken*, niet waar?

— Ja; en zoo geschiedde het ook. «De Commissie is voor haar rapport bedankt, en de Vergadering heeft zich met hetzelve geconformeerd» (1).

— Hoe lang is toen wel in advies gehouden?

— De gelegenheid om er op terug te komen bood zich spoediger aan dan men misschien verwacht had. Het Provinciaal Kerkbestuur van Noordholland, van wien het voorstel, ter voorziening in het te vreezen gebrek aan Predikanten, het

(1) T. a. p. bl. 71—73.

eerst was uitgegaan, zond het volgende jaar (1819) een nader voorstel in, «strekking hebbende ter verbetering van den godsdienstigen toestand, op de eilanden aan de Noord- en in de Zuiderzee, en middelen daartoe voorslaande.» Waarop door de Synode «besloten is het stuk te stellen in handen eener personele Commissie, bestaande uit de Heeren BROES, VAN DEINSE, VISSER, DE JONG, en GOEDKOOP, met last, om het oog te laten gaan over den staat van andere gemeenten in ons Vaderland, verkeerende in gelijke omstandigheden als de gemeenten op de genoemde eilanden, en daarvan *ten volgende jare* rapport te doen; tevens om de middelen door het Provinciaal Kerkbestuur van Noordholland, ter voorziening in de behoeften der eilanden, te toetsen, en daarbij in overweging te nemen, in hoe verre godsdienstige onderwijzers van minderen rang geschiktelijk zouden kunnen gebruikt worden, om in de godsdienstige behoeften van dergelijke gemeenten te voorzien» (1). Het jaar daarna werden de bevindingen der commissie ter tafel gebragt; doch «het bleek, dat het den gecommitteerden «niet doenlijk was geweest, een eenparig rapport uit te brengen.» De Vergadering scheen evenwel de zaak te willen doorzetten en «stelde de stukken, deze correspondentie betreffende, in handen eener personele commissie, bestaande uit den hoogleeraar CLARISSE, den *President*, benevens de heeren CANNEGIETER en REDDINGIUS, om in de zitting van den 14^{n} (daaraanvolgende) te dienen van rapport en advies» (2).

— Professor CLARISSE is er weêr bij; nu zal het wel doorgaan.

— Niet te haastig; we zullen zien. — De inhoud van het rapport komt hierop neder: Op dit oogenblik zijn de gemeenten op de eilanden over het geheel niet minder voorzien van Leeraars en Onderwijzers dan de gemeenten op het vaste land over het algemeen beschouwd.... En verscheidene eilanden bezitten thans Leeraren, die in staat zijn hunne gemeenten

(1) *Hand.* 1819, bl. 102, 103. (2) *Hand.* 1820, bl. 30.

waarlijk te leeren en te stichten. Waarom de commissie adviseert «dat door de Synode diende besloten te worden dat het voorstel van het Klassikaal bestuur van Hoorn» (door het Prov. Best. v. Noordh. ingediend) «voor als nog niet van die dringende behoefte is, dat er overeenkomstig hetzelve buitengewone middelen zouden behoeven beraamd te worden.» Maar «wat aangaat het gebrek aan leeraars of toekomende leeraars in het algemeen, daaromtrent moet de commissie gansch anders adviseren.» Zij vleit zich dat, ten gevolge van het aan Z. M. den Koning gepresenteerd adres, daarin zal worden voorzien. Doch die maatregelen «zullen eerst in lateren tijd werken.» De tegenwoordige staat van zaken vordert dadelijke voorziening, en daartoe was onder anderen voorgesteld «het benoemen van ongestudeerde, godvreezende en bekwame personen, tot het leeren en stichten van vacante gemeenten, die geen Predikant kunnen verkrijgen.» Betreffende dit punt vindt de commissie onderscheidene zwarigheden. Want «zullen zij, die tot het werk geschikt zijn, zich daartoe wel willen laten vinden, wanneer zij geene verzekering van een *voortdurend* BESTAAN erlangen; maar vooruit kunnen zien dat zij HUN BROOD zullen missen, wanneer eene gemeente, bij welke zij geplaatst zijn, eens weder van eenen vasten Leeraar voorzien worde? enz.»... En evenwel «schijnt dit in de daad het *eenige* praktikabele middel te zijn, dat in het tegenwoordige en meer en meer te vreezen gebrek aan geordende Leeraren zal kunnen aangewend worden.» De commissie is derhalve van meening, «dat hetzelve beproefd zou behooren te worden, maar met de grootste omzigtigheid en behoedzaamheid.» Zij stelt de volgende bepalingen voor: Door bemiddeling der Klassikale besturen zullen de Kerkenraden aan de Prov. Besturen opgeven, of er tot dat doel geschikte personen in hunne gemeente gevonden worden. Van die personen wordt eene lijst gehouden. Bij het ontstaan eener vacature worden zij geëxamineerd, en uit hen een medehelper gekozen. Doch «zoodanig een mede-

helper mag niet anders verrigten dan godsdienstige voorlezingen doen uit de werken door het Prov. Bestuur opgegeven.» Bij de voorlezingen geeft hij psalmen en gezangen op; en doet hij de openbare gebeden. Overigens moet hij de «catechisatien houden en kranken bezoeken.» Doop en Avondmaal worden bediend door den Consulent der gemeente. De Medehelper ontvangt een gedeelte van het Predikants-traktement; het overige geniet de Consulent; enz. (1).

Des anderen daags werd over het voorgestelde gedelibereerd; en «heeft de Vergadering, na *rijpe* overweging, in de omhelzing van het (voorgeslagen) middel *gedifficulteerd*.... Daar echter de toestand der Hervormde gemeenten, wegens het bestaande gebrek aan Leeraren, het uitvinden en in werking brengen van andere gepaste middelen, om te voorzien in de behoeften van afgelegene en verachterde gemeenten, welke men mag vreezen dat het eerst de uitwerkselen van dit gebrek zouden ondervinden, noodzakelijk maakt en dringend vordert, heeft de Synode aan eene commissie, bestaande uit den hoogleeraar HERINGA, den *Secretaris* der Synode en den heer KROM den last opgedragen, om de meest gepaste middelen, die haar ten genoemden einde mogten voorkomen, en door andere leden der Vergadering zullen worden aan de hand gedaan, ter voordragt aan de vergadering *des volgenden jaars* in overweging te nemen, en haar te dienen van advies» (2).

— Alweêr eene andere commissie; — en nog eens een jaar uitgesteld!.... 't Is om het geduld er bij te verliezen — voor iemand «die ten minste geen visschenbloed in de aderen heeft», zoo als dominé MENSINGA eens heel mooi in eene preêk gezegd heeft.

— Eilieve, laat dien man maar rusten, en oefen uw geduld nog maar wat: het kan u mogelijk beter te pas komen. En in het onderhevige geval — wie weet of de Synode niet uit

(1) *Hand.* 1820, bl. 49—53. (2) T. a. p. bl. 58, 59.

«wijze voorzigtigheid» aldus gehandeld heeft?... De gecommitteerden althans konden zich dien tijd ten nutte maken, en dit schijnen zij ook werkelijk gedaan te hebben: het rapport, dat door hen in 1821 werd ingediend, besloeg acht bladzijden in 4to.

— Wat zal dàt nu weêr behelzen?

— Om uw geduld niet al te zeer op de proef te stellen, zal ik u slechts den voornaamsten inhoud mededeelen. — Na de behoorlijke voorafspraken en de herhaling van hetgeen reeds zoo dikwerf gezegd was, stelt de Commissie voor: «*Eerstelijk:* zoude de Synode kunnen overwegen, of niet behoort gezorgd te worden, dat afgelegene en verachterde gemeenten, bij ontstaande vacaturen niet afhankelijk zijn van de willekeurige afwijzing eener opgedragene beroeping tot het Herder- en Leeraarambt in dezelve. Het is toch genoeg bekend, dat bij den overvloed van gelegenheid, om elders aangenamer en voordeeliger geplaatst te worden, de kandidaten tot den H. Dienst soms eigendunkelijk, en alleen door uitwendige beweegredenen van genot of ontbering gedreven, weigeren, om zich te begeven naar standplaatsen, die wel onder de min verkiezelijke gerangschikt worden, maar waar de behoeften aan godsdienstig onderwijs en herderzorg even groot, en somtijds nog meer dringend is dan op welgelegen dorpen en in bekoorlijker streken....»

— Tijden en omstandigheden veranderen en de menschen ook: tegenwoordig zijn de kandidaten al heel blij als zij, na herhaalde vruchtelooze pogingen, eindelijk waardig bevonden zijn van door den «Eerwaarden» kerkeraad eener «afgelegen en verachterde gemeente» beroepen te worden; maar in *dien* tijd, dunkt mij, hadden zij groot gelijk dat zij zoo maar alles niet aannamen. Immers, de bemerking des Apostels: «hoe zullen zij prediken, indien zij niet *gezonden* worden» is door de Hervormers over het hoofd gezien; wie zal de kandidaten kunnen verpligten de *beroeping* aan te nemen? (1) En daar

(1) Hoe Protestanten zelve daarover denken, blijke uit het vol-

ook, volgens het protestantsch beginsel, *het geloof alleen genoeg is ter zaligheid*, en de goede werken in geen aanmerking komen en volstrekt niet verdienstelijk zijn, wat kan dan een Proponent bewegen om eene afgelegen en verachterde gemeente de voorkeur te geven boven eene «aangename en voordeelige» standplaats? Ik weet niet, hoe de Synode nog durft spreken over «*uitwendige* beweegreden van genot of ontbering;» eerst bewijze zij dat het bestaanbaar is, *echt* protestant te zijn en — bij het betrachten van goede werken — *bovennatuurlijke* inzigten te hebben. In allen geval, als het geloof alleen genoeg is, dan is er «op welgelegen dorpen en in bekoorlijker streken» voor den hemel niets bij te verliezen en voor de aarde alles bij te winnen.

— En de verachterde en afgelegen gemeenten?

— Die hebben een Bijbel daar al het «noodige» in staat... En zoo er volstrekt kathechisatien gehouden en kranken bezocht moeten worden, dit kan immers even goed door «ongestudeerde, godvreezende en bekwame mannen» geschieden.

— Uwe redenering is zeer consequent; maar de praemissen, zijn die niet wat eenzijdig?... Voor de streng-orthodoxen, 't is waar, valt er niets dan *ja* en *amen* op te zeggen, en ook tot het jaar 21 is zij nog tamelijk geldig; maar tegenwoordig, vriend lief!...

— Zou men de praemissen niet zoo gaaf aannemen, denkt ge?

— Twijfel daar niet aan. De duitsche theologen hebben

---

gende, dat wij, toen het bovenstaande reeds langen tijd was geschreven, in een hunner weekbladen aantroffen.

«Te W. is het Predikants-tractement tot circa *f* 300 verminderd, «door wanbetaling van zoogenaamde *uitgangen*. Deze treurige daad-«zaak bragt den vorigen Leeraar in groote ongelegenheid. Maar nu «is W. vacant, en, als dus slechts de Kandidaten het met elkander «eens zijn, hebben zij thans als het ware het middel in *hunne* hand, «om het vaste tractement tot *f* 700 terug gebragt te zien. Daartoe «echter moeten zij *eenparig weigeren*, *een beroep derwaarts aan te* «*nemen*, alvorens de bestaande questiën zoodanig geregeld zijn, dat «de Predikant op *f* 700 rekenen kan.»

den toon gegeven, en och heer! dan volgen de onze zoo gedwee als lammeren. Zij mogen nog wat huiverig zijn om er zoo openlijk, als in *Duitschland*, meê voor den dag te komen, — hoe de meesten denken is geen geheim meer; en welligt is het oogenblik niet zeer verwijderd dat men van den kansel zoowel als van den katheder en in de tijdschriften, het platste rationalisme zal uitbazuinen. Bij zulke mannen moet ge dan spreken van den Bijbel, en het geloof, en de werken, en den hemel en de hel... als zij voor hun gevoelen durven uitkomen, krijgt ge vlak weg ten antwoord: *nego suppositum;* zoo niet, dan zult ge hen in alle nederigheid hooren beweren dat men zich oudtijds *vergist* heeft, omdat men toen nog niet stond op de hoogte der wetenschap.

— Als uwe partij van positie verwisselt, dient ge de verdediging of den aanval wel anders in te rigten. Hier echter zal het verschil zoo groot niet zijn: een weinig meer consequentie in de theorie, en evenveel inconsequentie in de praktijk zijn toch tusschen de Hervormden en Oud-Gereformeerden de eigenlijke punten van scheiding en aanraking.

— In zoo verre ben ik het met u eens. Maar daarover kunnen we naderhand eens opzettelijk spreken; vervolgen wij nu onze synodalia .. — Om voor de afgelegene en verachterde gemeenten de noodige zorg te dragen, wordt, als middel daartoe, door de Commissie het volgende voorgesteld: «Zouden ook zulke *jongelingen*, *die stipendien genieten*, behooren, bij het aannemen van die stipendien, zich te verpligten, om, in ons vaderland, te gaan, waar zij wettig beroepen worden, ten zij ze kunnen bewijzen, dat hunne gezondheid tegen luchtstreek of woning niet bestand is, of dat de bezoldiging minder is dan *f* 600.00? of zoude welligt *ieder*, bij een Provinciaal Kerkbestuur, geadmitteerd *kandidaat*, onder de verpligting kunnen worden gebragt, om zoodanig eene, reeds meer dan *één* jaar, vacante gemeente, als de Synode hem zal aanwijzen gedurende zes maanden, te dienen, hetzij men hem dáár,

met oplegging der handen, inzegende; hetzij men zulks uitstelde tot een wettig beroep; terwijl in het laatste geval de consulent aldaar *gratis* de Sacramenten konde bedienen? enz.»

— Het laatste middel is niet zeer *Protestantsch:* 't gelijkt zoo ietwat naar *zending*. En als het eerste bij de Synode wordt goedgekeurd, beklaag ik de arme *jongelingen*, *die stipendien genieten*. Zich behelpen als ze student zijn, en nog eens behelpen als zij predikant zijn, is dubbel op. Gelukkig dat er een achterdeurtje is opengebleven: het getuigschrift van een medicus kan soms veel afdoen.

— Gij zult zoo aanstonds vernemen wat de Synode beslist heeft; doch eerst moet ik u het overige van het rapport mededeelen. — De Commissie geeft op de tweede plaats in overweging, of het ook dienstig zij, het getal der dienaren van het Evangelie, door buitengewone middelen, zoo gedurende het thans bestaande gebrek als voor het vervolg, doelmatig te vermeerderen.» Vooraf verklaart zij dat het is «buiten alle tegenspraak, dat onder deze middelen niet mag geteld worden de bevordering van onkundige en ongeschikte personen tot het Leeraarsambt, of de min naauwkeurige inachtneming van het reglement op het examen»; daarna stelt zij voor: 1°. Tot het Leeraarsambt, te bevorderen personen, die genoegzame kunde en geschiktheid hebben, ofschoon zij niet «de akademische loopbaan betreden hebben, naar al de regelen, welke de wet op het hooger onderwijs voorschrijft.» Het examen der zoodanigen behoort te geschieden voor de Synodale Vergadering, bijgestaan door «de Hoogleeraaren tot het onderzoek in de Bijbelsche uitlegkunde,» terwijl de overige vakken onder de leden verdeeld worden. [Die bepaling was er waarschijnlijk bijgevoegd, omdat Professor HERINGA, ten spijt van het *vrije onderzoek*, die uitlegkunde aan niemand dan aan zich en zijne Collega's toevertrouwde] 2°. Dat «jongelingen en mannen, door bijzonder onderwijs en eigene oefening, behoorlijk gevormd, slechts één jaar aan de akademie zouden behoeven door te brengen.»

3°. «Het aan Predikanten en anderen gemakkelijk te maken den akademischen cursus tot *twee* jaren voor hunne kinderen in te korten;» en daartoe «kan misschien het navolgende in eenige aanmerking komen.» — (Luister nu eens goed, want dat er volgt is bijzonder curieus.) «Het sta een ieder vrij, zich bij een Prov. Kerkbestuur aan te melden, met verzoek om verklaard te worden, *adspirant naar het leeraarsambt*, mits bij dit verzoek overleggende het bij art. 150 van meergenoemd reglement op het onderwijs gevorderd attest.»

De Prov. Kerkbesturen wijzen «een Klassikaal Bestuur aan, hetwelk, met alle naauwkeurigheid, denzelven het examen zal afnemen.»

«De Klassikale Besturen zullen dit examen afnemen in de latijnsche taal. Zij zullen daarenboven zich overtuigen, dat de examinandus den hebreeuwschen, zoo wel als den griekschen tekst *behoorlijk lezen* kan. Daarenboven (nog eens: *daarenboven*) zal hij blijken moeten geven, dat hij *eenige*, hem in die Vergadering, opgegeven verzen Hebreeuwsch en Grieksch, met behulp *van zijne grammatica en woordenboek*, met *eenige vaardigheid* analyseren en vertolken kan.» — Zoudt ge zulk een voorstel van een Professor aan eene onzer akademiën verwacht hebben?

— Neen; maar men moet ook in 't oog houden dat het slechts een buitengewoon middel was, om in het bestaande of toekomstige gebrek te voorzien.

— In zoo verre heb ik er vrede meê; maar vriend lief! dat buitengewoon middel is misschien zoo buitengewoon niet; want als men het vergelijkt met hetgeen de Commissie onmiddellijk laat volgen, kan men moeijelijk de verdenking van zich afwerpen, dat het zelfs vrij *normaal* is. «Zoodanig een adspirant — dus vervolgt het rapport — wordt den Heeren Professoren der Theologische Faculteit, door het Prov. Kerkbestuur bijzonder aanbevolen; zoodanige adspiranten zullen tot het examen, om toegelaten te worden tot den predikdienst, behalve de gevorderde getuigschriften van goed gedrag, geene

andere akademische getuigschriften behoeven, dan van twee jaren kollegien over *exegese*, *dogmatiek* en christelijke *moraal* te hebben bijgewoond, en tweemalen te hebben gepredikt. *Hun examen zal aan dat der kandidaten in de Theologie* VOLKOMEN *gelijk zijn*, doch niet korter dan drie uren mogen duren.» — Wat dunkt U?

— Die laatste bepaling: *dat het examen volkomen gelijk zal zijn*, doet de zaak een geheel ander aanzien krijgen.

— 't Is juist wat ik beweerde: want daaruit blijkt dat men, om een *gewoon* examen over *exegese* aan eene Hoogeschool af te leggen, niet meer Grieksch en Hebreeuwsch behoeft te kennen, dan dat «men den tekst *behoorlijk lezen kan*, en eenige verzen, *met behulp van grammatica en woordenboek*, met *eenige vaardigheid* analyseren en vertolken kan.» — Om u regt uit mijn gevoelen te zeggen, moet ik bekennen dat ik zulke openhartigheid volstrekt niet verwacht had. Wel wist ik dat *niet alles goud is wat er blinkt*, maar wie zou durven vermoeden, dat men met zulke bekentenis officieel voor den dag zou komen? *Quandoque bonus dormitat Homerus*.... Hoe het zij, zoo iemand heeft dan toch den naam van *niet onervaren* te zijn in het Grieksch en Hebreeuwsch.

— Ja; en vindt misschien nog menige PHILAMINTE, die vol vervoering hem toevoegt:

> Quoi! monsieur sait du grec! Ah! permettez, de grace,
> Que, pour l'amour du grec, monsieur, on vous embrasse.

— Behalve de genoemde middelen werd nog voorgesteld om, 3°. sommige gemeenten *ad interim* te combineren en 4°. zooveel mogelijk «partij te trekken van de hulp des Nederlandschen Zendelings-genootschap,» door eenige «jongelingen van hare kweekschool, tot vertrek naar hunne bestemming, al ware het slechts voor zes maanden, ter godsdienstige onderwijzing.... op de eilanden en elders.... te leenen.» — Een en ander werd onderworpen aan het oordeel der Synode en door deze besloten «in de zitting van den 10den (vier dagen

daarna) dit rapport tot een onderwerp van hare deliberatien te nemen.» (1)

— En welke was nu het resultaat van dit alles?

— Nog minder dan van het bekende *parturiunt montes*. De zaak is eenvoudig *gebleven zoo als zij was*; want «de Vergadering heeft geoordeeld, dat, vermits zich in de tegenwoordige omstandigheden, aangename vooruitzigten op de verbetering van den staat van zaken aanvankelijk opdoen, dit rapport, met opzigt tot de daarin voorgeslagene middelen, om in de daarbij omschreven gemeenten het gebrek aan Leeraren te gemoet te komen, voor als nog kan gehouden worden in advijs.» (2)

[Toen ik de laatste woorden uitsprak, bemerkte ik dat mijn vriend een weinig wrevelig werd. Was het, omdat hij zich teleurgesteld zag, en na eene lange zitting eigenlijk niets had vernomen? Of had misschien de onbeduidende handelwijze der Synode zijne korzelheid gaande gemaakt? Ik weet het niet, maar gis het laatste; want na eene korte tusschenpoozing haalde hij medelijdend de schouders op, en hernam op een eenigzins scherpen toon:]

— En dat is nu alles wat de Synode kon uitwerken?

— Neen, neen; ik heb u immers gezegd, dat er ook pogingen werden aangewend, om de predikants-traktementen enz. te verhoogen. Daarover zal ik u een en ander uit de *Handelingen* mededeelen; en uit den ijver, waarmede deze zaak werd aangevangen en voortgezet, zal u spoedig blijken, welker belang — dat der Predikanten c. s., of dat der «afgelegene en verachterde» gemeenten — den Synodal Vaderen het meest ter harte ging.

Gij herinnert u, dat in 1816 het *eerste* voorstel betrekkelijk de OPENBARE EEREDIENST uitging van het ministerieel departe-

(1) *Hand.* 1821, bl. 32—39.
(2) Afd. 1821, bl. 52—53.

ment. De mannen van het Ministerie konden waarschijnlijk het best daarover oordeelen!! Misschien ook waren de beschrevene Vaders zoo niet aanstonds daarop bedacht geweest. Want de schitterende glans, die eene eerste Synodale Vergadering van zich afwierp, was wel in staat om de zinnen eenigzins te bedwelmen; en in dien toestand kon, onder de menigte der te behandelen zaken, eene kleinigheid als de openbare eerdienst al ligtelijk over het hoofd worden gezien. Een en ander echter belette niet dat de Vaders aan zich zelven en de hunnen dachten. Hierin voorkwamen zij zelfs het Ministerie; en de ALLEREERSTE, naar buiten werkende, handeling der Synode was een adres aan Z. M. den Koning *tot verhooging van Predikants-traktementen en het algemeen maken der betaling van kinder-school- en akademiegelden* (1).

— Eigenbelang ging dus vóór de eeredienst?

— Foei! neen: van eigenbelang mag niemand ze verdenken. Daar spreken ze ook niet van; 't is louter «het belang der Kerke,» dat in aanmerking komt. Ten minste hiervan alléén maken zij melding, en plaatsen het op den voorgrond. «Als een gewigtig belang der Kerke — dus heet het in 't adres — beschouwt de Synode een behoorlijk inkomen voor de Leeraren van den Godsdienst, *bij gebrek waarvan de lust*, om zich aan dezen belangrijken stand toe te wijden, *geheel verdwijnen*; het noodige getal geschikte Predikanten *spoedig* ontbreken, en de zoo noodzakelijke achting voor de werkelijke dienstdoende in hunne gemeenten *noodwendig moet* verloren gaan (2).

— 't Is waarlijk curieus. Gelukkig hij, die de kunst verstaat van zijne zaken *goed* voor te dragen!

— Ja, maar de liefde is vindingrijk. Ook waren de Hoog Eerw. Heeren niet enkel bezorgd voor de toekomst, zij dachten zelfs aan het verledene, en in hetzelfde jaar werd nog een ander adres gepresenteerd aan Zijne Exc., den Heere Com-

(1) *Hand.* 1816, 20—23. (2) T. a. p. bl. 21.

missaris-generaal, waarin «de Synode de vrijheid neemt Z. Hoog Ed. Gestr. te adiëren met het eerbiedig verzoek, dat het Zijn Hoog Ed. Gestr. behagen moge, de belangen der Predikants-weduwen en weezen, ter verkrijging van het gene hen nog (sedert het jaar 1810) van het Fransche Gouvernement competeert, te behartigen en te bevorderen met die attentie, welke Z. Hoog Ed. Gestr. in al deszelfs gewigtige werkzaamheden zoo eigen is (1).» Nu, de Heer Commissaris-generaal schijnt dan ook bijzonder zijn best gedaan te hebben; en het wèl slagen zijner pogingen was welligt oorzaak dat de Synode het waagde, het jaar daarna, een stap *verder* te doen, en een officieel adres te presenteren aan den Commissaris-generaal, om «door de intercessie van Zijne Exc.» te verkrijgen 1°. «dat de predikants-traktementen, waar zulks nog het meest noodig is, *verder* vermeêrderd en verbeterd worden; en 2°. dat aan Predikanten, wier zonen zich op de godgeleerdheid toeleggen, eene *meerdere* gratificatie (akademiegeld) moge worden toegelegd, en wel eene, konde het zijn van *f* 300, doch altoos van *f* 200 (2).» De uitslag dezer poging was niet zoo gunstig als die van het vorige jaar. «De omstandigheden hadden niet gedoogd, dat, van wege het Ministerieel Departement, heeft kunnen voldaan worden aan het verlangen der Synode;» maar Zijne Exc. deed toch de toezegging, «van de ingeleverde verzoeken met allen ernst ter harte te blijven nemen (3).»

— En werd toen ook dit punt in *advies* gehouden?

— Dit moge het geval wezen wanneer er sprake is van «afgelegene en verachterde» gemeenten; maar hier, Vriend lief! gold het immers het «belang der Kerke.» De mededeeling van Zijne Exc. werd wel stilzwijgend voor kennisgeving aangenomen, maar het duurde niet lang, of een der leden (de heer SCHOL-

(1) T. a. p. bl. 83; Zie ook *Hand.* 1818, bl. 120 en 1819, bl. 59.
(2) *Hand.* 1817, bl. 113—114. (3) *Hand.* 1818, bl. 14.

TEN) wist de aandacht op dit punt terug te voeren door o. a. voor te stellen: «Of er geen plan ware uit te denken, om door verhooging der traktementen, door het maken van bijzondere inrigtingen, en door het vestigen van een algemeen gemeente-fonds, aan de Predikants-bediening een billijk en genoegzaam bestaan te verbinden, enz.» Het gewigt dezer voorstellen werd in aanmerking genomen door de Synode, en dientengevolge besloot zij «eene commissie te benoemen, ten einde hare gedachten te laten gaan, zoo over deze voorstellen, als over zoodanige andere middelen, als haar geschikt zouden voorkomen, om het gevreesd gebrek aan Predikanten te verhoeden (1).» De gecommitteerden bragten het jaar daarna hun rapport uit. Als middel tot aanmoediging der theologiesche studien stellen zij op de eerste plaats voor: het gouvernement te verzoeken; a) *de vermeerdering* van het getal, en *de verhooging* van het montant der beurzen of stipendia; b) de *verhooging* van het Theologiesch school- en akademie-geld voor Predikants-zonen; c) wijziging in de wet op het hooger onderwijs tot meerdere vrijheid in het studeren (2). Op de tweede plaats zijn zij van oordeel dat een der middelen, ter bereiking van het gewenschte oogmerk, bestaat «in de verbetering van den stand der Predikanten», en wel: 1°. *door de bezoldiging te verhoogen.* «Van geheeler harte doen zij regt aan de vaderlijke zorgen van Z. M. den Koning, in dezen reeds betoond, zoo door het algemeen maken van de kinderschool- en akademie-gelden, als door het verhoogen tot *f* 650.00 jaarlijks van vele traktementen van Predikanten ten platte lande, welker inkomsten te voren minder bedroegen; gelijk ook door eene toelage aan de Predikanten van sommige kleine steden.» Door deze weldadige verordeningen is nu wel het lot van velen verbeterd, maar de bezoldiging der Predikanten geenszins tot zulke hoogte gebragt om overeenkomstig hunnen stand

(1) T. a. p. bl. 83. (2) *Hand.* 1819, bl. 24—30.

«eenigmate te kunnen leven.» — «Dat immer, van Gouvernements-wege, de bezoldiging zoodanig zal verhoogd worden, als noodig zoude wezen om hun *(met vrouw en kinderen)* een behoorlijk bestaan te bezorgen,» durven zij niet verwachten. Zij verwachten zelfs niet, «dat de onlangs vastgestelde verhooging, althans in de eerstkomende jaren, door eene andere en meer aanmerkelijke zal achtervolgd worden;» want daaraan staan onderscheidene beletselen in den weg: 1°. «de gesteldheid van 's lands kas.» (*Die kwaal dagteekent dus niet van heden of gister.*) 2°. «het ter harte nemen van alle mogelijke (?) bezuiniging in alle (?) uitgaven van staat, een der zoo uitdrukkelijk en herhaalde reizen verklaarde grondregelen van onzen geëerbiedigden Koning.» (*Misschien wel eene der oorzaken van het* batig *saldo in* 1840.) 3°. «de naijver der Roomsch-Katholijken, die eene ruimere bedeeling van de Leeraren der Hervormde geloofsbelijdenis, zoo vele hinderpalen (?) in den weg legt (1).» (*Die leelijke Roomschen! niet waar? die met leede oogen aanzien dat eene andere gezindheid een bagatelletje van ettelijke tonnen gouds vooruit heeft.*) Uit dien hoofde is de Commissie van oordeel, dat er andere middelen te beramen zijn en daarom verlangt zij: *a)* dat het Gouvernement zelf verklare, «dat, terwijl hetzelve overtuigd is, dat de traktementen der Predikanten niet geëvenredigd zijn aan derzelver stand, 's lands kas echter niet in staat is, om alleen het bezwaar te dragen.....; en dat alzoo de bijzondere gemeenten..... uit eigene fondsen behooren mede te werken;» *b)* dat door het Gouvernement «aan de gemeenten bijzonder en uitdrukkelijk worde te kennen gegeven: dat.... zij niet alleen de vrijheid hebben, maar ook uitgenoodigd worden, om van het overschot (der inkomsten uit kerkelijke of andere geestelijke fondsen) tot vermeerdering van het Predikants-traktementen gebruik te maken,» en *c)* «dat het Gouvernement konde goedvinden, om, bij deszelfs

(1) T. a. p. bl. 31, 32.

verklaringen en opwekkingen aan onze gemeenten, het uitlokkend vermogen van deszelfs eigen voorbeeld te voegen; door, namelijk, elke gemeente, welke doet blijken, dat zij uit een vast daarvoor verbonden fonds, aan haren Predikant of Predikanten, eene jaarlijksche verhooging van ten minste één honderd guldens heeft toegelegd, vrijheid te geven van zich tot het Gouvernement te vervoegen, om eene gelijke som, of *alterum tantum*, uit 's lands kas te erlangen (1).»

In dien zin werden nu, volgens het besluit der Synode, aan Z. M. den Koning, twee adressen gepresenteerd; het een in het belang der studenten, het ander in dat der predikanten; wel te verstaan: bij wijze van *middel* om tot hooger doel te geraken: — «het belang der Kerke» staat natuurlijk altoos op den voorgrond. En welligt om alle verkeerde uitleggingen te voorkomen, werd dit nog eens uitdrukkelijk herhaald. «Wij zijn niet bedacht, Sire — dus luidt het slot van het adres — dat uwe Majesteit ons verlangen, ter verbetering van het lot der Leeraren, aan eenig ander beginsel, dan aan een billijk gevoel gesproten uit de juiste beschouwing van hunnen toestand en aan zucht voor de ware belangen van den godsdienst zal toeschrijven..... En zoo al het slot van ons verzoek (betreffende het *alterum tantum*) eenig bezwaar op 's Lands kas mogt schijnen (*zegge* schijnen?!) te leggen, gelooven wij dat dit bezwaar althans in de eerste jaren weinig beduidend zal zijn, en in het vervolg van tijd rijkelijk zal worden opgewogen door den godsdienstigen bloei onzer gemeenten, en eene meerdere veredeling in het oog des publieks van dien stand, die een' zoo gewigtigen invloed heeft op zedelijkheid en burgerdeugd. (2).»

— Indien de zaak niet naar wensch uitvalt, zal toch niemand beweren dat «het belang der Kerke» niet is behartigd geworden.

---

(1) T. a. p. bl. 34, 35. (2) *Hand.* 1820, bl. 15—24.

— Eere aan wien eere toekomt: de Synode heeft haar uiterste best gedaan. Daarenboven heeft zij «deze belangrijke zaak, met eerbiedigen aandrang aanbevolen aan de medewerking van Zijne Exc., die van zijne zijde, op de allerhartelijkste wijze, de vergadering verzekerd heeft van zijne opregte gezindheid, om daarin alle goede diensten aan de Synode en de Hervormde Kerk te blijven bewijzen.» Zij wachtte «voorts, met een welgegrond vertrouwen op Zijner Majesteits wijsheid en edelmoedigheid, den uitslag der aangeboden verzoekschriften af (1).»

— En viel dit naar wensch uit?

— Geheel naar wensch. Ook scheen de Synode vervoerd van blijdschap, en..... op *uitnoodiging* van het Prov. Kerkbestuur van *Groningen*, (of zij 't anders zou vergeten hebben, durf ik niet beslissen;) besloot zij deswegens aan Z. M. een *dank-adres* aan te bieden (2).

In dit adres, hetwelk overvloeit, zoo als ge denken kunt, van «opregte dankbetuigingen,» ontbreekt het evenmin aan eer en lofprijzing. Reeds «was het boven allen twijfel verheven,» maar door het besluit van 15 Nov. 1820 «is het op nieuw gebleken:» dat God (aan de Protestanten) in den geëerbiedigden persoon van Z. M. «eenen Koning geschonken heeft, aan welken niet alleen de instandhouding van den Godsdienst in het algemeen veilig is toevertrouwd, maar die ook genegen en bekwaam is, om, met billijke wijsheid, en door gepaste middelen, aan de *zuivere* belijdenis van het Evangelie haar voortdurend gelukkig bestaan in dit *(constitutioneel)* land *(bij voorkeur?)* te verzekeren.» — De verkregene gunsten *(voorregten?)* worden vervolgens opgesomd. «Wij achten het niet weinig Sire! dat door uwe Majesteit ten behoeve van de Hervormde Kerk, wijzigingen in het hooger onderwijs zijn toegelaten..... *Wij schatten het hoog*, dat de vrijstelling van de betaling der godgeleerde lessen door Uwe Majesteit *ten algemeenen*

(1) T. a. p. bl. 24. (2) *Hand.* 1821, bl. 33, 51—52.

laste is gebragt, *(de Roomschen en die van andere gezindheden zijn niet te goed om er meê aan te betalen,...* ALLERBIJZONDERST verblijden wij ons, met erkentenis van de gunst en toegenegenheid Uwer Majesteit in dezen, dat eene *aanzienlijke verhooging* van het theologisch akademie-geld aan de zonen der Leeraren van onze Kerk is toegelegd en verzekerd.» De Synode wenscht den Koning en zich zelve geluk «dat ook door de medewerking van Hoog gedachte bepalingen.... de vrees voor een toenemend gebrek aan Leeraren reeds *voor een goed deel* is verminderd;» maar vergeet niet, met eene blijkbare zelfvoldoening als in het voorbijgaan aan te stippen, van tevens in genoemd besluit «de vruchten te zien van hare *(belangrijke?)* werkzaamheden, enz. enz. (1).»

— De vrees voor een toenemend gebrek was dus niet *geheel* weggenomen?

— Neen; er ontbrak nog aan, dat ook de Predikants-traktementen verhoogd werden: eerst dàn kon de vreugde volmaakt zijn. En vermits aan dien wensch, in «het belang der Kerke» zoo vurig geuit, niet dadelijk was voldaan geworden, werd in 1826 op nieuw een adres aan den Koning ingediend, «tot verhooging der Predikants-traktementen, inzonderheid waar dezelve, gelijk in *Utrecht* en *Friesland*, geen *f*600 bedroegen (2).» Na dien tijd werden onderscheidene koninklijke besluiten uitgevaardigd, waarbij de verlangde verhooging successievelijk werd uitgebreid.... (3) En als of al die gunstbetooningen nog niet

(1) *Hand.* 1822, bl. 22—24. (2) *Hand.* 1826, bl. 46, 62—64.

(3) «Voor zoo ver zulks in de *Handelingen* der Synode vermeld wordt,» vindt men berigten: *Hand.* 1827, bl. 39; 1829, bl. 10, 149; 1830, bl. 11, 12; 1831, bl. 11; 1832, bl. 11; 1833, bl. 14; 1834, bl. 14; 1835, bl. 10; 1836, bl. 11; 1837, bl. 9; 1838, bl. 9; 1839; bl. 8; 1840, bl. 10; 1841, bl. 8; 1842, bl. 9; 1844, bl. 16; 1846, bl. 7. Van 1842-43 is geen *alterum tantum*, en van 1844—1845 «is niets verleend geworden, uithoofde van den bekrompen staat van 's Rijks geldmiddelen. Intusschen zijn eenige Predikanten, wier omstandigheden dringend voorziening vorderden, tijdelijk met personele toelagen te gemoet gekomen.» *(Verslag der Algemeene Synodale Commissie.)*

voldoende waren, wist men het daarheen te rigten dat bij besluit van Z. M. dd. 30 Januarij 1846, n°. 112, «het genot van kinder- school- en academie-gelden op de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid toepasselijk werd verklaard (1)... Of nu, al die gunstige bepalingen «in het vervolg van tijd den godsdienstigen bloei der gemeenten» werkelijk hebben bevorderd, en de Predikanten-stand «in het oog des publieks meer is veredeld» geworden, laat ik geheel in het midden; — de woelingen, spanning en schokken, die vooral sedert 1830 het Hervormde kerkgenootschap beroeren; «de twistgierigheid en liefdeloosheid, die in zijn boezem meer en meer ontstonden»; de verklaarde afscheiding van velen der leden (2) geven wel stof tot nadenken....; — maar een *feit* is het, dat, sedert de gemelde verhoogingen, de *lust* om dominé te worden, vooral onder Predikants-zonen, dermate werd *opgewekt*, dat men, na verloop van ettelijke jaren met het overgroot getal Kandidaten geen raad wist. In studenten-almanakken gaf het zelfs aanleiding tot caricaturen (3). Het fraaist van alles was, dat de Synode, ten gevolge van dien overvloed, in 1834 zich genoodzaakt zag, van terug te komen op een onderwerp, hetwelke sedert 1821 in *advies* gehouden was: — het benoemen van *Helpers*, die men destijds naar «afgelegen en verachterde gemeenten» wilde *gezonden* hebben.... Op voorstel van d°. SCHOLTEN werd besloten, aan kandidaten, onder den naam van *Hulppredikers* de predikdienst op te dragen in het *annus gratiæ*, of voor ongestelde Predikanten (4). — De instelling dezer nieuwe orde, en later «de tegemoetkoming voor Hulppredikers», geschiedde bij Koninklijke beschikking (5)....

---

(1) *Hand.* 1846, bl. 141.

(2) *Hand.* 1841, bl. 127 volgg. en 1842, bl. 11.

(3) Zie *Leidsche Studenten-almanak* voor 1838, in het Alphabet, letter P.

(4) *Hand.* 1834, bl. 33, 34.

(5) *Hand.* 1835, bl. 8, 9, 21, 81, 159; 1836: bl. 51; 1839, bl. 8; 1840, bl. 9.

Dat mijn Vriend, na het aanhooren van dit alles, zich eene en andere scherpe uitdrukking veroorloofde, zullen mijne lezers gemakkelijk begrijpen. Hij was verontwaardigd over het gedrag der Synode, die voorgeeft het «belang der Kerke» te behartigen, en van de veelvuldige middelen, die haar worden voorgesteld, niet één enkel beproeft en in het werk stelt, om de godsdienstige belangen van «afgelegen en verachterde gemeenten» te bevorderen. — «*Andere* belangen — dus sprak hij — moet het gelden, eer zij besluiten kan om te handelen...; maar dan ook ontziet zij geene moeite en.....» Verder sprak hij niet, want hij bedacht zich; maar een paar malen herhaalde hij met nadruk: geld! geld! geld!.... En toen hij reeds afscheid genomen had, en de stoep afging, hoorde ik nog, dat hij bij zich zelven mompelde: «*geld! of ik verga.*»

BOEK-AANKONDIGING.

DE WAARHEID EN HARE VERVALSCHING, of de Roomsch-Katholieke Kerk ontvouwd en geheuldigd (?) tegenover de verdediging van den Duisburger Katechismus, van *Herm. Joh. Gräber,* Evang. Predik. te Meiderich, mede-arbeider aan den katechismus, door *Heinr. Rütjes,* Theol. Doct. Vrij naar het Hoogduitsch, door Mevr. *A. J. M. B.* — Motto's: «Laten wij toch niet dulden, dat zij, «die den Paus antichrist noemen, en de Katho-«lieken van afgoderij beschuldigen, het volk «misleiden, en het diets maken, dat zij hunne «beschuldiging zouden kunnen bewijzen, omdat «zulks *onmogelijk* is.» De protestant *Thorndike.* — «Al wie een kuil graaft zal er in stor-«ten, en die een steen werpt, op dien zal hij «terug vallen.» *Salomo.* — Te Nijmegen, bij *Langendam en Comp.* 1847. — 12°. Blzz. 323.

Aan velen van onze lezers is waarschijnlijk zoowel de Duisburger-katechismus als zijne geschiedenis geheel onbekend. Wij achten het daarom doelmatig een kort overzigt te geven van den theologischen strijd, waartoe hij in de *Rijn-Provinciën* aanleiding gaf, vóór dat wij een verslag geven van het werkje van Dr. RÜTJES.

De Predikanten van den ring van *Duisburg* gaven in 1844 eenen katechismus uit met het doel, naar wij meenen, om zoowel hunne geloofsgenooten. — Pruissisch-Evangelische Protestanten — als Katholieken met de godsdienstige geschilpun-

ten, waardoor Protestantisme en Katholicisme van elkander onderscheiden worden, bekend te maken en alzoo hen in staat te stellen over beiden een bevoegd oordeel te vellen. Op zich zelf is dit niet af te keuren. De Katholieken vooral konden er niets op tegen hebben, daar de Predikanten beloofden de leer onzer Kerk volgens hare belijdenis-schriften te zullen voorstellen.

Nadat echter de Katholieken met den Katechismus zelven kennis hadden gemaakt, bleek het hun, waaraan zij, omtrent die belofte, zich te houden hadden. Neen, niet de leer der Kerk, zoo als zij in hare Symbolische boeken is vervat, maar zoo als protestantsche vooringenomenheid haar lastert te zijn, was het, wat de katechismus aanbood. En, wat schier ongelooflijk is, niet slechts is, over het algemeen *zakelijk* in strijd met de Katholieke leer, wat de katechismus voor Katholieke leer uitgeeft, maar nu en dan zelfs *woordelijk*. Zoo, onder anderen, stelt hij in de 37ste vraag als Katholieke leer voor: «dat de mensch door zijnen afval van God de onschuld *niet* «heeft verloren.» De Kerkvergadering van *Trente* daarentegen leert uitdrukkelijk: «dat *alle* menschen door de overtreding van «ADAM de onschuld *verloren* hebben» (1) Deze proeve konden wij met vele andere vermeerderen, (2) om daaruit aard en strekking van den Duisburger-katechismus aan het licht te brengen. Maar alles afdoende is hier de bemerking, dat de schrijvers van den katechismus, in plaats van de leer der Katholieke Kerk uit dezer eigen onvervalschte belijdenisschriften te putten, de *hunne* hebben geraadpleegd en wat deze lasteren, voor echt katholiek den argelooze hebben opgedischt (3).

---

(1) «... declarat sancta synodus ... oportere, ut unusquisque agnoscat et fateatur, quod cum omnes homines in prævaricatione Adæ *innocentiam perdidissent*,» Sess. VI, c. I.

(2) Vergel. Dr. HILGERS in: Katholische Zeitschrift für Wissenschaft und Kunst. Redigirt von Dr. DIERINGER. S. 46, 196—197. Erst. Jahrg. Erst. Band.

(3) Vergel. Dr. HILGERS a. a. O. S. 43.

Is het te verwonderen, dat de verontwaardiging der katholieken aan de *Rijn-Provinciën* algemeen was over de verschijning van dat lasterschrift; dat zelfs de protestantsche Hoogleeraar NITZSCH te *Bonn* zich genoopt voelde te erkennen, dat de katechismus, schoon, naar zijn oordeel, in vele opzigten aanbevelenswaardig, op vele plaatsen — «*an mehrern stellen*» — de katholieke leer deels onnaauwkeurig, deels geheel verkeerd voorstelt — «*theils nicht genauen, theils geradezu unrichtigen Bericht erstattet.*» — ? (1)

Er mogt dan ook van de katholieke zijde niet gezwegen worden. Weldra verschenen onderscheidene tegenschriften ter wederlegging van den Duisburger-katechismus. Wij geven hier de titels van de voornaamste:

1. Sieben Abendunterhaltungen zur Beleuchtung und widerlegung des von der Kreis-Synode Duisburg herausgegebenen Katechismus über die Unterscheidungslehren etc. von A. Boes Kaplan und Religionslehrer am Gymnasium zu Duisburg. Duisburg bei J. Hamel.
2. Die Unterscheidungslehren der Katholiken und Protestanten, dargestelt von Kathol. Pfarrgeistlichen Crefelds. Crefeld in der J. H. Funcke'schen Buchhandlung.
3. Beleuchtung des von der Kreis-Synode Duisburg herausgegebenen Katechismus der Unterscheidungslehren der evangelisch-Protestantischen und der römisch-Kathol. Kirche; von einen katholischen Geistlichen des Dekanats Düsseldorf. Düsseldorf 1844, bei P. Roschütz et Comp.
4. Welche Kirche ist die Kirche Christi? oder Katechismus über die unterscheidungslehren der katolischen und (evangelisch) protestantischen Kirche, mit besonderer Rücksicht auf den Katechismus der «evangelischen» Kreis-Synode Duisburg. Ein Leitfaden beim Unterrichte der Neokatholischen; von Hermann Stoeveken, Kaplan in Köln. Speier 1844, bei Daniel Kranzbühler.

---

(1) Evang. Monatschrift, 3 Jahrg. 2 Buch. S. 106.

5 Sendſchreiben an die Kreis-Synode Duiſburg, ihren Katechiſmus über die Unterſcheidungslehren der evangeliſch-proteſtantiſchen und der römiſch-katoliſchen Kirche (Duiſburg 1844, bei Schmachtenberg) betreffend; von Joh. Jos. Süſs, Paſtor und Schulmeiſter auf Belmike. Köln 1844, bei J. et W. Boiſſerée.

6. Der Reichstag von Augsburg im Jahre 1530 und die Aeuſserung des Herzogs Wilhelm von Bayern und des Biſchofs Chriſtophorus von Stadion von Augsburg, bezüglich der lutheriſchen Bekenntnisſchrift. Veranlaſt durch den Katechiſmus der evangeliſchen Kreis-Synode Duiſburg. Eine geſchichtliche Unterſuchung von Dr. A. J. Binterim, Pfarrer zu Bilk. Düſſeldorf 1844, bei P. Roſchütz u. Comp. (1)

Uit deze opgave der tegenschriften blijkt onder anderen, hoe algemeen bij de Katholieken de ontevredenheid was over den Duisburger-Katechismus en de overtuiging, dat hij de waarheid verdonkerd of vervalscht had en daarom moest teregt gewezen worden. Het ligt buiten ons plan een beoordeelend verslag van de genoemde werken, hunne betrekkelijke waarde en wetenschappelijke voortreffelijkheid te geven. Wij verwijzen ten deze naar den reeds genoemden hoogleeraar HILGERS in het tijdschrift van DIERINGER. Met stilzwijgen echter mogen wij niet voorbijgaan het wederwoord, dat zij van de protestantsche zijde hebben uitgelokt.

Tegen de drie eerstgenoemde werken en mede ter beoordeeling van den Katechismus, die, men houde het wel op het oog, de eerste aanleiding tot den strijd had gegeven, verschenen:

1. Algemeine evangeliſch-theologiſche Revue über die Angelegenheiten des Duiſburger Katechiſmus. Vom Verfaſſer der evangeliſch-theologiſchen Replik auf die erzbiſchöfliche Schrift «Ueber den Frieden unter der Kirche und den Staaten.» Elberfeld 1844, bei Wilhelm Haſſel.
2. Vertheidigung des Duiſburger Katechiſmus über die Unter-

(1) Kathol. Zeitschrift v. DIERINGER a. a. O.

ſcheidungslehren gegen die Angriffe römiſcher Geiſtlichen von Herm. Jos. Gräber, evangel. Pfarrer in Meiderich, Mitarbeiter des Katechiſmus. Duisburg 1844, bei C. H. Schmachtenberg.

De schrijver van het eerste werk erkent, in de zachtst mogelijke bewoordingen, dat de Katechismus gebreken heeft, welke men had kunnen vermijden. Volgens zijn oordeel hebben de predikanten van de Duisburger ring-synode, niet naar behooren noch de besluiten der trentsche kerkvergadering, noch den romeinschen Katechismus geraadpleegd om het Katholicisme in zijn beginsel en zamenhang voor te stellen. Ook was het, naar hem, niet verstandig, dat zij latere katholieke godgeleerden en Katechismussen geheel verwaarloosden, ook kunnen zij niet van oppervlakkig- en eenzijdigheid worden vrijgesproken. (1) Niettemin is hij als voorvechter van den Katechismus en als bestrijder der katholieke leer opgetreden, vooral in zoo verre deze door de drie eerstgenoemde katholieke schrijvers tegen den laster-Katechismus was verdedigd geworden. Om hem en zijne taktiek van wederlegging te kenmerken, zij het genoeg hier aan te stippen, dat hij zijne wederpartij geene wederlegging waardig acht en niettemin poogt haar te wederleggen, waarbij het aan smaad- en scheldwoorden niet ontbreekt; dat hij in plaats van hare stellingen en bewijsvoering aan te tasten, de *zijne* haar toedicht en dan deze wederlegt, zoodat het niet twijfelachtig is, waar de overwinning wordt behaald. Zulke *Don-Quixottery* achtte men van de katholieke zijde slechts der verachting en geene ernstige wederlegging waardig (2).

Niet anders oordeelden velen over het werk van GRÄBER. Maar omdat deze kampvechter voor den Kathechismus zich zelven openlijk als medearbeider aan denzelven noemde, meende Dr. RÜTJES zijn geschrijf niet zonder antwoord te mogen laten. Te minder,

(1) HILGERS a. a. O. S. 193.
(2) HILGERS a. a. O., S. 194. vv.

daar hij niet slechts de in den Katechismus tegen de Katholieke Kerk en leer reeds uitgesproken beschuldigingen herhaalde, maar er nieuwe bij voegde en zelfs de schandelijkste vervalschingen verdedigde of poogde te vergoelijken.

De eerste vraag, hier te beantwoorden, was: *of*, zoo als de Kathechismus leerde en GRÄBER nader aandrong, MARTINUS LUTHER, PHILIPPUS MELANCHTON, ULRICH ZWINGLI en JOHANNES CALVIN *mannen waren, door God gewekt, om het Christendom in deszelfs oorspronkelijke zuiverheid te herstellen?*

Dr. RÜTJES antwoordt op deze vraag, in zijne inleiding, met de karakterschets van die vier mannen; met de verwenschingen en vervloekingen, die zij elkander naar het hoofd wierpen, met hunne onderlinge verdeeldheden, enz. en na hunne eigene getuigenissen nopens de uitwerkselen der hervorming te hebben voorgelegd, besluit hij: «Wij hebben nu eene reeks van getui«gen omtrent de naaste gevolgen van het vernieuwings-werk «gehoord. Zij zijn alle de een evenzeer als de andere be«voegd, immers zij zijn tijdgenooten, oog- en oorgetuigen; «wat meer zegt, medewerkers in het groote drama der refor«matie; — wie zou het durven wagen tegen een enkelen der«zelve eenen steen op te nemen en hen van partijdigheid «te beschuldigen? en hoe luidt hunne eenstemmige getuigenis? «*niets werd er verbeterd, alles verergerd*» (1)

GRÄBER wees echter niet slechts op het genoemde viertal. Het, onder de Protestanten thans vrij algemeen geworden gebruik wilde ook van hem, dat hij hervormers vóór de hervorming in de geschiedenis zien, en alzoo de hervorming zelve eetelijke eeuwen ouder maken zou dan zij is. Hij houdt dus eene lofspraak, doorweven van scheldwoorden en lasteringen tegen het Katholicisme, op P. WALDO, J. WIKLEFF, en J. HUSS. RÜTJES spreekt daarom ook van dit drietal in zijne inleiding; toont, aan de hand der geschiedenis, welke

(1) Bladz. 13.

mannen het waren, die door GRÄBER als «morgenstarren van «het nieuwe licht» worden begroet en vindt daardoor aanleiding om menige waarheid te zeggen, welke den lofredenaar en zijns gelijken zeer onaangenaam zijn moet. Hij wijte het zichzelven! — Wij bevelen in het bijzonder, uit deze inleiding, aan de oplettendheid onzer lezers aan het tafereel, dat de groote dichter SCHILLER in zijne geschiedenis van den afval der *Vereenigde Nederlanden* ophangt van de invoering der hervormimg in ons vaderland. (1)

Het werk zelf van Dr. RÜTJES is in zeven afdeelingen gesplitst. Het gansche katholieke leerstelsel komt hier ter sprake. In bijzonderheden behoeven wij niet te gaan. Over het algemeen vindt men hier, wat door ontelbare katholieke Godgeleerden in de controvers met het Protestantisme, is behandeld, terug, en, wij zeggen het tot lof van Dr. RÜTJES, met warmte wordt tegen de aangevoerde beschuldigingen, verdraaijingen, logens en schriftvervalsching (2), de katholieke waarheid verdedigd of gehandhaafd. Nu en dan slechts hadden wij liever een al te scherp woord gemist; zoo als, onder anderen, op bladz. 192, 250.

Wij wenschten ook *de vertaling* van dit nuttig werkje onbepaald te kunnen aanbevelen, te meer daar zij, volgens den titel, het werk is van eene dame, die, gewis met het prijzenswaardigste inzigt, en met de edelste bedoelingen den zeer onaangenamen arbeid van het *vertalen*, op zich heeft willen nemen. Men denke echter niet, dat wij over het geheel de vertaling afkeuren of slecht noemen. Geenzins. Maar, dat vele eigen namen verkeerd zijn geschreven, zoo als: JERSON VOOR GERSON, OREY VOOR DREY, TEILMOSER VOOR FEILMOSER; dat TERTULLIANUS een *kerkgeschiedschrijver* genoemd en bladz. 140, zeer ontheologisch, van een *uiterlijk toeleggen* gesproken wordt; dat, geheel strijdig met

(1) Bladz. 39—43.
(2) Zie bladz. 281.

de waarheid, bladz. 145 staat: «Wij behoeven naauwelijks aan «te stippen, dat niet aan de werken afzonderlijk, maar in «verband met het hun ten grondslag liggende *gevoelen* (2) de «zaligheid toegezegd is;» dat volstrekt geen onderscheid wordt gemaakt tusschen *regtvaardiging*, *regtvaardigheid*, *regtvaardigmaking* enz., zijn gebreken, welke het anders zoo nuttige werkje ontsieren. Ware, vóór de uitgave, aan een godgeleerde de revisie toevertrouwd geweest, dan zouden dergelijke onnaauwkeurigheden waarschijnlijk zijn weggebleven. — Intusschen willen wij aan deze aanmerkingen niet het doel hebben toegekend, dat wij of van dezelfde hand geene vertalingen van zulke nuttige werkjes meer verlangen, of een minder ruim debiet van het voorwerpelijke aan de Heeren LANGENDAM en Comp. toewenschen.

Druk, papier en uitvoering zijn, in evenredigheid van den prijs, goed. Alleen hopen wij, dat (bij gebrek aan griekschc letters?) het drukken van griekschc woorden met gothische letter geene navolging vinde.

---

(2) De edele vertaalster heeft door dit woord het «*Gesinnung*» van MÖHLER willen teruggeven.

BLADVULLING.

Dr. WISEMAN IN DE St. PAULUS-KERK.

In een verondersteld bezoek der genoemde kathedraal in gezelschap van een Heiden, zegt de Schrijver, dat hij zijn reisgenoot verzoeken zou, te midden der graven en kostbare gedenkteekenen, die hem omringen eens uit te zien naar eene of andere aanwijzing van eenigen God, die hier aangebeden of van de dengden, die hier geleerd worden. Hij ziet er inderdaad zinnebeelden in genoegzaam getal; niet het kruis of de duif, of den olijftak, als op de oude graven; maar trom en trompet, kanon en enterdreg. Wie zijn zij, wier gestalten en daden de gepaste versierselen voor dezen gewijden tempel schijnen? Het zijn mannen, die voorwaarts rukken met het zwaard in de hand, om hunne volgers voort te jagen naar de bres, of die neêrstorten, terwijl zij den vijand aan boord klampen; — helden, indien gij weldoeners zoekt van hun vaderland, maar zeker niet de sieraden voor de godsdienst. Zee- en stroomgoden, met hunne kroonen van slibbig lis en uitvloeijende urnen; *de Ganges* met zijn visch en kalabas; *de Theems* met de geniussen van zijne zamenvlietende stroomen; en *de Nijl* met zijn afgod de Sphinx; de Overwinning, gevleugeld en opgegord als die der ouden, de slapen der gesneuvelden met lauweren kroonend; de faam met hare aardsche aloude trompet, die hunne aardsche verdiensten uitbazuint; CLIO, het kroost van APOLLO, hunne geschiedenis herinnerend; en, behalve deze, nieuwe scheppingen van Goden en Godinnen: Oproer en Bedrog, Moed en Gevoel, en sommige hunner tevens met zulk eene onbetamelijke behoefte aan bekleedsel, dat zij meer in een ouden dan in een nieuwen tempel voegen.

KERKGESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDEN.

(WAT ZIJ WORDT ONDER DE BEWERKING VAN SOMMIGEN.)

II.

In ons vorig artikel onder bovenstaand opschrift (nummer van Mei dezes jaars) beloofden we eene beschouwing van eenige bijzonderheden uit het derde tijdperk van de *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden.* Daarmede maken we heden een begin. De korte karakteristiek van dat tijdperk, welke wij toen insgelijks toezeiden, zal, dunkt ons, beter aan het slot, dan aan het hoofd onzer beschouwing passen, en daarom verschuiven wij haar derwaarts. In dit artikel beschouwen we een regt eerwaardigen en edelen Bisschop, door Dominé GLASIUS deerlijk mishandeld. Zijne deugden en roemrijke daden niet kunnende loochenen, schrijft GLASIUS hem eene ondeugd toe, *die*, gelijk G. beweert, *zijne andere, indedaad lofwaardige deugden, zoo in de schaduw plaatst, dat de Geschiedschrijver de eerelover, welke hij hem anders rijkelijk had kunnen toevoegen, spaarzaam op zijn graf strooijen moet.* Nu is het mijn voor-

nemen, onwedersprekelijk te toonen, dat er geen grond aanwezig is, om den braven Bisschop die ondeugd aan te wrijven, en dat G., om dit met eenigen schijn voor zijne niet beter wetende lezers te kunnen doen, der waarheid geweld heeft aangedaan. Meer voorafspraaks zou dit artikel onnoodig rekken, en wij gaan dus aanstonds over tot de beschouwing van den Utrechtschen Bisschop

FLORIS VAN WEVELICHOVEN.

(wordt Bisschop van Utrecht 1379. *sterft* 1393.*)*

FLORIS VAN WEVELICHOVEN, vijftigste Bisschop van *Utrecht*, kwam in moeijelijke tijden aan het bestuur. Zijn voorganger ARNOLD VAN HORNE, die, na den dood des zwakken JAN VAN VERNENBURCH, het bisdom vol van verwarring, beladen met schulden en buiten het bezit van een aanzienlijk gedeelte zijner goederen gevonden had, was, niettegenstaande al zijn ijver en bekwaamheid, niet in staat geweest om de zaken in een gewenschten toestand te brengen; de menigvuldige buitenlandsche oorlogen zoowel als de zich steeds hernieuwende ontrouw, wederspannigheid en afval van eenige zijner vasallen, hadden hem hierin verhinderd; en nu hij, naar het bisdom van *Luik* overgeplaatst, vooral had moeten zorgen, dat zijn opvolger ongehinderd bezit van het bisdom nemen kon, en bij de talrijke baronnen en heeren en ridders en slotvoogden ontzag vond, weerde hij hem daarentegen een gansch jaar buiten *Utrecht*, doende alom de sloten en sterkten voor zich inhouden, ten einde de inkomsten van het bisdom ten minste nog een jaar lang te ontvangen. Na een jaar sukkelen geraakte dan eindelijk FLORIS, hoewel niet zonder gedruisch van wapenen, in het

bezit zijns bisdoms. Maar door het gansche land heen waren er heeren en edelen, die zich als onafhankelijk gedroegen, of die zelfs, uit hunne sterkten, de bezittingen van het Sticht al plunderende afliepen. Daar waren burgten en kasteelen, die tot niets anders dienden dan tot wijkplaatsen van rooverbenden. Het schijnt, dat de geringe klem van het bisschoppelijk bestuur onder VERNENBURCH, die zwak, en onder HORNE, die door de buitenstichtsche oorlogen afgeleid was, bijna alle vrees en ontzag voor den Bisschop, als heer van 't Sticht, opgeheven en der begeerlijkheid en woestheid in de hand gewerkt had. (1)

In zulk een toestand had het Sticht groote behoefte aan een voorzigtig en krachtvol bestuurder, die, zijn pligt als herder niet vergetende, tevens aan zijn roep als landsheer voldeed. Zulk een man was in ieder opzigt FLORIS VAN WEVELICHOVEN, zoodat de geschiedschrijvers als onderling wedijveren om zijnen roem te verkondigen. De weerspannige vasallen bragt hij tot rede; de rooverbenden verdreef hij; hij hield zijn bisdom, niettegenstaande de gewapende pogingen van REINALD *van Vianen*, in de gehoorzaamheid van Paus URBANUS VI; hij loste de verpande goederen des Stichts, herstelde de vervallen kasteelen, bouwde nieuwe; hij handhaafde alom het regt tot bescherming der braven en afschrik der boozen, en onthield zich zorgvuldig van allen buitenlandschen oorlog. Daarbij was hij een vroom Bisschop, die zich onophoudelijk herinnerde, dat hij de herder der zielen was, hem door de Kerk van wegen

(1) Men zie HEDA, *Hist. Episcop. Ultraj.* op *Florent. Ep. L.*; *Appendix* SUFFR. PETR. *ad Chron.* JOAN. DE BEKA, op ARNOLD. HORN. 1378, en FLORENT. WEVELICH. 1379; *Append. ad Chron.* J. BEKAE *en MS^to. Cod.* GISB. LAPPII A WAVEREN; JOANN. *a Leidis Carmel. Chron. lib. XXXI. cap. XXXI.* seqq.; REN. SNOIUS, *Rer. Batav. l.* 9.

CHRISTUS toevertrouwd. (1) *De Appendix ex ms^to Lappii* zegt onder anderen: «Reeds toen FLORENTIUS het Utrechtsch bisdom begon te besturen, was hij een man van jaren, begaafd met beleid en voorzigtigheid, geregeld van gedrag, regtvaardig en eerzaam, en zeer bedreven in het wereldlijk regt» (2). Volgens SNOIUS, was hij een man van onberispelijken wandel, vooral aanbevelenswaardig door zijne bedrevenheid in de H. Schrift, en daarbij zeer godvruchtig. (3) «Hij was, zegt JOANNES *a Leidis* (4), toen hij te *Utrecht* kwam, een door tal van jaren eerbiedwaardig grijsaard, vervuld van de lessen der H. Schrift, en in zijne raadslagen zeer voorzigtig. Men verhaalt van dien eerwaardigen kerkvoogd, dat hij zeer heilig en godsdienstig leefde, en dat hij dagelijks voor alle hem toevertrouwde en overledene geloovigen de getijden met negen lessen las. Door de zijnen gevraagd waarom hij zich zoo zeer met lezen plaagde, antwoordde hij: kan een goed herder, die veel schapen te besturen gekregen heeft, voor zijne schapen geen zorg dragen? Maar indien hij zorge draagt voor zijne schapen, schijnt het u dan onregt, dat ik mijnen schapen hulpe breng?» Een trek, uit de laatste dagen zijns levens, welken bijna alle geschiedschrijvers ons verhalen, draagt aanmerkelijk bij om den man te leeren kennen. «Toen hij op zijn laatste ziekbed lag, zegt dezelfde JOANNES (5), kwa-

---

(1) Men zie de boven aangehaalde schrijvers. Bij BEDA vindt men zijne voornaamste daden als in eene lijst opgeteld. De *Append. ex MS^to.* LAPPII heeft menige bijzonderheid tot lof van FLORIS; zoo ook JOAN. *a Leidis.* De overigen stemmen mede in.

(2) Hic Florentius cum primo Trajectensi præesset Episcopatui, erat homo inveteratae aetatis, consilio prudens, moribus compositus, justus et honorabilis, et in judiciis saecularibus bene cautus.

(3) *Rer. Batav.* l. c. (4) l. l.

(5) l. l. c. 45.

men zijne vrienden en bloedverwanten bij hem, smeekende, dat hij hen verrijken en met tijdelijke goederen voorzien mogt. Doch de pligtgetrouwe vader gaf hun ten antwoord: mijne kinderen en allerliefste vrienden, hetgeen waar gij om uwe diensten regt op hadt, dat heb ik u rijkelijk betaald, en u alzoo geschonken wat ik, behoudens mijn geweten, meende te kunnen schenken. Daarop deed hij eenige ambtenaren *(ministeriales)* komen, en wees hun de gelden aan tot betaling zijner schulden, er bijvoegende: hetgeen er overblijft is mij van den H. MARTINUS aangekomen, en dat vermaak ik aan den H. MARTINUS en mijn opvolger. Daarop deed hij vrienden, bloedverwanten en ambtenaren verwijderen, met bevel aan den slotvoogd, om hen niet weer bij hem toe te laten, opdat zij hem door hun vragen niet meer lastig zouden vallen, want hij wilde niet, dat zijne nabestaanden het bisdom bezwaren zouden.» — Het is niet te verwonderen, dat de dood van een zoo voortreffelijk Landsheer en vroom Bisschop het gansche Sticht diep smartte, en dat hij onder teekenen van algemeenen rouw — *communi omnium luctu* zegt een der schrijvers, — begraven werd.

Wat is nu het oordeel van GLASIUS over dezen man? Het goede, dat hij stichtte, de uitstekende eigenschappen en treffelijke hoedanigheden, die hem sierden, kunnen, bij het eenstemmig verhaal en oordeel van talrijke schrijvers, niet geloochend worden. G. zegt dan ook: «Het eenparig ge«tuigenis, dat de Geschiedschrijvers van dezen Bisschop «geven, regtvaardigt de keuze der Kanoniken. Zijne «vroomheid, zijn verstand, zijne wetenschappelijke en «godsdienstige kennis worden hoog geroemd. Hij moet, «naar den geest van zijnen tijd, voorbeeldig godvruchtig «geweest zijn.» Daarop laat hij nu een kort verhaal van

de voornaamste daden van FLORIS volgen, en erkent, dat dezes bestuur hoogen lof verdient.

Maar kan deze edele Bisschopsgestalte ongedeerd blijven? Heeft G. niet een middel gevonden om haar, eenigzins althans, te verduisteren, in de schaduw te brengen, te ontadelen? Immers, FLORIS kan op geenerlei wijze verheven worden tot de eer, dat hij een voorlooper van den Saxischen Hervormer zou geweest zijn; wat hij goeds had en goeds deed, dat behoort, zonder schijn zelfs van tegenspraak, aan den Katholieken Bisschop als zoodanig. En kan G. dan erkennen, dat een middeleeuwsch Bisschop onberispelijk is? Een middeleeuwsch Bisschop, die nooit in twist lag met den Paus? Die het met den *Roomschen* Paus hield, toen er een *Fransche* Paus te *Avignon* was? Dan ware er op de zwarte geschiedrollen eene lichtstip, die aan de Roomsche Kerk behooren zou; iets wat G. niet aanneemt. FLORIS kan niet onberispelijk zijn, hij mag het niet zijn.

«Wij hebben,» zegt G., «dezen Bisschop eenen ijverigen «handhaver des regts genoemd en de geschiedenis getuigt «dan ook van zijne groote strengheid.» Ik bid den lezer wel op te letten, hoe «de ijverige handhaver des regts» zoo ongemerkt tot heel iets anders omgeschapen wordt. Reeds is zijn «handhaven» eene «groote strengheid» geworden. Hooren wij verder: «Zoo ligtelijk echter ontaardt «deze (strengheid) in wreedheid, en doet dan daden be«drijven, welke iederen onbevooroordeelden met afschuw «en schrik vervullen. Bij FLORIS VAN WEVELICHOVEN althans «vond dit plaats en zijne andere, inderdaad lofwaardige, «deugden, worden door zijne overhelling tot wreede streng«heid, zoo in de schaduwe geplaatst, dat de geschied«schrijver de eerlover, welke hij hem anders rijkelijk had «kunnen toevoegen, spaarzaam op zijn graf strooijen moet.»

Zoo is dan de «groote strengheid» geworden «wreedheid, overhelling tot wreede strengheid,» en de «ijverige handhaver des regts» is omgeschapen in een wreedaard!

Dit oordeel, door G. geveld, is des te gewaagder, als geen der oude schrijvers iets van dien aard aan FLORIS te laste legt; ja, zij integendeel eenparig zulken lof aan zijn bestuur geven, dat de wreedheid er door uitgesloten wordt; (1) als het zelfs uit de geschiedenis blijkt, dat hij al zijne wederspannige vasallen, zelfs die het, gelijk EVERARD VAN ESSEN in zijn kasteel te *Eerden*, geheel op het berooven van Stichtsche onderdanen toegelegd hadden, weder in genade heeft aangenomen, ook nadat hij hen door geweld van wapenen overwonnen had (2). Maar hoe gewaagder het oordeel van G. is; hoe meer zoowel de *negatieve* als *positieve* getuigenissen der schrijvers en de daden zelve des veroordeelden hem tegenspreken, zoo veel te meer zijn *wij* geregtigd om van hem doorslaande bewijzen te vorderen, bewijzen die noch geloochend, noch door verklaring opgelost kunnen worden, bewijzen, niet van eene enkele wreede daad, door FLORIS gepleegd of bevolen, maar van zijne wreedheid als inherente ondeugd; want zoo luidt de beschuldiging: *wreedheid ontsierde het karakter van Floris* (bl. 177).

Wij gaan dan nu als de considerans hooren van het veroordeelend vonnis door G. geveld; wij gaan vernemen wat aan de geschiedschrijvers onbekende geheimen van FLORIS leven en handhaving des regts hij ontdekt heeft,

---

(1) SNOIUS b. v. zegt, dat FLORIS gestorven is *postquam admodum pie... pontificio praefuisset.* l. c.

(2) Behalve VAN ESSEN, werden ook de broeders *van Vianen*, GIJSBERT *van Abcoude*, HENDRIK Burggraaf van *Montfoort*, SPLINTER *van Loendersloot*, na hunne wederspannigheid, vaak met geweld en roof gepaard, door den Bisschop in vriendschap opgenomen.

die de uitspraak regtvaardigen: FLORIS was een wreedaard; wij gaan ze aanschouwen die verborgenheden van *Utrecht*, zoo als ze waren op het einde der veertiende eeuw, om door die aanschouwing de treurige overtuiging te erlangen, dat er een edel gemoed minder in de wereld geweest is dan wij met ruim vier geheele eeuwen, op het eenparig getuigenis en oordeel der oude schrijvers, gemeend hadden. Wat brengt de heer G. alzoo aan den dag? Lezers, gij moet oordeelen in appel; ik, namelijk, de verdediging van een mijner voorvaderen in het geloof opnemende, kom van het vonnis, door G. geveld, in hooger beroep; zijne redenen zal ik u met zijne eigene woorden voorhouden; ik zal u vervolgens mijne aanmerkingen daarop mededeelen, en gij zult uitspraak doen tusschen hem en mij, tusschen hem en den veroordeelde, tusschen hem en vijftien geslachten van regters en getuigen, wier oordeel hij gewraakt heeft.

Hetgeen G. tot bewijs bijbrengt, bepaalt zich tot twee feiten, die ook in vroegeren tijd niet onbekend of onopgemerkt gebleven zijn, maar door de geschiedschrijvers zonder eenige achterhoudendheid verhaald worden. G. brengt dus niets aan den dag, en de verloopene eeuwen hebben gekend hetgeen G. kent, maar zij hebben niet geoordeeld gelijk hij.

Van het eerste door hem bijgebragte feit, zegt hij zelf, dat het weinig beteekent (bl. 173). Inderdaad, hoe zwaar men dat feit veroordeele, en hoezeer men het FLORIS, ofschoon ten onregte, tot schuld toerekene, het bewijst volstrekt niet, dat hij wreed was. G. zal er dus wel mede te vreden zijn, dat wij het hier ter zijde laten. «Deze daad» toch, «geheel in den geest zijner eeuw, ...trof slechts «het doode stof; maar» (en dit moet het eigenlijke bewijs

zijn) «zekere JAKOB *van Gulik* ondervond boven allen, welk «een strenge en onverbiddelijke regter de Utrechtsche «Bisschop FLORIS was.» Is het niet opmerkenswaardig? Na den Bisschop beschuldigd en veroordeeld te hebben, zal G. zijne gronden aanvoeren. Twee feiten komen hem voor den geest; het eerste oordeelt hij zelf geen genoegzamen grond te bevatten, maar hij vermeldt het niet te min. En nu hij het tweede, het groote, het afdoende feit van naderbij beschouwt, nu hij er bewijs uit voeren zal, nu krimpt dat feit ook voor hem in; hij schijnt het niet meer aan te zien als toereikend om wreedheid te bewijzen, en hetgeen hij er op dat oogenblik uit besluit is slechts: FLORIS *was een streng en onverbiddelijk regter.* Zijne redenering komt nu hierop neer: FLORIS was wreed, want JAKOB *van Gulik* ondervond, dat hij een streng en onverbiddelijk regter was. Of wilt gij zijne redenering, hier ter plaatse gemaakt, in eenen anderen vorm, dan kunnen we ze aldus opstellen: JAKOB *van Gulik* ondervond, dat FLORIS een streng en onverbiddelijk regter was: *Atqui* alle strenge en onverbiddelijke regters zijn wreed: *Ergo* FLORIS was wreed. Een leerling in de redeneerkunst zou antwoorden: weg met de middelstelling. Dit moet hier nog opgemerkt worden, dat, volgens G., JAKOB *van Gulik* BOVEN ALLEN de strengheid en onverbiddelijkheid van FLORIS ondervond. G. kent dus geene daad van FLORIS, waarin zoo veel tot bewijs van 's Bisschops wreedheid aangetroffen wordt als in hetgeen JAKOB *van Gulik* van hem ondervond. Levert dus hetgeen deze van den Bisschop ondervond geen bewijs van wreedheid op, dan heeft G. geen bewijs van wreedheid hoegenaamd. Wel nu, wat deed dan de Bisschop JAKOB ondervinden? Wij antwoorden met de woorden van G.

«Deze rampzalige mensch (JAKOB) behoorde tot de Francis-

«caner-orde (1), en had, valsche Pauselijke brieven vervaar-«digd hebbende, zich, in de Bisdommen van *Trier, Mentz,* «*Straatsburg* en *Utrecht*, voor een gewijden Bisschop uitgege-«ven en zelfs de waardigheid van Suffragaan van FLORIS VAN «WEVELICHOVEN verkregen (2). In deze betrekking had hij on-«derscheidene Geestelijken, Kerken en andere heilige zaken «gewijd. Eindelijk werd deze bedriegerij ontdekt en daaruit «ontstond de grootste verwarring. Volgens de wetten der «Roomsche Kerk waren de, door hem bediende, wijdzels «zonder gezag en zij, die hunne Geestelijke waardigheid «wenschten te behouden, moesten dezelve op nieuw ont-«vangen, terwijl anderen van deze gelegenheid gebruik «maakten om zich van den kerkelijken dwang te ontslaan «en in het huwelijk te begeven (3). FLORIS VAN WEVELIC-«HOVEN deed den bedrieger gevangen nemen en riep nog «zes Bisschoppen tot zich, om met deze de vierschaar «over den vermetelen spotter met de Kerk en derzelver wet-«ten te spannen. Den laatsten December 1392 werd het «kerkelijke vonnis over hem geveld (4). Op eene van hout «opgeslagene stellaadje, daartoe op de Neude te *Utrecht* «geplaatst, werd hem hetzelve voorgelezen en ook dade-«lijk ter uitvoer gebragt. Tot een staal van de toenmalige «Kerkelijke Regtspleging in ons Vaderland, lust het ons «over te nemen, wat hieromtrent door eenen ouden Schrij-«ver verhaald wordt. Na het lezen van het vonnis, werd «de veroordeelde voor eenige oogenblikken afgezonderd «en toen in Priesterlijk gewaad, met eenen beker met wijn «en de offerschaal met eene Hostie in zijne handen, als

(1) *R. Snoyus* l. l. pag. 128.
(2) JOAN. *a Leidis.* l. l. pag. 306. (3) JOAN. *a Leidis.* l. l. pag. 307.
(4) V. *ap.* JOAN. *a Leidis.* l. l. en vertaald in *Bat. Sacr.* bl. 279 vervolg.

«of hij gereed was om de Misse te bedienen (1) voor FLORIS «gebragt. Deze ontnam hem Beker, Offerschaal, Stool «en Kasuifel met de woorden: Bij de ontneming van de «Offerschaal, ontnemen wij u het kleed en de sieraden des «Priesterschaps en berooven u van het Priesterlijk ambt. «Vervolgens werd hem het vel van de handen, met welke «hij het H. Offer plagt aan te raken, tot op het been toe, «door den Bisschop zelven, met een stuk glas afgeschraapt. «Hierna werd de ellendige lijder in het gewaad van eenen «Diaken voorgebragt en moest het boek der Evangeliën «aan FLORIS VAN WEVELICHOVEN aanbieden, die, hem het- «zelve ontnemende, daarbij voegde: wij ontnemen u het «kleed en de teekenen des Diakenschaps en berooven u van «het Diakenambt. Vervolgens werd hij in den tooi des «Onderdiakenschaps, met het boek der Brieven voorge- «leid en hem ook dit, benevens dien rang door den Bis- «schop ontnomen. Eindelijk verscheen hij voor het laatste «op het treurtooneel in het gemeene kerkelijke kleed, met «eenen kandelaar, op welke eene uitgedoofde waschkaars «stond, en eene kruik in de hand. Thans ontnam hem de «Bisschop ook deze kenteekens van den Geestelijken stand «en sprak: Op het gezag van den Almagtigen God, Vader, «Zoon en Heiligen Geest, en op het onze, ontnemen wij u «het Kerkelijke Kleed en leggen het u af, verklaren u van «uwe waardigheid vervallen, berooven en ontdoen u van «iedere kerkelijke orde en voorregten. Tot slot van deze

(1) Hier kunnen we niet meer nalaten te doen opmerken, dat Dominé G. spreekt. Alle kerkelijke termen zijn verward, en onkerkelijke zijn gebruikt door hem in deze kerkelijke aangelegenheid. Dit laatste *om de Misse te bedienen*, heeft een geheel valschen zin; in onze kerkelijke spraak beteekent die uitdrukking niet het werk van den priester aan het altaar, maar van dengenen, die uit naam van het volk antwoordt, en die de kleine diensten van wijn en water aan te reiken enz. verrigt. *Aant. van* FLORIS *verdediger.*

«droevige plegtigheid begon de Bisschop hem het haar af «te scheeren en liet dit vervolgens aan eenen anderen over, «opdat toch geene spoor van zijne, geestelijk geschorene, «kruin zou overblijven. Thans in een wereldlijk kleed ge- «stoken en reeds door zoo veel lijden gemarteld, werd de «rampzalige *van Gulik* aan den wereldlijken Regter over- «gegeven, terwijl de Bisschop ambtshalve verzocht zijn «bloed te sparen. Wij zeggen ambtshalve, omdat niet alleen «de uitgezochte wreedheid in het uitvoeren van het Ker- «kelijk vonnis geenszins ten voordeele van FLORIS barm- «hartigheid spreekt, maar ook, omdat het blijkt, dat hij «zich met de ter dood brenging van den misdadiger heeft «ingelaten (1). Deze werd door het Utrechtsche geregt «veroordeeld, om in een ketel, met kookend water, ter «dood gebragt te worden. Werkelijk werd dit Kanibalen- «vonnis aan hem ter uitvoer gelegd, tot dat het kermen «van den rampzaligen man den wreeden Bisschop tot mede- «dogen bewoog, en deze beval om hem te onthoofden (2). «Met bloedige kleuren is deze verschrikkelijke gebeurtenis «in het Geschiedboek der Utrechtsche Kerk opgeteekend.»

Ziedaar het bewijs van G. in al de kracht, die hij er, met hulp van kunstgrepen en iets ergers, aan heeft weten te geven. Naauwkeurig en volledig heb ik afgeschreven, ook de aanhalingen en verwijzingen aan den voet der bladzijden. De lezer heeft uit die aanhalingen voorzeker reeds opgemerkt, dat G. geen andere schrijvers gebruikt heeft dan naar welke ik zelf, in dit artikel, reeds verwezen heb. Want KOK kan hier niets afdoen, als zijnde hij, gelijk G.,

(1) *Heda* pag. 260.

(2) *J. a Leidis* l. l. *coll. cum Heda* l. l.; *R Snoyus* pag. 128; *G. Lapp. a Waveren* pag. 130. *J. Kok*, Vaderl. Woordenb., XVIII, bl. 765, schrijft verkeerdelijk deze daad aan Bisschop FREDERIK *van Blankenheim* toe.

van lateren tijd. Nu bid ik de lezers, mijne aanmerkingen te willen vernemen, opdat zij daarna met kennis van zaken oordeelen. Het moet hun niet moeijelijk vallen om hier voor- of tegeningenomenheid af te leggen; de K. Kerk staat of valt niet met FLORIS ware of verdichte wreedheid; de zaken van onzen tijd zullen er geen zier om veranderen, hetzij men den Bisschop der veertiende eeuw veroordeele, hetzij men hem vrij spreke; de uitslag moet slechts deze wezen, dat een historisch feit naar waarheid gekend en naar verdienste gewaardeerd worde, als ook dat men leere kennen, in hoe verre men zich op G. verlaten mag.

Veronderstellen wij eens voor een oogenblik, dat het verhaal, door G. geleverd, waar en naauwkeurig is; zou men dan op grond daarvan FLORIS kunnen voorstellen, als een man tot wiens karakter de wreedheid behoort? Wij meenen van neen. Noem het wreed, zoo gij wilt, dat een bedrieger, die priester is, maar die eene de maatschappij ten hoogste verstoorende misdaad begaan heeft, op een schavot gebragt wordt om ten aanzien van al het volk de kerkelijke straf van degradatie te ondergaan; noem het wreed, dat hem het vel van de handen tot op het been toe wordt afgeschraapt; noem het wreed, dat hij tot den dood in kookend water verwezen wordt; laat die wreedheid geene verzachting vinden in den tijd, waarop zij plaats vond, in het bestaan der wetten, die het zoo wilden (1), in de verharding van den misdadiger, die niet tot bekeering wilde komen, in de hevige verontwaardiging, bij

(1) Wij spreken hier alleen in de *vooronderstelling*, dat de gebeurtenis geheel naar waarheid is voorgesteld; en dat zij, als eene openbare regtspleging, naar de wetten hebbe plaats gehad. Wij spreken in deze veronderstelling, niet omdat zij werkelijkheid is, maar om te doen begrijpen, dat de heer G. ook dan niet eens het regt zou gehad hebben tot zijn vonnis over FLORIS.

allen voorzeker, maar inzonderheid bij den Bisschop, door de ontelbare ontheiligingen en de opgevolgde verwarringen ten hoogsten top gedreven; laat alles wat door u in het feit voor wreed gehouden wordt, aan FLORIS, aan FLORIS alleen te schulde komen; zal men daarom mogen zeggen: FLORIS is wreed van karakter? Zal dat, op zich zelf staande feit van wreedheid, geene andere verklaring kunnen vinden dan in het karakter van die het pleegde? Ik beroep mij op u zelven, lezers. Hebt gij nooit in uwe gesprekken de waarheid gekwetst? En omdat gij dit een of andermaal gedaan hebt, behoort daarom het liegen tot uw karakter? Als nu iemand van u zeide: hij is een leugenaar, zou dat dan waar zijn in dien zin, dat de ondeugd van liegen u, in vergelijking zoo zeer eigen is, dat ze u karakteriseert, van anderen onderscheidt? Voorzeker niet. Evenmin mogt G. op grond van dit eene feit zeggen: wreedheid ontsierde het karakter van FLORIS. Immers, eene enkele daad, verklaarbaar uit geheel bijzondere omstandigheden, kan geen grond zijn om de ondeugd, in die daad gelegen, als eene blijvende hoedanigheid aan den dader toe te schrijven. Of zijn alle moordenaars moordzuchtigen? allen, die ooit te rijkelijk gedronken hebben, dronkaards? Niemand zal het zeggen, G. zelf niet.

Uit deze eerste aanmerking volgt reeds, dat wij, op grond alleen van het verhaalde feit, niet mogen besluiten: wreedheid was een karaktertrek des Bisschops. Maar andere feiten heeft de heer G. niet aangevoerd; niet eens heeft hij uitdrukkelijk durven zeggen, dat de Bisschop zich aan vele wreedheden schuldig heeft gemaakt; en van dit feit zelf getuigt hij, dat JAKOB *van Gulik* BOVEN ALLEN ondervonden heeft, welk een strenge en onverbiddelijke Regter Bisschop FLORIS was. G. heeft derhalve zijne be-

schuldiging niet bewezen; zijne veroordeeling, gelijk wij ze door zijn boek leeren kennen, steunt op geen goeden grond. Het feit aangenomen, zoo als hij het verhaald heeft, kan ons slechts regtigen om te zeggen: eens heeft de Bisschop eene wreede daad gepleegd; verder mogen we niet gaan. Waarom ging G. verder? Zou zijn vooroordeel tegen de de middeleeuwsche Kerk en hare bedienaren hem niet op den dwaalweg gebragt hebben? Heeft dit misschien niet veroorzaakt, dat hij als karaktertrek aanzag, hetgeen welligt eene op zich zelve staande daad was? Wij wenschen hartelijk, dat hij slechts gedwaald hebbe. Zien we verder.

Mijne tweede aanmerking is deze: de voorstelling der gebeurtenis, gelijk ze in het verhaal van G. voorkomt, is niet naauwkeurig. Bij de lezing van dit verhaal geraakt degene, die niet beter weet, in de meening, dat Bisschop FLORIS «de droevige plegtigheid» op de Neude uitgedacht en uit bloote willekeur verrigt heeft. Immers G. doet met geen enkel woord verstaan, dat die «droevige plegtigheid» niets anders was dan de voltrekking der door de gansche K. Kerk geldende straf van degradatie; de gedachte aan een door de gansche Kerk geldend strafvoorschrift sluit hij veeleer uit door de voorstelling der zaak als een staal der toenmalige kerkelijke regtspleging *in ons Vaderland*. Dewijl nu, toen ter tijde, ver weg het grootste gedeelte van ons vaderland, in kerkelijke zaken, aan den Bisschop van *Utrecht* onderworpen was, verschijnt die kerkelijke regtspleging als regtspleging van dien Bisschop, en, wijl de straf niet wordt voorgesteld als volgens eenige wet uitgesproken, krijgt zij het voorkomen als van FLORIS alleen uitgegaan. Want, hetgeen opmerkelijk is, in de voorstelling van G. schijnen de zes andere

Bisschoppen er maar *pro forma*, gelijk men het noemt, bijgeroepen te zijn. Zoo brengt de lezer alles op de willekeur van FLORIS alleen terug, en dit doet hij met meer bewustzijn en verontwaardiging, als hij leest van «de uitgezochte wreedheid in de uitvoering van het kerkelijk vonnis,» wijl er geen ander uitvoerder te zien is dan FLORIS. Maar dus doende geeft de lezer aan den Bisschop veel meer schuld dan deze, de waarheid des verhaals ondersteld, inderdaad heeft. Is het toch zoo, dat hij eene door de algemeene kerkelijke wet erkende straf heeft toegepast en uitgevoerd, dan kan de wreedheid, die er (altoos de waarheid van het verhaal ondersteld) in gelegen was, niet zoo hoogelijk aan FLORIS, als eene persoonlijke schuld, worden toegerekend. En waarlijk het is zoo, en G. wist, dat het zoo is. Immers, G. beroept zich op JOAN. *a Leidis*, en uit dezen heeft hij bijna al de omstandigheden van zijn verhaal ontleend. Maar die zelfde JOANNES verwijst op de plaats zelve, die G. zich ten nutte maakte, naar het kerkelijk regt. (1) Aldus lees ik *Chron. lib. XXXI. c. 43.* pag. 308.» De hac rasione seu tonsione manuum. *Non spe. in* 3 *part. tit. de actio.* § *1. loco ubi degradandum.* Talis tamen rasio in *Decretali de pœnis lib.* 6 non praecipitur, nec etiam prohibetur, *ut no. ubi. io. in. su-*

(1) Wij schrijven deze aanhalingen af, zoo als wij ze gedrukt vinden. Maar deze gansche plaats is zeer bedorven. Wij vinden haar in haren oorspronkelijken toestand bij MATTH. *Anal. V. Aev.* T. 3 edit. 2, pag. 289. Zij luidt daar aldus: «De hac rasione seu tonsione manuum notatur in *tertia parte specul. t. de accu.* § *secundo loco verb. degradandum.* Talis tamen rasio in decreto degradationis *de pœnis l.* 6. non præcipitur, nec etiam prohibetur, sed dumtaxat fit mentio de rasione vel tonsione capitis, ut not*at* ibi JO. ANDR. super verbo *radatur* in *novella.*» Deze woorden van J. A. L. wijzen de algemeene strafwet omtrent de degradatie aan, namelijk het *decretum degradationis*, te vinden in het *jus canonicum, de pœnis, l.* 6. FLORIS vond dus de straf der plegtige degradatie niet uit, maar zij staat geschreven in de ker-

per verbo radatur notula. Hoe is het mogelijk geweest, zoo G. daar geen inzigt mêe had, of zoo hij niet meende, dat er tot verontschuldiging van FLORIS niets mogt gezegd worden, dat eene vermelding van de algemeene kerkelijke wet zoo geheel is weg gebleven? Hoe is het mogelijk, dat hij, die vermelding onder het oog hebbende, den persoon van FLORIS openbaar geschandvlekt en veroordeeld heeft, als of zulke wet niet bestaan hadde? Het is waar, dat FLORIS de wet toepaste en uitvoerde, zonder er toe genoodzaakt te zijn; maar het is ook waar, dat hij persoonlijk veel minder schuld heeft — zoover eenige schuld is, — wanneer hij eene in de wetten opgenomene straf toepaste, dan wanneer hij zelf die straf uitgevonden had (1).

---

kelijke strafwet. Dewijl echter ter aangewezene plaatse geen melding gemaakt wordt van de *rasio manuum*, achtte J. A. L. het goed, te toonen, dat zij niet willekeurig door FLORIS en zijne mederegters was toegepast, maar dat zij, naar getuigenis van een der beroemdste juristen, GUILIELMUS DURANDUS, of DURANTUS, bijgenaamd *Speculator* (zijnde hij schrijver van het beroemde *speculum judiciale*) inderdaad tot de vereischte plegtigheden behoorde. Meer dan eene eeuw vóór de Utrechtsche strafoefening, schreef DURANDUS († 1296) l. 3. *partic.* 1ª. *de accusat. Rubr.* 2. het volgende: Degradatur vero (Clericus) quando post sententiam depositionis insignia quae recepit cum ordinaretur, ei solemniter detrahantur. Et haec vocatur solemnis depositio, de qua tangitur XI. q. 3. *Episcopus*, (i. e. Decr. Grat. causa 11. q. 3. capit. *Episcopus.*) Quod fiet hoc modo. Nam episcopus quasi exequendo sententiam depositionis, praesente judice saeculari cui degradandus demum relinquitur, *publice abradit illi cum vitro vel alio hujusmodi loca capitis et manuum, in quibus in collatione ordinum inunctio facta fuit.* Consequenter autem sigillatim detrahit illi omnia insignia, quae in susceptione ordinum recepit, et demum exuit habitu clericali, et induit laicali, dicens judici, ut illum depositum et spoliatum in suum forum recipiat, ut *extra. de verb. sign. c. novimus.*, et in praeced. *c. episc.*

(1) Wij hebben hier toegegeven, dat F. niet genoodzaakt was den booswicht plegtig te degraderen; maar wij waren evenmin genoodzaakt om dit toe te geven. Immers niet FLORIS alleen heeft gevonnisd; maar zes Bisschoppen met hem. Indien nu deze, ook tegen den wensch van F., de straf der plegtige degradatie oplegden, dan was F. inderdaad tot de toepassing genoodzaakt geweest.

Eene andere onnaauwkeurigheid, die wij in 't voorbijgaan reeds aanstipten, bestaat hierin, dat, na de vermelding van het roepen der zes Bisschoppen om mede de vierschaar te spannen, deze geheel uit het verhaal verdwijnen, zoodat men niet te weten komt, welk hun aandeel in de gebeurtenis geweest zij. Het is evenwel gansch niet onverschillig dit te weten. Hebben die zes Bisschoppen met FLORIS ingestemd en aan de uitvoering van het vonnis deelgenomen? In dit geval zou men al ligtelijk denken, dat er wel zeer gewigtige redenen moeten bestaan hebben om de plegtige degradatie toe te passen, en kan deze alzoo te minder aan FLORIS tot schuld toegerekend worden. Maar het weglaten van alle verdere vermelding dier Bisschoppen is om eene andere reden van meer gewigt. G. doet het voorkomen, dat FLORIS slechts *ambtshalve*, doch niet gemeend, de wereldlijke regters verzocht heeft, het bloed des misdadigers te sparen, dat is, hem in 't leven te houden en geene straf te doen ondergaan, waarbij bloed gestort wordt. Hier heeft G. de aanhaling van het kerkelijk regt, bij JOAN. *a L.*, tot het vinden zijner uitdrukking *ambtshalve* wel weten te gebruiken; maar waarom laat hij weg 't geen dezelfde schrijver te dier plaatse zegt, dat ook de zes andere Bisschoppen dezelfde bede aan de regters rigtten? Het verhaal van *a Leidis* geeft zelfs grond om te denken, dat de zeven Bisschoppen, boven en behalve het formulier waarmede, volgens kerkelijk voorschrift, tegen het bloedstorten geprotesteerd werd, ernstige beden om eene zachte regtspraak gedaan hebben. «Postremo his peractis induebatur habitu laicali discolorato, et relinquebatur judici saeculari, ut in suum forum eum reciperet, cum protestatione quod poenam sanguinis ei non infligeret, quia hoc Episcopo petere non licet, *uti extra. ne clc. vel mo. c.*

sententiam. Et de crimine ful. c. ad audientiam. Ideo supplicarunt Dominus Florentius, Episcopus Trajectensis, et alii sex Episcopi praedicti cum aliis praelatis ibi praesentibus Schulteto, quatenus circa *(citra)* mortis periculum dignaretur circa *(eum)* sententiam moderare, juxta decretum *Novimus, de verb. sign.*» (1) Hier zien wij dus, dat de gedegradeerde aan den wereldlijken regter werd overgeleverd — een eigenlijk gevolg der degradatie — met protest tegen het storten van zijn bloed. En wij zien verder, dat de Bisschop van *Utrecht* en de andere zes Bisschoppen, zoowel als nog andere daar tegenwoordig zijnde prelaten, den wereldlijken regter *gesmeekt* hebben *(suppli-*

---

(1) Wij willen hier niet verbergen, dat in een oud HS. (MATTH. *Anal.* T. 3. p. 290), eene andere lezing gevonden wordt, aldus luidende: «Ideo supplicabant Domino Trajectensi et ejus sculteto illi sex Episcopi praedicti aliique Praelati ibidem praesentes quod citra mortis periculum dignarentur circa eum sententiam moderari, juxta decr. *Novimus de verb. sign.*» Doch het komt mij als ontwijfelbaar voor, dat deze lezing niet de regte is. Vooreerst is dat *supplicabant Domino Trajectensi*, gezegd van den Bisschop, in de uitoefening zijner Bisschoppelijke bediening, en met de plegtgewaden omhangen, gansch niet in den stijl van het stuk, noch van den tijd; ten tweede is die zamenvoeging *Domino Trajectensi et ejus Sculteto* ten hoogste ongepast, daar ze den Bisschop doet voorkomen als of hij met den schout te regt moest zitten; ten derde kon eene voorbede van de Bisschoppen en praelaten, bij FLORIS, eerst te pas komen na de uitspraak van het vonnis door de wereldlijke regtbank, dewijl dan eerst, in den regel, het regt van gratie, dat FLORIS als landsheer had, moest geoefend worden; ten vierde: deze supplicatie was òf wel de bij de kerkelijke wet voorgeschrevene, òf zij was eene tweede uit vrije beweging aan de eerste toegevoegde; in de eerste veronderstelling moet FLORIS als hoofdpersoon — zijnde hij de Bisschop der Kerk van *Utrecht* — de supplicatie gedaan hebben: in de andere veronderstelling is het niet wel begrijpelijk, dat FLORIS, die zoo even gesmeekt had om genadig regt, nu zelf daarom gesmeekt wordt. Om deze redenen kan de lezing van MATTH. niet aangenomen worden. Maar lezen we, naar het verhaal van JOANN. *a L. Dominus Florentius* enz. dan vallen alle zwarigheden weg, en het gansche verhaal is duidelijk en zamenhangend.

carunt) het leven van den misdadiger te sparen. In dat eerst vermelde protest zie ik het *ambtshalve* van G., waarover het *Pontificale Romanum* ons het volgende tot nadere toelichting geeft: «Tum Pontifex degradator efficaciter, et ex corde, et omni instantia, pro miserrimo illo derelicto intercedit apud judicem saecularem ut citra mortis periculum, vel mutilationis, contra degradatum sententiam moderetur, dicens: Domine judex, rogamus vos cum omni affectu quo possumus, ut amore Dei, pietatis et misericordiae intuitu, et nostrorum interventu precaminum, miserrimo huic nullum mortis vel mutilationis periculum inferatis.» Daar zien we dus èn het voorschrift om ernstig het sparen des gedegradeerden te vragen, èn het officieele formulier tot die vraag te gebruiken. Dit formulier moet echter slechts door den *Episcopus degradator*, den Bisschop, die bij de degradatie voorzit, uitgesproken worden (1). Maar nu verhaalt JOAN. *a L.*, dat te gelijk met FLORIS de zes Bisschoppen en andere daar tegenwoordig zijnde prelaten om levensbehoud voor den ongelukkigen JAKOB gesmeekt hebben. Moet men dus niet eene van de officiëele vraag onderscheidene smeeking aannemen? Maar indien dat zoo is, wat moet men dan denken van G., die JOAN. *a L.* gelezen hebbende, door de herhaling van dat *ambtshalve*, FLORIS zoo verschrikkelijk brandmerkt? Wat moet men denken van de veronderstelling, dat FLORIS, ten aanzien van zes Bisschoppen, van andere prelaten, ja, van

(1) Wij willen niet beweren, dat het afgeschrevene formulier reeds in FLORIS tijd als zoodanig gold, maar zeker is het, dat er eenig officieel formulier gebruikt is. Immers de kerkelijke wet schreef ook toen reeds de *protestatio contra sanguinis effusionem* voor, en de schrijvers verzekeren ons, dat ze inderdaad heeft plaats gehad, en de aard der zaak bragt mede, dat ze door den officieerenden Bisschop gedaan werd.

gansch *Utrecht*, midden op de Neude, eerst met uitgezochte wreedheid handelt, en dan dadelijk daarop, ten aanzien van diezelfde schare, zich met zes Bisschoppen en andere prelaten vereenigt, om genade voor den mishandelde te vragen? Is zulke veinzerij denkbaar? Neen, lezer. Maar zij heeft ook niet plaats gehad. Dit zal blijken uit mijne derde aanmerking, die ik nu laat volgen.

De voorstelling der gebeurtenis, gelijk ze in het verhaal van G. voorkomt, is onwaar. Ten eerste, het is onwaar, dat Bisschop FLORIS de handen van den misdadigen priester zoo geschraapt heeft, als G. verhaalt. Ten tweede, het is onwaar, dat FLORIS zich met de terdoodbrenging van den misdadiger anders heeft ingelaten dan om zijne straf te verligten. Ik zal deze beide beweringen bewijzen, en indien ik dan tevens bewijs, dat G. de onwaarheid van zijn verhaal gekend heeft, of ten minste heeft moeten en kunnen kennen, dan zal dit slechts een ongezocht gevolg van het eerste zijn.

Wij moeten hier de woorden van G. over het handenschrapen herlezen; want die woorden brengen, zoo op zich zelve als in verband met het overige verhaal beschouwd, hunne logenstraffing mede. «Vervolgens werd hem het vel «van de handen, met welke hij het H. Offer plagt aan te «raken, tot op het been toe, door den Bisschop zelven, «met een stuk glas afgeschraapt.» Letten we eens naauwkeurig op den inhoud dier woorden. Het vel van de handen werd tot op het been toe afgeschraapt; dit geschiedde door den Bisschop zelven, en wel met een stuk glas. Wie kan dat begrijpen: het *vel* afschrapen *tot op het been toe?* Zijn dan 's menschen handen volstrekt niet anders dan vel en been? Ik wil hier niet de onjuistheid der uitdrukking, als zoodanig, berispen; ik zal straks toonen, dat die on-

juistheid, bij G., niet aan onbedachtzaamheid is toe te schrijven. Maar ik vraag, of zoodanige onjuistheid in eene beschuldiging, in een afgelegd getuigenis, den regter niet verpligt tot een nader onderzoek? Wanneer een beschuldiger, een getuige, onzin spreekt, kan men dan op zijne beschuldiging, op zijn getuigenis afgaan? Moet men niet vreezen, dat hij, de zaak niet genoegzaam kennende, zijne verbeelding, of een onbestemd volksgerucht, in de plaats van een feit stelt? Mij dunkt van ja, en ik trek er dit gevolg uit: indien G. de bovenvermelde woorden bij een oud schrijver gevonden had, dan had hij daarover bij andere schrijvers nadere inlichtingen moeten zoeken. Dit wordt versterkt door de verdere omstandigheden, die in de woorden vervat zijn. Volgens de woorden zijn beide handen geheel ontveld, tot op het been toe, en als reden geldt, dat JAKOB met de handen het H. Offer plagt aan te raken. Maar die aanraking heeft inderdaad slechts plaats met den duim en den wijsvinger der beide handen, terwijl het verboden is met andere vingers het H. Offer onmiddellijk te raken. Die bijgevoegde reden moet dus doen vermoeden, dat de reeds blijkbaar onjuiste, ja onverstaanbare uitdrukking, in de woorden: *het vel van de handen*, eene nieuwe onnaauwkeurigheid verborg. Maar de verdenkingen tegen het voorstel: *het vel van de handen werd hem tot op het been toe afgeschraapt*, worden nog sterker door de vermelde omstandigheden, dat dit met een stuk glas en door den Bisschop zelven zoude geschied zijn. Eilieve, verbeeldt u eens het ontvleeschen van twee handen tot op het been toe, met een stuk glas! Verbeeldt u dat, als gebeurende door een Bisschop in plegtgewaad (*in pontificalibus* zegt uitdrukkelijk JOAN. *a Leid.*), op een stellaadje waar hij door nog zes Bisschoppen, insgelijks

in plegtgewaad, en andere prelaten, omgeven is! en dat te midden van het marktplein eener groote stad, ten aanzien van duizenden van toeschouwers! Moeten zulke omstandigheden het gansche feit, reeds zoo verward en onzinnig door den verhaler uitgedrukt, niet verdacht doen voorkomen? Of moet ik, de persoonlijke wreedheid van FLORIS veronderstellende, ook maar zonder bedenking aannemen, dat van de zes Bisschoppen, die mede geoordeeld hadden, er niet één geweest zou zijn, die, uit verontwaardiging, tegen zulk onmenschelijk beulswerk zoude geprotesteerd en zich aan de medeuitvoering van het vonnis onttrokken hebben? Moet ik ook maar zonder bedenking aannemen, dat een grijze vorst, zoo voorzigtig, zoo regeerkundig, als FLORIS was, hoe «overhellend tot wreede strengheid» ik hem ook denk, zich onder de oogen van het gansche volk tot dat onmenschelijk handenvillen zou verlaagd hebben? Waarlijk, het verhaal is op zich zelve geheel onwaarschijnlijk; maar beschouwen wij het nu in verband tot het volgende, dan wordt het meer dan onwaarschijnlijk. Of hoe heeft JAKOB *van Gulik* met die beenen handen, waar alles met een stuk glas was afgeschraapt, vervolgens, gelijk het verhaal naar waarheid zegt, «het boek der Evangelieën, «het boek der Brieven, een kandelaar met uitgedoofde wasch«kaars, en eene kruik» kunnen dragen? Hoe kunstig, hoe anatomisch, vel en vleesch van handen en vingeren tot op het been toe met een stuk glas weg te nemen, en niet te min den lijder het gebruik zijner handen te laten behouden! Wie kan gelooven, dat het gebeurd is?

Maar had G., alvorens zoo eene onwaarschijnlijkheid, zoo eene onmogelijkheid, voor feit uit te geven, niet moeten onderzoeken, wat de kerkelijke wet, waarbij, gelijk hij wist, de degradatie, die eene handenschraping insluit, als straferkend

is, ten dien aanzien voorschrijft? JOAN. *a L.* had hem gewaarschuwd, dat FLORIS, bijgestaan door zes Bisschoppen, en vergezeld van andere prelaten, eene algemeene kerkelijke strafwet toepaste; moest hij nu niet voor zeker houden, dat bij die toepassing niet van de wet afgeweken was? Of mag men, behalve FLORIS, den anderszins wijzen en deugdzamen Bisschop, ook die andere zes Bisschoppen zoo maar zonder bewijs schuldig houden aan eene onmenschelijke schending der kerkelijke wet? Indien dus de kerkelijke wet geene ontvleesching, geene ontvelling van handen voorschrijft, noch toelaat, dan zal men niet mogen gelooven dat, bij deze gelegenheid, zoo iets heeft plaats gehad. Welnu de kerkelijke wet, die den Bisschop, welke eenen geestelijke degradeert, als pligt oplegt, den wereldlijken regter krachtig en uiterharte te smeeken, dat hij het bloed van den delinquent spare, dat hij hem noch ter dood, noch tot eene verminking verwijze, die kerkelijke wet kan onmogelijk gebieden of toelaten, dat de Bisschop zelf eene zoo schroomelijke verminking aan den misdadigen geestelijke plege. En in waarheid, de kerkelijke wet, wel verre van het voor te schrijven of toe te laten, verbiedt het; en dat verbod had G. onder de oogen, althans hij werd er naar verwezen door JOAN. *a. L.*, die, gelijk uit hetgeen wij boven van hem afschreven blijkt, de betrekkelijke kerkelijke wetten aanhaalt. (1) En nu zou de vrome FLORIS, de ge-

(1) De door hem aangegevene plaats *Extra. ne cler. vel mon. c. sententiam*, luidt aldus: «Sententiam sanguinis nullus Clericus dictet aut proferat, sed nec sanguinis vindictam exerceat, aut ubi exerceatur, intersit... Nec quisquam Clericus literas dictet aut scribat pro vindicta sanguinis destinandas: unde in Curiis Principum hæc sollicitudo non Clericis, sed Laïcis committatur.» En wil men uit ditzelfde *caput* een bewijs, hoe ver een Bisschop zich van handenvillen verwijderd moet houden, dan leze men er het verbod, dat een geestelijke de heelkunst oefene: «nec ullam chirurgiae artem Snbdiaconus, Diaconus vel Sacerdos exerceat,

trouwe aanhanger van den Roomschen Paus, nu zouden met hem nog zes andere Bisschoppen, tegen welker deugd of kerkelijke gezindheid niets wordt ingebragt, eene zoo streng verpligtende wet der Kerk, een zoo ernstig voorschrift des Pausen, in het gezigt der gansche wereld, geschonden hebben? Het is ongeloofelijk. Voeg dit nu bij de vroeger uiteengezette redenen, en zeg, of het verhaal, indien het ook, gelijk het daar ligt, bij een ouden schrijver gevonden wordt, geloof verdient? Uw antwoord is voorzeker ontkennend. Inderdaad, zoo wanneer men af mag gaan op een getuige, die wartaal en onzin spreekt, wiens getuigenis niet is overeen te brengen met de bijgevoegde of van elders bekende omstandigheden, dan is het met alle kritiek gedaan, dan is niets zeker meer, omdat men alles voor waar mag houden. Maar wanneer dan daarenboven *dat* getuigenis eene zware beschuldiging inhoudt van eene gruwzame onmenschelijkheid, in eene regtspleging uitgevoerd, door eenen Bisschop en door zes andere Bisschoppen zijne mederegters, uitgevoerd ten aanschouwe van een gansch volk, uitgevoerd met snoode schennis der kerkelijke wet, zonder dat nogthans een enkel geschiedschrijver die daad gebrandmerkt heeft, ofschoon zij er uitdrukkelijk en wijdloopig van spreken, ja terwijl de geschiedschrijvers eenparig den lof van dien Bisschop verkondigen, hem wijs, deugdzaam en godvruchtig noemende, dan, ook G. zal het moeten erkennen, dan is zulk getuigenis te verwerpen, en men moet van den getuige zeggen, dat hij of niet goed onderrigt was, of geheel onbedachtzaam geschreven

---

quæ adustionem vel incisionem inducit.» — De andere plaats *Novimus, de verb. sign.* heeft onder anderen deze woorden: «pro quo (*degradato et tradito*) tamen debet *Ecclesia* efficaciter intercedere, ut citra mortis periculum circa eum sententia moderetur.»

heeft, of dat hij heeft willen bedriegen, of dat wij zijn getuigenis niet onvervalscht hebben.

Niettemin heeft het G. goedgedacht af te gaan op een getuigenis, dat al de door ons tot nu toe in de woorden en in de omstandigheden aangewezene gebreken in zich vereenigt. Namelijk in de *Appendix ad* BEK, *ex ms^to* LAPPII *a Wavеren* lezen we het volgende: «Cujus (JACOBI *a Juliaco*).. pellis circa digitos, quibus corpus dominicum tractare consueverat, cum quodam vitro ossetenus lacerabatur.» Wij willen er niet op drukken, dat de *digiti* bij G. *de handen* geworden zijn (1); noch dat het *lacebaratur*, zoo slecht met *ossetenus* overeen te brengen, in *afschrapen* is verkeerd; maar wij vragen, of de predikant G., tot beschuldiging en veroordeeling van eenen Bisschop, op deze woorden af mogt gaan? Of hij ze in zijne geschiedenis mogt opnemen, als aan geenerlei bedenking onderhevig? Of hij het stilzwijgen der overige geschiedschrijvers, ten aanzien van deze zaak, onvermeld mogt laten? Of hij het lijnregt strijdige getuigenis van eenen anderen geschiedschrijver voor zijne lezers verheimelijken mogt? Ja, lezers, G. heeft een uitdrukkelijk getuigenis, dat er bij de degradatie van JACOB *van Gulik* geen druppel bloeds gestort is, onder de oogen gehad; maar hij heeft er van gezwegen, hij heeft het voor zijne lezers verborgen, en hij heeft het onwaarschijnlijk verhaal van de *Appendix* als eene ontwijfelbare waarheid voorgesteld. O dat verduisteren! dat oneerlijk wegmoffelen van getuigenissen, die de beschuldigingen tegen Katholieke geestelijken wederleggen! Het getuigenis, waarop ik doel,

(1) Het is echter opmerkelijk, dat VAN RIJN, die de betrekkelijke *passage* uit de *Appendix* in de *Bat. Sacr.*, door G. aangehaald en hem dus bekend, vertaald heeft *digiti*, gelijk zijn moet, door *vingers*. Zoo veel te minder is G., die dit gezien moet hebben, te ontschuldigen.

is van JOANNES *a Leidis*, en te vinden *Chron. l.* XXXI, *c.* 43, *pag.* 308. Zijne woorden luiden, vertaald, aldus: «Aanstonds daarop heeft de Bisschop, tot teeken der afwissching van de priesterzalving, met een glas, *zonder bloed te storten*, de plaatsen der handen, die gezalfd waren geworden, ligtelijk geschraapt, strijkende het glas van den regter duim naar den regter wijsvinger, en vervolgens van den linker duim naar den linker wijsvinger, op de wijze als wanneer de Bisschop een priester zalft» (1).

Deze woorden van JOANNES *a L.*, zoo duidelijk en zoo afdoende, zoo gunstig bij de verwarde woorden van de *Appendix* afstekende, waren den heer G. niet onbekend. Hij zelf verwijst naar dezen schrijver, wel is waar, niet om dat handenvillen te bewijzen, maar toch om te toonen, dat bij dezen schrijver de degradatie van JAKOB *van Gulik* vermeld wordt. Daar en boven heeft hij de beschrijving van de plegtigheden der degradatie uit dezen JOAN. *a L.* ontleend; want bij geen anderen ouden schrijver, door G. aangehaald, wordt eene zoo uitvoerige beschrijving gevonden. Waarom heeft dan G. het onwaarschijnlijk verhaal van de *Appendix*, tegen het getuigenis van JOAN. *a L.* in, voor waarheid gegeven, zonder dit strijdig getuigenis ook maar te vermelden? Waarom heeft hij het doen voorko-

(1) «Quo facto Episcopus incontinenti in signum deletionis unctionis sacerdotalis cum vitro emunxit leviter citra sanguinis effusionem circa *(loca?)* manuum, quae fuerunt inuncta, ducens tractionem cum illo vitro a pollice dextro usque ad indicem dextrum, deinde a polliee sinistro per indicem sinistrum, ut moris est cum Episcopus aliquem sacerdotem inungit.» En daarop laat hij dan het hoven aangehaalde volgen: «De hac rasione seu tonsione manuum *Non spe*» etc. Wij merken in de afgeschrevene plaats eene fout aan. De priesterzalving heeft plaats van den regter-duim naar den linker-wijsvinger, en van den linker-duim naar den regter-wijsvinger. Dus moet ook de *rasio* alzoo hebben plaats gehad. En dit zegt dan ook het oude HS. bij MATTH., waarvan straks.

men, als ware dat verhaal eene onbetwijfelde, door niemand tegengesprokene waarheid? Dit moge hij voor den hartenkenner verantwoorden; ik wil slechts deze opmerking maken, dat die handelwijze noodzakelijk was, wilde hij FLORIS als een wreedaard brandmerken.

Maar misschien zal een of ander lezer denken, dat de meer genoemde *Appendix* grooter vertrouwen verdient dan JOAN. *a L.*, hetzij om hoogeren ouderdom, hetzij om blijken van betere bekendschap met de gebeurtenissen. Doch op die bedenking merk ik aan, dat de *Appendix* niet ouder is dan JOAN. *a L.*, en dat deze blijkbaar veel beter onderrigt is dan de schrijver van dat *Aanhangsel*. Het *Aanhangsel* eindigt met het jaar 1456, en is dus niet ouder dan dit jaar: en JOANNES *a Leidis* schreef reeds omtrent hetzelfde jaar. Want *cap.* 1. *Annal. Egm.* spreekt hij reeds van zijn vroeger uitgegeven chronijk «... Quemadmodum, zegt hij, ego Frater Joannes Leidensis ordinis carmelitarum ex Harlem dixi declaravique in *Chronicis Hollandiae* in secunda divisione (1) per totum.» Daar hij nu zijne *Annales* schreef op last van *Egmonds* abt, NIKOLAAS *van Adrichem*, gelijk hij in zijne voorrede getuigt, en daar NIKOLAAS, in 1477 abt geworden, reeds in 1481 stierf, zoo mogen we veilig aannemen, dat JOAN. *a L.* zijne *Chronica Hollandiae* reeds vóór 1477 uitgegeven had. Tot het zamenstellen van dit werk heeft hij, naar zijn eigen getuigenis, tien jaren besteed; zoo dat hij daarmede in 1467 moet begonnen zijn. Dan dit werk ondernam hij, wijl een vroeger werk door hem over de geschiedenis van *Holland* vervaardigd, hem niet meer voldeed, als zijnde hij sedert deszelfs uitgave

(1) i. e. in secundo libro.

veel over die geschiedenis te weten gekomen, dat hem voormaals onbekend was (men zie zijne *Praefat in Chron.*). Zouden nu met het schrijven van dat eerste werk, en met het doen der aangeduide ontdekkingen na deszelfs uitgaaf, ook wel niet tien jaren verloopen zijn? Ook dit mogen we veilig aannemen. En alzoo vinden wij JOANNES *a Leidis* reeds historie schrijvende in het jaar 1457, zijnde dit het jaar na dat, waarmêe de *Appendix* eindigt. Deze is dus niet ouder dan JOAN. *a L.*

Wat aangaat, wie van beide het best onderrigt zij geweest, dat is geen vraag voor iemand die zien wil. De schrijver van de *Appendix* is blijkbaar een eenvoudig man, die zich vaak slechts met moeite kan uitdrukken, en die geen blijk hoegenaamd geeft van eenige scherpzinnigheid of wetenschappelijke bedrevenheid. Maar JOAN. *a L.* doet zich kennen als een man van wetenschappelijke ontwikkeling en vooral van eene groote onvermoeidheid in het doen van nasporingen voor zijn geschiedwerk. Wat inzonderheid aan zijn verhaal van de degradatie groot gezag bijzet, is de letterlijke vermelding van het vonnis door den Bisschop over JAKOB *van Gulik* uitgesproken: dit geeft grond om te vermoeden, dat hij de officieele stukken gezien, of er althans copie af gehad heeft. En dit vermoeden wordt niet weinig versterkt door het stuk, dat MATTH. in zijne *Analecta T.* 3, *ed.* 2, *pag.* 287 e. v. mededeelt, als eene aanteekening op het *chronicon auctius* van BEKA. Dit stuk, door MATTH. in een oud HS. der Kerk van S. Salvator gevonden, luidt bijna woordelijk hetzelfde als het verhaal van JOANNES *a L.* Wat de betrekkelijke plaats aangaat, deze lezen wij daar aldus: «quo facto Episcopus in continenti in signum deletionis sacerdotalis cum vitro exunxit leviter *citra sanguinis effusionem* loca manuum, quæ fuerant

inuncta» etc. (1). Men moet aannemen, dat dit stuk of uit JOAN. *a L.* is afgeschreven, of dat JOAN. *a L.* een afschrift van dat stuk in zijn *chronicon* heeft opgenomen, of dat én dit stuk én het verhaal van JOAN. *a L.* uit een en dezelfde bron geput zijn; de letterlijke mededeeling der sententie moet van beide doen aannemen, dat de bron authentiek was. Het blijkt niet, dat G. het vermelde stuk bij MATTH. gezien heeft; maar deszelfs bestaan was hem niet onbekend. Want de *Bat. sac.*, waarnaar hij zelf verwijst, verwijst op hare beurt naar de *Analecta van* MATTH., zoo dat het vermoedelijk niet-zien van dit stuk slechts aan den vrijen wil van G. is toe te schrijven (2). Daarin kan men een trek zien van de gemoedelijkheid en van den ijver, waarmede G. de geschiedenis schrijft. Hij vindt een door zijne verwardheid reeds verdacht verhaal van een onbekend schrijver, dat daarenboven met de omstandigheden niet is overeen te brengen; hij vindt bij een hooggeacht schrijver van den zelfden tijd het te-

---

(1) Ook het *Chronicon auctius* maakt gewag van de plegtigheid der vingerschraping: «ende doe.... scraepte *(men)* hem syn vel mit eenen glase, dair 't Sacrament in voertiden angestreken was.» Men ziet, dat het *afschrapen tot op het been toe* aan den schrijver van het *Chron. auct.* niet bekend was. Zou men misschien in de *Appendix* voor *ossetenus* niet *unguetenus* lezen moeten? Daarmede zou het *circa digitos* goed zamenhangen. Maar wat gedaan met *lacerabatur*? Is dit verkeerde woord misschien aan de onbedrevenheid toe te schrijven?

(2) Het is vreemd genoeg, dat in de *Bat. Sacr.* de heer VAN RIJN de *Appendix* LAPPII over deze gebeurtenis vertaalt, zonder eenige aanmerking over *pellis.... lacerabatur* te maken; dit is zoo veel te vreemder, omdat hij naar een stuk verzendt, dat daarmede uitdrukkelijk in tegenspraak is. Wat daarvan de reden zijn moge, staat niet aan mij te beslissen. Wij mogen hem voor het minst verontschuldigen met het *quandoque bonus dormitat Homerus*. Maar VAN RIJN is er ver af om FLORIS van wreedheid te beschuldigen; hij heeft voor dien uitmuntenden man niets dan lofspraken.

genovergestelde in uitdrukkelijke en klare woorden; hij vindt bij een ander schrijver, dien hij raadpleegt, aanwijzing van een stuk, dat misschien nader licht verspreiden kan; en wat doet nu GLASIUS? Hij ziet naar dit laatste stuk niet om, hij veracht de tegenspraak van den tijdgenoot des onbekenden; en hij neemt dezes onwaarschijnlijk en tegengesproken verhaal in zijne geschiedenis op, zonder vermelding der tegenspraak, zonder vermelding van het stilzwijgen der overigen. En hetgeen hij dus als onbetwijfelde waarheid opneemt, is in zijn oog niet eene geringe omstandigheid, neen, maar de grond, de eenige grond, waarop hij de veroordeeling doet rusten van een man, door al zijne tijdgenooten hooggeroemd; waarop hij over dien geroemden Bisschop een vonnis velt, dat dezen bij alle lezers als een verfoeijelijk wreedaard brandmerkt. O wat wordt de geschiedenis onder de handen van sommigen! Voorwaar, een bron van dwalingen, een kweekhof van onzinnige afgekeerdheid tegen de bedienaren der Katholieke Kerk, en dien ten gevolge van dweepende onverdraagzaamheid.

Nu blijft ons nog over te bewijzen, dat FLORIS zich met de terdoodbrenging van JAKOB niet anders heeft ingelaten dan om zijne straf te verligten. De voorstelling van G. is deze: «Wij zeggen ambtshalve (1).... omdat het blijkt «dat FLORIS zich met de terdoodbrenging van den misda«diger heeft ingelaten. Deze werd door het Utrechtsche «geregt veroordeeld, om in een ketel, met kookend wa«ter, ter dood gebragt te worden.» Wie zal, dit lezende, niet denken, dat de Bisschop dit vonnis gedicteerd, of althans deszelfs uitvoering geinfluenceerd heeft? De indruk

(1) Zie boven, om den zamenhang te vatten.

van die woorden is deze, dat de, in onze oogen vooral, ongewone en altoos wreedaardige strafoefening het gevolg is van FLORIS bemoeijing. Wat zal de lezer nu zeggen, als hij verneemt, dat niet een enkele van al de oude schrijvers iets zegt, dat zelfs het vermoeden daarvan kan regtvaardigen? als hij verneemt, dat er uitdrukkelijke getuigenissen zijn, die hier op neer komen, dat de Bisschop de gruwzame straf in eene minder wreede veranderd en aan het lijk des misdadigers eene eerlijke begravenis toegestaan heeft? En zoo is het. Alle schrijvers getuigen, dat Schout en Schepenen, niet de Bisschop, hem gevonnisd hebben, alsmede dat hij onthoofd is geworden. In het *Chron. auct.* van BEKA lezen we: «Doe dede men hem strijpte cleder an, ende gaffen over den wereltlicken recht, den Schout ende den Scepenen van der Stat, die verwijsden totter ketel, dair men in sette in heet water, maer van gracien namen sine daer uyt, want hy bat, ende deden hem syn hooft afslaen, ende de Bisschop FLORENS gaf oorlof, dat men groef opt kerckhof. Nadat JOAN. *a L.* het overleveren des misdadigers in de handen van den *Scultetus* verhaald heeft, laat hij volgen: «Die hem des doods schuldig oordeelende, hem, bij vonnis van Schepenen en Burgemeesters, verwezen heeft om in kookend water te sterven. Maar toen hij daar zoo ellendig in den ketel met kookend water zat, smeekte hij, zijn lot bejammerende, dat hem eenige genade mogt gedaan worden. Zij dan, door medelijden bewogen, namen hem uit den ketel en onthalsden hem.... En Bisschop FLORIS gaf verlof om hem op den kerkhof te begraven.» (1) Het zal wel geen

(1) «Qui judicans ipsum esse reum mortis, condemnavit mediante sententia scabinorum et consulum, bulliendum fore in ferventi aqua. Cum ergo miserabiliter in cacabo ferventis aquae sederet, deplorando

betoog behoeven, dat die verandering van straf slechts door den Landsheer kon plaats hebben. Overigens wordt die verandering uitdrukkelijk aan FLORIS toegeschreven door HEDA. «In het water gezet, zegt deze, werd hij (daar hij door zijn jammeren den Bisschop tot medelijden bewogen had) aanstonds er uitgenomen en onthalsd zijnde, bekwam hij de begravenis.» (1) Kan het duidelijker? En is dan nu het bemoeijen van FLORIS met de terdoodbrenging des misdadigers een bewijs, dat FLORIS wreed was? Of zou het niet-bemoeijen met de strafoefening niet meer schijn van wreedheid gehad hebben? De bemoeijing van FLORIS was mededoogend, en deze moet echter bij G. als bewijs dienen, dat de Bisschop na de degradatie slechts ambtshalve, dat is hier, huichelachtig en ongemeend, een gematigd vonnis vroeg! De bemoeijing van FLORIS was mededoogend, en nogtans durft G. haar eenmaal zóó vermelden, dat de lezer op de gedachte moet komen, als ware zij oorzaak van de verwijzing tot den dood in kookend water! Zoo handelt G., ofschoon het hem aan kennis van de ware toedragt der zaak niet ontbreekt; immers, hij zelf verwijst naar JOAN. *a L.*, naar HEDA enz. Is dat niet de gekende waarheid met voeten trappen, ten einde de leugen te huldigen? En welke leugen? De verschrikkelijkste, die onder de menschen bekend is, de laster. Ja, G. heeft FLORIS VAN WEVELICHOVEN gelasterd, toen hij hem wreed noemde. FLORIS was een man, die al onze achting verdient.

---

calamitatem suam, petebat aliquam gratiam sibi impendi. Unde misericordia super eum moti, extractum de cacabo decollaverunt eum... Florentius autem Episcopus dedit licentiam sepeliendi ipsum in cemiterio.» JOAN. *a Leidis*. l. c.

(1) «Impositus vero aquis (quia clamore suo Episcopum ad pietatem commovit) statim extrahitur et capite truncatus obtinuit sepulturam.» HEDA in *Florentio Episcopo L.* pag. 252. ed. ultraj. 1643.

Ga nu heen, en vertrouw op de verhalen van GLASIUS; lees zijne *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in Nederland*, om er uit te leeren wat «nuttige lessen voor de volgende geslachten op de zwarte rollen der Geschiedenis geschreven staan;» tracht er u in te onderrigten over «de duistere middeleeuwen,» met hun «priesterlijken hoogmoed en zwart bijgeloof,» met hun «duisteren damp,» met hun «Geestelijkheid vol zinnelijkheid en heerschzucht en huichelarij;» verlaat u op de waarheidsliefde, de gemoedelijkheid, de trouwe nasporingen, de scherpzinnige waardeering van personen en zaken, in één woord, op de eerlijkheid en de bekwaamheid van GLASIUS als geschiedschrijver! Gij hebt nu gezien wat de geschiedenis onder zijne handen wordt: eene onnaauwkeurige, eene valsche voorstelling van feiten; eene ongegronde, lasterlijke beschuldiging, eene vermetele, onregtvaardige veroordeeling van personen.

En de taak, die wij bij het publiek ten aanzien van den heer G. op ons namen, is nog niet afgewerkt. Wij hopen dit in het vervolg te doen. Dan zal het niet een enkel feit, een enkel persoon gelden; maar wij zullen ons op een ruimer veld bevinden, waar de lezer, terwijl hij droevige blikken op G. slaat, voorwerpen, meer beziens waardig dan de degradatie van JAKOB *van Gulik*, onder de oogen zal krijgen.

HISTOIRE

DE LA

REVOLUTION DE FRANCE

PAR

A. THIERS, 10 vol. 8vo.

Ce qui n'est pas clair n'est pas Français, zeggen de Franschen, en 't is wel zeer waar gezegd. Wat is zoo gemakkelijk te verstaan en zoo snel te lezen als een Fransch werk? Dat vloeit als water! — De reden dezer klaarheid is te vinden in de *bepaaldheid*, welke, als eene laatste betrekking der orde, noodzakelijk meer eigen is aan het afgeleide dan aan het oorspronkelijke, meer aan het praktische dan aan het theoretische, aan het logische dan aan het metaphysische, aan het historische en positive, dan aan het wijsgeerige, meer eindelijk aan den voltooijenden vorm dan aan de zaak. Afgeleid nu is de Fransche taal, en in zekeren zin de geheele Fransche natuur. In 't algemeen is het wel met de talen gegaan als met het geld. Weleer woog men het zilver, en had geenen stempel: thans wordt daarentegen op dien stempel het meeste gelet, terwijl de gehalte door den gedurigen omloop vermindert, en niet zoo bepaald blijft. Dan waar heeft dit zoo sterk plaats als in 't Fransch? Daar is geene levende

afleiding, geene beweging der woorden in den geest; wordt aan de betrekking, die zij oorspronkelijk met elkander hadden, in 't geheel niet meer gedacht, en zijn ze zoo volkomen afgeteekend en geïndividualiseerd, dat, wel is waar het levende en metaphysieke, maar ook al het zwevende, metaphorische, dubbelzinnige en onbepaalde is weggenomen. Hierbij behoeft men zich slechts te herinneren, hoe praktiesch de Franschen zijn, hoe telkens uit op toepassing, op disciplinaire orde van binnen, en op krijgsbedrijf naar buiten; hoezeer dat alles op taal en gedachte moet terug werken, haar even bepaald maken als het doel, haar in analogie brengen met de werkelijkheid, en zekere afgewerkte en daarom vaststaande vormen voortbrengen (1), — men zal dan grond genoeg vinden om te besluiten, dat de Franschen wel zeer methodiek en logiesch moeten zijn, en bijzonder door regel en vorm schitteren. In dezen, en niet in uitgestrekteren zin, kunnen wij DE BONALD gelijk geven, wanneer hij zijne landgenooten prijst als vol van «*raison*». Hunne geheele litteratuur en dus bijzonder hunne poësie strekt ten bewijze. Zij hebben uitgemunt in het dramatische, maar geen DANTE en geen' TASSO voortgebragt. Reeds in het begin en bij de vorming hunner geschiedenis vertoont zich deze hunne geaardheid op het duidelijkst. Toen de Kerk het ideaal harer constitutie als in den stroom des tijds deed wederspiegelen, en het Roomsch Keizerrijk zich vormde, ont-

(1) Men klaagt daarom mogelijk al te veel over de *vrijheid*, waarmede de Franschen vertalen. Dat er ligtzinnigheid en oppervlakkigheid bijkomt, is niet te ontkennen; maar 't is eigenlijk geene vrijheid te heeten. Zij zijn gebonden aan de vormen en wendingen hunner taal, die zij niet naar believen kunnen veranderen. Zij zouden zich dan slechts met Fransche woorden, maar niet in 't Fransch uitdrukken.

trok Frankrijk zich aanstonds aan die hoog opgevatte orde, en bevorderde in Europa eer de verschillende tegenstellingen dan de eenheid. 't Was voorzeker eene weldadige beschikking der Voorzienigheid: de geschiedenis der Kerk inzonderheid heeft het bewezen, en de wetenschap herkent daarin met welbehagen het behoud der eindige natuur; want zoo zeker als *denken* en *willen* niet hetzelfde zijn, gaat zij altijd van twee beginselen uit, plaatst zij altijd de menigvuldigheid naast de eenheid en ontwikkelt zij zich niet dan door beider wederkeerige werking. Bij de opkomst der wetenschap drukt zich de geaardheid en als de roep der Fransche natie niet minder uit. De groote scholastieken waren, gelijk RITTER te regt opmerkt, geene Franschen: het waren Engelschen, Italianen, Duitschers, Nederlanders of Vlamingen; maar zij kregen eenen leerstoel te *Parijs*, ontvingen van *Frankrijk* hunnen roem en de gelegenheid om hunne wetenschap te volmaken en te verbreiden. Aan deze, in dit opzigt zoo afdoende, feiten, beantwoordde ook in het vervolg de Fransche geest en wetenschap. Gewoonlijk had deze de verdienste der toepassing en volmaking, niet der oorspronkelijkheid, bearbeidde zij de positive, historische zijde, en scheen door hare logica te moeten zorgen, dat de speculatie zich niet verloor in ijdele droomerijen. Die roeping was groot en gewigtig. Niet slechts moet er zoo wel als *gedacht* ook *gedaan* worden, maar zonder daad is geen kennis, zonder historie geene wetenschap mogelijk. En waar is geene plaats voor genie? Indien de H. AUGUSTINUS ons in zijne *Civitas Dei* meer opvoert tot het *idee* van het Godsrijk, en zijne beschouwingen zich tot de verrukking en de vrijheid der hoogste poësie verheffen, is daarom de *Discours sur l'Histoire universelle*, waarin datzelfde Godsrijk meer

historiesch en in strengere orde wordt voorgesteld, niet een onsterfelijk meesterstuk? Wederom bleef er na de *Variations des Eglises Protestantes*, waarin de groote Bisschop van *Meaux* het Protestantisme tot niet had geslagen, nog een moeijelijker taak aan MÖHLER ter volvoering; om van deze veranderingen in den tijd de oorzaken aan te toonen in de tegenstrijdigheid der Protestantsche leerbegrippen zelve, en daartegen de eenheid der Katholieke leer te doen kennen als eene harmonie van waarheden gevormd en zich ontwikkelend naar den eenigen oppersten *typus* van den mensch-geworden God. — Wat van bijzondere persoonen geldt: *non omnia possumus omnes*, dat geldt ook van volken en eeuwen, en daarom ook van geniën, die ieder hunne eeuw als zamenvatten in hunnen geest. Slechts de Katholieke Kerk, en geene andere maatschappij of staat, welke dan ook, is bestemd de volheid en volkomenheid der menschelijke natuur naar alle zijden uit te drukken en zaam te vatten. Van daar, dat hare groote schrijvers elkander de hand bieden, en als een koor uitmaken van profeten, dat ook de straks aangevoerde meesterwerken elkander veronderstellen, elkander toelichten, en zij ieder voor zich des te meer onze bewondering opwekken, als wij ze meer met elkander vergelijken.

Dat nu alles, zoo vraagt mogelijk iemand, dat nu alles ter gelegenheid van de *histoire de la révolution?* Waar gaan of streven wij heen; en waartoe deze redeneringen? — Wij willen een *pamphlet*, maar een «*pamphlet monstre*» van 10 Deelen in 8°. beoordeelen; wij willen dat in verband beschouwen met den geest des tijds, bepaaldelijk in Frankrijk; wij willen daarom de afwijking door den regel, het kwade door het goede verklaren; want zóó slechts wordt

het begrijpelijk, hoe ergens in de wereld en wel in onze dagen een werk als van den heer THIERS heeft kunnen geschreven worden; zoo worden wij in staat gesteld er den eigenlijken zin en aard van in te zien, en eenig nut te doen met dat even nietswaardig als schandelijk voortbrengsel van den in *Frankrijk* overheerschenden geest.

In hetgeen wij van de verdeeling van *Europa* in *één* keizerrijk en *vele* koningrijken, alsmede van de zich naar *Parijs* begevende Scholastieken gezegd hebben, lag eene aanwijzing van de ordelijke zamenwerking en hooge eenheid waarnaar *Europa*, met behoud en huldiging der eindige natuur, door de Kerk werd voortgevoerd. Maar ook het kwaad was werkzaam, en de hervorming kwam. Naar evenredigheid van haren invloed bragt zij in plaats van eenheid scheuring voort, en wij zouden kunnen toonen, hoe de verschillende nationaliteiten van *Europa*, die elkander niet meer in het evenwigt hielden, nu tot zekere uitersten voortliepen. Voor ons doel is het genoeg te bemerken dat *Duitschland* — hetwelk zich eerst in 't laatst der vorige eeuw, toen diens geleerden ophielden positief-protestantsch te zijn, op merkwaardige wijze ontwikkelde — de speculatieve rigting, die 't van nature had, en die door 't protestantisme zoo eenzijdig bevorderd was, voortzette en dreef tot in het uitsporige; dat daar tegenover *Frankrijk*, hetwelk in *Duitschland* het Protestantisme bevorderde, terwijl het dit in 't eigen land niet duldde, den invloed daarvan meer middellijk onderging, en eerst na eene groote eeuw van kunsten en wetenschappen doorleefd te hebben, in zijn zoo schoonen praktischen aanleg op de treurigste wijze bedorven en misvormd werd. Zoo dan *Duitschland* te *metaphysiek* werd, *Frankrijk* werd te *logiesch* en moest bijgevolg vervallen tot oppervlakkigheid en

ligtzinnigheid. Wij zeggen: *bijgevolg*; want het praktische, het logische en methodieke is toepassing van 't *oneindige* op het *eindige*, en zoo deze rigting overdreven wordt, zoo naar dat oneindig beginsel, waarvan is uitgegaan, niet wordt terug gekeerd, kan het niet anders of de geest moet tot uiterlijke opvatting, tot mechanisme en oppervlakkigheid overslaan.

En behoeft het betoog, dat een tot de grootste levendigheid ontwikkelde wil, in dezelfde mate als hij zijnen grond verliest, eene veranderlijkheid en eene ongeduldige ligtzinnigheid moet voortbrengen, die weder de oppervlakkigheid bevorderen? De eigenaardige gebreken der Franschen bevestigen volkomen wat wij van hunnen aard en aanleg gezegd hebben, het zijn inderdaad zoo vele soorten van oppervlakkigheid. Het nieuw gebod, de liefde, waarin zich alle maatschappij voltooit, vorderde volmaaktheid van het individu, van het huisgezin, en van den staat. De individuele waarde deed zij niet bestaan in heidensche roem en glorie, maar, hoogen prijs stellend op het goede voorbeeld, gebood zij voor het behoud van onzen goeden naam te zorgen: wat nu werd daarvan? Een kinderachtig en kittelig *point d'honneur!* Die liefde wilde, dat wij elkander zouden beminnen en met eere voorkomen; ziedaar den beteren oorsprong van overdreven en nietsbeteekenende Fransche complimenten. Die liefde volmaakte het huisgezin en herstelde de vrouw in hare waarde: helaas, 't werd galanterie, 't werd alles gevormd naar een vrouwelijk model; manier en gemaaktheid kregen de overhand, en hoeveel plaats nietige en ijdele driften innamen, is zelfs zigtbaar in den hoogen omgang, ondanks dat hij, men vergeve ons het woord, in suikerzoete dames-conversatie verbasterde. Wat eindelijk werd van dat hoog gevoel van regt,

van die trouw aan eed en pligt, die bereidvaardigheid tot opoffering, en van al die verheven beginselen, waardoor zich de openbare maatschappij in de liefde moest volmaken? Theatraal gezwets, half afgodiesche aanbidding van den staat, soldatengeest, met waaghalzerij en vechtlust, en zucht om zich met alles te moeijen.

Zoo ging dan ook, bij deze woelige, bewegelijke uiterste levens-ontwikkeling, het laatste spoor van die droefgeestigheid en ernst verloren, waarmede de christelijke opgeruimdheid geheimvol getemperd en doortrokken is; het werd een zeer vrolijk, maar een zeer bedorven blijspel, en in de plaats van de verheven deugden der maatschappelijkheid traden allengs de blinkende gaven der gezelligheid. VOLTAIRE heeft dezen aard der Franschen goed uitgedrukt, als hij zegt tegen iemand, die op den musikalen en wat al te vrolijken overwinnaar BACCHUS volstrekt niet behoorde te gelijken:

Rival du conquèrant de l'Inde
Tu bois, tu plais, et tu combats!

Ongetwijfeld hebben de Fransche gebreken iets verleidelijks; men lacht er om, en vindt ze toch behagelijk. De oorzaak ligt in den schoonen christelijken typus, die zich nog door de verbastering heen en als uit de verte laat gevoelen; maar het is een bewijs, dat die afgekeurde en toch behagelijke gebreken oppervlakkigheid hebben tot hunne algemeene natuur.

Als wij nu in dat blijspel hooren zeggen: *Ce qui n'est pas clair n'est pas français*, heeft dit dan nog eenen zin, en wat leert het ons omtrent den toestand van den geest? Zeker, het heeft nog eenen zin, die ons over de Fransche wetenschap bescheid geeft, die even waar is als dat PLATO

en ARISTOTELES zeer moeijelijk te verstaan zijn, en even zeker, als dat deze twee denkers geene Franschen waren. Het beteekent, dat grondige zaakkennis, dat wetenschap, die door hare inwikkeling aan de diepe en concrete natuur der waarheid beantwoordt, zoodat zij de duisternis der zaak zelve bereikt, volstrekt niet voor Fransch moet geacht worden; maar dat integendeel wat iedereen zich verbeeldt te verstaan, en geene studie vordert, dat logiesch mechanisme en wel bijzonder al wat schittert, hoe dan ook, bij uitstek Fransch is.

Niets is in dien zin zoo Fransch als oppervlakkige genie, dat wil zeggen: geestigheid. Niet de genie, het is buiten allen twijfel, maar de geestigheid heeft in *Frankrijk* het oppergebied over de gedachte; zij brengt er omwentelingen voort, en de lof, dien de Franschen zich zelven toezwaaijen, is zeer waar; zij zijn: *la nation la plus spirituelle du monde.* Hoe anders zou een zoo magtig volk zoo veel takt hebben in kleinigheden, en konden alle modeartikelen ons komen van *Parijs?*

Het spreekt van zelf, dat deze verbastering langzaam is toegegaan, en erger werd naarmate de beginselen boozer waren, die *Frankrijk*, zijnen roep ter kwader ure volgend, ter toepassing en ontwikkeling overnam. Indien wij er hier den gang van moesten nagaan, zouden wij er in DESCARTES het eerst gewigtig verschijnsel van ontmoeten. De wijsbegeerte van dezen omzwervenden officier was wel echt Fransch, dewijl ze van de *klaarheid* of klaarblijkelijkheid uitging en zeer oppervlakkig was, ze daarbij eer in eene methode dan in een stelsel bestond, en ofschoon zonder zamenhang en met zich zelve in strijd, bijzonder geschikt was om een schitterend effect te maken. De eigenlijke zin, die in deze wijsbegeerte lag, werd spoedig door

SPINOSA ontwikkeld, maar in *Frankrijk* niet ingezien (1). Ook MALEBRANCHE, hoe ver reeds naar 't Pantheisme op weg, begreep dien niet, en toont ons door zijn voorbeeld de voornaamste oorzaken van dien stilstand: Katholicisme, en van den anderen kant eene te mechanische opvatting (2). De invloed van het cartesiaansch rationalisme was hierdoor slechts te grooter.

Echter eerst toen eene nog grootere *klaarheid* dan die van DESCARTES de Franschen verleidde, toen de hooggeroemde *duidelijkheid* van LOCKE meer en meer bijval vond en Deisme en Atheisme uit *Engeland* naar *Frankrijk* werden overgeplant, kwam er eene meer beslissende wending in den geest, en nam te gelijk met het zedebederf de oppervlakkigheid op eene schrikbarende wijze toe. Niet met wetenschap, maar met geestigheid werd de godsdienst bestreden; met giftige angeltjes, zoo zegt ten naasten bij DU MAISTRE, staken als zoo vele verderfelijke insekten in de wortelen der maatschappij; de dames en de jongelieden gaven de uitkomst! Tot wat *duidelijkheid* het ten laatste door de «zoogenaamde» Fransche wijsgeeren gebragt werd, weet ieder. Men kon het voelen en tasten; 't werd bloed en slijk!

Was dit het einde? Was dit het grootste voorbeeld van ligtzinnigheid en oppervlakkigheid door de Franschen ge-

---

(1) Te dezer gelegenheid willen wij opmerken, met wat onregtvaardigheid men jegens den H. ANSELMUS te werk gaat, door zijn bewijs voor 't bestaan van God met dàt van DESCARTES gelijk te stellen. De H. ANSELMUS ging uit van eene rede, aan welke hij natuurlijkerwijze *zekerheid* en *objective* waarde toeschreef, terwijl DESCARTES in 't bestaan van God niet de eenige *uitlegging*, maar de *zekerheid* en de *objective* waarde zijner rede nog zoeken moest. Het onderscheid is hemelsbreed.

(2) Het voegde waarlijk aan geenen MALEBRANCHE om de scholastieken te berispen: «*dat zij boven de Logica niet uitgingen.*»

geven? Wij zijn van de tegenovergestelde meening. Deisme of Sensualisme is in allen geval het uiterste eener praktische rigting; evenzoo is mechanisme het gevolg van enkel logiesch denken; ook konden de uit *Engeland* ingevoerde leeringen nog tot stelsel volmaakt worden. Maar wat is er gebeurd, sinds de Franschen van leermeesters veranderd zijn, en zij de Duitsche in plaats van de Engelsche beginselen hebben overgenomen? Zij hebben leeringen omhelsd, die slechts ten halve van hen begrepen worden, die reeds met de grootste spitsvinnigheid zijn afgewerkt, zoodat er de geest geen arbeid zijner waardig in vinden kan, en die, ofschoon insgelijks in eene verwarring van Logica en Metaphysica bestaande, geheel met den nationalen aanleg in strijd zijn. Men begrijpt naauwlijks hoe tot zoo iets een volk in staat is, een volk, dat vijf en dertig millioenen zielen telt, dat daarenboven door zijne geographische afzondering en eenheid, door zijn levendig verkeer en maatschappelijken aanleg, eindelijk door discipline en administratie in hooge mate gecentraliseerd is en dien ten gevolge zijne nationaliteit op het krachtigst moest doen gelden! *Engeland*, zegt de om zijn' luimigen geest bekende Duitscher (1), voert heerschappij over de zee, *Frankrijk* over de aarde en *Duitschland* over de lucht. En nu heeft *Frankrijk* dat gebied van Duitschland kunnen verlangen! Nu hebben de maatschappelijke, de praktische, ridderlijke Franschen tot zoo ver hunne grootsche roeping kunnen vergeten, dat zij aan 't dwalen zijn geraakt in den diksten mist der Duitsche speculatie! Zij laten zich *Affenvolk* schelden van die Pruischen, die zij zoo dikwerf heb-

(1) J. P. Richter. Wij hebben dien schrijver op 't oogenblik niet ter hand, en onze aanhaling is waarschijnlijk niet woordelijk.

ben verwonnen, en ondergaan den voor een geestig volk alleronverdragelijksten hoon van te worden uitgelagchen. Hoe, zij zullen zich verdiepen in de zwarte treurigheid van het noodlottig Pantheisme; de vrolijke Franschen zullen zitten schreijen, sentimenteel worden, en het genoegen smaken van wanhopig te zijn! Hoe lang kan dat duren? Wie daaruit alleen een omkeer van zaken zou voorspellen, zou waarschijnlijk het voornaamste niet zeggen, maar wij zouden hem niet durven tegenspreken.

Inderdaad de verandering die *Frankrijk* voor oogen stelt is zonder voorbeeld. Het ging daar van 't eene uiterste tot het andere, van Deïsme en Materialisme tot het abstract Pantheïsme; van de Democratie en den uit haar geboren geweldenaar tot eene kunstig ingewikkelde constitutie met eenen Koning *die geen kwaad kan doen!* Welk een onderscheid tusschen NAPOLEON en LOUIS PHILIPPE! Wie de laatstgenoemde zij, schijnt zoo gemakkelijk niet te zeggen, en dit punt voltooit zijn historisch karakter, en maakt de tegenoverstelling des te treffender; want die dubbelzinnigheid heeft haren oorsprong niet in den persoon van den koning der Franschen, maar in de heerschende beginselen, in het Duitsch *idee*, dat hij zijns ondanks streeft te verwezenlijken; slechts is hij de meest geschikte man ter voorstelling van dien idee-koning, die *type* en geene *oorzaak* is, die heerscht en niet bestiert, en beantwoordt aan de *abstracte* godheid. Onder hem is het krijgshaftige *Frankrijk* geregeerd niet door *generaals*, maar door *hoogleeraars;* onder hem is de *Verneinung der Verneinung* tot eene Fransche duidelijkheid geworden in de *opposition quand même*, en de tegenstrijdigheid als element der orde erkend, is de vrede een even noodzakelijke voorwaarde tot behoud der staatsvormen als voorheen de oorlog, is eindelijk alles re-

denering en theorie, en willen, zegt men, de Franschen niet meer veroveren en niet meer vechten!!

Wat kan men uit zulke openbare verschijnselen, uit zulk eene verandering, uit zulk eenen onnatuurlijken toestand anders besluiten, dan dat alles eene ijdele vertooning is zonder grond, dat er geene overtuiging meer is in den geest, en geene vastheid meer in wil en karakter. Kan eene maatschappij die zoo bewegelijk is en van alles los geworden nog de noodzakelijke waarheid begrijpen? Neen zij kan zelfs het feit niet erkennen; slechts er voor zwichten. Een volk, dat zijne nationaliteit verzaakt, heeft wel den hoogsten graad van ligtzinnigheid bereikt. De oppervlakkigheid en nietswaardigheid der van den heerschenden geest bezielde schrijvers is dan ook ongeloofelijk. Het gaat tot in 't belagchelijke. En wie iets van de Duitsche speculatie weet zal er zich niet over verwonderen; zij is, wat men er overigens van oordeele, toch altijd nog te hoog voor de vleugeltjes van *Mademoiselle* TAGLIONE. Hoe vele voorbeelden zouden wij er van kunnen aanhalen, ook dan, wanneer we, toch voornemens om over THIERS te spreken, ons wilden bepalen bij de beschrijvers of beschouwers der Fransche omwenteling. Het minst gekke heeft LEMERNIER er van gezegd: dat de H. PAULUS (1) en DESCARTES haar hebben voortgebragt. — LOUIS LE BLANC stelt als beginsel vast, dat de geschiedenis geen begin en geen einde heeft. Wat zal dat wel voor eene geschiedenis zijn? Hoe kan ze verdeeld worden? Hij verdeelt haar in 't verledene, in 't tegenwoordige, en het toekomende! Dat is nu wel zeer algemeen, maar voor iets dat volstrekt onbepaald is, nog

(1) Hij bedoelt waarschijnlijk het Protestantisme, dat zich voornamelijk op den H. PAULUS meende te kunnen beroepen.

veel te bepaald. — Het wordt komiek van lafheid. — De heer LOUIS LE BLANC verdrinkt in 't Pantheïsme als een kind in 't water. MICHELET, bekend om zijn schotschrift: *le prêtre, la femme et la famille*, waarin hij den grooten bestrijder van het Quietisme, BOSSUET zelven van Quietisme beschuldigt, en tegen het Christendom te veld trekt (1), — beweert openlijk, dat de Fransche omwenteling met het christendom in strijd is, en ze ons daarvan verlossen moet. Die godsdienst van genade en vol partijdigheid voor de uitverkorenen, zoo spreekt hij, kan niet anders voortbrengen dan een gouvernement van genade, waarbij de gunstelingen alles in hebben. De reuzenmoed van MICHELET is gemakkelijk te verklaren: waarvan, denkt men wel, dat de *Nationale conventie* door hem beschuldigd wordt? — Van *scholastiek* en *feodalisme!!!* — En nu de heer DE LA MARTINE, in zijn *histoire des Girondins?* Het laat zich denken, dat wie gedichten als *Jocelin* en *la chute d'un Ange* kan maken, voor MICHELET niet zal willen onderdoen. Het is alles van dezelfde stoutheid en uitsporigheid. Men hoore wat op het einde van 't werk, als de zedeles uit de fabel, van 't afschuwelijkste monster der Fransche omwenteling, van ROBESPIERRE gezegd wordt: «Er is een doel in zijn «leven, en dat doel is groot! de heerschappij der rede «door middel der democratie. (!!) Er is daarin een drijfveer «en die drijfveer is goddelijk! het is de dorst naar waar«heid en regtvaardigheid in de wetten. Er is daarin eene «werkzaamheid, en die werkzaamheid is verdienstelijk;

(1) Dat geschrift is ook in 't Hollandsch vertaald, en *de Gids* heeft het nog durven prijzen! 't Is wel een voorbeeld hoe de partijdigheid kan verblinden. Het behoort immers tot de glorie van het Katholicisme, dat het door menschen als een MICHELET of een QUINET wordt aangevallen.

«'t is de strijd op leven en dood tegen de ondeugd, de «leugen, en de dwingelandij. Er is daarin eene opoffering, «en die opoffering is gestadig, is geheel en volkomen als «een slagtoffer der oudheid; het is de opoffering van zich «zelven, van zijne jeugd, van zijne rust, van zijn geluk, «van zijne eerzucht, van zijn leven, van zijne nagedachtenis – «aan zijn werk.» (!?) Hierachter voegt DE LA MARTINE dat ROBESPIERRE van zijne populariteit soms misbruik heeft gemaakt, en bestraft hem «*de tacher de sang les pures «doctrincs de la philosophie.*» — Dit belet hem niet, ter gelegenheid van het *fête à l'Etre suprême* 1794, ROBESPIERRE's staatkunde te noemen: *la politique élevée à la hauteur du type religieux du philosophe.* — Of DE LA MARTINE de omwenteling schoon of niet schoon vindt, is hierna geene vraag meer.

Dat die *pures doctrines* met bloed bevlekt werden door ROBESPIERRE schijnt hij zelfs maar half af te keuren; immers «de ideën hebben geen groei (végètent) dan door men«schenbloed. De omwentelingen dalen van de schavotten af» en de Fransche omwenteling was toch ontwikkeling van een zoo schoon «idee!» — Nog onlangs heeft zich DE LA MARTINE de drukkunst voorgesteld als de magt die de weegschalen houdt, waarin aan de eene zijde liggen de algemeene vooroordeelen, het *droit divin*, de onderscheiding der kasten enz. enz. enz. en onder anderen ook het stilzwijgen der Regtbanken en de zucht om de menigte dom te houden. — Hoe of dat alles, en bijzonder dat stilzwijgen in de schaal kan liggen! — Maar wat ligt er in de andere schaal? Wat heeft *zwaarte* genoeg om die menigte van zaken, hoe gewigtig, naar boven te doen gaan? *Het licht?* In de andere schaal ziet LA MARTINE *licht liggen.* En welk licht? Dat afgestraald is van de Fransche omwente-

ling, die wel is waar als een vulkaan heeft gewerkt, maar als *een vulkaan vol waarheid!* — *A coup sur*, er is een vulkaan in 't hoofd van DE LA MARTINE gesprongen. Wat is met de dolheid zulker gedachten te vergelijken, ten zij dan de walgelijke wansmaak, waarmede ze worden uitgedrukt. Wij willen den bedorven dichter niet vragen om den adel van CORNEILLE, of om de teederheid van RACINE: hij heeft daar nimmer iets van gevoeld, maar waar is ten minste de passie en de geestigheid van VOLTAIRE?

VERSCHEIDENHEDEN.

DE ZEGEPRAAL OVER DE BRANDEWIJN-PEST IN OPPER-SILESIEN.

Het is voor den Katholiek hoogst troostend wanneer hij getuige is van eene dier zedelijke herscheppingen, welke door de Katholieke Kerk en door haar alleen worden voortgebragt; het is hem eene herhaalde verzekering, dat God *Zijne* Kerk bijstaat in het volvoeren van hare verhevene zending, zoo verre verheven boven het bereik der menschelijke krachten; de hernieuwing van den mensch en de menschheid. Onder de gebeurtenissen van onzen tijd, welke daarvan getuigen, nemen de wonderdadige veranderingen door de matigheids-vereenigingen in de Missiën onder het volk voortgebragt, eene eerste plaats in; en zij zijn des te merkwaardiger, daar al de pogingen van Protestanten en zoogenaamde menschenvrienden zonder eenig merkbaar uitwerksel blijven; zij hebben krachten om af te breken, maar waar zij willen opbouwen, worden door de onoverkomelijkste hinderpalen hunne plannen verijdeld. Ook hier te lande heeft men, van protestantsche zijde, met veel ophef matigheids-genootschappen ingevoerd. Maar wat hebben zij uitgewerkt? Het schijnt, dat de vruchten van zooveel inspanning nog in hare kiem en in gevaar zijn van nimmer te zullen uitbotten.

«De geheime medicinaalraad Dr. C. J. LORENSEN te *Oppeln* heeft in 1845 een werk uitgegeven, getiteld: *de zegepraal over de brandewijn-pest in Opper-Silesiën geschiedkundig, geneeskundig en mystisch toegelicht;* waardoor hij een blijvend gedenkteeken tot eer der Katholieke Kerk oprigtte. Hij maakt ons daarin bekend met den uiterlijken loop en innerlijken grond van die zoo bewonderenswaardige gebeurtenissen eener plotselijke en algemeene verheffing eens ganschen volks uit de diepste verlaging, waarin het door het onmatig gebruik van brandewijn

was gezonken, door middel van matigheids-missiën en broederschappen. Als langdurige en grondige aanschouwer der vroegere ellende en als ooggetuige van den nieuwen omkeer is hij de zekerste geschiedkundige getuige; als hooggeneeskundig beambte te gelijk bevoegd kenner, in zooverre de zaak aan geneeskundige beoordeeling ondergeschikt is; en door zijn geloof en echt wijsgeerige vorming in hoogen graad bekwaam de geheimnisvolle kracht, welke alleen deze gebeurtenis verklaart, te begrijpen en te waarderen. (1)

Wij deelen hier voor onze lezers een kort verslag van deze bewonderenswaardige zegepraal mede.

Om een begrip van de behaalde zegepraal te geven, zegt de schrijver, moeten wij vooreerst ons de vreesselijke magt des vijands herinneren. Er is naauwelijks eenig land, *Ierland* uitgenomen, in *Europa*, waar hij zoo vreesselijk gewoed heeft als in *Opper-Silesiën*. Ik heb het naburige *Gallicië*, dat wegens het brandewijn drinken zeer berucht is, van het eene einde tot het andere doorgereisd, en op den verren weg van *Krakau* tot aan de grenzen der *Moldau* kwam ik niet zoovele beschonkenen tegen, als ik op eenen Zondag op den slechts drie mijlen langen weg tusschen *Beuthen* en *Myslowitz* zag tuimelen en liggen. Als iemand de duizenden had kunnen tellen, voor wien de dronkenschap eene dagelijksche behoefte was geworden, ook slechts de honderden, die op iedere jaarmarkt het gebruik der zinnen en der rede verloren, de beschaafde wereld zoude over die getallen verschrikken.

Bij bruiloften steeg de wanorde tot zulk eene hoogte, dat dikwerf het bruidspaar met alle gasten van het altaar teruggewezen en het trouwen tot eenen anderen dag moest worden uitgesteld; bij kinderdoopen geraakte de doopeling niet zelden in levensgevaar. Ten allen tijde en op alle plaatsen, bij nacht en dag, gedurende arbeid en rust, werd brandewijn gedronken; slechts op goeden Vrijdag, op den eersten dag

(1) Litterar. Anzeiger zum Katholiken 1847. n°. 1.

der Kersfeesten en op H. Sakramentsdag scheen de beschonkenheid door eene korte rust onderbroken te worden. Mannen en vrouwen, volwassenen en kinderen waren aan dronkenschap overgegeven; ja zelfs onder de armsten, die zelden brood, nooit vleesch genoten en wier gewoon voedsel uit aardappelen, zuurkool en melk bestond, was brandewijn de dagelijksche en onontbeerlijke drank. Hij, die slechts zooveel dronk, dat hij het verstand en het gebruik der ledematen behield, werd naauwelijks als een drinker aangezien en alom was onder het volk de dwaling verspreid en de valsche overtuiging ingeworteld, dat de brandewijn tot onderhoud en sterking des ligchaams noodzakelijk gevorderd werd; zonder denzelven kon de mensch niet bestaan, niets verduren, niets volbrengen.

Uit eene zooveel mogelijk juiste berekening blijkt, dat in het regeringsdistrikt *Oppeln* jaarlijks doorgaans *elf millioen* viertels (1) brandewijn gedronken werd; hetgeen per hoofd 12 viertels maakte. Volgens eene algemeene opgaaf, welke den schrijver vroeger overdreven voorkwam, zouden in 1840 in de gezamenlijke Pruissische Monarchie 54.733 brandewijnhuizen geweest zijn en voor ieder hoofd der bevolking 12—15½ viertels brandewijn gekomen zijn; maar hij voegt er bij, dat hij voor *Opper-Silesiën* deze opgave niet meer in twijfel trekt. Om een denkbeeld te geven, hoe zeer in de laatste jaren het verbruik van brandewijn toenam, toont hij, dat van 1819 tot 1843 de veracctjnste brandewijn van twee milloen tot 9,686,664 viertels opklom. Het getal der brandewijn-verkoopers was bovenmate groot, en in sommige kleine steden was er er een om het vierde of vijfde huis, en op de plaatsen, waar bergbouw gedreven werd en de herbergiers ook levensmiddelen verkochten aan de bergbewoners, waren deze bijna de lijfeigenen der eersten geworden door nimmer eindigende schulden.

Verschrikkelijk was de uitwerking der brandewijn-pest op

(1) Een viertel bevat ruim *zeven* Ned. kannen.

ziel en ligchaam, op het welziju, het familie-leven en de publieke reden. De geslachten werden reeds in hunne kiem bedorven, en de schrijver twijfelt niet, dat een aanzienlijk gedeelte van het tegenwoordige geslacht in de dronkenschap geteeld en in de moederschoot door brandewijn vergiftigd werd. Het was algemeen gewoonte, dat de moeder aanstonds na de geboorte van het kind een groote hoeveelheid brandewijn dronk; dat zelfs aan zuigelingen brandewijn werd ingegeven en eenigzins opgewassene kinderen vroegtijdig aan het genot der ouders deel namen. Zoo vermengde zich met de natuurlijke vrolijkheid der kinderen wilde zinnenlust; en de menigvuldige dans- en drinkpartijen waren niet slechts de naaste weg tot zedelijk bederf, maar gaven ook meesttijds gelegenheid tot het verbreiden van ziekten van meestverschillende geaardheid. Deze de gezondheid ondermijnende uitwerking des brandewijns werd nog vermeerderd door de algemeene waanzin om denzelven als een algemeen geneesmiddel in alle ziekten te gebruiken. Zoo werden jaarlijks aan de brandewijn een groot getal menschen-offers gebragt. Het meest toonde zich het bederf bij de berg- en mijnwerkers en voerlieden, die, in gestadige duizeling levend, door hun geheel ontsteld uiterlijk als een geheel bijzonder ras, als Paria's verschenen.

Gedurende twintig jaren door zijne ambtelijke betrekking tegenover dusdanige ellende geplaatst, beschouwde LORENSEN dikwijls met smartelijke ironie alle instellingen der gezondheidspolicie, die zich tegenover dezen daemon zoo geheel onmagtig bewees. De maatregelen der burgerlijke overheden, de burgerlijke matigheidsgenootschappen toonden zich zonder werking; en hij, die in het begin van 1844 den toestand des volks in *Oppër-Silesiën* beschouwd; de grootte van het door den brandewijn ontstane ongeluk overwogen had, en daarbij van den eenen kant de zwakheid der menschelijke naatuur, den stompen zin en de verzwakking des wils, van den anderen kant de onwederstaanbare magt van gewoonte en drift, versterkt door ontelbare opwekkingen en gelegenheden tot verleiding en bevrediging

der zinnelijke drift geschat had: hij moest, verstandelijk gesproken, eene langzame verandering van dezen toestand naauwelijks mogelijk, eene spoedige voor onmogelijk houden. De Predikers en biechtvaders lieten het niet aan vermaningen ontbreken en bijzonder op zekere tijden met grooteren nadruk; maar zij ijverden te vergeefs tegen de dronkenschap; de philantropen waren nog minder in staat geweest zich te doen hooren, de policie had veel met de verwoestingen des bruisenden strooms te doen, maar vermogt niet het in te dijken of in zijne bronnen te stoppen. Het onderwijs in de scholen, de kostelooze verspreiding van geschriften tegen den brandewijn, het Posener Centralblatt voor de matigheidszaak en zelfs de werkelijk in twee of drie steden opgerigte matigheidsgenootschappen, welke uit slechts weinige, meest nuchtere leden bestonden, waren zonder vrucht geweest, en de laatste weldra ontbonden.

God had zich de herstelling voorbehouden tot eer en glorie van *zijne* H. Kerk en tot bespotting van de krachteloosheid der menschen, die zich zoo dikwerf inbeelden geene behoefte aan God te hebben. De toedragt der zaak was zeer eenvoudig: het begin klein, de middelen gewoon, maar de uitkomst verre boven hetgeen men zich had kunnen voorstellen en verwachten.

Het dorp *Pickar*, waar de drift der dronkenschap zijne hoofdplaats scheen opgeslagen te hebben, bezat een' ijverigen pastoor, een man van overdenking en gebed, die sedert lange den zegen, welken Pater MATHEW over *Engeland* verbreid had, voor zijn vaderland had afgebeden. Van lang reeds was hij bekend als een der ijverigste vereerders van de H. Maagd MARIA; had ter harer eer eene Kerk gebouwd uit gezamelde giften en trachtte ook anderen tot gelijke liefde en vereering op te wekken. In geestelijke zaken zeer ervaren en vol van een vertrouwen op God, dat door niets te bewegen is, was hij gewoon dagelijks de voorbidding van zijne hemelsche Patrones voor de bekeering der zondaren in te roepen. Daar hij, helaas! gezien had, dat het zaad des goddelijken woords voor het grootste gedeelte

op eene onvruchtbare aarde viel bij het dronken volk en alle moeite ijdel was; had hij bij het bidden van het gebed des H. BERNARDUS; *memorare, o piissimâ Virgo*, de bijzondere meening, dat het aan de moeder der barmhartigheid welgevallig mogte zijn, om de menschen van het gebrek der dronkenschap door hare voorbidding te bevrijden; welke meening hij altijd had bij zijnen ijver voor de vereering van MARIA. Nadat hij den raad had ingewonnen van den kapellaan SEELING, die uit *Ierland* was wedergekeerd, nam hij zich voor zelf het werk der matigheid *in vertrouwen op God* te beginnen; hij volgde den vorm, welken Pater MATHEW in *Ierland* gevolgd had, echter niet onvoorwaardelijk, maar veranderd naar plaats en volkseigendommelijkheid. Zoo droeg hij het geheele werk reeds lang in het hart, toen een schijnbaar toeval het tot uitvoering bragt.

Door eene dwaling van den maker des almanaks was het feest van *Maria Lichtmis* onder de afgeschafte feesten gebragt en was om die reden in de stad *Beuthen* op denzelfden dag een jaarmarkt bepaald. De Pastoor van *Pickar* duldde dit niet; de eer van JESUS en MARIA scheen voor zulke ontheiliging genoegdoening te vorderen. Reeds in den vroegen morgen stond hij aan het altaar der Moeder Gods, en nadat hij te voren zijne gemeente gewaarschuwd had tegen het bezoeken der jaarmarkt, kondigde hij feestelijk de matigheidsvereeniging af en stelde de geheele zaak tot eer en onder de bescherming van haar, welke uit nederigheid zich aan de wet onderwierp, ofschoon zij geene zuivering behoefde, opdat zij de door de ondeugd der dronkenschap bevlekte zondaren wilde reinigen. Twee openlijke oproepingen werkten zeer gunstig en trokken de opmerkzaamheid ook van andere geestelijken tot zich, die weldra het voorbeeld volgden van den Pastoor van *Pickar*. Men ging daarbij aldus te werk. Nadat meerdere zondagen achtereen over de matigheid gepredikt was, nam de geestelijke, zelf voorgaande, de matigheidsgelofte af van allen, die zijn voorbeeld wilden volgen. Deze gelofte was: «met Gods hulp afstand te doen van het gebruik

van brandewijn, van alle gedistilleerde wateren en wat daaruit vervaardigd werd *voor altijd* (uitgenomen het voorschrift des geneesheers in ziekte) en andere dranken, als: bier, wijn, meede en dergelijke slechts matig te gebruiken; tot dusdanige onthouding en nuchterheid uit alle kracht op te wekken, ieder woordverbreker na liefdevolle vermaning aan de geestelijken aan te wijzen, opdat zijn naam uit het register der vereeniging geschrapt en voor hem gebeden worde.» Hierin bestond alles, geene afspraak, geene andere zamenkomsten, geene verdere beloften vonden plaats. De beteren namen gewoonlijk reeds den eersten dag deel en de overige volgden meestijds zoo spoedig, dat er tot de inschrijving slechts eenige dagen of weken noodig waren. WIT VON DÖRING, een Protestant, beschouwde de zaak van zooveel belang, dat hij zelf voorstelde, om zich te wenden tot het Opperhoofd der Kerk, opdat hij door bijzondere gunsten de geestelijkheid tot deelneming, het volk tot onderwerping zoude bewegen; een voorstel, waardoor menig ander met vrees en schrik vervuld werd. De heer LUDWIG VAN SCHMALKOWSKI stemde hierin spoedig met hem overeen, dat alleen langs den geestelijken weg door de Kerk kon geholpen worden.

Zoo verbreidde zich, uitgaande van het dorp *Pickar*, de zaak op eene wonderbaar snelle wijze steeds verder uit; reeds met Paschen was zij in de naburige streken en met Pinksteren onder de geheele Poolsche bevolking in vollen gang. In *Julij* was reeds het gansche werk bijna voltrokken; van de 600,000 Katholicke Slaven in het regeringsdistrikt *Oppeln* hadden omtrent $^5/_6$ daaraan deel genomen. Van hier verbreidde zich de matigheidszaak naar *Oostenrijks-Silesiën*, *Galicië*, *Mähren*, *Krakau*, tot *Hongarijen*, vooral bij gelegenheid der processiën naar den *S. Annaberg*, en men kon de leden der matigheidsvereeniging bij millioenen tellen. Eene groote ondersteuning vond de matigheidszaak in Pater STEPHANUS RIZOZOWSKI, voormalig guardiaan des Franciskaner kloosters te *Chelm*, welke, de russische pogingen tot verceniging moede, naar *Silesiën* was gekomen; door zijn uiterlijk, zijne geheele persoon-

lijkheid en welsprekenheid sleepte hij het volk met zich mede.

Weldra kon men ook de zegenrijke gevolgen der matigheidsvereenigingen voor het land bemerken. De houding des geheelen volks, het huisselijke en familieleven onderging als door een tooverslag de schoonste verandering; de herbergen stonden ledig, de gevangenissen waren spoedig geruimd en criminele onderzoekingen kwamen bijna niet meer voor. De Landraad van het *Rijbniker*-distrikt meldde aan de regering; «eene zeer korte tijdruimte was genoeg, om 50,000 dronkaards tot de nuchterste onderdanen des Koning te maken;» al het volk was vol vreugde en ontroering, en nam met volle borst in de dankfeesten deel. Omtrent het distrikt *Oppeln* schrijft aldus in een officieel berigt de opperregeringsraad EWALD: «De verschijning is inderdaad grootaardig. De herbergen staan ledig en op de week- en jaarmarkten heerscht volledige rust en orde; dronkaards treft men er niet meer aan. De feesten hebben plaats in stilte en zonder het gebruik van brandewijn. Vereenigingen van werklieden sluiten van hunne gemeenschap uit allen, die den brandewijn niet verlaten. Opzieners van mijnen en groeven, grondbezitters roemen de vlijt, orde en gewilligheid van hen, die de gelofte hebben afgelegd. Daar waar het reeds sedert weken of maanden geschied is, komen de vrouwen tot de geestelijken en bedanken voor de weldaad aan haar en hunne mannen geschonken, omdat nu vrede in huis en arbeidzaamheid zijn wedergekeerd. Dikwijls genoeg sluiten zich ook mannen bij haar aan, tevreden, dat zij nu hun arbeidsloon nuttig besteden, hunne huizelijke zaken regelen en verbeteren kunnen; zelfs beklagen zij zich, dat niet reeds voor tien jaar geloften zijn gevorderd. Aartsdrinkers hebben tot nu toe de harde beproevingen en verleidingen van allerlei aard gelukkig doorgestaan, zonder tot den brandewijn hunne toevlugt te nemen. Deze groote gebeurtenis, zoo rijk aan goede gevolgen, heeft met regt de opmerkzaamheid van de geheele wereld op zich getrokken en ieder in bewondering gebragt. De geestelijkheid van Opper-Silesiën zelve is verrast door de

gevolgen harer bemoeijingen, welke de stoutste verwachtingen overtreffen; nooit had zij zich zulke magt over de gemoederen toegekend en was daarom eerst na lang uitstellen en grooten twijfel tot de eerste proef overgegaan.

Deze daadzaken spreken te uid dan dat het noodig zij nog iets daarbij te voegen. Zij zijn hoogst troostend voor den Katholiek en verzekeren, dat God *zijne* Kerk niet vergeet. Indien het Protestantisme denkt, dat zoo iets en op die wijze alleen door menschelijke middelen kan verkregen worden of dat het evenzeer als de Katholieke Kerk God tot stichter en beschermer heeft en op zijne genade en bijstand kan rekenen, dan bevelen wij hun dit voorbeeld ter navolging aan.

PHYLACTERION.

Het geschiedt niet zonder eenen gevoeligen weerzin, dat wij de oplettendheid andermaal op dit protestantsche Genootschap inroepen: de eerste kennismaking, in April ll., was verre van aangenaam, eene nadere beschouwing belooft niets beters; — *Phylacterion* munt onder al wat hatelijk is door hatelijkheid uit.

Aangaande de werkzaamheid van deze Vereeniging zijn, reeds voor eenige weken, drie berigten aan ons medegedeeld, langs denzelfden weg, en uit dezelfde bron herkomstig, als de vroegere. Wij zeggen gaarne dank aan den regtschapen inzender, die verlangt, dat de pogingen dier verfoeijelijke *club*, waarvan helaas! alweder Dominés leden, bestuurders en hoofdlieden zijn, aan de algemeene verachting worden prijs gegeven.

Een van genoemde berigten geeft verslag over eenen zielenkoop voor rekening van het Genootschap. Eene weduwe met hare oudste dochter kwam daarbij van de Katholieke Kerk tot de herstelde Lutherse gemeente over, waartoe haar man behoord had; de koopprijs van het paar zielen bedroeg de aanzienlijke som van vijf en twintig guldens, waarbij echter later nog gevoegd zijn veertig guldens, welke de

Phylacterionisten, — niet onbehendig! — door middel eener advertentie: *voor eene hulpbehoevende weduwe*, of iets dergelijks, uit de beurs der goede gemeente hebben weten te *philantropiseren*. Wij zijn in staat gesteld om degenen, welke in vermelden koop handelende geweest zijn, zoowel als de koopgoederen zelve, zoo naauwkeurig als maar begeerd kan worden, met opgave van aller naam en woonplaats, aan te wijzen. Zóó veel zij hier gezegd, dat als makelaars voor de principaal *Phylacterion* last gehad hebben: een ondermeester, een organist en een predikant. Onzenthalve blijve met beider eersten de naam des laatsten op het *Kerkhof*. Houde onze berigtgever, welke van zich zelven zegt, dat hij aan zulken proselytenhandel niet gedacht had, het ten goede, dat wij zijn uitvoeriger verslag tot dezen korten inhoud hebben zamengetrokken, overtuigd als wij sinds lang zijn, dat de protestantsche genootschappen, al voeren zij ook den defensieven naam van *Phylacterion*, *Tuenda* enz. op niets gretiger uit zijn, dan op verleiding en afval van de Katholieke Godsdienst door het lokaas van «stoffelijke middelen.» Het gebeurde is niets nieuws; het is een *unum e multis*.

Wij gaan over tot de tweede mededeeling: zij is van meer belang en uitgebreider beteekenis. *Phylacterion* heeft zich de moeite gegeven van eenen *Staat* op te maken van de R. K. Geestelijkheid der hoofdstad. Die *Staat* of tabel, waarvan wij een afschrift voor ons hebben liggen, is in vier kolommen afgedeeld: in de eerste staan de namen te lezen van al de Pastoors van *Amsterdam*: (de eerwaarde heeren Kapellanen zijn, in den regel, niet genoemd, maar slechts is, hoogst onjuist, het getal opgegeven van hen, welke iederen Pastoor behulpzaam zijn); de tweede kolom vermeldt de kerk met hare ligging, waar elke pastoor zijne dienst verrigt; in de derde wordt aanwijzing gedaan, of de vermelde pastoor is wereldgeestelijke, dan wel behoorende tot eene religieuse orde, en tot welke; eindelijk behelst de vierde kolom de aanmerkingen, welke men heeft goedgevonden achter de namen bij

te schrijven. Het kan naauwelijks noodig zijn aan te stippen, dat deze aanmerkingen meestlijds niet anders zijn dan houtkoolsstrepen, opraapsels van vuige lasterzucht; en dat al wat men juistheid, hetzij in de opgave van feiten, hetzij in de karakterisering der personen, noemen mag, hier volstrekt niet moet gezocht worden: waar het den formeerders van dien *Staat* om te doen zij geweest, allerminst, zeker, is het om waarheid te doen geweest. Zóó grof en zelfs ergerlijk is hier de logen, zoo kwaadaardig is de oordeelvelling er op gerigt om tegen achtenswaardige en op pligt gezette priesters snoode vermoedens op te wekken, zoo laag worden vele pastoors door het hoogadellijke *Phylacterion* nedergezet, dat, behalve de schaamte, eene welgeregtigde vrees voor aanstoot onze pen moet weêrhouden van het nemen van stalen, die anders meer dan elke redenering, zouden kunnen afdoen, om over *Phylacterion*, «waarvan helaas! alweder dominés leden, bestuurders hoofdlieden zijn», de verontwaardiging van al wat aanspraak op regtschapen- en braafheid maken kan, af te roepen. — Schrijver dezes herinnert zich te dezer gelegenheid, in een vroeger jaar, eenen dergelijken Staat van de gansche R. K. Geestelijkheid van *Amsterdam* in handen gehad te hebben, die afkomstig was uit de nalatenschap van een gegradueerd vrijmetselaar. De liefde voor de waarheid vordert van hem de bekentenis, dat het *loge*-stuk veel zorgvuldiger en allezins beter was opgemaakt: hoe boosaardig ook dat werk ware, in zijne soort bezat het verdienste; men zag zich gedwongen daarin het oog te erkennen van eenen opmerker, de opvatting en waardering van een geoefend menschenkenner, de hand van een bekwamen teekenaar. Licht en donker waren in de karakterschildering, welke aan het *Groot-Oosten* was opgezonden, niet zelden naar eisch, dat is, overeenkomstig de waarheid verdeeld; en meer dan een gelaatstrek was met treffende gelijkheid op het papier gebragt; — had de boosheid der bedoeling het zedelijk gevoel niet gekwetst, men had zich met zulk eene teekening kunnen vermaken. De

opgave van *Phylacterion* daarentegen heeft niets aantrekkelijks ; zij is plat , gemeen , valsch , en levert niet het minste blijk, geen sprankje zelfs, van kunde of vernuft : ook daar waar zij eene flaauwe schemering der waarheid verraadt , brengt hare ruwe vorm , hare onmatige overdrijving en de plompheid der uitdrukking niet anders dan afschuw te weeg : — 't Is eene schildering voor de ronzebons. — Maar waartoe worden zulke *Staten* opgemaakt ? — Deze vraag zou een iegenlijk , gelooven wij , met ons gedaan hebben , die het zij het metselaarswerk of *Phylacterions* kunststuk in handen kreeg. Wat ligt er toch bij voorbeeld eener Amsterdamsche Protestantsche Vereeniging aangelegen, de nederige of meer aanzienlijke «afkomst» van eenen pastoor te kennen; over zijn «zedelijk karakter» — gelijk het heet — aanteekening te houden ; het in schrift te bewaren , dat hij een werelds- of wel ordesgeestelijke zij , enz. ? — Wij hebben gemeend vooreerst de aandacht te mogen vestigen ook op deze overeenkomst van *Phijlacterions* bemoeijingen met die der vrijmetselarij. Gelijkheid van middelen leidt er van zelve toe, om bij beide een gelijk doel te onderstellen.... Voor het overige , bij eenig oplettend inzien van den *Staat* zelven , kan het naauwelijks twijfelachtig wezen , of het Genootschap heeft vooral bedoeld , zijne leden tot de begeerde temperatuur van haat en verachting te brengen , die men aan de Amsterdamsche pastoors wenscht te zien toedragen : men heeft bijna allen tot ik weet niet welke leelijke zwarte wezens misvormd , van welke eene welingerigte maatschappij haren bodem zou behooren te zuiveren. Door eene enkele aanhaling zullen wij onze Lezers misschien op den weg brengen , dat zij zelve ook wel eens willen nadenken , of de uitzigten van *Phylacterion* welligt nog iets verder gaan : — tot den naam van eenen pastoor vinden wij in de kolom voor de aanmerkingen, onder andere attributen , aangeteekend : «Kassier Generaal der Missie»..... Zou men hebben willen enregistreren , waar ter plaatse in eenig uur van overspannen opgewektheid, de ijzeren kist of brandkas van een aanzienlijk deel van het Nederland-

sche Katholicisme voor te gretige handen te vinden zij? Wij geven het in bedenking, het oog gerigt hebbende naar aanwijzingen, gelijk de wijsgeerige Geschiedenis van onwijsgeerige volksbewegingen er vermeldt.

Ons derde berigt eindelijk behelst het beknopt verslag van eene vergadering, die gehouden is den.... Julij dezes jaars. Het is van geen belang hier mede te deelen, dat de Weleerwaarde heer D. G.... toen voor de derde maal verhinderd was het spreekgestoelte te beklimmen, en dat dien ten gevolge zijne beurt door den heer A....., die gezegd wordt «altijd wat in de zak te dragen», werd waargenomen. 's Mans rede viel, naar ons berigt is, ongelukkig uit, en aan het einde kon men niet wel weten, wat eigenlijk door den spreker bedoeld werd. Maar in dezelfde zitting, kwam een stuk ter tafel, dat den prijs won van dien dag, eene missive namelijk van zekeren heer .....G, lid des genootschaps, wonende P....., N. .7., waarbij kennis werd gegeven van het overlijden van den Weledelen Zeer geleerden heer Dr C. J. VAN COOTH (1): bij dat schrijven werden de broeders herinnerd aan de verpligting van toch vooral te zorgen voor de keuze van geneesheeren, die leden zijn van *Phylacterion* en te waken, dat, «in geen geval, Roomsche genomen werden.» Ten loon vermoedelijk, van zijnen ijver meende ....G, die aan een comité van salubriteit schijnt te behooren en nog eene zorg op het hart droeg, de aanmerking te mogen maken, «dat de leden verpligt zijn met de apothekers insgelijks te handelen.»—!!— Nadat .....G's verdraagzame schriftuur gediend had, werd door het bestuur aan de leden gelast het formeren van lijsten

(1) Wij gevoelen ons gelukkig, dat, zoo ongezocht, eene gelegenheid zich opdoet, om ook in dit Tijdschrift van de hooge achting openlijk te doen blijken, welke wij aan dezen waardigen man — helaas, thans aan zijne nagedachtenis — toedragen. Te vroeg werd hij weggerukt te midden van eene schitterende loopbaan. Het bijschrift, dat wij zijnen naam hebben toegedacht, luidt: VAN COOTH was als geleerde uitstekend, als praktisch geneesheer onschatbaar verdienstelijk, als katholiek voorbeeldig.

van de bewoners der straat of gracht, waar elk hunner is gevestigd, met bijvoeging der godsdienstige gezindheid van die bewoners; en werd op nieuw ingescherpt de door het Genootschap opgelegde verbindtenis: «om bij uitsluiting protestantsche winkeliers te begunstigen.»

Meer Lezer, is wel niet noodig, om het woord waar te maken, dat «onder al wat hatelijk is *Phylacterion* uitmunt door hatelijkheid.» — Wanneer in dezer voege ons oordeel gevormd is, zullen wij ons aan de redeneerkunde niet vergrijpen, noch ter oorzake van *een*, over alle protestantsche Genootschappen een even hard vonnis willen uitspreken. Zoo lang ons niet anders bekend is, leggen wij aan geen hunner, maar aan *Phylacterion* alleen, het opmaken van zoodanige lijsten en staten en missieven ten laste, als waarvan hier sprake geweest is. Wij zullen niemand verantwoordelijk stellen voor eens anders daden, waarover hij niet aansprakelijk is. Intusschen wij kunnen het niet loochenen, — de bewijsstukken zijn door ons zelve in dit Tijdschrift, en door anderen elders voorgelegd, — het verschil tusschen *Phylacterion* en andere protestantsche Vereenigingen: *Unitas*, *Christelijk Hulpbetoon*, *Welstand* enz., is niet zoo groot: het ligt in den vorm meer dan in de zaak, meer in de hardere en scherpere toepassing dan in den aangenomen regel zelven. Hoe kan het anders? Trouwens aller doel is hetzelfde — verdrukking der Katholieken; aller oorsprong is dezelfde — haat aan de Katholieke Kerk hier te lande; aller middelen zijn, neen, niet volstrekt dezelfde, maar van gelijke soort, en met één woord kan men alle noemen — stelselmatige uitsluiting der Katholieken, zoodat dezen noch door aanzien, noch door fortuin, noch door plaatsing of ambt eenigen invloed zullen bekomen, waarvan de heerschzucht en verdrukkingszin onzer Egyptenaren zouden te vreezen hebben. — Wat is daarvan het gevolg? — Weest bekwaam Katholieken, munt zelfs hoog boven anderen uit door aanleg, door wetenschap, door ijver; zijt braaf, zijt getrouw, zijt achtenswaardig; doet allen wel, vraagt zelve

niet naar godsdienstig verschil, zoo dikwijls het de oefening geldt van staatsregten of van burgerpligt; offert u op — gelijk de edele VAN COOTH deed — ten beste van hen, wier belang en wier leven u wordt toevertrouwd; — niets kan helpen, niets u baten, om, ik zeg niet, de begunstiging van protestantsche medeburgers te winnen, maar om hen tot regtvaardigen zin jegens u te stemmen: eene politieke excommunicatie drukt u, — gij zijt Roomsch. Zulk banvonnis heeft *Phylacterion*, rondborstiger dan andere, uitgesproken, maar al die vloekbare *Clubs*, welke door dweepzieke en vervolgingzuchtige Dominés, met gevaar der rust van den Staat, met berooving van uwe burgerlijke regten, met verkrachting van de Grondwet, wijd en zijd over het gansche Land verspreid zijn, stemmen daarmêe in: «in geen geval Roomschen.» Zoo staat het daar in de registers van het Amsterdamsche *Phylacterion*, en zoo leert u immers ook de ondervinding van bijna elken dag.

Wij zullen niet andermaal vragen: Moet dat immer zoo blijven? of: Wat behoort gedaan te worden?

Toen de *Katholiek* onlangs aan «*Het placet en de Tweede Kamer*» eenige bladzijden gewijd heeft, zijn onze meening en wensch bekend geworden. Het woord destijds gesproken, wij erkennen het dankbaar, heeft weêrklank gevonden, of liever nog zullen wij zeggen: het was eene uitdrukking der gedachte van velen. Het denkbeeld eener «Katholieke Vereeniging» toen geuit, en niet ijdel tot ons terruggekeerd, heeft zelfs daar een gevoel gewekt van zijn groot en vruchtbaar vermögen, waar men niet dan onverschrokken trotsering van elke poging van het niet-volk zou hebben te gemoet gezien. Zal dan nog veel noodig wezen, mogen wij vragen, om oprigters en deelnemers en begunstigers en handlangers van protestantsche genootschappen tot het duidelijk besef te brengen, dat de Katholieken bij magte zijn, om, langs gelijken weg als door de Protestanten het eerst betreden is, — doch zonder gelijke hatelijkheid en verdrukkingszin— hun regt met nadruk te handhaven?...

OVER EENE ZOOGENAAMDE

ULTRAMONTAANSCHE FACTIE

IN

NEDERLAND.

Het heeft zekere partij, onder de Protestanten, in *Nederland*, nooit ontbroken aan hatelijke benamingen voor degenen, welke zij wilde onderdrukken; en nog toont diezelfde partij den verfoeijenswaardigen moed om hen, die, in een vrij land, haar het regt van heerschen ontzeggen, en van hare tirannische grillen niet afhankelijk willen zijn, met hatelijke namen te bestempelen. Niet dat zij juist eene bijzondere vindingrijkheid aan den dag legt, dat in de door haar gegevene namen geest doorstraalt; veeleer ziet men geesteloosheid en gebrek aan vinding. Maar haat, bittere haat, en geheugenis van haat, heerschzucht en geheugenis van heerschzucht, die blijken uit die namen. Een bij haar om de herinnering geliefkoosde benaming is die van *factie*. Dat woordje met zijne historiesche beteekenis, vooral in *Loevesteinsche Factie*, is haar o zoo dierbaar. Want geloof niet, dat zij, ofschoon voor het meertal, in het leerstellige, van

contra-Remontrantsch nu Remonstrantsch, en Sociniaansch en nog iets erger geworden, daarom ook het beginsel, door welks drang zij den naam van *Loevesteinsche Factie* vond, heeft opgegeven. Dat beginsel is nog het hare, is haar nog ziel en leven, drijfveer en rigtsnoer. En welk is dan dat beginsel? het beginsel dat eene heerschende Staatskerk wil: een beginsel, hetwelk, door de menschelijke hartstogt toegepast, beurtelings de Kerk tot slavin van den Staat, tot *instrumentum regni*, en den Staat tot uitvoerende magt der Kerk, tot zwaard ter vervolging, maakt. De Staatskerk, uitvloeisel van den Staat, brengt als gevolg mede, dat al wie tegenover die Kerk, als godsdienstgezindte, staat, zich ook tegenover den Staat, als magthebber, bevindt; dat de Kerkpartijen, Staatspartijen, *facties*, en bij wederstand aan vrijheidmoordende verordeningen, muiterijen, oproerige *facties* zijn. Zoo moesten dan ook de Remonstranten in het oog van hen, die tot de voormalige Staatskerk, tot de zoogenaamde *ware gereformeerde religie*, behoorden, eene factie, zelfs eene oproerige factie wezen. Het voorgevoegde *Loevesteinsche* doet hier alleen zoo veel ter zake, als het de liefdeloosheid der overheerschers blijkbaar maakt; immers, het moest grievend zijn voor de Remonstranten, den naam der gevangenis, waar de meest vereerden hunner hoofden in gesmacht hadden, zich gestadig, tot smaad, te hooren toeduwen; voor hen bragt de benaming van Loevesteinsche factie deze verguizende beteekenis mede: gij zijt muiters, niets anders dan de Loevesteinsche gevangenis waard. Is het wonder, dat de Remonstrantsche Broederschap, als eene factie aangezien, in hare organisatie en ontwikkeling gestuit en verhinderd, dat zij ten lande uitgewezen werd door het Staatsgeweld? Immers, hare vestiging en aanwas

moesten door de heerschende Staatskerk als een aanslag op haar bestaan, en dus als eene misdaad tegen den Staat, worden beschouwd, en dien ten gevolge door dezen worden geweerd. Uitwijzing uit de Kerk was uitwijzing uit den Staat; want de Kerk was Staatskerk. Werd de uitgewezene al meterdaad niet verdreven, hij had toch het regt om te blijven verbeurd; hij werd slechts geduld.

Na deze inleiding zal de lezer zich al kunnen voorstellen, wat wij heden naar aanleiding van de thans zoo luid uitgeroepene benaming: *Ultramontaansche Factie*, zeggen willen, en welke beschuldigingen wij tegen hen, die daarmede de Katholieken trachten te beschimpen en gehaat te maken, hebben in te brengen.

De benaming van *Ultramontaansche Factie*, wordt in *Nederland*, door de bedoelde partij, gegeven aan de *Katholieke* burgers van den Nederlandschen Staat. Wel neemt die partij den schijn aan, als betrof die naam slechts sommige Katholieken, die zij ook vaak Pausgezinden, enkele malen ook Papisten of Paapschen noemt. Maar de bedoelde partij weetzeer goed, dat die onderscheiding zonder eenigen grond is, en dat alle Katholieken van *Nederland*, een millioen tweemaal honderd duizend in getal, Pausgezinden, Papisten en Paapschen zijn. De laatste gebeurtenissen hebben dit nog eens onwedersprekelijk getoond; geen placet, vrije gemeenschap met den Paus, zoo klonk de eenstemmige kreet der Katholieken van *Nederland*. Dat is dan toch ontegensprekelijk Pausgezind, Papistisch en Paapsch. Maar God dank! het is ook Nederlandsch; want het is grondwettig.

Ultramontaansche Factie noemt die Partij de Katholieke Staatsburgers van *Nederland*, omdat zij geen onderwijsmonopolie, en in gemengde scholen geen godsdienst-onderwijs willen, waardoor hunne kinderen van den Paus

en van de waarheid vervreemd worden. Ook in dit opzigt zegt de partij, dat zij de benaming niet tot alle Katholieken, maar slechts tot de *Ultramontaansche drijvers* uitgestrekt wil hebben. Maar zij weet al wederom zeer goed, dat geen Katholiek Nederlander het tegenwoordig onderwijs-monopolie, het protestantizeren der scholen, goedkeurt. En dat zij dit weet, blijkt uit dit eene feit reeds overvloedig, dat zij namelijk, des gevergd, geen getuigenis van een Katholiek Nederlander ten behoeve van genoemd monopolie, of van het protestantizeren der scholen heeft kunnen aanvoeren; dat zij getracht heeft zich te behelpen met het getuigenis van een vreemdeling, die wel is waar priester was, doch niettemin vreemdeling, en op wiens getuigenis veel viel af te dingen. Eenstemmig staan hier weer de Nederlandsche Katholieken en vragen, met de Grondwet in de hand, afschaffing van het onderwijs-monopolie en wering uit de scholen, waar hunne kinderen onderwezen worden, van alle het Katholicisme aanrandend onderwijs (1).

Ultramontaansche Factie noemt die partij de Katholieken van *Nederland*, omdat zij, als afdeeling van de algemeene Kerk, tot een normalen toestand wenschen te geraken; omdat zij zoo dikwijls ter kerke willen gaan, predikatien hooren, Sacramenten ontvangen, en zoo verder, als hun goeddunkt, en de geestelijke overheden daartoe de gelegenheid aanbieden; omdat zij geen onkatholieken invloed op de vorming van de kweekelingen der priesterschap

(1) Voor de duizendste maal teekenen we hier nog eens aan, dat afschaffing van het onderwijs-monopolie niet gelijk beteekenend is met *uitsluiting van alle toezigt van de zijde des Staats*. Betamelijke vrijheid sluit geenszins een betamelijk toezigt tegen misbruiken dier vrijheid uit.

willen dulden; *Ultramontaansche Factie* hieten zij daarom bij de partij, en evenwel beroepen zij zich bij dat alles niet op eenig bevel van *over de bergen*, maar op *de Grondwet van het Koningrijk der Nederlanden*, op de daarbij gewaarborgde vrijheid van godsdienst, en bescherming der godsdienstige gezindheden.

Ultramontaansche Factie noemt de partij de Katholieken; want, zegt ze, gij wilt het land aan u onderwerpen, en zelve zijt gij onderworpen aan *Rome*. Maar de Katholieken daarentegen willen niets anders dan dat zij, de lasten der Nederlandsche burgermaatschappij gelijkelijk mededragende, ook de voordeelen dier maatschappij gelijkelijk mede genieten; dat hunne hoedanigheid van *Katholiek* geene beweegreden zij tot hunne uitsluiting van eer- of winstgevende betrekkingen, van deelgenootschap b. v. aan de wetgeving, aan de uitvoering en toepassing der wetten. Wat zij vragen is billijk, is regt, staat in de Grondwet geschreven. Niet vragen zij het als geestelijke onderdanen van den Paus; zij vragen het als Nederlandsche staatsburgers, aan welker regten de geestelijke betrekking tot den Paus niet in den weg kan staan.

En kunnen dan de Nederlandsche Katholieken eene *factie* zijn, daar ze toch niets anders willen of zoeken, dan hetgeen billijk, regt, grondwettig is? Voorzeker neen. Hoe komt dan de genoemde partij er toe, om hen eene *factie* te noemen? Wij zullen trachten de oplosing dier vraag in weinig regelen te geven.

De partij, die wij op het oog hebben, bestaat uit de ijveraars voor de Nederlandsche Hervormde Kerk, om het even of zij den gang dier Kerk goed- of afkeuren, of zij het *quatenus* of het *quia* voorstaan. Deze lieden beschouwen die Kerk, ofschoon zij inderdaad eene schepping van

koning WILLEM I en eerst in 1816 opgerigt is, als de voortzetting van de Kerk *der warer gereformeerder religie*, van vóór 1795. Daarom beschouwen zij *Nederland* als een erfgoed dier Kerk, door hunne gereformeerde vaderen voor zich en hunne nakomelingen op *Spanje* en *Rome* veroverd, of, gelijk zij liever zeggen, vrij gevochten. *Nederland* is hun altijd nog een protestantsch land, de Nederlandsche Staat een protestantsche Staat; daarom wilden zij vroeger, en wenschen ze nog, dat de Koning *moet* behooren tot de Nederlandsche Hervormde Kerk. De Grondwet, die aan de onderscheidene gezindten gelijke regten en gelijke bescherming waarborgt, is met zulke beschouwingen wel niet overeen te brengen; daarmede is niet te rijmen het feit, dat de Nederlandsche Staat een geheel nieuwe Staat, en het Nederlandsche volk op verre na geen protestantsch volk is; bij hunne beschouwing zien zij niet het Nederlandsche volk, zoo als het bestaat, met zijne twaalf maal honderd duizend Katholieken en acht maal honderd duizend niet tot de Hervormde Kerk behoorende Onkatholieken en Joden; maar *dit* zit hun in 't hoofd: «WIJ zijn DE Nederlanders, WIJ zijn DE Nederlandsche natie. Gelijk wij vóór 1795 andersgezinden binnen willekeurige perken tolereerden, zoo hebben wij hun later gelijke vrijheid en regten, als wij zelve genieten, uit de volheid onzer goedheid en magt geschonken; doch daarmede hebben wij onze voorregten van de eigenlijke Nederlanders, het ware volk van *Nederland* te zijn, niet afgestaan; daarmede hebben wij het erfgoed onzer vaderen niet willen wegwerpen, noch het regt om een protestantsch volk te zijn willen vervreemden.» Deze gedachten worden hun niet eigendunkelijk door ons toegeschreven; zij zijn genoegzaam, en meestal woordelijk, door hen uitgesproken, en grooten-

deels te vinden in de redevoeringen der Protestantsche Afgevaardigden ter tweede kamer, over de placet-questie, inzonderheid in die van den *liberalen* heer (?) DE KEMPENAAR.

Bij een weinig doordenken ziet men al spoedig, dat in de vermelde protestantsche beschouwing de Nederlandsche Hervormde Kerk, zoo niet als heerschende, dan toch als de Staatskerk gedacht wordt. Ook heeft eene der Staatsmagten, de Koning, met welk regt weten wij niet, die Kerk opgerigt en ingerigt en hare inrigting met den Staat zelven veelvuldig vervlochten.

De gevolgen nu van dat alles zijn duidelijk. Een protestantsch volk moet, in den regel, slechts protestantsche ambtenaren, en protestantsche scholen hebben; het moet zijne Kerk tegen over de andere gezindten de hand boven het hoofd houden, en haar zelfs een zekeren invloed op het maken van wetten en op het landsbestuur niet ontzeggen; het interpreteert zelf de artikelen der Grondwet over vrijheid en gelijkheid van regten en bescherming der godsdienstige gezindheden, want voor zoo verre is de Grondwet eene *charte octroijée par eux;* het houdt daarom de overige gezindten, vooral de talrijkste, in betamelijke nederigheid en zwakheid, en voert ze zelfs tot de afhankelijkheid terug.

Indien zoodanige gevolgen door de ijveraars voor de Nederlandsche Hervormde Kerk in het algemeen uit hunne beschouwingen getrokken worden, wat moet men dan niet van diegenen onder hen, welke de eigenlijke kerkmannen zijn, verwachten? of liever, vreezen? Men lette ook op hunne woorden en daden, en men zal zien, dat zij, de overigen tijdig en ontijdig aansporende, ver vooruitloopen. Zij vooral verbeelden zich, dat hunne Kerk de Nederlandsche Staatskerk is, en dat zij als zoodanig ook eene

bevoorregte Kerk wezen moet; zij wanen, dat zij, als natuurlijke of gekozene representanten der Staatskerk, een officieel kerkelijken invloed op het staatsbestuur en op de wetgevende magt moeten oefenen, en zelfs bij het wijzigen der Grondwet moeten intervenieren; en dat niet om hunne bij de Grondwet gewaarborgde vrijheid en regten te verdedigen, maar om hunner Kerk eene ongrondwettige praeëminentie te verzekeren, en de Katholieken van de grondwettige vrijheid en bescherming, in vele opzigten, maar vooral in hunne gemeenschap met het middelpunt der K. Kerk, te berooven. De stappen van kerkelijke vergaderingen bij WILLEM I en WILLEM II, hetzij om bij de Grondwet vastgesteld te krijgen, dat de Kouing tot de Nederlandsche Hervormde Kerk moet behooren, hetzij tegen het sluiten van een concordaat met den H. Stoel, hetzij in zake van het placet; inzonderheid de brief der Amsterdamsche Ringvergadering aan de individuele leden der tweede kamer, ook in zake van het placet — iets dat wel de Katholieke, maar niet de Hervormde Kerk betreft — zijn doorslaande bewijzen voor hetgene wij hier beweren. Hun streven naar staatsgezag tegen over de andere gezindten, vooral die der Katholieken, is ontegensprekelijk. Daarmede paren zij eene bitterheid, die men slechts met verbazing zien kan in lieden, wier beroep het is de Christelijke liefde te prediken. In brochures en bladen, door hen geschreven, heerscht de onmiskenbare toeleg om de Protestanten tegen de Katholieken, vooral tegen de Priesters, op te zetten. Onder de kunstgrepen, die ze daartoe gebruiken, behoort inzonderheid het scheppen van gedrochtelijke schrikbeelden, dikwijls onder namen bij de menigte niet verstaan; het verzekeren van de werkelijkheid dier gedrochten en van hun rusteloos streven naar de overheer-

sching van Nederland. Tot hunne overige middelen, ter verzwakking van het Katholicisme, behoort het oprigten van genootschappen met de strekking, en zelfs met het uitgesproken doel, om de Katholieke armen van de milde gaven der Protestanten te berooven, de Katholieken zoo veel mogelijk te verhinderen van iets onder Protestanten te winnen, hetzij door diensten, hetzij door handel, en hen van het verkrijgen van winstgevende betrekkingen uit te sluiten. Tot voorbeelden kunnen dienen de maatschappij *Unitas*, het genootschap tot *Christelijk hulpbetoon*, en *Phylacterion*, over welke drie *de Katholiek* zijne lezers bereids meermalen onderhouden heeft. Deze en andere door de ijveraars, vooral door de predikanten, aangewende middelen zijn van denzelfden aard als die, waartoe men ook voor eene eeuw en vroeger zijne toevlugt nam (1), toen namelijk, toen de gereformeerde religie de heerschende Staatskerk was, en de andere gezindten slechts binnen willekeurige perken geduld werden.

De praktische gevolgen dus der vroeger vermelde protestantsche (gereformeerde) wijze van zien, duiden, zoowel als deze, ten klaarste aan, dat men het beginsel eener heerschende Staatskerk nog niet opgegeven heeft, en dat men de Nederlandsche Hervormde Kerk min of meer als zoodanig wil aangezien hebben.

Is het, na overweging van dat alles, niet zeer verklaarbaar, dat de alzoo gezinde partij, in haren overmoed en blinden spijt, de Katholieken eene factie scheldt? Immers, de Katholieken willen geene suprematie van den Staat over de Kerk erkennen; zij bestrijden uit al hun vermogen het beginsel eener Staatskerk en loochenen daardoor het regt

(1) Vergelijk *Katholiek*, D. X, bladz. 190, 316

der N. H. Kerk om Staatskerk te zijn; daarmede ontkennen zij ook de regtmatigheid harer aanspraak op de minste heerschappij over andere gezindten, op hare officiele tusschenkomst bij den Staat of op andere bemoeijingen, in zaken die andere gezindten betreffen; de Katholieken willen vrijheid, zooals die door de Grondwet is gewaarborgd en zij benijden deze aan niemand; zij willen gelijkheid van regten, niet slechts op het papier, maar inderdaad; zij willen dat hunne godsdienstbelijdenis hun geen hinderpaal zij in het genieten der voordeelen van de burgermaatschappij. Dat druischt nu immers aan tegen hetgeen de partij als haar regt wil beschouwen, tegen de door haar verlangde betrekking der Kerk met den Staat? En zoo tracht zij het dan het voorkomen te geven, als verzetteden zich de Katholieken tegen den Staat zelven. De onnoozelen onder hare aanhangers en sommige bekrompene heethoofden en eenzijdige stijfkoppen gelooven het misschien inderdaad. Daarom heeten dan de Katholieken eene *factie*, *oproerige factie*, daarom moeten zij laag gehouden en zoo mogelijk uigehongerd worden.

En waarom dan *Ultramontaansche factie?* Vooreerst misschien omdat *ultra* een woord van slechten reuk is. Het moge hier in de zamenstelling niets van die bedenkelijke beteekenis hebben, die men er anders aan pleegt te hechten; dat is aan de menigte onbekend. «Gij zijt een *ultramontaan;* dus een *ultra*: weg met de *ultras;* want dat zijn jacobijnen of servielen.» Maar nu dat *montaansch?* O dat is afgrijsselijk! Zie met wat bedenkelijke miene de partijman het uitspreekt; wat schrik of gramschap op zijn gelaat te lezen is. Geen wonder, dat de gôe gemeente, vervaard voor het onbekende gedrocht, besluit om zich liever dood te vechten, dan in deszelfs klaauwen te vallen.

«*Montaansch!* en dan nog wel *ultra!* God behoede *Nederland*, het ten koste van zoo edel bloed vrijgevochten *Nederland.*» Voor diegenen onder hen, die iets meer weten dan zij op de lagere scholen geleerd hebben, is ultramontaansch de korte zamenvatting van al wat vriend en vijand ooit tot grootmaking of tot gehaatmaking van het pauselijk gezag geschreven, gezegd of gedacht hebben, zoodat bij hen *ultramontaansche factie* zooveel is als eene factie, die den Paus niet slechts als zigtbaar hoofd der Katholieke Kerk wil doen erkennen, maar die hem tot Alleenheerscher der gansche aarde wil maken; tot algemeen despoot, zonder wiens toestemming geen menschelijk wezen lid of vinger verroeren mag. Kon men wel een adjectief uitdenken, dat, bij *factie* gezet, zooveel afschuwelijks op één hoopen kon, als dat, inderdaad zoo onschuldige, *ultramontaansch* doet? Zeg bloeddorstige, moordzuchtige factie, en gij zegt niets in vergelijking van *ultramontaansche factie.* Omdat men er nu eenmaal toegekomen was, dat woord (hetwelk eigenlijk in de school te huis behoort en eene onderscheidende benaming der Italiaansche — *over de bergen* wonende — theologanten was) eene zoo verschrikkelijke en absurde beteekenis te geven, daarom vond de partij goed, de Katholieken, die nu niet langer op hare grillen wilden passen, *ultramontaansche* factie te noemen. Die benaming moest schrik, afschuw, verachting opwekken; die benaming sluit de hoedanigheid van Nederlander uit, want zij loochent de Nederlandsche Staatsmagt om het despotisme van den Paus in de plaats te stellen; die benaming moet den Nederlandschen Katholiek niet slechts als bestrijder der N. H. Kerk op het godsdienstig terrein, maar tevens als ontrouw Staatsburger, als vijand des vaderlands, brandmerken; die benaming moet al onze landgenooten, welke zich her-

inneren dat ze afstammen van hen die *Nederland* voor de ware gereformeerde religie wonnen — al gelooven ze ook geene syllabe meer van de leerstukken waarvoor toen, naar men zegt, gestreden is — die benaming moet al deze landgenooten tegen ons in het harnas jagen. O christelijke regtvaardigheid! o christelijke liefde!

't Is genoeg gezegd om den geest, waaruit die scheldbenaming sproot, te schetsen. Maar past zij op de Katholieken? Dat vraag ik u, mijne landgenooten en medeburgers, u allen, wier gemoed bezadigd genoeg is om, ook over Katholieken, met gezond verstand te kunnen oordeelen. Zijn wij eene factie? Zijn wij ultramontaansch, in den hatelijken, ongerijmden zin, dien de partij aan dat woord hecht?

Eene factie? En wij zijn niet eens eene partij in den Staat! Eene oproerige factie? En wat doen we anders dan betalen, en nog eens betalen, en altijd betalen, zonder dat er iets noemenswaardigs van al dat betaalde tot ons terug keert? Wat doen we anders dan lasten dragen, hetzij zakelijke, hetzij persoonlijke, terwijl de meesten dergenen, die van ons geld leven of zich verrijken, slechts blikken en woorden van smaad voor ons over hebben? Wat doen we anders dan bij tallooze verongelijkingen, bij de schreeuwendste uitsluitingen, de liefde voor het vaderland in ons hart aankweeken, en — daar men nagenoeg alle andere medewerking onzerzijds afwijst — voor deszelfs behoud bidden, nog al eens weer betalen en, des noods, het leven laten? Wie, in *Nederland*, op lijden en dulden roemen mag, voor de Katholieken moet hij onder doen. Het is waar, wij klagen, wij klagen openlijk en luide; maar wat zal de verdrukte, die geen kwaad met kwaad vergelden wil, al minder kunnen doen dan zijn hart in klagten lucht geven, en tot God en menschen schreijen om regtvaardigheid?

Wij klagen, wij klagen sedert lang, er loopt zelfs nu en dan wat bitters onder de klagten, en toch zijn we geen partij. Kunnen wij dan geen partij zijn? O voorzeker. Wij hebben grieven, en wij zijn twaalf maal honderd duizend. Zij, die ons knevelen, zijn geen millioen. Duizend oorzaken van twist en scheuring, die hen verdeelen, bestaan onder ons niet. Wij kunnen eene partij zijn, eene onverdeelde en sterke partij. En als we eene partij worden, dan zullen wij de partij des regts en der vrijheid zijn. Want wij willen geene Staatskerk wezen; wij willen de beginselen van regt en vrijheid, in de Grondwet nedergelegd en gewaarborgd, niet verminken, hunne ontwikkeling niet tegenhouden, aan die ontwikkeling geene eenzijdige rigting geven. Daarom willen wij ook geene partij bestrijden, dan voor zooverre zij aan het regt en aan de vrijheid en aan derzelver ontwikkeling in den weg staat; en in dien strijd willen wij geene andere dan legale en loyale wapenen gebruiken. Als we dus eene partij worden, zullen we evenwel geene factie zijn.

Of wij eene partij zullen worden? Dat zal voornamelijk afhangen van de belijders der andere gezindten, vooral van die der N. H. Kerk. Trekt zich niemand het ongeschonden bewaren, het ongehinderd werken, in een woord, het *leven* der beginselen van regt en vrijheid, bij de Grondwet aan de godsdienst-belijdenissen gewaarborgd, aan; gaat de N. H. Kerk voort met hare aanmatigingen en uitsluitingen; drijft zij, dat de vragen over onze inwendige kerk-organisatie, over ons prediken en Sacramentbedienen binnen het kerkgebouw, enz. enz. van hare toestemming zullen afhankelijk gemaakt worden; zullen zij die bezitters der magt zijn, den overmoed en der heerschzucht van haar, die zich erfgenaam waant der lang

opgeloste en verdwenen gereformeerde Staatskerk, in de hand werken; zullen zij voor de haren alleen kostelijke geregten bereiden en opdischen, terwijl zij ons en anderen toeroepen: gij zult toezien en u te vreden houden met de brokken die van de tafel vallen; dan, ja, dan zullen de Katholieken eene partij worden, eene onverdeelde en sterke partij. En nu spoediger dan voorheen; want zij kennen het leven van o'CONNELL en zij hebben dezes lijkrede door pater VENTURA gelezen. Wil men daarentegen de Katholieken goed behandelen, wil men hun het genot gunnen der gewaarborgde regten en vrijheden, dan zullen ze geene partij worden. Want het is hun niet te doen om als Katholieken de staatsmagt in handen te krijgen; de zedeleer hunner Kerk omtrent de wereld en dezer grootheid, pracht en magt, houdt hen daarvan reeds terug; — maar het is hun eeniglijk te doen om het genot van hetgeen grondwettig het hunne is.

En als de Katholieken eene partij worden, dan zal deze niet *ultramontaansch* zijn, dat is, niet bezield met het denkbeeld, dat de Paus over den Nederlandschen Staat heerschen moet: zulk denkbeeld is hun eene dwaasheid en een boosheid. Hun beginsel ten dezen aanzien is kort en klaar. Zij onderscheiden in den Paus het zigtbaar Opperhoofd der Kerk en den wereldlijken vorst. In deze laatste hoedanigheid heeft hij in zijne Staten, niet daar buiten, te gebieden; in de eerste hoedanigheid moet en kan hij, naar de constitutie der Kerk, onderwijzen, bedienen, bevelen in het geestelijke, over de geheele wereld, en daarin heeft geene staatsmagt iets te zeggen. Zijn er, naar men wil, gemengde voorwerpen, dan is het wenschelijk dat de beide magten daaromtrent bij overeenkomst elkander verstaan, ten einde botsingen voor te komen.

Wat hierin gelegen zij, dat *ultramontaansch* genoemd kan worden in den lasterlijken zin, dien de partij der Hervormde *Zelanti* daar aan toedicht, verklaren wij te zien, noch te begrijpen.

Wij werpen dus den naam van *Ultramontaansche Factie* ver van ons af. *Wij zijn niets anders dan twaalf maal honderd duizend Katholieke Nederlanders, die het genot van de ons gewaarborgde regten en vrijheden vragen.*

Of de in deze regelen aangeduide partij van Hervormde *Factie*, die buiten en tegen de Grondwet wil en doet, niet met goed regt *Zelanti* zou kunnen genoemd worden?

GEDACHTEN

OVER

DE ALLEENZALIGMAKENDE KERK

EN

CHRISTELIJKE VERDRAAGZAAMHEID.

(Zie Hist. Pol. Blätter XX, 83.)

God heeft den mensch in eendragt en zamenwerking van natuur met geest geschapen, tot Zijne eigene verheerlijking, tot 's menschen gelukzaligheid, uit liefde. De mensch is gevallen; hij heeft zich van God afgescheiden; hij heeft verdeeldheid gebragt in zijn eigen wezen. God is mensch geworden; Hij is voor den mensch gestorven, om hem te verlossen. Hij heeft zijne Kerk gesticht, om

eene blijvende bewaarsvrouw en uitdeelster aller genaden en vruchten der verlossing te zijn. Dit weten wij allen.

Gods gebod aan alle menschen, deze Kerk binnen te treden, is onbepaald, is onvoorwaardelijk. Wie in iets anders misdoet, die heeft den wil des Heeren in één punt veracht; wie hier tegen zondigt, die heeft den Heer en zijne geheele wet verloochend. Hij is de verrader in het rijk Gods; elk ander overtreder toont zich van eene enkele uitdrukking des koninklijken wils afkeerig; de verrader wil den koning zelven niet, of wil hem slechts in overeenkomst met eene, door hem zelven, hetzij alleen, hetzij in een oproerig verbond met anderen, uitgedachte staatsinrigting.

Gods Kerk is waarlijk algemeen — doch gebruiken wij het eigenlijke woord — Katholiek. Dit is zij krachtens haren Stichter, hare bestemming, noodzakelijkheid, genoegzaamheid, verschijning.

Niemand mag zeggen: ik versta U niet, of: ik versta meer dan Gij. Zij is gelijk het «Onze Vader,» hetwelk het stamelende kind reeds verstaat en welks diepte nog geen kerkleeraar doorgrond heeft. Zoo moet het zijn: want haar Stichter heeft haar voor allen gewild en allen hebben behoefte aan haar.

De geschiedenis heeft dezer waarheid getuigenis gegeven en de Kerk heeft tot zich zien overgaan den Hebreeuw en den Griek, den Romein en den Germaan, den Neger en den Japannees, den roodkleurigen en den Maleijer der *Zuidzee;* koningen, keizers, heeren, boeren, ridders, lijfeigenen, wijsgeeren, kunstenaars, vernuften, stomperts, gezonden, zieken, grijsaards, mannen, vrouwen, kinderen, ongelukkigen en gelukkigen, allen te gelijk. Zij kan haar gebied, ik zeg niet op landkaarten, maar op

de globe aantoonen. Want allen opent zij hare armen, en vraagt niet naar naam, afkomst, stand of talent, maar naar den wil.

En de goede wil vraagt, door Gods genade aangedreven, naar haar; wie niet naar haar vraagt, die behoort niet tot de goeden; wie de Kerk, naar hem vragende, niet antwoordt, is een der kwaden — in veronderstelling namelijk, dat hij schuldig weigert — want de Kerk heeft regt op alle zielen. Aan dit regt beantwoordt de verpligting voor alle zielen, haar toe te behooren, haar te volgen, door haar zich te laten geleiden en weiden.

Er is slechts éene Kerk; dezelfde, welke door CHRISTUS ingesteld, door zijne apostelen geregeld is en door zijn plaatsvervanger op aarde bestuurd wordt. Zij is de kolom en de grondslag aller waarheid.

Er kan slechts eene waarheid zijn. Wie van meerdere, gelijke aanspraak en regten hebbende, belijdenissen of vormen des Christendoms spreekt, die raaskalt of huichelt; in beide gevallen, brengt hij, bedachte of onbedachte, godslastering uit. Meerdere waarheden zijn *geene* waarheid, geene vaste, zekere, vertrouwenswaardige, alles beheerschende, alles waarborgende waarheid. Dit is de verholene zwakke zijde der nieuwe, krachtelooze, weeke, waarheidschuwe wijsheid.

Slechts de waarheid kan zalig maken. De Kerk, welke haar uitsluitend bezit, is dienvolgens de alleen zaligmakende en bniten haar is geen heil. Eer kan de duisternis licht uitschieten, de vorst aangenaam verwarmen en het gift heilzaam voeden, dan dwaling en logen zaligen. Trouwens, zij zijn wezenlijk buiten God en tegen God, en slechts in God is alle heil en alle zaligheid.

«Ziedaar dan wederom die oude roomschen verdoemings-

theorie en verdoemingszucht. Zoo werpt gij alles in de hel wat niet als Katholiek leeft en sterft! Het besluit is namelijk klaar: Alles, wat niet in de Kerk is, gaat verloren; CAJUS en TITUS zijn daar buiten; alzoo gaan zij verloren.»

Geduld! die sluitrede is zoo door U, niet door ons, gesmeed. Wel is het besluit naar den regel afgeleid; ook is de *major* buiten alle bedenking; nogtans, wijl de mensch met zijne kennis bezwaarlijk ooit zoo diep kan doordringen, dat hij ook de *minor* als volkomen zeker mag stellen; zoo moeten wij het besluit verwerpen. Ik zeg: 's menschen kennis gaat niet diep genoeg om de *minor* boven allen twijfel te verheffen en als onbetwistbaar vast te stellen. Of kunt gij werkelijk gelooven, dat wij, Katholieken, deze twee stellingen: «CAJUS en TITUS zijn, voor zoo verre wij menschen zien en oordeelen kunnen, buiten de Kerk» — en: «CAJUS en TITUS zijn waarlijk, voor God, buiten de Kerk,» voor één en dezelfde, van gelijke beteekenis en kracht, houden. De eerste dier twee stellingen kan, geheel subjectief en problematisch als zij is, niet als *minor* gebruikt worden, onder de voormelde, objectieve, apodictische *major;* de tweede kan door geen mensch, ten aanzien van iemand, hij moge nog onder de levenden of reeds gestorven zijn, worden staande gehouden.

Zij is niet staande te houden ten aanzien van iemand, die nog in leven is. Trouwens, wat wil dat zeggen, in den geheelen, rampzaligen, veroordeelden zin, buiten de Kerk zijn?

Zegt dit, dat de onderwerpelijke persoon de Kerk niet heeft gehoord? Dat is een toestand van onwetendheid, niet van schuld. — Wordt er mede bedoeld, dat hij de Kerk

gehoord, maar niet verstaan heeft? Waar zoo velerlei andere stemmen zich opdringen, elkander vaak overschreeuwen, of de prediking der Kerk verkeerd uitleggen, soms verdraaijen; daàr de leer der Kerk niet naar waarheid opvatten, met oude vooroordeelen behebt zijn, met vooroordeelen, die met de eerste gewoonten des levens en met de eerste voorwerpen der gedachten mede in den geest binnentraden, die, bij de verdere ontwikkeling des verstands, mede opgekweekt, mede opgewassen, mede versterkt zijn, met vooroordeelen, welke dikwijls zich aan de eerbiedwaardigste herinneringen van ouders, opvoeders, onderwijzers der jeugd enz. enz. knoopen — daardoor en daarmede ingenomen zijn en zóó de zuivere stem der roepende in de woestijn niet begrepen te hebben; ook dit kan een toestand van dwaling en niet van schuld zijn, ja, mag verondersteld worden zulks te zijn. — Zal het heeten, op de allereerste zachte wekstem der Kerk nog in een half bewusten slaap voortgesluimerd te hebben? Hier is zekerlijk reeds eenige schuld; maar wie durft zich vermeten, er den graad en de pligtigheid van te bepalen?

Waarmede in het algemeen is iemand buiten of in de Kerk? Met het kennisvermogen of met den wil? Ongetwijfeld moet de verlichting, waarop de overtuiging volgt, het kennisvermogen aandoen; maar wat het onderwijs aanneemt of verwerpt, wat zich door de genade laat bewegen of haar weêrstaat, dat is de wil. Zeer waar heeft iemand gezegd: «Het kennisvermogen voor het goddelijke is de wil.» Onwetendheid en dwaling zijn, wel is waar, objectief genomen, gevolgen der zonden, maar zijn, subjectief en ter zedekundige beoordeeling van iemand in het bijzonder beschouwd, nog niet de zonde, de werkelijke, persoonlijke, strafwaardige zonde zelve: ten ware

de wil die onwetendheid en dwaling zelf veroorzaakt hadde, beminde, aankleefde.

Keeren wij nu tot CAJUS en TITUS terug. Weet gij op welke van al deze of van andere mogelijke trappen een van beide zich bevindt? Hoe kan dan de bovengestelde minor vast staan? — Zijn u de dag en het uur bekend, welke God de Heer heeft uitgekozen om tot ieder menschenkind te spreken? Kent gij de tijden, welke de Heer zich heeft voorbehouden? Weet gij niet dat eenigen in den vroegen morgen, anderen wederom omtrent de derde, zesde, negende en elfde uur geroepen worden? Kent gij het uur van TITIUS? — Een edele Katholieke Duitscher heeft twee schoone en heerlijke spreuken gezegd: «Men moet ieder Protestant als een toekomstig Katholiek beschouwen en ook behandelen;» en: «ook, indien het zeker ware, dat, onder alle Protestanten slechts een enkele in onschuldige dwaling verkeerde, waren wij nog gehouden, steeds diengene, met wien wij voor het oogenblik spreken, voor dien enkelen te houden.»

Evenmin kan er van een overledene beweerd worden, dat hij buiten de Kerk is gestorven. — Hij heeft voor ons aller oogen als onkatholiek geleefd en is zóó ook gestorven. — Voor onze *oogen*, dat kan zijn. — Weet gij, of zijn uur niet het elfde was, een quartier, eene minuut voor twaalve? Of hem in dit laatste, wel is waar vreesselijk, maar toch onder Gods barmhartigheid zachter voorbijvlietend, uur, een zuiverder, eenvoudiger, ernstiger wil niet de genade heeft doen verwerven, van eene vernieuwde, misschien wel van de eerste godsdienstkeus, van een brandend verlangen, van een krachtig besluit, als lid der Kerk van God te sterven, haar toe te behooren in den dood en

en in alle eeuwigheid, of hoe dan de uitdrukking dezer gedachte ook ware?

De Katholieke Kerk neemt een doopsel van begeerte aan; wie zou eene geloofsbelijdenis van begeerte willen uitsluiten? — in zoodanig geval namelijk (dit zal wel geene uitlegging behoeven), dat de werkelijke geloofsbelijdenis waarvan de Apostel zegt, dat zij ter zaligheid leidt, niet mogelijk is. Weinig slechts behoeft men te *weten* om Gode te behagen. — Wij mogen wel hopen dat het getal van Protestanten, die behouden blijven, niet gering zal zijn. — En, bijaldien het uiterlijke van CAJUS ook al het ergste teekende, zoo zijn en blijven wij desniettegenstaande verpligt, ons te onthouden van hem te veroordeelen.

Dit is verdraagzaam gesproken? — Slechts in de Katholieke Kerk is verdraagzaamheid, moet verdraagzaamheid zijn; want alle bijzondere waarheid en zedelijkheid kan slechts als tak aan den grooten, geheelen boom der waarheid groenen, bloeijen en vruchten dragen. De dwaling heeft niets dergelijks aan te bieden. Zij heeft zich dan ook nooit tot verdraagzaamheid verheven; het hoogste, waartoe zij opklom, was onverschilligheid. Doch ook deze bereikte zij eerst dan, wanneer zij in zich zelve reeds alle leven verloren had, en daarom in den jongsten tijd zoo algemeen. Die zelfde onverschilligheid is het, welke door de waarheid, derhalve door de Katholieke Kerk, uit alle kracht bestreden en verworpen word. Onze kerk beoefent in beoordeeling en behandeling, de verdraagzaamheid voor de dwalenden, omdat zij hen bemint; zij heeft slechts buitensluiting en veroordeeling voor de dwaling en de logen, omdat zij beide haat en moet haten, om van zich zelve en van hare vereeniging met God zeker te blijven. Voor den persoon des menschen verlange men

alles van ons; wij staan het gaarne en met liefde toe; maar op het punt van beginselen, verlange men van ons geene toegevendheid; zelfs geene neiging tot eene schrede. De waarheid blijft onwrikbaar, dat ieder, die zalig is geworden, dit slechts als Katholiek is geworden, ofschoon hij dit ook (nog zeer *implicite*) op verre na nog niet uitdrukkelijk geweest zij en *wij* ook niet wisten, dat hij het was. De wegen der dwaling gaan trouwens alle in eene geheel andere rigting en leiden tot eene andere uitkomst.

Daaruit vloeit voor de kerk, in andere betrekking, eene geheel noodzakelijke gedragslijn voort. Zij is niets dan eene groote, zeer groote bekeerings-inrigting. Daartoe is zij ingesteld en gezonden, en wel aan alle volken, welke namen, afkomst en regerings-vorm zij ook hebben. Deze zending en de getrouwe vervulling daarvan kan haar door iemand, die de waarheid lief heeft, nimmer worden ter kwade geduid. Zij wil *alle* zielen winnen, zonder uitzondering, en wendt zich met aandrang tot ieder op de geschikste wijze.

Dit streven, de dwalenden tijdig te bekeeren, staat met hare milde en liefdevolle beoordeeling hunner in geene tegenspraak.

Juist omdat zij hen bemint, vreest zij voor hen; zij wil de mogelijkheid huns behouds zoo digt, als dit maar kan, tot de zekerheid doen naderen. Het uur, waarop een ieder in het bijzonder zal geroepen worden, is haar niet geopenbaard; zij wil er niet één ongebruikt laten voorbijgaan. Zij stelt der barmhartigheid Gods geene perken; maar zij volgt de wegen zijner regtvaardigheid en leert iedereen, God geheel te erkennen en volmaakt te beminnen, want dit is regtvaardig.

HISTOIRE

DE LA

REVOLUTION DE FRANCE

PAR

A. THIERS.

(*Vervolg en slot*, *bladz.* 183.)

De voorstelling, die wij van de oppervlakkigheid en ligtzinnigheid der Franschen gegeven hebben, is niet overdreven, en eenmaal het karakter en de aanleg dezes volks verondersteld, kan men er in onze dagen moeijelijk iets beters van verwachten. Hoe zou bij de verwisseling, de verwarring, den omkeer van al het bestaande de gedachte zich hebben kunnen vestigen en verdiepen? Wij kunnen getuigenissen van Franschen zelve aanvoeren. «Wij Franschen,» zegt de Graaf *de Champagny* in zijn *histoire des Césars*, «hebben, door de ligtzinnigheid, waarmede wij de dingen «beschouwen, en de stijfheid onzer logica, onze geschiedenis «ten gronde gerigt, even gelijk wij dat gedaan hebben «met onzen maatschappelijken toestand.» Wij hebben bovendien een voorbeeld, 't welk alleen kan volstaan, om ons een denkbeeld van de Fransche letteren te geven; wij hebben nog niet gesproken van den heer THIERS; wij moeten die

geschiedenis der Fransche omwenteling doen kennen, welke in de voornaamste Fransche tijdschriften, gelijk nog onlangs in de *Revue des deux mondes*, zoo hoogelijk is geprezen, en ten blijke van den bijval, in verschillend formaat en in zoogenaamde geïllustreerde editiën, ook in ons Vaderland verspreid is. Daar zal men zien, wat er in het eigenlijke land der geschiedenis van de geschiedenis geworden zij; op wat trouw men daar mag rekenen, wat kennissen en nasporingen men er mag veronderstellen, en hoe ver het zwichten voor het *fait accompli* verschilt van erkenning van historisch regt, en van aanbidding eener aan onze begrippen en bedoelingen ontgaande Goddelijke Voorzienigheid.

In allen gevalle zou het voegen, dat wij ons verslag deden voorafgaan van eene korte levensbeschrijving van den heer THIERS; doch wij kunnen dit des te minder achterlaten, daar zijn levensloop met de openbare omstandigheden verwikkeld is, en wij er te meer regt door verkrijgen, om zijn geschrift te beschouwen als de uitdrukking van den in *Frankrijk* overheerschenden geest.

«De heer THIERS,» zegt de zich noemende TIMON, «is «niet opgewiegd op den schoot eener Hertogin». Hij werd den 16 April 1797, te *Marseille*, van zeer armoedige ouders geboren. Zij gaven hem den naam van LOUIS ADOLPHE; doch die van LOUIS scheen den heer THIERS te koningsgezind; weshalve hij slechts dien van ADOLPHE wilde dragen, en zich nimmer anders teekende; eene kleingeestigheid, die al dadelijk den ganschen man kan doen kennen. Zijne moeder, ofschoon tot de uiterste armoede vervallen, moet van eene meer fatsoenlijke burgerlijke familie afkomstig zijn geweest. Zij ten minste wist, door bemiddeling van een' en ander' harer bloedverwanten, voor haren zoon eene keizerlijke beurs te verkrijgen, die nu, zonder

iets aan zijne ouders te kosten, in de openbare school van *Marseille* opgevoed en onderwezen werd. Indien THIERS daar, naar gezegd wordt, geschitterd heeft, en men het afmeet naar zijne kennis der Ouden, waar alleen van gesproken wordt, zal dat wel op Fransche wijze geweest zijn. Immers in de geschiedenis der Grieken en Romeinen, die men in die dagen bijzonder beoefende, geeft THIERS geene blijken van groote bedrevenheid. In de verschillende uitgave zijner *Histoire de la Revolution* begaat hij de groote lompheid van ÆSCHYLUS den treurspeldichter te verwarren met ÆSCHINES den mededinger van DEMOSTHENES, en zegt van de roode Jacobijnen-muts: «een nieuw soort van ver-«siersel, dat aan de Phrijgiers ontleend was.» Het was noch nieuw, noch aan de Phrygiers ontleend. — Na den val van NAPOLEON, in 1815, begaf hij zich naar *Aix*, waar het departementaal geregtshof gevestigd was, en tevens gelegenheid bestond om in het regt te studeren. *Codices* en *Digesten* schijnen hem daar niet meer bezig te hebben gehouden, dan juist noodzakelijk was om eene soort van examen te ondergaan, dewijl zijne voornaamste bezigheid bestond in het schrijven van letterkundige proeven, en in het helpen maken van muiterij tegen het bestaande gouvernement. De *Galerie des Contemporains illustres* zegt, dat hij «een «voorwerp werd van achterdocht voor zijne leeraren, van «bekommering voor de Politie, en van enthousiasme voor «zijne medestudenten.»

Te *Aix* ging hij eene bijzondere vriendschap aan met MIGNET, iemand van gelijken slag als hij, die insgelijks eene geschiedenis der Fransche omwenteling vervaardigde, en zich even als THIERS, ondanks zijne strenge republikeinsche beginsels, de eer en winstgevende ambten liet welgevallen, waarmede de Julij-dynastie hem beloonde. Om-

strecks dien tijd vervaardigde THIERS eene lofrede op den Deist VAUVENARGUES, en werd, na eene herhaalde proef, hiervoor door de akademie van *Aix* bekroond.

Later, als practiserend advokaat opgetreden, mogt hij niet gelukkig slagen. Het was wel niet anders te verwachten. Hij begaf zich alzoo, in 1821, met zijnen boezemvriend MIGNET naar *Parijs*, ten einde er de gunst der daar zetelende fortuin op te loopen. Hij had hierbij tot beschermheer den geweldigen democraat MANUEL, die, als hij, te *Aix* advokaat was geweest, en hem aanbeval aan den befaamden bankier LAFITTE. Deze man, die met behulp eener omwenteling zijne berooide omstandigheden poogde te herstellen, moet reeds toen de verwarring in zijne zaken ondervonden hebben, welke later een schandaleus bankroet ten gevolge had. Aan de beide jonge regtsgeleerden verschafte hij werk in de liberale dagbladen: aan MIGNET in den *Courier*, aan THIERS in den *Constitutionnel*.

Het eerste bekende werk door THIERS uitgegeven, was voor eenen publicist en geschiedschrijver van zoo veel naam, een vrij zonderling en niet zeer gelukkig begin. Het was de levensbeschrijving van *Mademoiselle* GEORGE ANNE BELLAMY, eene actrice; het opende de uitgave harer *memoires* (1822). Daarbij verdient het opmerking, dat hij reeds toen aan het schrijven zijner Geschiedenis der Omwenteling bezig was, dewijl bereids in 1823 twee deelen daarvan door hem werden uitgegeven.

Intusschen was het getal der abonnementen op de *Constitutionnel* in 1825 gerezen tot 16,250. Dit gaf THIERS gelegenheid om van zijn treurig zoldertje aan het eind van de *Passage Montesquieu* te verhuizen, en deed LAFITTE gevoelen, welk eenen man hij voor zijne zaak gewonnen had. Deze kon hem nu ook in de hoogere kringen zijner staat-

kundige vrienden inleiden. De Geschiedenis der Omwenteling zelve schijnt THIERS ten behoeve van het staatkundig plan van LAFITTE bewerkt te hebben. De *Quarterly Review* heeft dit, in eene recensie van THIERS werk, vrij duidelijk gemaakt, door aan de betrekkingen van LOUIS PHILIPPE, met LAFITTE te herinneren, en de Omwentelings-Geschiedenis van THIERS met die van MIGNET te vergelijken, als welke beiden geen ander doel schijnen gehad te hebben, dan PHILIPPE EGALITÉ, den vader des tegenwoordigen Konings, schoon te wasschen van den blaam die op hem kleefde, en de vooringenomenheid weg te nemen, die men om die afkomst tegen den laatstgenoemden, toen nog Hertog van *Orleans*, hebben kon. Ook zien wij THIERS deelen in den meerderen of minderen vooruitgang, dien LAFITTE's kuiperijen hadden. Er was een tijd, dat het THIERS te lang viel, en dat hij, naar ons zijn lofredenaar SAINTE BEUVE vermeldt, aan eene algemeene geschiedenis begon te denken, en zich op andere wetenschappen toe te leggen. Wat meer is, het ministerie MARTIGNAC, dat vrij wel bij het volk gezien was, deed hem, zoo het schijnt, bijna de hoop op verderen vooruitgang verliezen, en zich gereed maken om met den zee-kapitein LAPLACE eene ondekkings-reis te ondernemen. THIERS had het aanbod van den Minister van Marine HYDE DE NEUVILLE, om als *redacteur* van de reis mede te gaan, reeds aangenomen, aan zijne vrienden vaarwel gezegd, en zijne goederen gepakt. Maar het ministerie MARTIGNAC werd omvergeworpen, en opgevolgd door dat van POLIGNAC. Dit moet den heer THIERS en zijne vrienden nieuwe hoop hebben ingeboezemd. Ten minste veranderde hij eensklaps van besluit, en zoo daarbij eenige berekening was, dan was het goed van hem berekend, want, in plaats van de

stormen en gevaren van kapitein LA PLACE te deelen, zou hij dien in het ministericel paleis op de *Boulevard des Capucins* feestelijk onthalen.

Met ijver ging hij weder aan het werk; doch had al te veel gedaan, om nog niet wat nieuws en wat stouters te ondernemen. Hij stichtte een nieuw oppositie-blad, de *National*, waarbij LAFITTE hem de noodige penningen voorschoot, en hij zijnen vriend MIGNET en ARMAND CARREL tot medearbeiders verkreeg. Deze laatste was een voormalig officier, die deel had genomen aan de militaire zamenzwering van 1822, in welke LAFAYETTE en het *comité directeur* van *Parijs* zoo ernstig werden gewikkeld. Naar *Spanje* gevlugt had hij onder MINA tegen zijne eigen landgenooten gestreden, was intusschen gevangen genomen, en slechts door een zeer gelukkig toeval aan de over hem uitgesproken doodstraf ontkomen. Uit eenen dergelijken medehelper kan men opmaken, welken toon de *National* begon te voeren. De leus was: het charter! het geheele charter, en niets dan het charter! De *Review* maakt te dezer gelegenheid de wijze opmerking, dat dit de veiligste en tevens de zekerste weg was, om den troon van KAREL X omver te werpen, dewijl het eene onmogelijkheid is, om dergelijke pen-en inkt-constituties, gelijk BURKE ze noemde, en die, zoo als *Frankrijk* er eene bezat, geheel à priori zijn opgemaakt, in allen deele toe te passen en uit te voeren. Ook de heer THIERS wilde toch nog iets behalve het charter, toen hij eenmaal Minister was geworden: getuige de *mitraille* van *St. Méry*, de *massacres* van de *Rue transnonain*, en de Septemberwetten. Of zijn de fortificatien van *Parijs* ter beveiliging van het charter gebouwd?

Een nog onmiddelijker aandeel aan de omwenteling van

1830 nam THIERS, toen de noodlottige *ordonnances* verschenen. Zij zouden voorzeker dat gevolg niet gehad, althans geene omwenteling veroorzaakt hebben, waren de uitgevers der dagbladen, op welker pers den volgenden morgen beslag was gelegd, niet aan het bureau van den *National* te zamen gekomen, om het beruchte, door THIERS opgemaakte, protest te onderteekenen, 't welk aanstonds gedrukt en door *Parijs* verspreid werd, en het teeken gaf tot de omwenteling. Terstond na de onderteekening van dit protest, nam THIERS de wijk naar *Montmorency*, een dorp in de nabijheid van *Parijs*, en kwam van daar niet terug, dan nadat de worsteling der drie dagen afgeloopen en de overwinning behaald was.

't Is *piquant* hierbij te vergelijken, hoe THIERS ROBESPIERRE berispt, dat hij gedurende de drie dagen, die op het oproer van den 10 Augustus volgden, *à l'écart* bleef.

Thans was de weg voor THIERS wijd open. LAFITTE werd eerste minister, en door diens toedoen hij met eer en voordeel aanbrengende ambten overladen. Zijne volgende gedragingen zijn meer algemeen bekend en kunnen hier worden voorbijgegaan. Slechts willen wij nog herinneren, dat THIERS zijnen weldoener LAFITTE, die weldra aftrad, niet bleef aanhangen, en in het ministerieel kabinet binnen drong, door eene redevoering in de kamers, die niemand van hem zonde verwacht hebben. Het gold de erfelijkheid van het pairschap, en THIERS, is het niet wonder? trok de aristokratische partij. Zoo kwam hij waar hij wezen wilde! De man, die niets dan beweging gezocht had, die eene omwenteling had helpen maken, was eindelijk eerste minister, en sprak: *nous sommes le ministère de la resistance!*

Hoe thans den lezer, die den schrijver kent, in staat

gesteld, om ook het geschrift te kennen en te beoordeelen? Hoe, vragen wij met de meergemelde *Review*, verslag te doen van een zoo uitgebreid werk, dat op iedere bladzij de vervalsching van een of ander feit bevat, op iederen regel eenen geest van bedrog verraadt, en dat, door het onophoudelijk gebruik van allerlei kleine kunstgrepen, geworden is tot het monsterachtigste voorbeeld van bedrog, wat de jaarboeken der literatuur ons aanbieden. De *Review* slaat hiertoe den besten weg in, en toont de ligtvaardigheid en oneerlijkheid van THIERS zoo duidelijk aan, dat het dwaas zoude zijn naar eene andere wijze om te zien en hem niet te volgen. Bepalen wij ons alzoo tot het voornaamste, tot de twee eerste en belangrijkste personen der beide partijen — de Koning en de Koningin, en de Hertog van Orleans en LAFAYETTE; tot de merkwaardigste verkiezingen voor de vergadering — die van 1789 en 1792; tot de twee eerste *emeutes*, — van den 27 April en den 12 Julij; de twee eerste *massacres* — van den 14 en 22 Julij; tot de verschrikkelijke dagen van 2 en 3 September of wat meer van grooten invloed op de omwenteling geweest is, en een sterker lichtpunt moet uitmaken in de schildering van dezen meer dan Trojaanschen brand. Niets is hierbij partijdig gekozen, en aan het eerste het beste wordt de schrijver getoetst.

In het algemeen volgt THIERS in zijne apologie der Fransche omwenteling dezen taktiek, dat hij aan beiden, aan koningsgezinde en republikeinen, eenige schuld geeft; hetgeen dan, zoo als gewoonlijk, bij het oppervlakkig publiek den schijn van onpartijdigheid heeft, doch hier reeds eene schreeuwende onregtvaardigheid is, dewijl het ongelijk aan de eene zijde geheel overweegt, en de omwenteling van het begin tot het eind door eene reeks van gruwelen werd voort-

gezet en voltrokken. Doch THIERS laat het hier niet bij blijven. Indien hij iets ten voordeele der konings-gezinden vermelden moet, blijft hij nimmer in gebreke om of twijfel op te wekken aan de waarheid, of kwade bedoelingen te doen vermoeden, of van eenige daartegen opwegende verdienste der democratische partij te gewagen. Is hij integendeel gedwongen om eene misdaad te verhalen, waaraan deze partij zich schuldig maakte, dan geschiedt het op eenen zachten, menschlievenden toon: de droevige noodzakelijkheid wordt betreurd, de schakel der oorzaken wordt opgespoord, vervolgd, en de eerste daarvan gevonden in den tegenstand der koningsgezinden. Deze, het is verwonderlijk, zijn altijd schuldig of medepligtig aan al de wreedheden en gruwzaamheden, die tegen hen zelven worden begaan. Vooral op oogenblikken als het niet hindert en in het voorbijgaan worden de koningsmoorders en monsters der omwenteling als helden voorgesteld. VERGNIAUD en GUADET heeten *courageux, nobles et illustres citoyens*, CAMBACERÈS *homme savant et sage*, CARNOT, *homme probe et courageux* de Graaf TREILHARD *honnête homme réunissant les lumières à la probité*, LETOURNEUR *bon homme*, en LAREVEILLÈRE LEPAUX *le plus honnête et le meilleur homme du monde*. Maar iets, dat, als men er op let, bijzonder hindert, en ons een diepen graad van bederf schijnt aan te duiden, is de lof, dien THIERS aan deze soort van menschen om hunne ligchamelijke schoonheid geeft. Het spreekt van zelf, dat men niet altijd kan nagaan, of zij inderdaad zoo jong en schoon waren als THIERS verhaalt; maar er zijn van die jonge schoonheden zoo als BARBAROUX, *nommé Antinous, tant il était beau*, en Madame ROLAND «*jeune et belle*», welke van elders als vrij oud en leelijk bekend zijn. Nooit heeft de groote en dikke BARBAROUX dien naam gehad, en ge-

zegde dame, was naar haar eigen bekentenis, niet schoon en reeds acht-en-dertig jaren oud.

LODEWYK XVI heeft eigenlijk de grootste schuld! Hoe, vraagt men, is het aan THIERS mogelijk het aldus voor te stellen? Durft hij dan openlijk de onschuld en het ongeluk beleedigen. O neen, niet openlijk. In plaats van den Koning zet hij *la cour*, *le chateau*, of wel het algemeene *on*, terwijl het inderdaad niemand kon zijn dan de verlaten Koning of Koningin.

Na het eerste bloedvergieten van Julij 1789 waren alle bijzondere vrienden en gunstelingen des Konings gevlugt. THIERS zelf verhaalt: «er was langer geene mogelijkheid «eene ernstige zamenspanning ten voordeele des Konings «te ondernemen, sints *de Aristokratie op de vlugt gedreven «was; chassée*». Het is in het voorbijgaan op te merken, hoe THIERS, begrijpende dat de *emigranten* hierdoor als onschuldig zouden voorkomen, in eene latere uitgaaf gezet heeft *eloignée*, *verwijderd.*

Drie dagen na het innemen der Bastille, had de Koning het voor hem zoo vernederend bezoek op het stadhuis gedaan, en in de treurigste stemming naar *Versailles* terug gekeerd, had hij den laatsten, die hem was bijgebleven, den heer DE BEZENVAL, Generaal der Zwitsersche garde, van zich weg gezonden, of liever hem gedwongen veiligheid te zoeken in zijn vaderland. De Koning, zegt DE BEZENVAL, bevond zich geheel alleen (1). Ziedaar nogthans het *hof*, dat op dit tijdstip, terwijl *Parijs* een garnizoen had verkregen van zestig duizend nieuw opgeroepen Nationale Gardes, en de regeringloosheid heerschte van *Duinkerken* tot *Marseille*, door THIERS wordt voorgesteld als

(1) *Memoires de* BEZENVAL, II, 568.

op de verschrikkelijkste wijze in de weer en vol lagen tegen de veiligheid van *Parijs* en de vrijheid van *Frankrijk!*

En wat de Koningin betreft, zoo deze soms door THIERS bedoeld wordt, niet alleen blijkt hare vredelievende gezindheid uit de getuigenissen, door hem zelven aangenomen, als van DUMOURIEZ, BERTRANT DE MOLEVILLE en *Madame* CAMPAN, maar hij onderscheidt *het hof* van de Koningin, vol. I, p. 296, waar hij zegt, dat de Emigranten en *het hof* het haar nimmer zouden vergeven, indien zij zich met de *Feuillauts* of de partij van LAFAYETTE in betrekking stelde. Het zij weder in het voorbijgaan opgemerkt, dat THIERS hier de Emigranten valschelijk beschuldigd, en *Madame* CAMPAN, op wier *Memoires* vol. II, p. 194, hij zich beroept, daar geen woord van spreekt. *Het hof* is dus, bij THIERS, een hersenschimmig schrikbeeld, waarvan hij zich met de hatelijkste oogmerken bedient, en waardoor de oplettende lezer verschalkt wordt.

Soms echter treden de Koning en de Koningin meer op den voorgrond. Zoo onder anderen ter gelegenheid van het zoo ongepast schrijven van LAFAYETTE, hetwelk de grootste opschudding te *Parijs* ten gevolge had, en tot voorwendsel diende aan den schandelijken aanval der *Girondins* op de Tuillerien. THIERS verzwijgt de dagteekening van dezen brief, en de plaats waarvandaan hij gezonden werd. Het was uit het versterkte legerkamp van *Maubeuge* den 16 Junij 1792. Wat heeft THIERS hierbij voor? Te voorkomen dat men de opschudding, die daags na de ontvangst begon, er mee in verband zoude beschouwen, en hij er in allen geval aan den Koning en aan de Koningin de schuld van zou kunnen geven. Bij het lezen stelt men zich niet anders voor, of LAFAYETTE is te *Parijs*, en ontvangt den indruk alsof de ongelukkige Koning en Koningin hem tot dit

schrijven hebben opgewekt. «De Koning en de Koningin,» zoo staat er «schoon besloten van zijne (LAFAYETTE's) dienst «geen gebruik te maken, lieten hem schrijven, dewijl zij «zich in de oneensgezindheid van de vrienden der vrijheid «verblijdden.» Vol. I, p. 295. De Koning was er zoo ver af eenig deel gehad te hebben in dezen noodlottigen brief aan de Nationale Vergadering, dat LAFAYETTE het noodig oordeelde hem er van te verwittigen, en hem er een afschrift van toe te zenden. Deze brief van LAFAYETTE aan den Koning is door BERTRAND DE MOLEVILLE bewaard en medegedeeld; maar THIERS, ten einde zijn bedrog vol te houden, laat het bestaan van dien brief zelfs niet vermoeden.

Als de Koning, om zijne gardes niet aan levensgevaar bloot te stellen, zich aan de bewaking der Nationale Gardes wil toevertrouwen, noemt THIERS dat eene al te nietige list «*trop petite ruse*», en zegt: «zijn oogmerk was een gevangen man te schijnen.» LODEWIJK XVI *scheen* een gevangen man! Nog andere *petites ruses* hier door THIERS gebruikt gaan wij voorbij; slechts nog iets aangaande het rijden des Konings naar St. *Cloud* op den 18 April 1791, toen het volk eensklaps zamenstroomde, de paarden bij den toom greep, en hem den doortogt belettede. THIERS verhaalt, dat LAFAYETTE den Koning wilde overhalen om in het rijtuig te blijven, en hem verzekerde, dat hij wel ruimte zou weten te maken, doch dat de Koning, *zijne oude list, van den schijn eens gevangenen aan te nemen, weder volgde*, en om die reden uit het rijtuig stapte. Het feit is evenwel dat LAFAYETTE te vergeefs beproefde door het razend gemeen heen te dringen, en dat *eerst toen* de Koning, — die van zijne gemalin en zijne kinderen verzeld was, eene omstandigheid die THIERS weder verzwijgt, — besloot af te klimmen, en zich en de zijnen niet aan het

uiterst gevaar bloot te stellen. En hoe *vrij* de Koning was, bleek uit het hierop volgend besluit der Municipaliteit van *Parijs, dat de Koning niet naar St. Cloud moest gaan.*

De Hertog van *Orleans*, die den naam aannam van PHILIPPE-EGALITÉ, is een ander voornaam persoon, waaraan wij THIERS zijne kunsten zien beproeven. Echter gaat hij hierbij op eene andere wijze te werk. Van den Koning wekt hij onophoudelijk allerlei vermoedens op. Om de razernij, den bloeddorst, en de moordbedrijven der revolutionairen goed te maken, stelt hij dat voor als zelfsverdediging, en schrijft zijdelings aan *het hof* de snoodste bedoelingen toe tegen het volk. «Het gerucht ging (*on repandait*) dat het «hof (*le chateau*) het volk ten tweede maal in opschudding «wilde brengen, ten einde gelegenheid te hebben er eene «slagting onder aan te rigten.» Dit gerucht, door THIERS verzonnen, moet dan goedmaken wat op den 20 Junij en den 10 Augustus gebeurde. Het is dus in het algemeen de *suggestio falsi.* — Integendeel, opzigtens den Hertog van *Orleans*, wiens schuld herhaaldelijk en op de stelligste wijze bleek, kan THIERS slechts door verzwijging zijn doel bereiken; het is de *suppressio veri.*

De Hertog van *Orleans* wordt door hem voorgesteld als iemand, die eigenlijk in 't spel niet gemengd was en op den achtergrond zijne plaats had. Hij verschijnt «*à la suite* «*du mouvement populaire, repandant peut-être un peu d'or.* Het laatste, dat hij zijn goud onder de menigte bragt, zegt intusschen meer, dan THIERS wel zou hebben willen zeggen. 't Was immers deze booswicht, die het oproer betaalde! THIERS maakt hem tot eenen niet kwaden losbol, die geene plannen had: «*avec des qualités heureuses mais livré* «*aux mauvaises mœurs. — Flatté d'un avenir confus, il* «*agissait assez pour se faire accuser, pas assez pour réussir,*

«*et il devait, si ses partisans avaient réellement des projets,* «*les désespérer de son inconstante ambition.*» 't Is kunstig en schaamteloos tevens.

Hoe houdt THIERS dit vol? Wij hebben het reeds gezegd: door te zwijgen. Zoo doet hij reeds bij de eerste gelegenheid, en als hij van SIÈYES een schitterend en zeer uitvoerig portrait ophangt, spreekt hij geen enkel woord van de betrekking, waarin deze schranderste man der omwenteling met den Hertog van *Orleans* stond. (1) Van de omkoopingen des Hertogs kan hij, wij zagen het reeds, niet geheel zwijgen, maar hij weet het te verzachten of weder aan een hersenschimmig wezen toe te schrijven. De geschie- «denis, zegt hij, *vermeldt geenen naam*, en verzekert «slechts, dat er zeer veel geld werd uitgedeeld.» En verder: «Ten andere is dit geen invloed, dien men onder «de oorzaken der omwenteling rekenen kan; want het «is niet met een weinig gelds en geheime kuiperijen, dat «men een volk van vijf en twintig millioen menschen in «beweging brengt.» Deze bemerking heeft iets waars, als zij namelijk van een volk gezegd wordt, dat rustig en te vreden is. THIERS is daarom in het liegen vooruitgegaan, want zeer wel wetende wat wij daar zeiden, heeft hij den misslag zijner vroegere editie hersteld.

Daar stond: «Het is zeker niet met geld, dat men een «gansch volk in beweging brengt, *maar wanneer het een-* «*maal in beweging is gekomen, wordt het dikwerf door deze* «*middelen geleid en van den weg gebragt.*» Dergelijke veranderingen, waarvan wij menigvuldige voorbeelden zouden kunnen geven, toonen duidelijk aan, dat THIERS opzettelijk bedriegt.

(1) Ook HALLER erkent, dat SIEYES de revolutionaire Theorie het best en aannemelijkst heeft weten voor te stellen.

Maar hoe nu zal hij goed maken wat er op 5 en 6 October van 1789 is voorgevallen? Deze treurige dagen, — die welligt het hartverscheurendst schouwspel uit de geheele omwenteling opleveren, en waarin zoo vele schand- en gruweldaden werden gepleegd, die de Hertog betaalde en in persoon bestierde, — eindigden met eenen bloedigen triumf, waarbij het koninklijk gezin door vrouwen en mannen in vrouwen kleederen gevankelijk naar *Parijs* werd weggevoerd, terwijl de afgehouwen hoofden der *Gardes-du-Corps*, die zich te vergeefs voor hunnen Koning hadden opgeofferd, op picken werden voornit gedragen. Afschuwelijke optogt van moordenaars en razernijen!

THIERS stelt het voor, niet of hier de Koning als een magteloos slagtoffer zwicht, maar of van twee tegen elkander opgezette magtige partijen, de eene zegeviert, waarbij dan zulke tooneelen onvermijdelijk zijn, en ze hier nog bijzonder aan de overwonnen partij, als eerste oorzaak, moeten worden toegeschreven. *Het hof* komt weder ter baan; *het hof* geeft feesten, die voor het volk het gevoel zijner ellende nog bitterder maken; aan *'t hof* wordt, «*zegt men*» voegt THIERS er voor de voorzigtigheid bij, de nationale kokarde met voeten getreden, vergeet men, natuurlijk met voordacht, eenen dronk in te stellen ter eere der natie, belooft men elkander voor den Koning te sterven, even alsof hij in het grootste gevaar verkeerde. «Het «was dolle uitzinnigheid: *le delire était à son comble.*» — Dit *delire* verklaart dus het bloedig *delire*, waaraan wij straks herinnerden! THIERS zegt daarom weldra: «en men «kon zich wel verwachten op de schrikkelijkste gebeurte«nissen.» Hij gaat nog verder: «eene opschudding was «wenschelijk, *convenait*, voor het volk en voor *het hof;* «voor het volk, om zich van den Koning meester te ma-

«ken; voor *het hof*, opdat de schrik (als voorwendsel) «het naar *Metz* zoude voéren (zou doen vlugten).» (THIERS moet het, om altijd aan twee vechtende partijen te doen denken, wel zoo verzachtend uitdrukken. Want als de een zocht *gevangen te nemen*, en de ander *te vlugten*, schijnt de kans niet meer gelijk, en is het gevaar toch niet ingebeeld of geveinsd.) Maar hoe zou eene opschudding voor *het hof* gewenscht zijn, waarbij ieder moest vreezen voor zijn laatste uur, en zoo velen hun leven opofferden, ten einde de Koningin nog tijd te laten, om uit haar ledikant en naauwelijks gekleed de vlugt te nemen!

Te dezer gelegenheid wordt nu ook beproefd den Hertog van *Orleans* vrij te spreken. «De opschudding was ook «gewenscht voor den Hertog van *Orleans*, die het Regent-«schap van het koningrijk hoopte te verkrijgen, ingeval «de koning zich mogt *verwijderen*» (vermoord werd.) «Men «heeft zelfs verhaald, dat deze vorst zoo ver ging van op «de kroon te hopen, maar dit is moeijelijk te gelooven.» THIERS, ziet men, zit in het naauw. Maar waarom is dat zoo moeijelijk te gelooven? «Hij had voor zoo veel eerzucht «geene stoutmoedigheid genoeg.» «*O le petit traitre!*» Dus juist zoo veel stoutmoedigheid als voor het regentschap van *Frankrijk* noodig was!!! Ja wat meer is: de Hertog is aan het voorval geheel onschuldig, ofschoon hij dan hier verschijnt «*repandant un peu d'or.*» «De voordeelen, welke de «Hertog kon verwachten van deze nieuwe volksbeweging, «hebben hem doen beschuldigen, van er de hand in te «hebben gehad: «*daar is evenwel niets van aan*» «*il n'en «est rien.*» — Welk bewijs geeft THIERS? Dat zal wel niemand raden: — «het kwam voort uit de natuur der dingen» (!!!) Hij (de Hertog) schijnt op zijn hoogst wat te hebben geholpen, *l'avoir secondé*. En echter straks werd

vlak weg ontkend, dat hij er eenig deel in had! Eindelijk slaat THIERS op de grofste wijze aan het liegen: «Zelfs heeft «het zoo verbazend lange proces, dat later werd ingesteld, «noch de tijd die alles ontdekt, het minste spoor opgele- «verd van eenig overlegd plan.» Bepalen we ons met te zeggen, dat zeker drie honderd getuigen in deze zaak gehoord, en wel duizend zamenstemmende feiten bewezen hebben, dat er eene zamenzwering tegen den Koning bestond, welke door den Hertog van *Orleans* bewerkt, en door hem in persoon geregeld en bestierd werd, en waarvan het doel, al naar dat de omstandigheden zouden toelaten, of het regentschap was of de koninklijke kroon.

Wat nu de beschrijving van het oproer zelf betreft, THIERS weet dat geheel anders in te kleeden. Ten spijt der gezonde rede, worden de *gardes du corps* als de aanvallers voorgesteld. Dat zij vermoord zijn, verzwijgt hij; integendeel het heet: LA FAYETTE *après avoir sauvé les gardes du corps.* Slechts bij toeval verneemt men, dat er toch eenige moeten zijn omgekomen. Hunne hoofden zijn *niet* voor het rijtuig des Konings uitgedragen, dit verzekert hij stout weg; en natuurlijk verzwijgt hij het verheven woord der Koningin: *j'ai tout vu — tout su — et tout oublié!*

Wij hebben gezegd, dat wij ook de beschrijving van eenige voorvallen zouden nagaan. Om de trouw en waarheidsliefde van THIERS ter toets te brengen, zij de eerste *émeute* van 27 April 1789 tot voorbeeld genomen.

Op gezegden tijd, toen nog niemand aan eene omwenteling dacht, kwam eensklaps een woeste hoop van in deze nabuurschap onbekend volk en dat blijkbaar door een' of anderen agent bestierd werd, aanvallen op het huis en de werkplaats van den heer REVEILLON, eenen grooten papier-fabrikant, en tegelijk op de niet ver van

daar gelegen woning en salpeter-fabriek van den heer HENRIOT. De troepen moesten te hulp geroepen worden, zóó geweldig nam de wanorde toe. Maar het opgeruide volk, door den wijn en de sterke dranken, die het in de kelders vond nog meer verhit, liet niet af, dan na dat er tusschen de vier en vijf honderd van hen gewond of gedood waren, en omstreeks honderd van de militairen.

THIERS geeft van dit voorval als reden op: zeker gerucht (!) dat REVEILLON voornemens zoude zijn om het loon zijner werklieden te verminderen. Hij doet zulks tegen beter weten aan. Immers hij zwijgt van HENRIOT, bij wien toch waarschijnlijk niet dezelfde oorzaak zou bestaan hebben. Hij zelf erkent, dat het geene werklieden en in deze buurt nooit geziene menschen waren, eindelijk hij wist zeer wel, dat HENRIOT en REVEILLON, door de achtenswaardigste burgers, die de factie van den Hertog van *Orleans* wilden voorkomen, als afgevaardigden zouden gekozen worden, en zij zelve aan het hoofd stonden dezer gematigde en den Hertog vijandige partij. Om alzoo de ware reden, die wij hier genoegzaam hebben aangeduid, te bedekken, zwijgt THIERS niet alleen van HENRIOT, en geeft hij een nietswaardig gerucht op, maar hij verandert de chronologische orde, en verhaalt dit oproer eerst *na* de verkiezingen, «die, zegt hij,» te *Parijs* zeer rustig «toegingen,» terwijl het *voor* die verkiezingen heeft plaats gehad, en ten bewijs strekt van wat onrust deze verzeld gingen. En wie dan was de eigenlijke opstoker en bestuurder dezer volksbeweging? Kan THIERS het verbergen? Wij lezen:

«Het geld, dat in de zakken van sommige der gegoede «oproerlingen gevonden werd, en eenige uitdrukkingen «van anderen doen vermoeden, dat zij door eene geheime «hand gedreven werden. De vijanden der volkspartij be-

«schuldigden den Hertog van *Orleans* met deze revolu-
«tionare benden een proef te hebben willen nemen.»
(essayer)

Verder gaat zijne opregtheid niet, en daarbij stelt hij de beschuldiging belagchelijk voor. Wat immers beteekent: *essayer ces bandes?* Maar de geschiedenis is al te klaar, en THIERS kon duidelijker zijn. Hij verkiest niet te zeggen, dat nog op dien zelfden morgen de Hertog van *Orleans*, onder voorwendsel van een wedren, die hij juist in de nabuurschap hield, eene menigte volks had verzameld, dat hij zelf door het gepeupel heen reed, toen het reeds geweld begon te plegen, en hij begroet werd met kreeten van «*Vive le Duc d'Orleans!*» dat zelfs de Hertogin van *Orleans* later op den dag door de straat kwam rijden, waar dit wanbedrijf plaats had, ten einde aan het volk eenen weg te banen door de militairen, die haar niet dorsten terug wijzen.

De tweede groote volksbeweging, die van meer gewigt was, had de inneming der Bastille ten gevolg. Naar het verhaal van THIERS was weder een *gerucht*, en wel dat de minister NECKER zijne demissie gekregen had, oorzaak van het oproer. Het volk stroomde naar het *Palais-Royal*, «een «jongman, beroemd om zijn republikeinsch enthousiasme, «teeder maar hevig van gemoed, CAMILLE DESMOULINS, «springt op eene tafel, houdt een paar pistolen in de «hoogte en plukt, terwijl hij te wapen roept, een boom-«blad af, waarvan hij een kokarde maakt, en haalt de «menigte over zijn voorbeeld te volgen. — Hierop begeeft «men zich naar een museum van wassche beelden, neemt «daar den buste van NECKER en *van den Hertog van Orleans*, «*die, zegt men, met ballingschap was bedreigd.*» — Terwijl deze menigte rustig door de *rue St. honoré* trekt, wordt

zij *aangevallen* door het Koninklijk Duitsch regement (*le Royal-Allemand*). Onder de verschillende personen, die gewond worden is *juist* een soldaat der Fransche Gardes. Deze hadden *toevallig* in de vorige dagen twist gehad met het Duitsche regement, en gaven er vuur op. De prins *de Lambesc*, welke over dit regement bevel voerde, trok zijne manschap zaam in den tuin der Tuilerien, *viel aan op het volk, dat daar vreedzaam wandelde, doodde eenen ouden man te midden van de verwarring, en deed den tuin ontruimen.* Nu werd de schrik algemeen, en veranderde in woede. — Zoo THIERS.

Men ziet aanstonds, dat hij hier op eene gemaakte wijze alles door *toeval* wil uitleggen. Maar dergelijke toevalligheden, die nimmer plaats hebben, zijn ook de oorzaak van dit oproer niet geweest. De zaak was overlegd. De buste van den Hertog van *Orleans* werd niet toevallig gevonden, noch medegenomen, *omdat hij met ballingschap was bedreigd;* dit verzinsel is al te flaauw; maar die buste moest den van 't volk gewenschten vorst vertoonen. CAMILLE DESMOULINS, die zulk een *teeder* gemoed had, dat hij zich *procureur-général de la lanterne* noemde en *âme damnée de Danton*, en aan wie ook THIERS in een vorige editie niet een *republikeinsch*, maar een *demagogisch* enthousiasme toeschrijft, was een handlanger van de partij van *Orleans*, en deze menigte, die als eene ongewapende volks-processie voorkomt, was naar getuigenis zelfs van eenen BEFFROY DE RIGNY *een kleine armee.* Een georganiseerde opstand had er plaats. — Dat de Prins *de Lambesc* het vreedzaam volk zou hebben aangevallen en eenen ouden man gedood, is geheel bezijden de waarheid. Zes maanden na het voorval werd de zaak geregtelijk onderzocht, de zoogenaamde *doode man* JEAN LOUIS CHAUVEL legde zelfs getuigenis af. Hij had,

terwijl de Prins terug trok en het gepeupel op de militairen aanviel, diens paard bij den toom gegrepen, om hem het voortgaan te beletten, en slechts eene ligte wond aan het hoofd ontvangen. Dit proces, dat publiek werd gemaakt, en door de oproerige *commune* van *Parijs* werd ingesteld, behoorde voor THIERS toch wel gezag te hebben. De gansche toedragt blijkt er uit, gelijk wij die hebben meegedeeld.

Om het geweld en het bloedbad, dat er verder volgde te vergoelijken, neemt THIERS weder toevlugt tot zijne gewone list. Hij ontkent, dat men de geheime *oorzaken* van den opstand te weten is gekomen, en noemt het *onverschillig*, dewijl toch ook het volk zoo wel mogt zamenspannen als de Aristokratie. Voorts verhaalt hij een plan, dat bestond, om *Parijs* van zeven kanten te gelijk aan te vallen, de Nationale vergadering te doen uiteen gaan, en meer dergelijke oorzaken, waardoor de hierna gepleegde gruwelen, slechts voorkomen als gevolg van angst en schrik, of als verschoonlijke wederwraak van het driftige volk. Er is aan dat alles weder geen enkel woord waarheid! De autoriteiten en generaals, beschuldigd van hetgeen THIERS verhaalt, zijn door het *comité* der *commune* van *Parijs* vrijgesproken, en de nietigheid dezer verzinselen is ten volle gebleken.

Het verhaal eindelijk van de inneming der Bastille levert dezelfde voorbeelden op van schandelijk en geheel moedwillig bedrog.

«Toen geene hulp kwam dagen, nam de gouverneur eene «lont, en wilde de forteres in de lucht laten springen, maar «het garnizoen dwong hem tot de overgave.» — De waarheid is, dat de gouverneur tot de overgave bereid was, en dit door een' toegeworpen brief liet weten, waarbij hij slechts

deze voorwaarde eischte, dat men de bezetting niet zou ombrengen, en er de bedreiging achter voegde, dat zoo men hier niet in toestemde, hij het fort en daarmee de geheele buurt in de lucht zou laten springen. (BERT. DE MOL. I, 237, *Journal de la prise de la Bastille*, Rev. Ret. III, p. 290.)

«De Invaliden,» zegt THIERS, «door het volk aange-«vallen, werden niet dan door het «*devouement*» der Fran-«sche gardes aan de woede ontrukt. De Zwitsers vonden «middel om te ontvlugten.»

Naar den aangehaalden BERT. DE MOLEVILLE, werden de meeste Invaliden omgebragt, en twee hunner opgehangen voor het stadhuis. Ook van de Zwitsers, die de grootste mishandelingen ondergingen, kwamen er velen om het leven. In het geheel maakt THIERS van de moorden, die er verder plaats hadden, naauwlijks gewag; hij maakt er zich af met te zeggen: «nog andere slagtoffers vielen;» en, schoon het ophangen aan de lantarens zelfs een Fransch woord heeft voortgebragt (LANTERNER, *sorte de supplice* — Diction. de l'Acad.) en de *teergevoelige* CAMILLE DES MOULINS zich *procureur de la lanterne* heette, er komt in het werk van THIERS niets hiervan voor. Dit woord is evenmin bij hem te vinden, als men in de geschiedenis door MIGNET geschreven, iets van de GUILLOTINE te weten komt. Een enkele keer als hij genoodzaakt is te melden, dat de heer FOULON aldus is om het leven gebragt, zet hij *à un revèrbère*. Hoe hem langer in zijn verhaal te volgen en alles op te teekenen? Als het *hoofd* van den gouverneur der Bastille op een piek door *Parijs* wordt gedragen, zegt THIERS, dat een bloedige hand *eensklaps* eenen *halsgesp* ophield; voor: *vermoorden en het hoofd van den dooden afhouwen*, zet hij: *onthoofden*. Zoo gaat het onophoudelijk voort. Uit dergelijke voorbeelden besluite men, waarin zijne grootste kunst bestaat!

Wat eindelijk de beginsels betreft, door THIERS verkondigd, hij ziet, gelijk DE LA MARTINE, in de Fransche omwenteling, «*een vulkaan van waarheden;*» zij is «*la première page de l'histoire future du monde.*» Er zou dan een schat van wijsheid en leering in het werk van THIERS moeten gevonden worden, en hij zelf zegt, dat hij ter onderrigting der Franschen geschreven heeft; maar, schoon wij hem niet alle bekwaamheid ontzeggen, vooral zekere vlugheid en gevatheid in hem bewonderen, om deze en gene zijde van de zaken af te zien en voor te stellen, het bepaalt zich meestal tot aardige vergelijkingen, tot zeer bekende algemeenheden, tot oppervlakkige waardering der omstandigheden uit zijn revolutionair standpunt, hetgeen hem dan soms doet vervallen in ijdele declamatie, welke des te meer tegenstaat, als zij dienen moet om zijne vervalsching der geschiedenis te dekken. Zoo, om nog dit voorbeeld aan te halen, is het bekend, dat de verschrikkelijke *massacres* van September 1792, uit de verkiezingen voor de *Conventie* voortkwamen, en ze te gelijk daarmee gebeurden. THIERS nu voegt tusschen de beschrijving dezer moordtooneelen en gezegde verkiezingen eene lange uitweiding over den toestand van het leger, ten einde deze gebeurtenissen aan elkander geheel vreemd schijnen, en schrijft dan de van het volk gepleegde moorden en gruwelen aan angst en vrees toe voor het naderen der Pruissen; waarop hij uitroept: «Ernstige les voor de volken! het volk ge«looft aan gevaren; het overreedt zich, dat het die moet «keeren; het herhaalt dit; het windt zich op tot razernij, «en terwijl sommigen verkondigen met ligtzinnigheid, dat «een slag moet geslagen worden, slaan anderen reeds toe «met bloeddorstige stoutmoedigheid.» Ziedaar de wijsgeerige uitlegging van de afgrijsselijkste wandaden, die welligt

ooit zijn gepleegd! En deze leugentaal zal eene les voor de volken zijn!

De slotsom is, dat de geschiedenis der Fransche omwenteling, ons door THIERS beschreven, hem en de Julijvlag, die zij in eer zou moeten brengen, met schande overlaadt. Te vergeefs zoekt men een voorbeeld van zooveel beginselloosheid, ligtvaardigheid en bedrog.

De overeenkomst, die de Fransche omwenteling met de hervorming heeft, waarvan zij dan ook de terugslag is in de tijdelijke orde, doet denken aan de leugenachtige verhalen die ten voordeele der hervorming geschreven zijn en nog geschreven worden. Ook daarin wordt op eene ongeloofelijke wijze het feit ten onderst boven gekeerd en de waarheid vermoord. Wij hebben er in dit tijdschrift menige voorbeelden van gegeven; GLASIUS, die eene symbolieke handeling of ceremonie als een afzigtelijk schavot- of beulswerk doet voorkomen was het laatste. Maar meestal strekt daarbij godsdienstige vooringenomenheid of fanatisme ter verschooning. Zoo iets bestaat niet bij THIERS; zijn hoogst gevoel is de valsche sentimentaliteit van het platte rationalisme of deïsme. Hij zegt zonder gevoel van haat te hebben geschreven: «*Je n'ai pu m'irriter, j'ai plaint les combattans et je me «suis dédommagé en adorant les âmes généreuses*». Zoo als ROBESPIERRE en CAMILLE DESMOULINS!

De treurigste gevolgtrekkingen mogen wij hieruit maken omtrent den geest die in *Frankrijk* heerscht. Waar de staatsman en geschiedschrijver, ten gevalle der bestaande orde, de zekerste en duidelijkste feiten ontkent of verdraait, daar is de oorsprong dezer orde eene onregtvaardigheid, en als hij bovendien ongodsdienstig, oppervlakkig en beginselloos is, dan is er weinig hoop, dat die orde zich zal bevestigen en meer en meer wettigen. Het kan

ons echter, bij nader inzien, den moed niet doen verliezen. Te schooner blinkt de deugd en geestkracht van het Fransche Episcopaat. Dáár is voor *Frankrijk* «door Bis-«schoppen gevormd» ook nu de toekomst, want dáár is orde, overtuiging en het kalm maar onverdelgbaar enthousiasme der liefde. Zoo integendeel menschelijke wetenschap aan de maatschappij geenen grond, die vast genoeg is, aanbiedt, hoe zal die dan gevonden worden in eene oppervlakkige geestigheid, die spelen wil met alles? En zedeloosheid, hoe velen daar ook voor schrikken en beducht zijn, zij kan wel groote omwentelingen voortbrengen, maar niets, volstrekt niets bevestigen.

THOMAS VAN KEMPEN,

LUTHER EN ULLMANN.

De Heidelbergsche Hoogleeraar ULLMANN — dezelfde, die onlangs ons Vaderland bezocht, en voor wien het hart van Professor DES AMORIE VAN DER HOEVEN zeer *warm klopt*, zóó warm, dat er geen ander bij kan vergeleken worden, hetgeen van zoo veel gewigt is, dat het uit *Amsterdam*, kort vóór de komst van den duitschen Hooggeleerde in ons midden, aan gansch *Nederland* door een open brief moest worden bekend gemaakt — diezelfde ULLMANN gaf in 1842 een werk uit: «*De* «*Hervormers vóór de Hervorming,*» waarin hij, onder anderen, beweert, dat aan den vromen THOMAS *van Kem-*

pen, den vermoedelijken schrijver van het alom bekende en hooggeschatte boekske «*van de navolging van* CHRISTUS» eene plaats in de rei van de Hervormers vóór de Hervorming der XVI^de^ eeuw moet worden aangewezen. Er bestaat namelijk tusschen hem en den heldhaftigen LUTHER, ofschoon beider physionomiën vreemdaardig tegenover elkander staan, eene innige verwantschap (1). — Is dat niet opvallend? En is het niet aardig?

Maar welke verwantschap, vraagt men, bestaat er tusschen THOMAS en LUTHER; tusschen den innig vromen schrijver van *de navolging van* CHRISTUS, en den losbandigen auteur der *Tisch-Reden;* tusschen den stillen kloosterling, die, meer dan zeventig jaren, in strenge zelfverlooche-ning zijne eenzame cel bewonende getrouw blijft aan de eenmaal uitgesproken belofte, en den ontuchtigen, aan klooster en kap ontsprongen en zijn heiligste gelofte met voeten tredenden Wittembergschen Hervormer; tusschen den getrouwen zoon der Katholieke Kerk, den standvastigen aanhanger van hare leer, en den trouweloozen apostaat, die die kerk en leer uit zijn gansche wezen verfoeit en haat; eindelijk tusschen den ingetogen, zich zelv' niet zoekenden asceet, en den trotschen, onbuigzamen en van onbegrensde eigenliefde overheerschten eerbejager?

Beiden, antwoordt ULLMANN, waren verwant met de Mystiek; *dus* bestaat tusschen beiden eene innige verwantschap; — en ziedaar den grond tevens, waarin zijn

(1) ULLMANN ist ganz «getrost» bei der Behauptung, «das zwischen dem kindlich-demüthigen Thomas und dem heldenkühnen, «freidaherschreitenden Luther, so fremdartig ihre Physiognomien «einander gegenüber stehen, doch eine tiefe innere Verwantschaft «und das in Thomas ganzem wesen ein nicht geringer reformatori-«scher Gehalt sei.»

bewijs wortelt, en waarop hij meent regt te hebben om te verzekeren, dat in het *gansche wezen van* THOMAS *eene reformatorische gehalte ligt;* dat hij, zelfs *in de kern zijns wezens* (1), met LUTHER verwant is; dat hij dus in de galerij van voorloopers der Hervorming eene plaats moet innemen.

Zien wij wel, dan ligt de gansche kracht van ULLMANNS bewijs hierin: dat en THOMAS en LUTHER met de Mystiek verwant zijn; — *quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* — Waaruit blijkt echter, dat hier dat *unum tertium* — de Mystiek — en bij THOMAS en bij LUTHER hetzelfde is? Tot nog toe uit niets, en daarom moet het bewezen worden. ULLMANN zelf heeft het ingezien en hij gaat dus een bewijs leveren. Men hoore:

THOMAS *van Kempen* poogde het katholieke, bepaalde en vaststaande dogma door zijne ascese te *verlevendigen* en te *bezielen.* Hij heeft alzoo tot (2) de oplossing van het kerkelijk dogma, en bijgevolg van de katholieke Kerk zelve medegewerkt; THOMAS is dus *in de kern zijns wezens* met LUTHER verwant. — 't Is allervoortreffelijkst! Zou men niet, met een greintje gezond menschen-verstand, juist het tegenovergestelde uit die præmissen afleiden en zeggen: dat hij, die eene zaak verlevendigt en bezielt haren opbouw en hare ontwikkeling bevordert? Ging de redenering van ULLMANN door, nagenoeg alle katholieke asceten waren dan als LUTHERS verwanten te beschouwen. — Zoo veel bewijst hij te veel!

Niet minder curieus is het, dat THOMAS *in de kern van zijn wezen* juist daarom aan LUTHER zou verwant zijn, om-

(1) «Im Kerne seines Wezens.»

(2) Tot het dogmatisch en kerkelijk «*Latitudinarismus und Indifferentismus*» zegt ULLMANN.

dat zijne Mystiek het «Latitudinarismus en Indifferentismus» met opzigt tot de katholieke leer en Kerk zou bevorderd hebben. ULLMANN erkent zelf, dat THOMAS streng katholiek is; dat hij veel hecht aan uitsluitend katholieke leerstukken, als daar zijn: de Mis, de vereering der Heiligen, enz.; maar dit ontmoedigt onzen kloeken Duitscher niet. Met de twee tooverwoorden *Latitudinarismus* en *Indifferentismus* protestantizeert, ja, lutheranizeert hij den katholieken kloosterling; — en de arglooze lezer moet het dan ook wel voor waar houden. Immers ULLMANN verzekert het!

Hoe het zij, *wij* laten ons door geene zinledige, noch onbepaalde magtspreuken afschrikken. Wij vragen: Is THOMAS *van Kempen* katholiek of is hij luthersch? Ziedaar eene vraag, die kort, maar duidelijk is; en wij verlangen, dat er een even zoo kort en duidelijk antwoord op gegeven worde.

Zegge het dan, wie onbeschaamd genoeg is om het te durven, dat THOMAS aan LUTHER verwant; dat hij een hervormer vóór de hervorming van de XVI eeuw; dat hij in de kern zijns wezens luthersch is, wij voor ons zullen op zijne schriften wijzen en, des gevorderd, het tastbaar maken, dat hij slechts in zoo verre een uitmuntend en onovertroffen asceet is, als aan zijne beschouwingen over- en raadgevingen omtrent het christelijk-geestelijke en inwendig-godsdienstige leven de katholieke leer ten grondslag ligt. Welke is de grondwaarheid, waarop de gansche Mystiek rust zoowel van *de navolging van* CHRISTUS als van THOMAS overige ascetische werken? Het is het katholieke leerstuk van de vrijheid van 's menschen wil en van de genade. Men zette nu daarvoor eens in de plaats de lutherse leer van den menschelijken slaafschen wil onder

de alleswerkende en onweerstaanbare werkzaamheid Gods, en is nu het gansche werk van THOMAS niet vernietigd, is zijne Mystiek niet onmogelijk geworden, geen onzin? Wien het lust neme eens de proef; hij legge aan dezen kant de godvruchtige werken van THOMAS en aan dien de *Tisch-Reden* met de preken van LUTHER, vergelijke beider beginselen, rigting en geest met elkander, make een resultaat op en — zou het resultaat niet wezen, dat, sedert het menschelijk geslacht eene geschiedenis heeft, er nimmer twee physionomien op het godsdienstig terrein scherper tegen over elkander stonden dan THOMAS *van Kempen* en LUTHER? En toch zijn beiden innig verwant!

Maar bestaat er dan geene verwantschap tusschen LUTHER en de Mystiek? Wij hebben dat niet ontkend. Is hij echter daarom ook verwant met onzen THOMAS, wiens Mystiek evenmin door ons wordt geloochend? Neen, de Mystiek, waaraan LUTHER hechtte is niet gene, welke THOMAS huldigt. Deze is zuiver katholiek. Zij is innig en wezenlijk verbonden met het katholieke leerstelsel, ja spruit er, als de bloem uit den stengel, natuurlijk uit voort en vindt er haar leven en voedsel in. LUTHERS Mystiek daarentegen is van geheel andere gehalte, en onmiskenbaar wijst zij terug op eene vroegere — de valsche Mystiek der middeleeuwen. Vóór en tijdens en na THOMAS namelijk, was er eene Mystiek in zwang, die van de katholieke Kerk was uitgeworpen, omdat zij boven het vaststaande dogma *uit*, en *in strijd* met het kerkelijk dogma tot schaamtelooze en allerwalgelijkste zedeloosheid oversloeg. Eene innige verwantschap nu van LUTHER met deze Mystiek is niet te loochenen; en hadde ULLMANN het er op gezet om geen gewaande, maar waarachtige Hervormers vóór de Hervorming in de geschiedenis te zoeken, en de gevon-

denen aan het licht te brengen, hij zou van THOMAS hebben gezwegen en andere mannen genoemd. Maar vermoedelijk ware dan het resultaat van zijne nasporingen in zijn *scrinium* gebleven, want een zwarte schaduw te meer zou het op de hervorming der XVI^de^ eeuw hebben geworpen — en het jammertooneel van die dagen is reeds zwart genoeg!

LAGER-SCHOOLWEZEN.

OVER DE BENOEMING VAN ONDERWIJZERS DOOR DE EIGENAREN VAN HEERLIJKHEDEN.

Het is bekend, dat onder de ambachts-heerlijke regten en de ambachts-gevolgen, ook de benoeming van onderwijzers, van oudsher, is begrepen geworden. Dat regt werd den ambachts-heeren in ons Vaderland, van het jaar 1814, door geene autoriteiten betwist, ja het werd zelfs door een ieder uitdrukkelijk erkend. Een groot aantal onderwijzers in onderscheidene gemeenten zijn dan ook, op die wijze, aangesteld, en vervullen, bij voortduring, hunne betrekkingen.

In het jaar 1843 vermeende de Regering echter, dat aan dien stand van zaken, om vele redenen, *eens voor altijd*, een einde moest gemaakt worden; dat men de benoeming, welke vroeger door ambachts-heeren geschiedde, slechts als eene vergunning, geenszins als een regt, moest beschouwen, en dat voortaan de autorisatie tot aanstelling van gemeentelijke onderwijzers alleen op de plaatselijke besturen zou worden verstrekt.

Daartoe had betrekking de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 27 Mei 1843, N°. 157, welke wij, om hare belangrijkheid, geheel mededeelen. Dit stuk luidt als volgt:

«Onder het gebied der schoolwet van 3 April 1806, tot in den jare 1811, geschiedde de aanstelling van onderwijzers bij lagere scholen in verschillende gewesten, behalve door stelijke en gemeentelijke besturen, door zeer verschillende Collegien of personen, naar gelang der uiteen loopende voorschriften daaromtrent, bij de provinciale huishoudelijke schoolreglementen voorkomende, welke voorschriften gedeeltelijk waren

gegrond op vroegere regten van eigenaars van heerlijkheden, collatoren, stemgeregtigden, enz.

Door de inlijving van het koningrijk Holland in het Fransche keizerrijk en invoering hier te lande van de Fransche wetgeving; is alles wat van die regten destijds nog mogt zijn overgebleven afgeschaft en buiten werking gesteld en de schoolvervullingen zijn destijds gebragt onder het ressort van het burgerlijk gezag.

Bij besluit van den Souvereinen Vorst, van 20 Maart 1814, n°. 2, is de wet van 3 April 1806 op nieuw hersteld of bekrachtigd, met al de daarop rustende of daaruit voortgevloeide algemeene en bijzondere schoolverordeningen, maar ten aanzien der schoolvervullingen is bij dat Souverein besluit eene uitzondering gemaakt, zijnde bij art. 2 van hetzelve bepaald, dat de schoolvervullingen behooren plaats te hebben op den destijds gebruikelijken voet.

In het besluit van den Souvereinen Vorst, van 26 Maart 1814, N°. 20 (Stbl. N°. 46), betrekkelijk de heerlijke regten, wordt wel gewag gemaakt van het regt van collatie of beroeping van predikanten, doch daarin wordt volstrekt niet gesproken van de schoolonderwijzers of van de herstelling van het regt, om deze als van ouds te beroepen of aan te te stellen. Bovendien hield de publicatie van den commissaris-generaal voor de binnenlandsche zaken, van den 12 Mei 1814, in, dat het voormelde besluit niet vermogt beschouwd te worden als dadelijk invoerende de daarin besprokene regten, en er dus, al ware ook in dat besluit de rede geweest, hetwelk het geval niet was, van het regt van collatie of beroeping van schoolonderwijzers, dat regt nader had moeten bevestigd worden, hetgeen niet is geschied.

Intusschen heeft men op vele plaatsen de eigenaars van heerlijkheden, collatoren, enz. wederom toegelaten tot deelneming aan de bemoeijingen der schoolvervullingen en zijn dezelve alzoo in den waan kunnen gebragt worden, dat zij door de regering erkend werden daartoe regt te hebben.

Hieruit zijn meermalen moeijelijkheden ontstaan, welke tot vele overwegingen aanleiding hebben gegeven, doch hoezeer al de betrokkene autoriteiten eenstemmig van gevoelen waren, dat het door derde personen beweerd regt, om in hoedanigheid van ambachts-heer, collator, stemgeregtigde, enz. deel te nemen aan de benoeming van gemeentelijke schoolonderwijzers, niet meer bestond, was het echter tot geenen afdoenden maatregel gekomen, die eens vooral aan de bedoelde moeijelijkheden een einde zou gemaakt hebben.

De noodzakelijkheid van zoodanigen maatregel, die zich al meer en meer deed gevoelen, heeft mij genoopt de zaak nogmaals in overweging te brengen, en het is ten gevolge van mijne daaromtrent gedane voordragt, dat het Zijner Majesteit thans behaagd heeft, om, na den Raad van State te hebben gehoord, mij te magtigen, om aan de heeren Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën te kennen te geven, zoo als ik de eer heb te doen bij deze, dat, vermits de vervulling der gemeentelijke schoolonderwijzers-plaatsen eene zaak is, uitsluitend behoorende aan de burgerlijke antoriteit, geene regten van ambachtsheeren, collatoren, stemgeregtigden, enz. daaromtrent kunnen worden erkend, en dat derhalve voortaan de autorisatie tot aanstelling van

zoodanige onderwijzers bepaaldelijk behoort te worden verstrekt op de plaatselijke besturen.

Ik verzoek UEdel Groot Achtbaren om te willen zorgen, dat deze voorschriften, welke door plaatsing dezer circulaire in de *Staats-Courant* zullen worden openbaar gemaakt, voortaan bij het vervullen van gemeentelijke onderwijzers-plaatsen worden in het oog gehouden, en om daarop inzonderheid te vestigen de aandacht der districts-schoolopzieners en der plaatselijke besturen.»

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(*get.*) SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.»

Deze circulaire liet zeker geen twijfel hoegenaamd omtrent de bedoeling der Regering over; de maatregel zou werkelijk afdoende zijn geweest; hij zoude, gelijk de Minister zich uitdrukte, *eens voor al* een einde aan de moeijelijkheden hebben gemaakt, ware het niet, dat de regterlijke magt die circulaire en het gevoelen der regering beneden de bepalingen der wet meende te moeten stellen.

Het gemeente-bestuur van *Nieuwe Tonge* werd, na vruchtelooze sommatie, in het jaar 1845, door de ambachts-heeren van *Grijsoord* voor de Arrondissements-Regtbank te *Brielle* gedagvaard, onder anderen om zich te hooren verbieden iets te doen, in strijd met het regt der heeren, tot aanstelling van een onderwijzer in die gemeente.

De Regtbank kende de vordering toe, bij vonnis van den 8 Aug. 1845 (zie *Weekblad van het Regt* N°. 630). Van dáár appel, doch met een ongunstig gevolg voor het gemeente-bestuur, want het Hof in *Zuid-Holland* wees den 23 Sept. 1846, op de pleidooijen der heeren M^rs^. FABER VAN RIEMSDIJK en VAN DER HEIM, voor het plaatselijk bestuur van *Nieuwe Tonge*, en der heeren M^rs^. METMAN en UYTENHOVEN, voor de ambachts-heeren, het volgende arrest:

«Het Hof enz.,

Gehoord de conclusie van den proc.-gen. Jhr. Mr. JUNIUS VAN HEMERT, daartoe strekkende, dat dit Hof het vonnis der Arrondiss.-Regtbank te *Brielle* op den 8 Aug. 1845 gewezen, waarvan is geappelleerd, zal ver-

nietigen, en op nieuw regt doende, als nog aan de geïntimeerde de door hen gedane vordering zal ontzeggen, met veroordeeling der geïntimeerden in de kosten der beide instantiën;

Overwegende, wat betreft de feiten en gevoerde procedures:

Dat het plaatselijk bestuur der gemeente *Nieuwe Tonge* en *Klinkerland*, na het overlijden van P. BAKKELAAR, laatsten schoolmeester in gemelde gemeenten, de sollicitanten naar die betrekking tot het houden van een vergelijkend examen, tegen den 14 Mei 1845, heeft opgeroepen, en zulks buiten medewerking van de geïntimeerden, welke zich hadden bereid verklaard, om, met den schoolopziener in het zesde schooldistrict van *Zuid-Holland*, overeenkomstig de daaromtrent bestaande wettelijke verordeningen, in de ontstane vacature te voorzien;

Dat daarop de geïntimeerden, ambachts-heeren en vrouwen van *Grijsoord*, gezegd de *Oude-* en *Nieuwe Tonge* en der halsheerlijkheid van *Klinkerland* (die zelven of wier voorgangers, blijkens de overgelegde stukken, steeds den schoolmeester aldaar ter plaatse hadden benoemd en tot de laatste aanstelling in den jare 1818, door den Gouverneur van *Zuid-Holland*, namens den Minister voor het onderwijs enz., waren gemagtigd geweest), bewerende, in deze hunne betrekking, alsnog tot die benoeming geregtigd te zijn, zich tegen die oproeping van de zijde van het plaatselijk bestuur, buiten hunne medewerking, verzet, en hetzelve bestuur voor de Arrondissements-Regtbank te *Brielle* gedagvaard hebben, concluderende, dat bij vonnis dier Regtbank zoude worden verklaard voor regt, dat zij, als ambachts-heeren en vrouwen, zouden zijn geregtigden, onder observantie van de daaromtrent bestaande wettelijke verordeningen, der beroeping of aanstelling van eenen onderwijzer te *Nieuwe Tonge*, met verbod aan het plaatselijk bestuur om iets te doen in strijd met dat regt der eischers, en met veroordeeling van dat bestuur in de kosten van den processe;

Waartegen door het gedaagde bestuur is geconcludeerd tot ontzegging van- immers niet ontvankelijkheid-verklaring in den gedanen eisch, met veroordeeling van de eischers in de kosten van het geding;

Dat de eisch en conclusie, door voornoemde gezamenlijke ambachtsheeren en vrouwen genomen, bij vonnis der Arrondissements-Regtbank te *Brielle*, den 8 Aug. 1845, is toegewezen;

Dat van voorschreven vonnis, door het plaatselijk bestuur bovengemeld, bij acte van 20 November 1845, appel is geïnterjecteerd, en dat partijen, nadat van memorie van bezwaren en antwoord daarop was gediend, voor dezen Hove hebben geconcludeerd, zoo als blijkt uit de ingelaschte conclusiën;

En ten aanzien van het regt:

Overwegende, dat het onderhavig geding betreft het regt tot benoeming van den school-onderwijzer, en dat hetzelve zich in geenen deele uitstrekt tot de bestaande beginselen en verordeningen omtrent de gevorderde vereischten in den school-onderwijzer, van welke verordeningen de geïntimeerden, van den aanvang af, verklaard hebben zich te onderwerpen, zoodat de taak des regters zich bepaalt tot het onderzoek, wat omtrent die benoeming, door wettelijke verordeningen, is voorgeschreven;

O., dat bij besluit van den Souvereinen Vorst, van den 20 Maart 1814, de wet van den 3 April 1806 verklaard is bij voortduring te zijn

de *grondslag* der Nederlandsche school-inrigtingen, en alle de op die wet rustende verordeningen zijn gehandhaafd:

Dat daarbij geene enkele uitzondering is gemaakt, en alleen op het stuk der vergelijkende examina (in die wet opgenomen) is voorgeschreven, dezelve op den toen gebruikelijken voet (welke woorden kennelijk op niets anders dan op de examina's betrekking hebben) te doen plaats hebben, zoodat, eerst na verslag daarvan, de autorisatie tot de aanstelling zoude worden uitgereikt, en dat de strekking van dat besluit alzoo geene andere is geweest, dan de handhaving der, vóór de inlijving in *Frankrijk* bestaande, en de afschaffing der, gedurende de Fransche overheersching, op het stuk van het onderwijs, in geroerde of executoir verklaarde verordeningen;

O., dat bij Art. 17 dier wet van den 3 April 1806, ten aanzien der benoemingen, verwezen wordt naar de bij Art. 20 voorgeschreven huishoudelijke reglementen, en bepaaldelijk bij Art. 5 van dat voor Holland, gearresteerd den 9 Sept. 1806, de vervulling der openvallende schoolonderwijzers-plaatsen, ten platten lande, wordt opgedragen aan de gemeente-besturen, of, in heerlijkheden, aan de eigenaars derzelve.

Dat er, wel is waar, in April 1806, evenmin als op den 20 Maart 1814, feodale heeren bestonden met politieke regten, maar dat er toch, op beide tijdstippen, eigenaren bestonden van heerlijkheden, vroeger *titulo oneroso* van den Souverein verkregen, omtrent de vergoeding van wier verloren regten uitzigten waren geopend en aan wie de wet sommige dier regten, welke met den stand van zaken overeenkomstig geoordeeld werden, konde teruggeven en terug gegeven heeft;

O., dat bijna gelijktijdig met het boven aangehaald besluit van den 20 Maart 1814, en op voordragt van hetzelve departement van algemeen bestuur, bij besluit van den 26 Maart 1814, n°. 46, beboudens het belang van den Staat en de algemeene gronden van regering, provisionele bepalingen zijn gemaakt wegens de uitoefening der voormalige heerlijke regten;

O., dat, bij Art. 1 van hetzelve, de voordragt van schouten, secretarissen en bestuurderen van gemeenten of polders aan de eigenaren of heeren van heerlijkheden is toegekend, en dat bij Art. 2 de vervulling van alle kleinere gemeente-bedieningen, te voren door hen vervuld, op nieuw aan de eigenaren of beeren is overgelaten;

O., dat in gelijken zin bij het reglement op het bestuur ten platten lande, van den 9 Oct. 1816, en bij het nog in werking zijnde van den 23 Julij 1825, Art. 48, de benoeming van kleinere gemeente bedieningen, te voren door de eigenaren of heeren gedaan, en omtrent welke begeving, bij die reglementen, geene andere bepalingen waren gemaakt, op de daarbij voorgeschrevene wijze, door die eigenaren of beeren zouden geschieden;

O., dat de schoolmeester-bediening steeds tot de kleinere gemeente-bedieningen heeft behoord;

dat het tusschen partijen is buiten verschil en het ten processe blijkt, dat de geïnt. of hunne voorgangers, in hunne meer vermelde hoedanigheid van ambachts-beeren en vrouwen, te voren even als laatstelijk in den jare 1818, de benoeming van de schoolmeesters-bediening in de gemeente *Nieuwe Tonge* hebben gedaan;

dat bij de reglementen voor het bestuur ten platten lande, omtrent zoodanige begeving, geene andere bepaling of uitzonderingen zijn gemaakt,

dat intusschen die uitzondering om te kunnen bestaan, bij de reglementen hadden moeten worden gemaakt, en dat dan ook de regering, van de uitvaardiging of der meergemelde besluiten van den 20 en 26 Maart 1814, en onder het bestuur der hooge staats-ambtenaren, welke tot de zamenstelling dier besluiten hadden medegewerkt, de eigenaren van heerlijkheden en bepaaldelijk ook van de geïnt. of hunne voorgangers, tot de vervulling der schoolmeesters-bediening heeft gemagtigd;

O., derhalve, dat, in dien stand van zake, de bevoegdheid der geïnt. als ambachts-heeren en vrouwen van *Grijsoord*, tot de benoeming der schoolmeesters-bediening in de gemeente *Nieuwe Tonge*, ten onregte is betwist, en dat het vonnis van den eersten regter, waarbij zij zijn verklaard de geregtigden, onder observatie van de daaromtrent bestaande wettelijke verordeningen, tot die benoeming en waarbij verbod is gedaan aan het plaatselijk bestuur om iets in strijd met dat regt te doen, juist is gewezen;

Regt doende in hooger beroep,

Doet betzelve te niet:

Bevestigd het vonnis, door de Arrond.-Regtbank te *Brielle* op den 8 Aug. 1845 gewezen;

Beveelt, dat hetzelve geheel en volkomen gevolg zal hebben, en veroordeelt den appellant ten deze, het plaatselijk bestuur der gemeenten *Nieuwe Tonge* en *Klinkerland*, in het hooger beroep gevallen.»

Het gemeente-bestuur van *Nieuwe Tonge* heeft zich tegen dit arrest in cassatie voorzien. Na de bovenstaande beslissing zag men, met belangstelling, die van den Hoogen Raad te gemoet; zij was ten nadeele van het departement van Binnenlandsche zaken en den ambachts-heeren werd het regt verzekerd van onderwijzers aan te stellen, evenwel onder verpligting van een *vergelijkend examen* te doen plaats hebben, en van magtiging tot aanstelling van den *kundigsten en geschiksten* van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken te bekomen, als hebbende het *Besluit* van den *Souvereinen Vorst* in beide deze punten voorzien (1). Dit een en ander blijkt uit het

ARREST VAN DEN 11 JUNIJ 1847.

De Hooge Raad enz.,

Partijen gehoord;

Gehoord het Openb. Min. en deszelfs conclusie, uitgebragt bij monde van den adv.-gen. Gregory, strekkende tot vernietiging van het aange-

(1) Zie *Katholiek*, D. IX, bl. 167.

klaagde arrest, en dat voorts de Hooge Raad, ten principale regtdoende en doende wat het Prov. Hof behoorde te doen, zal vernietigen het vonnis van de Arrondiss.-Regtbank te Brielle, dd. 8 Aug. 1845, in deze zaak gewezen, en, bij verbetering van hetzelve, alsnog aan de verweerders zal worden ontzegd hunne vordering, met veroordeeling van de verweerders in de kosten van alle instantiën en teruggaaf der boete;

Overwegende, ten aanzien van het eerste middel van cassatie, miskenning van het Souverein besluit van 20 Maart 1814, nº. 39, in verband met de wet van 3 April 1806, in zoo verre als daaruit bij het beklaagde arrest verkeerdelijk zou zijn besloten tot de bevoegdheid der eigenaren eener heerlijkheid, ter aanstelling van eenen Schoolmeester: dat bij dat arrest niet anders tot dit resultaat is gekomen, dan op grond van en in verband met de bepalingen van het Souverein besluit van 26 Maart 1814 (Stbl. nº. 46), nopens de toekomstige uitoefening der heerlijke regten, en in verband met art. 48 van het reglement op het bestuur ten platten lande, van 23 Julij 1825, nº. 132, en dat alzoo alles aankomt op de vraag, of laatstgemeld besluit en reglement in deze met juistheid zijn toegepast;

O., dat door den eischer dan ook daarom de schending of verkeerde toepassing van dat besluit en reglement in de tweede plaats is beweerd;

O., dat intusschen, hoedanig ook het regt van aanstelling van schoolonderwijzers sedert den jare 1795, hetzij uit krachte van latere grondwetten, hetzij uit krachte van de inlijving van Holland in het Fransche Keizerrijk, mogt hebben gefluctueerd, en hoezeer het regt der heeren van heerlijkheden tot die aanstelling onder laatstgemelde inlijving ontwijfelbaar ten eene male was vervallen, niettemin vaststaat, dat bij laatstgemeld Souverein besluit van 25 Maart 1814 uidrukkelijk bij art. 1 en 2 in substantie is bepaald, dat, terwijl aan de voormalige heeren van heerlijkheden van toen af in plaatse van het regt van aanstelling van de posten van schouten, secretarissen en bestuurderen van gemeenten of polders, welke hun te voren toekwam, alleen zou worden geadmitteerd een regt van voorstel tot die posten aan de Hooge Regering, daarentegen, van toen af, aan hen zou verblijven het regt van begeving van alle kleinere gemeente-bedieningen, welke te voren door de heeren of eigenaren werden vervuld, en dat deze bepaling bij art. 28 van het bovengemeld reglement van bestuur ten platte lande volkomen is geconfirmeerd;

O., dat, na deze bepaling en de confirmatie daarvan bij de regeling van het bestuur ten platte lande, niet meer de vraag kon zijn, hoedanig sedert het jaar 1795, tot den jare 1814 toe, het regt in dit opzigt, vroeger aan de heeren competerende, is blijven bestaan of vernietigd is geweest, maar welke de bedoeling was van voornoemd Souverein besluit op dit onderwerp;

O., dat uit het eerst aangehaalde besluit van 20 Maart 1814, ter inroeping der wet van 3 April 1806, hieromtrent niets blijkt, daar bij hetzelve wel die wet als grondslag der school-inrigtingen is ingeroepen, maar niets omtrent de aanstellingen is bepaald, en daarentegen de regeling daarvan, zoo verre de heeren van heerlijkheden betreft, alleen en uitdrukkelijk is gemaakt bij het later besluit van 26 Maart 1814, en dat dat besluit alzoo is het eenig rigtsnoer, in dit opzigt te volgen;

O., dat dien-overeenkomstig ontwijfelbaar voor dezelve heeren is ver-

vallen gebleven het regt van aanstelling van plaatselijke en polderbesturen, schouten en secretarissen, en hetzelve regt te dien aanzien alleen is geconverteerd in een regt van voordragt, doch dat in tegenstelling daarvan de begeving van alle kleinere, dat is van alle andere mindere gemeente-bedieningen aan hen is blijven verzekerd, voor zoo verre de aanstelling daarvan, gelijk *in casu*, vroeger aan hen toekwam, immers voor zoo verre daaromtrent geene verdere modificatien in het besluit zelf voorkomen;

O., dat, hoe gewigtig men dan ook de betrekking van school-onderwijzer op zich zelve moge aanmerken, dezelve toch niet gelijk staat met die der hoofd-besturen der gemeente, en dat, bij het beklaagde arrest, die betrekking in tegenstelling tot dat bestuur, conform het besluit, teregt is geoordeeld te behooren onder de kleinere gemeente-bedieningen, zoodat door die beschouwing de ingeroepene wetsbepalingen niet zijn geschonden;

Verwerpt den eisch, door den eischer gedaan en veroordeelt denzelven in de kosten en boete van Cassatie.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN WOORD VAN PROF. *OPZOOMER* OVER DE KATHOLIEKE KERK.

In den hevigen strijd, welke tusschen den Utrechtschen Hoogleeraar OPZOOMER en den Rotterdamschen Predikant VAN OOSTERZEE, nu reeds sedert twee jaren werd gevoerd, kwam nu en dan ook de Katholieke Kerk en leer ter sprake. Bij VAN OOSTERZEE, even als bij SCHOLTEN en zijns gelijken, was het immer nog de oude vooringenomenheid tegen het Katholicisme, die hem het woord leende bij dergelijke gelegenheid. Een onpartijdiger oordeel ontmoet men bijna immer bij den jeugdigen Utrechtschen Hoogleeraar. Zie hier eene proeve:

«En waarin bestond nu het surrogaat (1), dat CALVYN den «protestant toewees? Wij lezen bij v. o(OSTERZEE) «Zoo de ««Roomschgezinde de kerk als getuige voor de schrift aanvoerde, ««hij deed het, omdat in die kerk, naar zijne meening, de ««geest der waarheid leefde. Hoe, was dan die geest alleen te ««*Rome* te vinden? Was hij niet en werkte hij niet in allen ««die geloofden? Ja ook in allen die geloofden. Van dat be·««wustzijn doordrongen, daalde de hervormer af in de diepten ««van des Christens innerlijk leven. En den geest, dien hij ««daar zag heerschen, verhief hij tot getuige van de waarheid ««der schrift.» Zoo komen dan protestant en katholiek daarin «overeen, dat beiden zich tot handhaving van hun geloof, op «het getuigenis des H. G. beroepen. Het eenige verschil bestaat «daarin, dat volgens den laatste dat getuigenis slechts in de «kerk als éénheid vernomen wordt, terwijl het volgens den «eerste in het hart van iederen geloovige zich laat hooren. En «is men nu met deze afwijking van de Roomsche voorstelling «werkelijk vooruitgegaan? v. O. beweert het; wij ontkennen «het. V. O. rekende zich onverpligt tot bewijzen; wij erken-«nen de noodzakelijkheid om ze te leveren. Naar onze overtuiging

(1) Voor het gezag der Kerk.

«staat de leer der Roomsche Kerk hier oneindig hooger dan die «der hervormers. In de Roomsche Kerk toch is de vorm der «algemeenheid bewaard, en het algemeene is het ware, niet dat «ledige, abstracte algemeene, waarmede zich het verstand op-«houdt, maar dat gevulde en bezielde algemeene, dat het bij-«zondere in zich bevat, en door HEGEL het concrete algemeene «wordt genoemd. Het is waar, «de geest is niet alleen te *Rome* ««te vinden». Maar zulk eene dwaasheid heeft ook de Roomsche «kerk nimmer beweerd. De geest zit op hare conciliën voor, al «worden die niet te *Rome*, maar in andere plaatsen gehouden. «Het zal wel genoeg zijn, als ik aan dat van *Trente* herinner. «Zij leert dat de geest niet te *Rome* alleen, maar in de Roomsche «Kerk als ligchaam, als éénheid te vinden is. CALVYN daarentegen «rukt die éénheid los, en verbrokkelt ze in een oneindig getal «van individualiteiten. De objectiviteit, die door de Roomsche «Kerk in het algemeene bewaard is, wordt door hem in een «reeks van ijdele, elkander tegensprekende, en allen even onge-«regtigde subjectiviteiten veranderd. Maar werkt dan de geest «niet «in allen die gelooven?» Zeker, maar alleen *door* de Kerk, «*door* de hoogere éénheid, waarin zij allen bevat zijn...,.» (1)

VAN OOSTERZEE had naderhand gelegenheid over deze plaats te spreken. (2) En heeft hij de *bewijzen*, welke OPZOOMER zich verpligt achtte te leveren, wederlegd? Men oordeele:

«Wij zwijgen» — dat is het gemakkelijkst — «ook van het «patronaat, door O(PZOOMER) over Joden en Roomschen geoefend, «waar hij zich met hen in de bestrijding van het zuiver Evange-«lie (!) vereenigt».... Dat is alles; en, men ziet het, VAN OOSTERZEE rekent zich nog even onverpligt te bewijzen, wat hij verzekert en vertrouwt, dat men hem «*alleen op zijn woord* gelooven» zal, als hij zoo spijtig, tegen over de Roomsche Kerk, het monsterachtige Protestantisme het zuiver Evangelie noemt.

---

(1) De gevoelsleer van Dr. I. I. VAN OOSTERZEE beoordeeld door Mr. C. W. OPZOOMER, bladz. 324, 325.

(2) Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie. Vijfde deel, tweede stuk, bladz. 399.

«DE ALGEMEENE KLASSIKALE VERGADERING.» (1)

«Des avonds voor den laatsten woensdag in Junij zat D^s^. PAUPER tegenover zijne wederhelft, die zich beklaagde over de onkosten aan eene reis naar de hoofdplaats der klassis verbonden, en over de treurige beschikking, dat juist op het einde van het kwartaal de algemeene klassikale vergadering bepaald was. Evenwel PAUPER stapte, des nachts te 3 ure, op een' ouden wagen, en was niet weinig bezorgd, dat hij te laat ter vergadering komen zou, aangezien hij een afstand van 12 uren had af te leggen, en in zijne klassis de toelage des Rijks onder de tegenwoordige leden gelijkelijk verdeeld werd, zoodat hij door een oogenblikkelijk verzuim het presentie-geld konde verbeuren. Hij kwam echter in tijds op de plaats zijner bestemming, en spoedde zich, na het stof van zijne kleederen geklopt te hebben, naar zekere consistoriekamer. Hij moest met eenige ambtgenooten nog wat vertoeven voor de deur der vergaderzaal, want de Heeren van 't Bestuur waren nog vergaderd. Eindelijk echter zette de koster de deur open en de een na den ander trad nu binnen in zeer verschillend costuum, en nam plaats aan eene lange tafel, aan welker bovenëinde de gemelde Heeren van 't Bestuur reeds waren gezeten.

«Ongeveer dertig predikanten en eenige ouderlingen hielden zich nu ruim drie uren bezig met het *formeren van nominatien*. De namen der gecommitteerden van het klassikaal Bestuur, welke ditmaal aftraden, werden opgegeven, en daarbij herinnerd, dat ze steeds weder benoembaar bleven. Sommigen

(1) «De steller van dit stuk beoogde alleen — volgens de *kerkelijke courant*, waaruit het is overgenomen, — de zucht naar wezenlijke reorganisatie op te wekken; *gebreken* te hekelen, enz.» — En over die *gebreken* zegt d^s^. MENSINGA: «'t is pijnlijk voor een «volwassen man van eenig zelfgevoel, om aan zulk eene *nietsbeduidende* stemming deel te nemen, en figurant in die klucht te wezen. «Die klassikale vergaderingen, geheel *nutteloos* als ze zijn, kosten «daarenboven jaarlijks eene som, *al te groot*, om op die wijze weg «te werpen.» —

der aanwezigen verkeerden in den waan, dat ze *regtstreeks* benoemden, wisten niet eens, dat er slechts een zestal werd gemaakt, hetwelk naderhand door het Provinciaal Kerkbestuur tot een drietal zou worden verminderd, ten einde Z. M. de Koning uit *dit* drietal de benoeming mogt doen. Intusschen werden er meermalen zes namen op een briefje geschreven, en hoorde men vele zuchten, als soms de Voorzitter verkondigde, dat er nog geene volstrekte meerderheid was. Nogtans zulk eene herstemming was niet van noode ten opzigte van den gecommitteerden ds. PAPA, die zich naar de vergadering had laten dragen, en voor een poos zijne rheumatische pijnen vergat, toen hij alle stemmen op zich zag vereenigd. Gelukkig hoorde hij niet, hoe één der leden zijnen buurman influisterde, dat PAPA zich zelven gestemd had, en hoe een ander zachtkens vertelde, dat hij reeds in zijn zak met zich omdroeg een' brief van een' Proponent, die, op het gerucht van PAPA's Emeritaat, zich voorloopig aanbeval. Met dat al scheen er bij de volgende stemming zware oppositie te bestaan tegen den gecommitteerden ds. GALLUS, die insgelijks moest aftreden. Ten minste Z. Ew. werd telkens bloedrood, als er een briefje werd afgelezen, waarop zijn naam niet voorkwam. Inmers eenige jonge predikanten met zwarte dassen hadden onderling eene afspraak gemaakt, om, gelijk zulks in sommige klasses reeds plaats vond, nimmer een' gecommitteerde, wie hij ook zijn mogt, weder in te kiezen, en nu met GALLUS een begin te maken. Deze conspiratie echter mislukte door eene soortgelijke zamenspanning van de Heeren des Bestuurs, en door de mindere schranderheid of onverschilligheid van sommige leden.»

«Nadat nu ook de stemming betreffende de Secundi en den klassikalen onderling eindelijk was afgeloopen, werd er gevraagd, wie er aan den maaltijd zou deel nemen. Hierop verklaarde ds. NAAUW, dat hij den volgenden dag eene voorbereidingspredikatie moest houden, en zich dus in gemoede verpligt rekende, om thans van een' maaltijd zich te onthouden, waar waar wel eens *Iö vivat* gezongen werd.»

«Vervolgens ontstond er een groot rumoer in de vergadering. Eenige leden waren namelijk met elkander in gesprek geraakt nopens de vraag eener meer regtstreeksche verkiezing; van de eene zijde waagde het iemand luide te zeggen, dat zulk een nominatie *niets* beteekende; van den anderen kant bulderde ds. GRIMM, dat men geen oude palen moest verzetten. Daartegen riep een ander «als ze niet verrot zijn.» Wederom een ander wilde betoogen, dat die tekst hier niet te pas kwam. Alle leden, de ouderlingen alleen uitgezonderd, schenen eene predikatie te zullen beginnen. Maar eindelijk sloeg de president met den hamer, en zeide, dat degenen, welke leden van de klassikale weduwen-beurs waren, wel heên konden gaan. Dit betrof al de Ouderlingen, en alzoo was de Vergadering in zeker opzigt gesloten!»

«Voor de overgeblevenen werd nu de rekening der klassikale weduwenbeurs door den quaestor afgelegd. Ook werd er nog wat gesproken over 't beste middel om ten eeuwigen dage te verhoeden, dat de beurs door de nakomelingen verdeeld werd. Ook werd nog de vraag geopperd, of, ingeval een predikant van de eene gemeente naar de andere, in hetzelfde klassikaal ressort, vertrok, op nieuw entrée-geld voor de weduwenbeurs kon gevorderd worden? Maar aangezien de tijd was verstreken, werden de beraadslagingen daaromtrent tot eene volgende vergadering uitgesteld.»

«Kort daarna zaten de predikanten der klassis met de heeren ouderlingen aan den welvoorzienen disch. Nu en dan werd een satirieke blik geslagen op de gretigheid van sommige gasten. Men begon uit te rekenen, wien men moest geluk wenschen met eene promotie, of met eene andere heugelijke omstandigheid. Toen het vrolijk begon te worden, moest ds. PAUPER weêr op den ouden wagen, maar, ofschoon de lucht met onweder dreigde, hij toefde toch zoolang, dat hij nog eenige *olivella's* voor zijne kleine in den rokzak kon steken. Na zijn vertrek werden er hoogdravende toasten ingesteld, verzen gereciteerd, kwinkslagen uitgedeeld, pastorale en niet pastorale

anecdoten verteld, enz. enz. Onder dat alles vertrok van tijd tot tijd een der collega's, na lang naar zijn' duffeljas, naar zijnen parapluie, of naar een peperkoek gezocht, en ook den knecht des kasteleins als collega gegroet te hebben. De predikanten uit de stad bleven het laatst; en..... de zamenkomst *die het verband tusschen de leeraars der Hervormde Kerk moest bevorderen* had aan dit haar verheven doel beantwoord???» (*Godsdienstig Weekblad en Kerkelijke Courant*, N°. 25, 1847.)

STATISTIEK.

DER KATHOLIEKE KERK IN GROOT-BRITTANJE.

ENGELAND EN WALLIS.

Kerken en Kapellen.

Bedfordshire	1	Nottinghamshire	3
Berkshire	5	Northumberland	22
Buckinghamshire	4	Oxfordshire	7
Cambridgeshire	2	Shropshire	9
Cheshire	16	Somersetshire	14
Cornwall	7	Staffordshire	36
Cumberland	9	Suffolk	6
Derbyshire	9	Surrey	7
Devonshire	10	Sussex	8
Dursetshire	10	Warwickshire	23
Durham	17	Westmoreland	2
Essex	8	Wiltshire	3
Gloucestershire	7	Worcestershire	12
Hampshire	14	Yorkshire	61
Herefordshire	2	Isle of Man	2
Hertfordshire	2	Guernsey	1
Kent	14	Jerscy	2
Lancashire	106	ZUID-WALLIS.	
Leicestershire	15	Brecknockshire	1
Lincolnshire	12	Glamorganshire	2
Middlesex	24	NOORD-WALLIS.	
Monmouthshire	9	Caernarvonshire	1
Norfolk	8	Denbighshire	1
Northamptonshire	3	Flintshire	2

Totaal van kerken en kapellen in *Engeland* en *Wallis* 540.

SCHOTLAND.

Kerken en kapellen.

Aberdeenshire . . .	10	Kirkcudbright . . .	4
Argyleshire	3	Lanarkshire	7
Ayrshire	2	Linlithgowshire . . .	1
Banffshire	11	Morayshire	2
Caithnes-shire . . .	1	Peebleshire	1
Dumbartonshire. . .	2	Perthshire	2
Dumfriesshire . . .	2	Renfrewshire . . .	3
Edinburghshire . . .	5	Ross-shire	1
Forfarshire	1	Roxburghshire . . .	1
Inverness-shire . . .	19	Stirlingshire	2
Kincardineshire . . .	1	Wigtonshire	1

Totaal der kerken en kapellen in *Schotland* 82; behalve 22 statiën, waar de H. Dienst verrigt wordt.

Totaal der Katholieke kerken en kapellen in *Groot-Brittanje* 622.

KATHOLIEKE COLLEGIEN.

In *Engeland* zijn elf Katholieke collegiën, als :

Van St. EDMUND, Hertfordsh.
» » PIETER, } Somerset-
» » PAULUS, } shire.
» » GREGORIUS, }
» STONYHURST, Lancash.
» de H. MAAGD, Staffordsh.
» St. CUTHBERT, Ushaw, Durham.
Van St. LAURENTIUS, Yorkshire.
» » EDUARD, Lancashire.
» de H. MAAGD, Derbyshire.
» » ONBEVLEKTE ONTVANG. Lancashire.

In *Schotland*, het collegie van de H. MAAGD en BLAIR, Kincardineshire.

GESTICHTEN VAN GEESTELIJKE ZAMENWONING. (CONVENTS.)

Londen-Distrikt . . .	12	Yorkshire-Distrikt . .	2
Midden » . . .	8	Noorder » . .	2
Wester » . . .	5	Schotland	1
Lancashire	4	Zamen. . .	34

KLOOSTERS.

Midden-Distrikt . . .	7	Wester-Distrikt . . .	1

PRIESTERS-ZENDELINGEN IN GROOT-BRITTANJE, (ENGELAND EN WALLIS.)

Londen-Distrikt . . .	135	Lancashire-Distrikt . .	175
Midden » . . .	132	Yorkshire » . .	68
Ooster » . . .	39	Noorder » . .	61
Wester » . . .	68	Wallis » . .	24

Zamen 714; hieronder zijn eenige priesters zonder bepaalde zending begrepen.

SCHOTLAND.

Ooster-Distrikt . . .	25	Noorder-Distrikt . . .	24
Wester » . . .	44	Het collegie van de H. MAAGD en BLAIR. . .	5

Zamen 98; totaal in Groot-Brittanje 818. Dit laatste jaar is het getal Priesters met 40 vermeerderd.

Catholic Directory voor 1847.

DE VRIJHEID

EN DE

STRAFWETTEN.

De wetgeving, bij een volk, is de spiegel, waarin niet alleen de toestand van zijn geest en hart, maar ook vooral de maat zijner vrijheid of onvrijheid gezien wordt. Zijn de wetten bij een volk eenvoudig; zijn zij uitgedrukt in algemeene regelen; beslaan de bepalingen over regtsvordering en bewijs weinig plaats; dan is bij dat volk de regtswetenschap nog geen middel tot onregt geworden, de spitsvondigheid zegeviert er nog niet over de goede trouw. Vindt men bij een volk een wetboek, waarin b v. alle soorten van overeenkomsten, die tusschen menschen aangegaan kunnen worden, met angstige zorg omschreven zijn; op alle omstandigheden, waaronder ze gemaakt kunnen worden, met bekommerde naauwkeurigheid gelet is; talrijke formaliteiten, bij het aangaan te onderhouden, zijn voorgeschreven; bij dat volk heeft de eerlijkheid veel geleden, het vertrouwen is weg omdat de trouw verdwenen

is. De burgerlijke wetten toch volgen den toestand van de zeden der maatschappij. Maar de strafwet? Deze is, in alles wat de betrekkingen tusschen het gezag en de burgers aangaat, de uitdrukking van de zeden des gezags, en daarom is zij de uitdrukking van de vrijheid en onvrijheid der burgers.

Wanneer gij bij een volk eene strafwetgeving, vol van argwaan en verdenkingen tegen de burgers of onderdanen; eene strafwetgeving die niet alleen daden van ongehoorzaamheid, maar zelfs de neiging er toe of 't geen door de argwaan voor zulke neiging gehouden wordt, zelfs de openbaring eener gedachte, welke met verordeningen of met daden van het openbaar gezag geen vrede heeft, aan de veroordeeling van den strafregter onderwerpt; eene strafwetgeving, waarbij de regering in het algemeen, waarbij iedere daad zonder onderscheid van het openbaar gezag, waarbij iedere wet en verordening, hoedanig ook en hoe ook genaamd, tegen alle berisping en afkeuring, hetzij regtstreeksche, hetzij zijdelingsche, beschermd wordt; eene strafwetgeving, die, niet te vreden met het straffen van overtredingen, de onschuldigste en pligtmatigste daden van burgers aan de voorafgaande beoordeeling der regering onderwerpt, die deze daden, hoe goed ook op zich zelve, voor ongeoorloofd verklaart, zoolang het verlof der regering er niet toe te bekomen is, die alzoo het geoorloofde ongeoorloofd maakt, daardoor overtredingen uitlokt, en gelegenheden schept om te kunnen straffen; eene strafwetgeving, vervat in bewoordingen zoo onbepaald, zoo elastiek, zoo wasachtig, dat ze iedere vorm aannemen, tot alles zich laten uitrekken, alles geacht kunnen worden te omvatten; wanneer gij bij een volk zulk eene strafwetgeving vindt, zeg dan, zonder vrees van weder-

legd te zullen worden: dat volk gaat gebukt onder tirannie.

Tirannie neemt hare toevlugt tot strafwetten, die zijn zoo als wij ze daar geschetst hebben, en daartoe wordt de tirannie gedreven door haren eigen aard in verband met hare verhouding tot de burgers, tot de onderdanen. De oppermagt, die geen tirannie wil zijn, vreest hare onderdanen niet; want zij is goed en weldadig, en heeft het bewustzijn, dat hare liefde met wederliefde zal betaald worden door de maatschappij. Tegen eenigen, die, waardoor ook verleid, haar mogten aanranden, beschermt zij zich, in de allereerste plaats, door de liefde der maatschappij zelve, en buiten deze liefde heeft ze geene voorkomende middelen noodig. In de tweede plaats heeft zij wetten ter zelfbescherming, — eene bescherming waartoe zij jegens de maatschappij verpligt is —; doch deze wetten hebben geene verdere strekking dan om werkelijke schennis en werkelijke poging tot schennis te onderdrukken. Maar voorafgaande beoordeeling van de voornemens der onderdanen, als waren dezen onwillig om hunne daden naar de wetten te rigten, behoeft zij niet, evenmin als zij verlangt, dat de woorden, waarin de wetten vervat zijn, eene onbepaalde en rekbare beteekenis hebben. De strafwet is haar niet een middel, om dezen of genen, die haar mishagen zal, te treffen, of om dengene, die zich werkelijk mogt vergeten hebben, te vernietigen; zij is niet belust op straf, niet tuk op wraak; zij behoudt zich zelfs het middel voor om de verdiende straffen te leenigen, ten einde de dwaling van een oogenblik niet, soms met groot verlies der maatschappij, het onherstelbaar verderf der dwalenden, ook al zijn ze tot beter inzien gekomen, ten gevolge hebben.

Maar de tirannie is boos van aard, en zoekt in de

vernedering en vertrapping der onderdanen, der burgers, de lust van heerschen te boeten. De wet moet niet de uitdrukking der rede, maar haar gril moet wet zijn, en maat der pligten van de onderdanen is hare grenslooze begeerlijkheid. De tirannie is zich bewust des kwaads, dat zij gedaan heeft, en des wils om nog meer kwaad te doen. Daarom vreest zij onophoudelijk, dat degenen, die onder haren druk zuchten, middelen zullen beramen om haar het vermogen tot kwaad doen te ontnemen; en gelijk zij zelve geene middelen ongeoorloofd acht, als zij er haar doel maar door bereiken kan, zoo houdt ze zich ook overtuigd, dat de onderdrukten voor geen middel, al ware het nog zoo afschuwelijk, zullen terug deinzen. En ziedaar hare straf; die huiverende vrees kwelt haar, over dag bij 't zelfbewuste overwegen, des nachts in akelige droomen; die vrees doet haar gevaar zien, waar geen gevaar is, facties en zamenzweringen ontdekken die niet bestaan, mogelijkheden voor werkelijkheden, ja, het onmogelijke voor waarschijnlijk houden. En nu moet tegen al dat ingebeelde, tegen al dat mogelijke en onmogelijke bescherming gezocht worden. De tirannie acht zich niet veilig zoo zij geene preventive wetten, met strafbepaling aangedrongen, vaststelt; zoo zij de gelijkheid der burgers voor de wet niet verbreekt, door, onder welk voorwendsel dan ook, den eenen onder straf te verbieden 't geen zij den anderen toelaat; zoo zij geene sluwe uitdrukkingen in hare strafwetten plaatst, waarvan zij zich als van geheime strikken bedienen kan, om degenen, die haar verdacht worden, te vangen; zoo zij de uiting van iedere ongunstige schatting harer daden, en der daden harer trawanten, niet verhindert; zoo zij onderscheidene banden van vereeniging der burgers onderling, ofschoon geenszins

tegen haar gerigt, niet verbreekt, of althans zich het middel niet voorbehoudt om die te verbreken, als haar argwaan dit zal verlangen; zoo zij het opleggen van geldboeten, van gevangenisstraf en van andere straffen, tot die des schavots toe, niet ter harer beschikking heeft. En nog eens, dat is hare straf: immer te vreezen, en in de middelen zelve, waartoe de vrees voortdrijft, zich nieuwe oorzaken van vrees te scheppen; dit is hare straf, dat zij onophoudelijk meer zijzelve wordt, onophoudelijk zich meer verwerkelijkt. Dit, daarentegen, dit alleen is haar genoegen, haar troost, dat zij heerscht, onbepaald heerscht, dat allen voor haar buigen, voor haar ter aarde liggen, dat zij haar voet op aller nek zet, en het hoofd, dat het waagt zich op te rigten of zich te bewegen, verplet.

Men neme TACITUS ter hand, men leze in zijne *Annales* de geschiedenis van *Rome*, onder TIBERIUS. Daar ziet gij de tirannie aan 't werk, wel is waar nog niet met de uiterste razernij, waartoe ze in staat is, maar toch met de afschuwelijkheden, die we aangeduid hebben. TACITUS, die haar kende en, als niemand anders, haar wist te kenmerken, toont haar in hare besluiten *door vrees en sluwheid geleid buiten staat om zich, hetzij met uitstekende deugden, hetzij met groote ondeugden te verdragen* (1); hij gewaagt van hare *onvoltooide en duistere woorden* (2); van hare *voorbedachte dubbelzinnigheid* (3); geen wonder want zij is *vol van argwaan, mistrouwen, verdenking* (4). Zij weet

(1) *Annal. l.* I. *c.* 80 Sunt qui existiment, ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium. Neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat.

(2) Suspensa et obscura verba. *l. l. c.* 11.

(3) Consulto ambiguus. *l.* XIII. *c.* 3.

(4) Suspicax animus. *l.* I. *c.* 13.

dan ook met de wetten te spelen, en onder het bereik der strafwet te brengen, dank zij der onbepaalde beteekenis van *majesteitsschennis*, hetgene waartoe die strafwet niet gemaakt was; daden waren er door bedoeld, niet woorden. Maar de tirannie wist er de woorden, de zuchten, de tranen onder te betrekken (1); immers, men schond de hoogheid der tirannie, als men hare slagtoffers beklaagde of beweende; ja, men viel onder het bereik der wet, als men vrijheidlievende mannen van vroegeren tijd, hoedanigen de tirannie haat, dorst prijzen (2).

Wil men zoo hoog niet opklimmen, wil men uit lateren tijd voorbeelden, die toonen dat een volk onder de tirannie zucht, als het eene strafwetgeving heeft, gelijk wij beschreven hebben, het is niet moeijelijk die voorbeelden aan te wijzen. *Engeland*, onder HENDRIK VIII en onder ELISABETH, levert een schrikbarend voorbeeld op. Ook daar heeft de rekbaarheid van het woord *hoogverraad* aan de tirannie ontelbare slagtoffers gegeven. «Vele gevallen, zegt W. COBBETT (3), nimmer als crimineel beschouwd, werden nu behandeld als hoogverraad. Gedurende langen tijd waren de regtsplegingen niets anders dan bespottingen; ten laatste liet men ze geheel achterwege» enz. Wanneer

---

(1) ...Cui (legi) nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant... Facta arguebantur, dicta impune erant... Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: inevitabile crimen, cum ex moribus principis fœdissima quæque deligeret accusator objectaretque reo. Nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. *Ann. l.* I. *c.* 72. 73. 74. — Ne feminae quidem exsortes periculi. Qua occupandae reip. argui non poterant, ob lacrimas incusabantur. *l.* VI. *c.* 10. — *Cfr. de vita Agricolæ.* c. 45.

(2) Cremutius Cordus postulatur, novo ac tum primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset. *l.* IV. *c.* 34. *Cfr. de vita Agricolæ.* c. 2.

(3) *Geschiedenis der Protestantsche Hervorming in Engeland en Ierland.* 4^de^ Brief. 114.

zekere personen, op welke de tirannie het gemunt had, volgens de bestaande wetten niet konden veroordeeld worden, dan deed zij door het parlement eene wet aannemen, die niet anders dan een doodvonnis was. Zoo gebeurde het, ten aanzien der bloedverwanten van den kardinaal POLUS, inzonderheid zijner moeder, de gravin van *Salisbury* (1). Onder ELISABETH was het hoogverraad, dat een priester de misse las, dat een priester van den vreemde in het koningrijk kwam, dat men een priester herbergde enz. De verdenking ging zoo ver, dat ELISABETH, niet tevreden met de gewone regtspleging en hare middelen, aan een zeker aantal van hare bisschoppen en aan anderen *commissie* gaf, om, over het geheele koningrijk, ieder, dien zij wilden, voor zich te dagen, hem, zonder dat hij beschuldigd was en zonder dat men eenig bewijs tegen hem had, te ondervragen, en hem onder eede zijne gedachten omtrent godsdienstige onderwerpen te doen verklaren. Behalve de doodstraf, konden deze commissarissen straffen opleggen naar willekeur (2). «De Katholiek was nergens veilig, zelfs niet in zijn huis; alles moest hij duchten, de onvoorzigtigheid zijner kinderen en vrienden, de boosheid zijner vijanden, de wraakzucht van pachters en dienstboden, de gewaagde gevolgtrekking van het valsch vermoeden, de eerloosheid zulker lieden, die altoos bereid zijn om voor een stuk gelds valsch te zweren, de begeerlijkheid en de omkoopbaarheid der *constables*, der *sheriffs* der regters» (3).

Overigens, men denke niet, dat alleen vorsten en vorstinnen door de tirannie kunnen bezeten worden, of dat de

(1) t. a. p. 115.
(2) COBBETH. 11de B. n. 338.
(3) t. a. p. n. 343.

vertegenwoordigende vergaderingen wel werktuigen van tirannieke regeerders, maar niet zelve tiranniek kunnen zijn. Zoodanige vergaderingen, hetzij in monarchieën, hetzij in andersoortige staten, kunnen het toppunt van tirannie bereiken. Waren het niet zulke vergaderingen die in *Engeland* en in *Frankrijk* koningen op het schavot deden sneven? die gindsch aan den aartstiran CROMWEL den weg baanden, hier het schrikbewind in 't leven riepen? Inzonderheid, was het niet zulk eene vergadering, die, tegen den wil van LODEWIJK XVI, toen nog koning, de tirannieke *Constitution civile du clergé* tot stand bragt? En wat gebeurt thans, als onder onze oogen, in *Zwitserland*?

Nog eene opmerking moeten wij onzen lezers voorstellen. De tirannie behoeft, om waarlijk te bestaan, zich noch tot alles, noch tot allen uit te strekken; evenmin behoeft ze bloed te doen stroomen. Zij kan, en moet zich soms, met veel kleinere dan dood- en schavotstraffen te vreden houden; zij kan zich rigten tegen zekere klassen van onderdanen, tegen burgers, die door eene bepaalde hoedanigheid van de anderen onderscheiden zijn. Zij kan het, b. v., in een land, welks bevolking in verschillende godsdienstgezindten gesplitst is, alleen op de Katholieken geladen hebben, en onder dezen bij voorkeur op de priesters. Ook kan zij zich beperken tot bepaalde zaken, als b. v. de drukpers, de godsdienst, het onderwijs, enz. Eene algemeene tirannie, tegen allen en in alles, daarenboven tot de hoogste intensiteit geklommen, is onder stervelingen onmogelijk. Zij zou de vernietiging der maatschappij zijn. Maar deze is niet in de magt van den mensch, hij kan het niet verder brengen dan den wensch van CALIGULA, dat het gansche Romeinsche volk slechts een hoofd hadde, om het in één slag te kunnen vernietigen.

Waartoe, zullen misschien onze lezers vragen, zoo veel over tirannie? Maar wij hebben immers doen opmerken, dat de strafwetgeving van een volk de spiegel zijner vrijheid of onvrijheid is? Niet de vorm der regering, maar de wetten laten vrij en maken onvrij. Is het dan bij den arbeid, thans aangewend, om voor het Koningrijk der Nederlanden eene eigene strafwetgeving tot stand te brengen, niet nuttig te noemen, dat wij de kenmerken, of althans eenige der kenmerken van tirannieke wetten in het geheugen roepen? Zoo wij er geen enkel in de voorgedragene strafwetten vinden, dan zullen we des te meer verschuldigd zijn aan de uitstekende hoedanigheden onzer wettenmakers en, bij eventuele aanneming en bekrachtiging, aan onze wetgevende magt; meenen we echter eenig kenmerk van tirannieke wetten in eenig gedeelte der voordragt te ontdekken, dan is het nog tijd, maar toch ook tijd, om dit der wetgevende magt aan te duiden, 't geen voorzeker genoeg zal zijn om er ons voor te behoeden. De taak van *de Katholiek*, ten dezen aanzien, bepaalt zich tot zoodanige artikelen van het strafwetboek, die de godsdienst raken. Hij zal eenige van die voorgedragene artikelen overnemen, en er zijne aanmerkingen bijvoegen.

WETBOEK VAN STRAFREGT.

II^e BOEK. I^e TITEL.

Art. 38.

«De bedienaar van de godsdienst, die, zonder voorafgaand verlof der regering, heeft afgekondigd, verspreid of in druk uitgegeven eenige acte of eenig geschrift, onder welken naam of in welken vorm ook vervat, van eenige

buitenlandsche, geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid, wordt gestraft met correctionele gevangenisstraf van een tot drie jaren en geldboete van *f* 100 tot *f* 1000, te zamen of afzonderlijk.»

«Van deze bepaling zijn uitgezonderd die akten, welke uitsluitend gewetenszaken van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer en tucht betreffen.»

Art. 39.

«De bedienaar van de godsdienst, die, hetzij in de uitoefening zijner bediening en in eene openbare bijeenkomst, hetzij in zijne geestelijke betrekking, in eenig geschrift, onder welken naam of vorm ook uitgevaardigd, eenige berisping of afkeuring in het algemeen van de regering of in het bijzonder van eenige daad van het openbaar gezag, van eene wet of wettelijke verordening zich heeft veroorloofd, wordt gestraft met correctioneele gevangenisstraf van twee maanden tot een jaar en geldboete van vijftig tot drie honderd gulden, te zamen of afzonderlijk, en wordt de vernietiging van het geschrift door den regter bevolen.»

«Indien bij deze handelingen opruijing tot het begaan van misdaden of wanbedrijf heeft plaats gehad, zijn de bepalingen van den 23ⁿ titel van het IIde Boek daarop toepasselijk.»

Art. 40.

«Bedienaren van de godsdienst, die, ten einde de regering te noodzaken, om aan vorderingen of verlangens te voldoen, zamenspannen, om hunne kerkelijke bediening neder te leggen, de uitoefening hunner herderlijke pligten te staken of die van de openbare godsdienst te doen stilstaan, worden gestraft met correctionele gevangenisstraf van drie maanden tot twee jaren, en geldboete van vijftig tot vijf honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.»

Art. 42.

«Onder de benaming van bedienaren van de godsdienst worden in dit wetboek begrepen alle geestelijken, al dan niet het leeraarsambt uitoefenende, zonder onderscheid van ambt of benoeming, of tot welke godsdienstige gezindheid, kerk, gemeente of gemeenschap zij behooren.»

TIT. VII. Art. 3.

«De bedienaar van de godsdienst, die in strijd met de bepaling van art. 136 van het Burgerlijk Wetboek heeft gehandeld, wordt met geldboete van vijf en twintig tot twee honderd gulden, en, bij herhaling, met correctioneele gevangenisstraf van ten langste een jaar gestraft.»

Art. 136, B. W., heeft betrekking op het aangaan van het huwelijk, en luidt:

«Geene godsdienstige plegtigheden zullen vermogen plaats te hebben, voor dat de partijen aan den bedienaar van hunnen eeredienst zullen hebben doen blijken, dat het huwelijk ten overstaan van den ambtenaar van den burgerlijken stand is voltrokken.»

XVI[e] TITEL ART. 9.

«Indien de schuldigen aan een der misdrijven, in de voorgaande artikelen van dezen titel genoemd, onderwijzers, of wel leeraars of bedienaars van de godsdienst zijn, wordt hun de uitoefening van dat beroep voor altijd verboden.»

Deze artikelen hebben voornamelijk onze aandacht getrokken, en bij het lezen moeten ze ook onzen lezer, dunkt ons, meer dan eens onaangenaam hebben aangedaan, wij verzoeken hem zijne oplettendheid te schenken aan de opmerkingen en aanmerkingen, die wij gaan mededeelen; daarna moge hij overwegen of de godsdienstige

vrijheid door die artikelen nader bevestigd en ontwikkeld, dan of zij er door verkort wordt.

I.

Niemand, die deze zes artikelen gelezen heeft, zal beweren, dat de Bedienaren van de godsdienst in het strafwetboek vergeten zijn of dat men voor iemand hunner, door eene te enge bepaling van wat men onder die benaming verstaan wil hebben, eenigen uitweg, om aan eene veroordeeling te ontsnappen, heeft overgelaten.

Ook zal niemand zeggen, dat de gedreigde straffen ligt zijn. De geringste is eene geldboete van vijf en twintig tot twee honderd gulden, en dat gaat zoo voort tot drie honderd, vijf honderd, duizend gulden, terwijl de gevangenisstraffen van twee maanden tot drie jaren opklimmen, en het vaak aan de gezindheid van den regter overgelaten wordt om de geldboete en gevangenisstraf te gelijk op te leggen. Één straf is zelfs levenslang. En wie deze straffen met de overtredingen vergelijkt, hij zal nog minder zeggen, dat zij ligt zijn. Verondersteld, dat de Paus van *Rome* een encycliek schrijven uitvaardigt aan de Bisschoppen der geheele wereld, waarin Z.H. hun zoodanige verpligtingen van hun ambt bijzonder aanbeveelt, welker nakoming de burgermaatschappij zelve wenschen moet dat een hervormd predikant, in dat schrijven eens Pausen zijne eigene beginselen wedervindt, en dat hij voor zijne katholieke landgenooten die encycliek vertaalt en doet drukken, zonder daartoe van de regering vooraf verlof bekomen te hebben. De ambtenaar van het publiek ministerie, dien het aangaat hierop te letten, leest, gelijk vele andere Nederlanders, het godvruchtig schrijven des Pausen en gevoelt er zich zeer door gesticht, maar hij houdt het

er niettemin voor, dat dit schrijven niet «uitsluitend gewetenszaken van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer en tucht betreft»; dien ten gevolge wordt de zaak voor den regter gebragt, en ook deze oordeelt als de ambtenaar van het publick ministerie. Nu moet de hervormde predikant, die onze godsdienstige literatuur verrijkt heeft met een stichtend geschrift, waarop niemand ter wereld iets weet aan te merken, voor het minst tot eene geldboete van honderd gulden verwezen worden. En wat is dan zijn wanbedrijf? Hij heeft tot het verrigten eener goede daad, welker aard geheel buiten den kring der staatsbemoeijingen ligt, geen verlof der regering noodig geacht, hij heeft het niet gevraagd. Dat moet hij met ten minste honderd gulden boeten. Is die straf, verondersteld dat er een schuldig verzuim hadde plaats gehad, in evenredigheid met de overtreding?.... En nu moet de regter wel goed gezind zijn voor den persoon; want anders komt deze met geen honderd gulden vrij; de straf kan worden *duizend gulden boeten en drie jaren gevangenis!*

Is er evenredigheid tusschen overtreding en straf, wanneer een predikant, met onvermijdbare allusie op eene verkeerde daad van een plaatselijk bestuur, zeker zedelijk kwaad berispende, krachtens art. 39 veroordeeld wordt tot het minimum der straf, zijnde twee maanden gevangenis of vijftig gulden boete? of, wanneer een kerkvoogd, in een rondgaand schrijven aan zijne onderhoorige geestelijkheid uitgevaardigd en overigens niet bestemd om in de kerken afgekondigd of door den druk gemeen gemaakt te worden, gezegd hebbende, dat de echtscheiding zonder toelating der veelwijverij eene bron van zedeloosheid is, geoordeeld wordt daardoor de Nederlandsche wetten

op de echtscheiding afgekeurd te hebben, en krachtens hetzelfde artikel verwezen wordt tot eene boete van drie honderd gulden? of tot eene gevangenisstraf van twee of meer maanden? Of bestaat die evenredigheid, wanneer twee predikanten, de eenige in zekere gemeente, hunne bediening volgens gemaakte afspraak neder gelegd hebbende, met het inzigt om door deze daad van standvastigheid een billijken, dringenden en regtmatigen wensch bij de tot nu toe onwillige regering te doen doorgaan, of anders allen schijn van heulen met de regering te verwijderen, nu krachtens art. 40 veroordeeld worden tot eene gevangenisstraf van drie of meer maanden? Bestaat die evenredigheid, wanneer een pastoor, wien nu voor de tweede maal de keus te beurt valt, om een bruidegom of bruid, wier burgerlijk huwelijk alleen om het gebrek eener formaliteit nog uitgesteld is, kerkelijk ongehuwd te laten sterven en alzoo het helaas! reeds buiten echt geteelde kind voor altijd in de oogen der kerk onecht te laten blijven, of het kerkelijk huwelijk, zonder het burgerlijk, te doen voltrekken, ten einde het kind voor de kerkelijke nadeelen der onechtheid te behoeden, bestaat de evenredigheid tusschen straf en overtreding, wanneer die pastoor, het laatste kiezend, tot eenige maanden, misschien tot een jaar gevangenis wordt verwezen? En dan dat levenslange verbod van art. 9. Tit. XVI.... Waarom moet de strafwet hier zwaarder zijn voor den bedienaar der godsdienst en voor den onderwijzer, dan voor de andere burgers? Waarom moet aan dezen alleen de hoop om door opregte boetvaardigheid en beterschap, in de oogen van den staat zoowel als in de oogen hunner medeburgers, den naam van deugdzaam te herwinnen, onmeedogend ontrukt worden?

Wij hebben nu alleen zulke gevallen voorgesteld, waarin slechts het minimum der straf zal toegepast worden, en iedereen zal met ons moeten erkennen, dat de straffen zwaar zijn. Men ga nu ook gevallen na, waarin het bij het minimum niet blijven zal, en dan zal de onevenredige zwaarte der straffen nog meer uitkomen.

Twee opmerkingen hebben we tot hiertoe gemaakt, dat de strafwetten-makers de bedienaren van de godsdienst vooral niet vergeten hebben; en dat de voor hen uitgekozene straffen zwaar zijn. Een nadere ontwikkeling dezer opmerkingen levert de volgende uitkomsten.

II.

1°. Aan de bedienaren der godsdienst heeft men verboden 't geen men aan ieder ander heeft toegelaten, namelijk het verspreiden en in druk uitgeven van acten of geschriften van eenige buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid. Immers art. 38 Tit. I. Boek II. heeft op geene anderen betrekking dan op *bedienaren van de godsdienst alleen.*

2°. Hierdoor worden de bedienaren van de godsdienst buiten de algemeene wet gesteld, en gekrenkt in het genot der drukpersvrijheid hun zoowel als anderen bij de grondwet gewaarborgd, art. 225. «*Het is* AAN ELK *geoorloofd* om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting te openbaren, *zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben,* blijvende nogtans elk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft of verspreidt, verantwoordelijk aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zoo verre dezer regten zijn be-

«leedigd,» Dit artikel zegt toch wel duidelijk, dat geen drukpersdelict denkbaar is, dan voor zooverre de inhoud van het geschrevene of verspreide de regten beleedigt der maatschappij of van bijzondere personen; en dat niemand verpligt kan worden, als hij iets wil doen drukken en verspreiden, om daartoe vooraf eenig verlof te vragen. Zoo de Grondwet. En hoe de Strafwet? Het is aan geen bedienaar van de godsdienst veroorloofd, om eenige acte of geschrift van eenige buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid in druk uit te geven of te verspreiden, zonder een voorafgaand verlof van de regering verkregen te hebben. Hier wordt alzoo een persdelict gesteld, dat *niet* gelegen is in het *schenden der regten* van de maatschappij of van bijzondere personen *door den inhoud van het geschrevene; gedrukte, verspreide;* en hier wordt, ten tweede, *tot het openbaren van zijne gedachten en gevoelens door de drukpers een voorafgaand verlof noodig gemaakt.* Maar die dubbele ongeregtigheid wordt begaan *tegen de bedienaren van de godsdienst alleen.*

3°. De verdediging van de godsdienstige vrijheid tegen mogelijke aanmatigingen, hetzij in het algemeen van de regering, hetzij in het bijzonder van ambtenaren met openbaar gezag bekleed en in hunne qualiteit handelende, hetzij ook van de wetgevende magt, wordt aan de bedienaren van de godsdienst en inzonderheid aan de kerkelijke overheden onmogelijk gemaakt, voor zoo verre tot die verdediging het kerkelijk spreken in eene openbare bijeenkomst, of het ambtelijk schrijven noodig mogt zijn. Aan allen, die de belangen van anderen, de belangen van maatschappijen of genootschappen, in handen hebben, zal het, als het geval zich voordoet, geoorloofd zijn, om als presidenten, directeuren, of welken naam zij voeren, in de

algemeene vergaderingen der belangbebbenden te zeggen, in circulaires, memoriën enz. enz. openlijk te schrijven: «de regering verongelijkt ons; deze daad van het openbaar «gezag berokkent ons onwettig een groot nadeel; laten we «wettige middelen daar tegen aanwenden,» enz. Maar aan de herders der kerkelijke gemeenten, aan de kerkelijke overheden zal het niet geoorloofd zijn om, als het geval zich voordoet, den leden hunner gemeenten, hunnen onderhoorigen geestelijken en geloovigen iets te zeggen of te schrijven, dat dezen over hun regt van godsdienstvrijheid, tegen over aanmatigende, onwettige daden van het openbaar gezag, kan inlichten. Want iedere berisping, iedere afkeuring van daden van het openbaar gezag, waren het ook geweldenarijen, is hun, althans in hunne qualiteit, ontzegd! Wil een ander de verdediging der geschonden vrijheid op zich nemen, wil hij in clubs en societeiten opgewonden aanspraken houden, wil hij in couranten, tijdschriften, brochures, de onwettige aanmatiging brandmerken, en in hartstogtelijke taal tot een wettig verzet oproepen, het is hem geöorloofd van wege de strafwet; maar eene bezadigde inlichting over de aangelegenheid, een bedarend te kennen geven aan de belanghebbenden van wege de overheid, dat zij zich de zaak heeft aangetrokken, dit, hetwelk voor het minst zijdelings eenige berisping of afkeuring van eene daad des openbaren gezags zou moeten inhouden, dit is verboden, doch *aan de bedienaren van de godsdienst alleen.* — (art. 39.)

4°. Aan de bedienaren van de godsdienst is het, in sommige gevallen, verboden, wat overigens aan ieder mensch geoorloofd is, namelijk om hunne bediening neder te leggen, als zij ze, behoudens eer en geweten, niet langer bekleeden kunnen. Wanneer een minister des Konings

de beginselen, naar welke het bestuur, waar hij deel van uitmaakt, handelt, met zijne eigene beginselen in strijd ziet, en hij, zonder verloochening zijner beginselen niet langer deel aan 't bestuur kan nemen, dan moet hij, zoo hij niet de oneer van een beginselloos man te zijn zich op den hals willen halen, aftreden; en wanneer twee of drie ministers zich in hetzelfde geval bevinden, dan moeten ze alle drie aftreden. Indien zij dit in overleg met elkander doen, zoo zal toch niemand hen beschuldigen van eene strafbare zamenspanning, ten einde het bestuur te noodzaken om aan vorderingen of verlangens te voldoen. En niettemin hebben zij afgesproken om, zoo hunne beginselen niet zegepralen, hunne bediening neder te leggen. Dit vindt nu iedereen geoorloofd en goed en prijzenswaardig. Maar wanneer bedienaren der goddienst in een dergelijk geval komen, wanneer hunne beginselen hun gebieden om iets van de regering te verlangen, iets billijks regt- en pligtmatigs, dan zullen zij de voldoening van hun verlangen niet straffeloos als voorwaarde van het blijven bekleeden hunner bediening mogen stellen! Zelfs niet, wanneer het voortdurend bekleeden dier bediening eene ingewikkelde goedkeuring van het onbillijke, van het onregt, van het onpligtmatige, insluit! Wat is dat anders dan het geweten geweld aandoen? Doch dit betreft wederom *de bedienaren van de godsdienst alleen*, — (art. 40.)

5°. Men heeft bij de strafwet eene bepaling van het burgerlijk wetboek, die, zooals zij daar is liggende, vooreerst met de vrijheid van godsdienst en ten anderen met art. 83 (1) van het B. W. niet ligt is overeen te brengen, gesanctio-

(1) «De wet beschouwt het huwelijk alleen in deszelfs burgerlijke betrekkingen.»

neerd tot in hare uiterste hardheid toe. Doch ook hier geldt het slechts *de bedienaren van de godsdienst alleen.* Het geval is wel van dien aard, dat de verbodene daad alleen in het godsdienstig belang van anderen, met dezer wil en medewerking, plaats heeft; maar de strafbepaling treft niettemin *de bedienaren van de godsdienst alleen.* — (art. 3. Tit. VII.)

6e. Op die verschillende overtredingen, die, gelijk wij zagen, duizendmalen begaan kunnen worden zonder iets kwaads, iets voor den Staat of de burgers nadeeligs of gevaarlijks te bevatten, die slechts overtredingen zullen zijn, omdat men noodelooze en vrijheid en regtschendende verbodswetten zal hebben willen maken, op die overtredingen heeft men zware onevenredig zware straffen gesteld. Doch daarvoor heeft men gezorgd, dat, door wiens medewerking ook de overtreding tot stand gekomen zij, de straffen ondergaan worden door *de bedienaren van de godsdienst alleen.* — (de zes artikels.)

Als men deze en dergelijke opmerkingen (want wij laten er nog vele achterwege) maakt, komt men dan niet tot het zekere besluit, dat uit de strafwetgeving weinig achting voor de bedienaren van de godsdienst blijkt, maar dat er veel argwaan, wantrouwen en verdenking tegen hen in doorstraalt? Denkt men hier niet onwillekeurig aan het *suspicax animus* van TACITUS? Wat zou het wezen, indien we evenzeer aan het *suspensa et obscura verba*, het *consulto ambiguus* moesten denken?

III.

«De bedienaar van de godsdienst, die, zonder voorafgaand verlof der regering, heeft.... *verspreid*... eenige

acte» enz. Wat zal hier dat *verspreiden* beteekenen? Ik veronderstel, dat het *Handelsblad* of de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* eene zoodanige acte, als in art. 38. Tit. I. Boek II van het wetboek van Strafregt bedoeld is, vertaald opneemt. Die bladen, als zijnde niet door «bedienaren van de godsdienst in druk uitgegeven,» kunnen zulks straffeloos doen. Maar ik, die met een kransje van eenige personen lezer van die bladen ben, behoor tot het getal der «bedienaren van de godsdienst». Kan ik nu, zonder geacht te kunnen worden de bedoelde acte in den zin van art. 38 *verspreid* te hebben, het dagblad, waarin ze voorkomt, aan mijn buurman en door hem aan de volgende leden van het kransje zenden? Misschien wordt hier een of ander regtsgeleerde, ambtenaar van het publiek ministerie of lid der Tweede Kamer, boos op mij, en noemt mij *chicaneur;* maar hetzij met zijn verlof gezegd, dat ik niet gaarne, door middel eener regtsgeleerde *chicane*, tot geldboete of gevangenisstraf veroordeeld zoude worden. Daar kunnen tijden en omstandigheden komen, waarin eene *chicane* als reden gelden en den priester in den kerker brengen zou.

En wat zal men te verstaan hebben onder «eenige acte of eenig geschrift, onder welken naam of in welken vorm ook vervat, van eenige buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid»?

Moet men verstaan 1°. acte, geschrift van geestelijken of kerkelijken aard?

2°. Op *Nederland* betrekking hebbende? of zijn er ook de acten en geschriften, die slechts andere landen aangaan, onder te begrijpen?

3°. Zijn alleen de acten en geschriften, *ex officio* uitgegeven, verboden? of ook de zoodanige, die zulke over-

heid niet *als* overheid heeft uitgegeven? Zoo had b. v. paus GREGORIUS XVI een werk geschreven tot verdediging van het gezag des H. Stoels. Wijlen pastoor H. THOMAS gaf dit vertaald in het licht. Zou zijn Eerw., naar het nu voorgestelde art. 38, strafbaar geweest zijn?

4°. Welke buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid wordt in art. 38 bedoeld? de nu pas gehoudene vergadering? de nu nog levende overheids-*persoon?* de als waardigheid en magt nimmer stervende overheid? de vergadering reeds vroeger gehouden? Dat alles is onzeker en duister; maar de zekerheid ten dien aanzien is voor de bedienaren van de godsdienst eene groote behoefte. Anderzins zijn ze aan de willekeurigste uitleggingen en veroordeelingen blootgesteld. Mag ik, bedienaar van de godsdienst, het leven van al de pausen, die den naam van GREGORIUS gedragen hebben, in het Fransch door D'ARTAUD beschreven, en menige acten en geschriften van die Pausen bevattende, in het Nederduitsch vertalen en uitgeven? Mag ik een *Bullarium* uitgeven? of een *collectio conciliorum?* of ook het *concilie* van *Trenten?*

Nog eene vraag, die misschien vóór al de andere had moeten gedaan worden: Wie is hier «de bedienaar van de Godsdienst»? is b. v. de algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk ook bedienaar van de godsdienst? Is het de klassikale, de Ringvergadering? Of zou bij dit artikel, voor zoover als «bedienaar van de godsdienst» eene kerkelijke overheid aanduiden kan, alleen die overheid betrokken zijn, die persoon, en niet die *zedelijk persoon*, zedelijk ligchaam, is?

De uitdrukking «bedienaar van de godsdienst», gedefinieerd in art. 42., is inderdaad moeijelijk op eene vergadering van personen toe te passen. Wij misgunnen aan de

bedoelde vergaderingen geenszins de vrijheid om acten en geschriften van buitenlandsche geestelijke of kerkelijke overheden (?) of vergaderingen af te kondigen, in druk uit te geven of te verspreiden; maar wij zouden voor onze overheden dezelfde vrijheid willen, overeenkomstig art. 189 der Grondwet.

Ziedaar reeds zes punten van twijfel, die de eerste alinea van art. 38 oplevert, en die in hunne gansche duisterheid en dubbelzinnigheid tot regel zullen moeten strekken, eerst van gedrag aan de bedienaren van de godsdienst, en vervolgens van beoordeeling diens gedrags aan de regters. Van de volgende alinea, die de uitzondering van den regel der eerste bevat, willen we nu niet spreken, omdat we daar later nog op terug moeten komen. Het zij genoeg, hier opgemerkt te hebben, dat de uitdrukkingen, in deze tweede alinea gebezigd, in een katholiek theologisch werk duidelijk genoeg zouden zijn, maar dat zij in een strafwetboek, afkomstig van de wetgevende magt in het koningrijk der Nederlanden, die duidelijkheid, welke uit de zekerheid van de beteekenis der woorden onstaat, niet bezitten.

Gaan wij nu over tot eene beschouwing van art. 39, dan vinden we evenzeer eene menigte van duisterheden en dubbelzinnigheden, die den bedienaren van de godsdienst talrijke gevaren berokkenen, zonder den Staat tot eenig voordeel, tot eenigen waarborg, te verstrekken.

1°. Wie is, zoo moeten we hier allereerst vragen, «de bedienaar van de godsdienst?» Moeten kerkelijke vergaderingen ook onder die benaming verstaan worden? Ook de Synode, waarin zoodanigen zitting hebben, die geen *geestelijken* zijn, gelijk evenwel art. 42, de bedienaren van de godsdienst definieert? Indien *kerkelijke vergaderin-*

gen onder de benaming van «bedienaar van de godsdienst,» niet begrepen zijn, dan zal dit artikel, voor zoo ver het handelt over *uitgevaardigde geschriften*, wel alleen op de Katholieke Kerkvoogden toepasselijk zijn, terwijl de onderscheidene synodes en consistorieën, zonder vrees voor de strafwet, de verdediging van de godsdienstige regten hunner kerkgenootschappen, tegen eventuëele aanmatigingen van het openbaar gezag, door geschriften, onder welken naam of vorm ook uitgevaardigd, zullen kunnen ter harte nemen. Zij zullen tevens in hunne geschriften beveiligd zijn tegen de talrijke gevaren, waaraan de onbestemdheid van menige uitdrukking dezes artikels de katholieke kerkvoogden blootstelt. Wij wenschen Synodes en verdere kerkelijke vergaderingen geluk (*casu quo*) met dit voordeel; maar op grond van art. 189 der grondwet klagen wij over achterstelling en verongelijking onzer Kerkelijke Overheden.

2°. «De bedienaar van de godsdienst, die... in zijne geestelijke betrekking, in eenig geschrift, onder welken naam of vorm ook uitgevaardigd, eenige berisping» enz. Wat is hier «uitgevaardigd geschrift»? wat is «in zijne geestelijke betrekking»? is het ieder ambtelijk schrijven, hetzij aan een bijzonder persoon, hetzij aan een bedienaar der godsdienst, hetzij aan vele of aan alle bedienaren van de godsdienst aan den schrijvende ondergeschikt, of althans met hem in kerkelijke betrekking staande? is het zelfs wel een *ambtelijk* schrijven, in de enge beteekenis van dat woord? Zou niet ieder «bedienaar van de godsdienst,» een geschrift van godsdienstigen inhoud vervaardigende, en het vervolgens, onder welken naam of vorm ook, uitvaardigende, geacht kunnen worden, dit «in zijne geestelijke betrekking» gedaan te hebben? Zou dan niet ieder ge-

schrift, over kerkelijke aangelegenheden, door een kerkelijk persoon vertaald of opgesteld en door den druk uitgegeven, of op andere wijze aan anderen ter overweging en behartiging overgegeven, geacht kunnen worden te zijn een «in geestelijke betrekking uitgevaardigd geschrift? Immers, de geestelijke betrekking bragt den schrijver tot het schrijven van het geschrevene.

Die duisternissen en onzekerheden zijn verschrikkelijk. Geen godgeleerde, (als de definitie van art. 42 op hem toepasselijk is), geen priester, geen predikant, geen rabbijn enz. zal, over godsdienstige, kerkelijke onderwerpen, één regel voor anderen kunnen schrijven, hetzij in een boek, hetzij in een brief, hetzij in wat ook dat men geschrift kan noemen, zonder dat het geschrevene onder de «in geestelijke betrekking uitgevaardigde geschriften» kan gebragt worden. Niemand roepe hier, dat ik schrikbeelden schets, die nooit verwerkelijkt kunnen worden; wat werkelijkheid was, kan werkelijkheid zijn. De sektengeest kan zoo wel in ambtenaren van het openbaar ministerie, in regters, in ministers, varen, als in Synodes en ringvergaderingen. Sectengeest, met openbaar gezag bekleed, wordt tirannie of werktuig der tirannie. Tirannie bedient zich van de duister- en dubbelzinnigheden der wet. De dweeper meent er Gode dienst mede te doen, de staatszuchtige bedient zich van den dweeper en van de wet als middelen tot zijn doel. Wee den burgers, die niet door duidelijke wetten tegen dweepzucht met magt bekleed en tegen tirannie beschermd zijn! Met legale vormen worden zij onderdrukt.

3°. De *sub.* 2°. aangewezen duisterheden zouden minder bedenkelijk zijn, indien het misdrijf, waartegen dit artikel gerigt is, juister en naauwkeuriger omschreven was;

maar die omschrijving is zoo onbestemd, zoo onbepaald, dat het onmogelijk is met genoegzame zekerheid te weten, wat onder het bereik van dit strafartikel valt. Het *genus proximum* in deze definitie is: «eenige berisping of afkeuring»; de *differentia ultima*, de nadere bestemming, waar door men de verbodene berisping en afkeuring van de niet verbodene berispingen en afkeuringen moet leeren onderscheiden, is (behalve de persoon door wien en de wijze waarop ze plaats hebben sub. 1°. en 2°. reeds besproken): «in het algemeen van de regering, of in het bijzonder van eenige daad van het openbaar gezag, van eene wet of wettelijke verordening. Worden nu alleen regtstreeksche en duidelijk uitgesprokene berispingen en afkeuringen gemeend? Of bedoelt men ook zijdelingsche, stilzwijgende, bij gevolgtrekking verkregene berispingen en afkeuringen? De bewoordingen, waarin het wetsartikel vervat is, laten deze vragen onbeslist; zelfs zou men uit het voorgevoegde «eenige» bij gevolgtrekking kunnen opmaken, dat de tweede vraag bevestigend moet beantwoord worden. En zie dan waartoe men geraken kan. Ik veronderstel, dat een Katholiek Kerkvoogd aan het slot van een herderlijk schrijven zegt: «Beminde geloovigen, bidt ook voor de regering, opdat God haar de wijsheid schenke, welke zij behoeft, om wel te regeren.» Nu zou een ambtenaar van het publiek ministerie kunnen zeggen: «'t geen God aan de regering schenken moet, dat bezit «zij nog niet. Dus geeft deze Kerkvoogd te kennen, dat «de regering de wijsheid niet bezit, welke hij tevens zegt dat zij behoeft, om wel te regeren; hij geeft bijgevolg «te kennen, dat zij niet wel regeert. Die Kerkvoogd heeft «dus de regering afgekeurd, ja, bitter gegispt, door haar «de noodige wijsheid om wel te regeren, te ontzeggen.

«Ik rekwireer, dat de regtbank den beklaagde schuldig «verklarende aan het strafbaar zich veroorlooven, in een «geschrift, in zijne geestelijke betrekking uitgevaardigd, «van berisping en afkeuring in het algemeen van de re- «gering, — misdrijf voorzien bij art. 39. Tit. 1. Boek II. «van het Wetboek van Strafregt — hem mitsdien met «toepassing van dat artikel veroordeele tot eene gevan- «genisstraf van twee maanden tot een jaar en geldboete «van vijftig tot drie honderd gulden, te zamen of afzon- «derlijk.» En de regtbank zou de conclusieën van het openbaar ministerie in een vonnis kunnen veranderen. Vraag mij niet, of ik denk, dat het openbaar ministerie en de regtbanken, in *Nederland*, delireeren zullen; mijn antwoord is: processen *de tendance* en opgevolgde veroordeelingen, gegrond op drogredenen, zijn niet nieuw in de wereld. Zekerlijk, het voorbeeld, dat ik koos, is een uiterste; maar juist daardoor blijkt het best, waartoe dit wetsartikel, in zekere tijden en omstandigheden, dienstbaar zou kunnen worden. Inderdaad, de rekbaarheid der woorden «eenige berisping of afkeuring» is zoo groot, dat men, genoodzaakt om daden van het openbaar gezag te waardeeren, in welk geval ook bedienaren van de godsdienst en inzonderheid kerkoversten zijn kunnen, met geen mogelijkheid buiten derzelver bereik kan blijven.

Ware het met grond te verwachten, dat *alle* daden van het openbaar gezag, althans voor zoo verre zij de godsdienst en de zeden betreffen, steeds wettig, goed en betamelijk zouden zijn, dan mogt men zich minder verontrusten. Want het is in het geheel onze bedoeling niet om de kansels in politieke spreekgestoelten te veranderen, of van bedienaren der godsdienst hetzij demagogen, hetzij

handlangers van eenige onwettig handelende magt te maken. Wij kennen het woord van PAULUS aan den Bisschop TIMOTHEUS: «Geen krijgsknecht Gods wikkelt zich in wereldlijke zaken» (1); en ons kerkelijk regt heeft dien ten gevolge een geheelen titel, met het opschrift: *ne clerici, aut monachi sæcularibus negotiis se immisceant.* Doch daarover meenen we ons met regt te verontrusten, dat den bedienaren der godsdienst tegenover de daden des openbaren gezags, hoedanig die ook zijn mogen, slechts lijdelijkheid wordt veroorloofd, en niet eens een lijdelijke tegenstand, blijkens art. 40. Wanneer het openbaar gezag zich in godsdienstzaken mengt; wanneer zijne daden met de godsdienstvrijheid, met de regten der Kerk, in strijd zijn; hoe zullen dan de bedienaren der godsdienst zich onthouden kunnen van, in hunne betrekking, door woord of schrift, of door beide «eenige berisping of afkeuring» te kennen te geven? Wanneer het openbaar gezag, b. v. een plaatselijk bestuur, soms iets bevordert, beschermt, dat gevaarlijk, schadelijk is voor de deugd, hoe zal dan de herder der gemeente, die welligt, zonder de veronderstelde daad van het openbaar gezag, geen aanleiding tot spreken over dit onderwerp zou gevonden hebben, hoe zal hij de zijnen tegen het gevaar waarschuwen, hunne deugd tegen schade behoeden kunnen, zonder althans zijdelings en stilzwijgend die daad af te keuren? Heeft men wel berekend, tot wat schandelijke, de zeden eener gansche gemeente bedreigende, daden het openbaar gezag, in onwaardige handen geraakt, als dekmantel kan verstrekken? Heeft men bedacht, wat ondralijke plagerijen, onder dien dekmantel, der kerkelijke gemeenten, den bedienaren der godsdienst, kunnen worden

(1) II. Tim. II, 4.

aangedaan? is het billijk hen, die de zaak der godsdienst en der zeden behartigen moeten, door eene strafwetgeving, welke alle daden, hoe ook genaamd, van het openbaar gezag, tegen iedere openlijke of schriftelijke afkeuring van de bedienaren der godsdienst, in bescherming neemt, en welke in zoo rekbare en veelduidige bewoordingen vervat is, bloot te stellen aan het gevaar om bij getrouwe pligtsbetrachting tot geldboeten en kerkerstraf veroordeeld te worden? Men beroepe zich hier niet op hetgene in het nog vigerende strafwetboek bestaat; dat is immers afkomstig van een tiran; en wij maken nu immers een nationaal strafwetboek..... Dat begrijpen wij, dat een tiran al zijne daden en al de daden zijner trawanten, als zoodanig handelende, boven berisping en afkeuring verheven verklaart; maar dat in een land, hetwelk talrijke waarborgen tegen afwijkingen des openbaren gezags noodzakelijk geoordeeld, en zoo bij de grondwet des rijks als bij de wetten vastgesteld heeft, dat in zulk een land de strafwetgeving alle daden des openbaren gezags, zonder eenige uitzondering, tegen eene bepaalde klasse van burgers, in bescherming neemt, en dien burgers door het onbestemde der gebruikte bewoordingen als strikken spant, dat verklaren we niet te begrijpen.

Wij bepalen hierbij onze opmerkingen en aanmerkingen over het dubbelzinnige en duistere der voorgedragene strafwetsartikelen, ofschoon art. 40 en 42 beide er nog stof voor kunnen leveren. Wij hopen, dat hetgeen we hier geschreven hebben de oplettendheid althans van sommigen dergenen die het aangaat zal hebben geprikkeld; en dan zal het hun niet moeijelijk zijn, wanneer zij zich van iedere uitdrukking in de artikelen voorkomende, van hare onderlinge verbinding en van het geheele zamenstel re-

kening trachten te geven, om de dubbelzinnigheden en duisterheden te ontdekken, en, zoo zij eenigen praktischen zin bezitten, tevens te zien, welke verkeerdheden daarvan het gevolg kunnen zijn.

In een volgend artikel denken wij de voorgestelde strafwetten, rakende de godsdienst en hare bedienaren, nader te bespreken, en dan het onder straf verbodene zelf, niet de straffen, noch de vormen van het verbod, te toetsen.

DE INSTRUCTIE VAN PAUS PIUS VII,

AAN ZIJNEN

NUNTIUS TE WEENEN,

IN 1805.

In een artikel: «*het Placet en de Tweede Kamer*,» voorkomende in de aflevering van *de Katholiek*, voor de maand Julij dezes jaars, hebben wij van den Edelmogenden heer VAN DAM VAN ISSELT verlangd, dat hij zijne bewering, bij de beraadslaging over het *placet*, omtrent Paus PIUS VII, die zou verklaard hebben, dat de onderdanen geene trouw en gehoorzaamheid (1) verschuldigd zijn aan eenen ketterschen vorst, òf met deugdelijk bewijs zoude staven, òf herroepen. De heer VAN DAM heeft gemeend in staat te wezen tot het eerste, en heeft diensvolgens een vertoog

(1) «Trouw en gehoorzaamheid,» vernamen wij later, zijn de uitdrukkingen geweest door den heer VAN DAM gebezigd; hiernaar zijn derhalve de woorden in *de Katholiek* (Dl. XII, bl. 43) te verbeteren. Ook is niet de Nuntius te *Keulen* maar die van *Weenen* bedoeld.

ingezonden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, van den 11 November ll., waar hij, ter bevestiging van zijne woorden, verwijst naar het *Römisches Bullarium von* L. M. EISENSCHMID. Tweede deel, bl. 685.

Zoodra wij kennis bekomen hadden van dit schrijven, hebben wij ons gehaast, om, door middel van het dagblad *de Tijd*, bekend te maken, dat wij den heer VAN DAM niet onbeantwoord laten zouden.

Wij moeten ons heden tot eene en andere *voorloopige* opmerking bepalen, om hierna op het onderwerp terug te komen; onze bescheidene lezers verzoeken wij beleefdelijk, dat zij inmiddels hunne eindoitspraak eene wijl opschorten, tot dat de stukken, naar vereischte, zullen zijn voorgelegd en onderzocht. Ook ons is er ten hoogste aan gelegen, dat deze zaak tot onweêrspreekbare klaarheid gebragt worde; het publiek moet in staat gesteld worden, om tusschen den heer VAN DAM en *de Katholiek* regt te spreken; en wij zullen niets verzuimen, om, door mededeeling van behoorlijke inlichtingen, daartoe behulpzaam te wezen. Wij vreezen geenszins, dat de uitkomst ons beschamen zal.

Indien wij, voor het overige, naar streng regt met den heer VAN DAM wilden rekenen, of indien wij de aandacht van het geschilspunt zochten af te leiden; wij zouden dan den schrijver van het ingezonden stuk ten laste mogen brengen, dat hij aan ons opstel woorden en uitdrukkingen heeft toegedicht, welke daar niet in voorkomen. Zoo hebben wij b. v. volstrekt niet gezegd, dat eene herroeping den heer VAN DAM «gemakkelijk zijn zoude, *indien «hij slechts verklaarde*, dat zijne onvoorzigtige woorden «hem, in de drift der improvisatie, ontvallen waren;» wij schreven, — en toen onbewust van zijne aanhalingen

van TZSCHIRNER en KRUG — «dat eene herroeping den heer «VAN DAM, des noods, minder zoude behoeven te kosten, «wanneer de bewering hem welligt in het vuur zijner «geïmproviseerde rede ontvallen ware.» Ook hebben wij in den heer VAN DAM slechts «dwaling» gegispt; «logen,» neen zelfs «onwaarheid,» is daar uit onze pen niet gekomen. Doch wij stappen hierover, en over meer, gereedelijk heenen; onze tegenspraak schijnt eenigen toorn te hebben opgewekt; *concedendum aliquid irae est.*

Wij vatten thans het verschil op, zoo als het, in de *Rotterdamsche Courant*, door partij zelve gesteld is: Heeft PIUS VII aan zijnen Nuntius te *Weenen*, in het jaar 1805, geschreven, «dat het een regel is van het cano«nieke regt, dat de onderdanen van eenen ketterschen «vorst, van de vervulling van alle pligten jegens hem be«vrijd zijn en ontslagen van alle trouw en gehoorzaamheid?»

Om evenwel, bij het onderzoek over deze vraag, alle dubbelzinnigheid uit te sluiten, meenen wij haar eenigzins nader te moeten bepalen en te moeten aanteekenen, dat het geenszins de vraag is, of in vroeger eeuwen zulk ontslag van trouw en gehoorzaamheid gegeven zij; noch ook, of dien ten gevolge, in het *Corpus Juris Canonici*, eenige kanon of decretaal of kapittel te vinden zij, hetwelk zulke leer behelst; noch eindelijk ook, of PIUS VII, in de instructie aan zijnen Nuntius, van een kanon of capitulum kan hebben gesproken, hetwelk die leer inhoudt: over dit alles bestaat voor ons geen twijfel. Wij zijn nooit zoo dwaas geweest van te beweren, dat, in vroegere eeuwen, geen Pausen geweest zijn, die aan onderdanen, hetzij omdat de vorsten tot ketterij vervallen waren, of om andere reden, verklaard hebben, dat zij van trouw en gehoorzaamheid ontslagen waren: wij wisten ook zeer wel, dat het eertijds *juris publici* in *Europa*

geweest is, en als zoodanig, ten dien tijde, een vigerende «regel van het canonieke regt,» dat de kerkelijke uitspraak over vorsten, welke tot ketterij vervallen waren, den band van gehoorzaamheid en trouw losmaakte, die onderdanen aan vorsten vasthecht; maar hoe dit alles, in een lang verleden, geweest zij, en of PIUS VII dat feit en dat regt van vroegeren tijd hebbe aangehaald, of hij, in één woord, eene historische herinnering hebbe uitgesproken, dat is niet de vraag, waarover wij met den heer VAN DAM twisten. De vraag, welke ons verdeelt, is: heeft PIUS VII verklaard, dat het, in 1805, regt en «regel» was, en dat men zich daaraan moest of konde houden, dat aan ketterſche vorsten geen trouw en gehoorzaamheid behoeft te worden bewezen? In dezen zin heeft de heer MUTSAERS, in dezen zin hebben wij, den heer VAN DAM begrepen en weêrsproken. Dit is uit de redenen en van den Afgevaardigde uit *Noord-Braband*, en van *de Katholiek* allerduidelijkst. Ware zijne bedoeling eene andere geweest, de heer VAN DAM had zijne tegensprekers behooren te regt te wijzen en moeten zeggen: Gij hebt kwalijk verstaan; ik zeg niet dat PIUS VII verklaard heeft, dat, in zijne dagen, de onderdanen geen trouw en gehoorzaamheid aan een' ketterschen vorst verschuldigd zijn; mijne bedoeling gaat niet verder, dan dat die Paus de ongehoorde en voor den Staat zeer bedenkelijke stoutheid gehad heeft, van aan zijn' Nuntius te *Weenen*, in 1805, te berigten, dat hij Paus PIUS VII een *Capitulum*, in het *Corpus Juris Canonici*, ontdekt en gelezen heeft, waaruit blijkt, dat onderdanen van eenen ketterschen vorst van trouw en gehoorzaamheid weleer ontslagen zijn. Ware deze teregtwijzing inderdaad beproefd, wij zouden dan misschien, zonder over ons misverstaan beschaamd te wezen, den

heer VAN DAM hebben mogen vragen, of Zijn Edelmogende, die ons begrip hadde gewraakt, zich zelf, toen hij sprak, wel begrepen hebbe. Ten minste, is onze geest te bekrompen, om den zamenhang te vatten der rede, welke de heer VAN DAM, in zulke onderstelling, zou gevoerd hebben. Zijne redenering kwame dan hierop neder: «Wij wetgevers moeten wel zeker straffen vaststellen tegen het verspreiden van niet geplaceteerde pausselijke schriften; want, beseft het wel, Edelmogende Heeren en Gij, Ministers en Raadslieden der kroon, PIUS VII schreef in 1805 aan zijn' Nuntius te *Weenen*, dat een kapittel in het *Corpus Juris Canonici* staat, hetwelk doet zien, dat, ettelijke eeuwen geleden, onderdanen van trouw en gehoorzaamheid aan kettersche vorsten ontslagen zijn. De ontdekking, het is waar, is niet nieuw; zij betreft een algemeen bekend feit, dat in alle geschiedboeken te lezen is; maar een Paus moet zulke dingen niet kunnen verkondigen.» — Hoe dit alles zij; wie de woorden van den heer VAN DAM, zoo als ze thans door hem zelven, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, vermeld werden: «dat het een regel is van het canonieke regt» enz., met oplettendheid leest, zal inzien, dat zij, op zich zelve genomen, tot den aangewezen zin *kunnen* geduid worden. Wij hebben daarom gemeend, nu de heer VAN DAM den kamp over 's Pausen schrijven schijnt te willen doorstaan, dat wij de uitvlugt van zulk eene uitlegging niet mogten openlaten.

Met eene beoordeeling van het vroegere regt, waarover wij spraken, met het ontslag van gehoorzaamheid zelf, hetwelk eertijds aan de onderdanen, in gevalle van ketterij der vorsten, gegeven is, behoeven wij ons heden niet op te houden. Daar wij echter weten, hoe zwaar

een steen des aanstoots dat middeleeuwsche openbaar regt nog immer voor velen is; willen wij hier ten minste aan ééne korte verklaring eene plaats geven: — mag ons veelligt het «*ament meminisse periti*» daarbij wel niet ten goede komen, misschien is toch onder onze lezers nog een ongeleerde, die eenig onderrigt daaruit trekken kan.

Het was in vroegere eeuwen, in het Katholiek *Europa*, algemeen — geschreven of ongeschreven, doch immer algemeen — geldend regt, dat de vorst moest zijn belijder van de Katholieke Godsdienst. Eene bepaling hieromtrent was algemeen aan de Constitutien van alle landen; de vorst moest wezen een zoon der Kerk; door middel zelfs van de Kerk ontving hij schepter en kroon. Zelfs HENDRIK IV, in het felste van zijnen strijd tegen GREGORIUS VII, toen hij zoo onstuimig voor zijne onafzetbaarheid ijverde en zelfs den Paus voor vervallen van zijnen zetel verklaard had, erkende, dat ketterij den vorst de kroon deed verliezen; «*nisi a fide exorbitaverim*» is de uitzondering, welke hij zelf aan zijne woorden stelt. (1) Katholiek zijn en blijven was alzoo, in die dagen, eene *Conditio sine qua non*, om te kunnen heerschen en gehoorzaamheid vorderen. Verviel een vorst tot ketterij; van zelf verviel hij derhalve ook van zijn regt op de trouw en gehoorzaamheid zijner onderdanen: hij had de voorwaarde verbroken, waarop het gebied in zijne handen was, of, gelijk men het, in constitutionele benaming, thans zou willen hebben uitgedrukt, de grondwet van den Staat, was door hem geschonden, en hij was daarmede vervallen

(1) Vergel. J. VOIGT, HILDEBRAND *als Pabst* GREGORIUS *der Siebente*. 2 Aufl. S. 384.

van troon en regt. — Ziedaar de ware en natuurlijke uitlegging van eene zaak, waarmede men bij de onkunde zoo lang gespeeld en zoo veel hartstogt heeft gaande gemaakt. — Maar, indien het zoo is, wat behoefde de Paus tusschen beide te komen? — De tusschenkomst des Pausen was een allezins regtmatig gevolg van de algemeen omhelsde en beleden leer, dat de uitspraak, over ketterij en afdwaling van de Katholieke eenheid, boven al aan het Opperhoofd der Kerk behoort, en van het algemeen gangbaar regtsvoorschrift tevens, hetwelk het vonnissen over keizer, koningen en vorsten bepaaldelijk aan den Paus voorbehield. — Of het nu inderdaad ook beter was, in gevalle de grondwet van eenig land door den vorst geschonden scheen, daarover het oordeel en de uitspraak des Pauses te vragen en af te wachten, dan wel de onderdanen zelven hierover te laten regten en hun vrijheid toe te kennen, om, op eigen bevinden, naar de wapenen te grijpen en den vorst te verjagen, blijve der overdenking aanbevolen van hen, die zich, voor het eene of het andere van beide systemen wenschen te verklaren... Niets is inderdaad eenvoudiger, dan de theorie, welke men in de middeleeuwen betreffende het vermelde punt plagt te volgen. Wij kunnen die theorie, — den Paus daarvan voor een oogenblik uitsluitende — en hiermede zal onze vergelijking voor de liefhebbers van het *moderne* aan behagelijkheid winnen — wij kunnen, zeg ik, die theorie, door een voorbeeld, nog nader toelichten en voor een ieder tot tastbare duidelijkheid brengen. Zie hier ons voorbeeld. Er zijn er, die, bij de herziening van de Grondwet der Nederlanden, dit is wel bekend, eene bepaling begeeren, dat de Koning zal moeten belijden de Nederlandsche Hervormde, of, voor het minst, de Protestantsche Gods-

dienst. Ging dat opzet eens door, en werd later ooit een Koning, die, krachtens de zóó gewijzigde Grondwet, de kroon droeg, van Hervormd of Protestant, belijder van de Katholieke Godsdienst; men zoude immers zeggen: hij heeft zijn regt tot den troon verbeurd, wij zijn geen trouw en gehoorzaamheid langer schuldig. — Neêrlands verdraagzame, vriendelijke Protestanten, wij houden er ons van overtuigd, zouden het zeker zeggen, en ontegensprekelijk zou het wezen, dat zij, in de letter zelve der Grondwet, het steunpunt hunner leer, met ontegenzeggelijke waarheid, zouden kunnen aanwijzen. Wij behoeven nu de namen slechts te verwisselen: in de plaats van hervormd of protestant leze men Katholiek, en zoo omgekeerd; en wij hebben de idee der middeleeuwen terug — uitgenomen de Paus als scheidsregter. — Hoe veel consequentie en eenheid van beginselen nu in het hoofd der geleerde en hooggeleerde lieden is, welke beurtelings, nu eens tegen de gezagstheorie van de middeleeuwen hevig uitvaren, en het als trotsche overheersching en afschuwelijken gewetensdwang der Kerk of der priesterschap brandmerken, dat een vorst, om ketterij, troon en rijk verbeurde, en dan weder tot zich zelven en de hunnen zeggen: wij moeten niets onbeproefd laten om den Koning der Nederlanden bij de Grondwet aan de belijdenis der Protestantsche Godsdienst te binden, behoeft wel geen woord van toelichting meer.

Wij keeren tot den heer VAN DAM terug. «TZSCHIRNER en KRUG», zoo lazen wij in het ingezonden stuk, «kon«den zich bedrogen hebben, de bronnen waaruit zij geput «hadden, konden niet zuiver zijn, en er lag mij veel «aan gelegen, het bewijs te leveren, dat ik niet eene «zoo gewigtige beschuldiging, tegen den geest van *Rome*,»

(die beschuldiging tegen den geest van *Rome*, kan dan toch wel niet haren grond hebben in de historische vermelding van een' regel, slechts in vroegere eeuwen regtgevend, maar kan alleen doelen op het onderstelde, dat PIUS van den regel van het kanonieke regt verklaard hebbe, dat die in 1805 geldig was: — wij hebben alzoo den heer VAN DAM wèl begrepen) «had in het midden gebragt, «zonder tevens bereid te zijn, bij de hevige, hoe«wel dan ook onheusche (?), tegenspraak der weder«partij, onderzoek te doen naar de waarheid van het «door mij gezegde; om, bij gebrek aan genoegzaam bewijs, «openhartig te verklaren, dat ik, op gezag van anderen, «onbewezene beschuldigingen had in het midden gebragt.»

Bovenstaande woorden, wanneer wij de klagt over hevigheid en onheuschheid onzer tegenspraak ter zijde stelden, werden met genoegen door ons gelezen. Behalve immers hetgene wij daarbij reeds opmerkten, moest het ons bijzonder welkom wezen, te vernemen, dat de heer VAN DAM een nader onderzoek omtrent zijne bewering heeft ingesteld, met het doel, «om bij gebrek aan «genoegzaam bewijs openhartig te verklaren, dat hij on«bewezene beschuldigingen heeft in het midden gebragt.» Slagen wij er eenmaal in, aan te toonen, dat zijne beschuldiging niet alleen onbewezen is, maar valsch; de heer VAN DAM, indachtig wat hij, als volksvertegenwoordiger, aan zich zelven, aan de Tweede Kamer waar hij sprak, en aan de Natie over wier belangen hij beraadslaagde, verschuldigd is, zal dan «openhartig» zijne dwaling boeten. Hier deed zich de heer VAN DAM kennen, als een' man, die den goeden weg bewandelen wil; en wij kunnen ons niet weêrhouden, ofschoon het voorbarig schijnen zal, zijn voorbeeld bereids aan anderen,

tegen welke *de Katholiek* zich in het strijdperk geroepen zag, ter navolging voor te stellen.

Dan wij hebben er belang bij, thans aan den heer VAN DAM te vragen, of voor zijne beschuldiging, tegen PIUS VII ingebragt, thans het «genoegzaam bewijs» reeds geleverd zij? Deze vraag moeten wij met eene ontkenning beantwoorden. In zijne rede ter Tweede Kamer, heeft de heer VAN DAM zich beroepen op TZSCHIRNER en KRUG. Van deze schrijvers wordt thans gezegd, dat zij zich kouden bedrogen hebben, dat de bronnen onzuiver zijn konden, waar uit zij geput hebben. Is EISENSCHMID, tot wien wij nu verwezen worden en met wiens naam of woord de heer VAN DAM allen twijfel opgeheven, alle verder onderzoek voor overbodig schijnt te houden, zoo veel betere waarborg dan TZSCHIRNER en KRUG? Het is waar, dat wij in den opgegeven titel van zijn boek lezen: «*aus authentische Quellen übersetzt*»: maar is daarmede alles afgedaan? Vooronderstelt, het zij buiten twijfel, dat een authentiek stuk van PIUS VII in handen van EISENSCHMID gekomen zij, hetgeen, van eene instructie eens vorsten aan zijn' gezant, niet op losse gronden is aan te nemen, heeft hij het getrouw wedergegeven? Is EISENSCHMID een onwraakbare getuige? Zijn zelfs geen redenen voor handen, welke hem, eerder nog dan anderen, van partijdige voorstelling mogen doen verdenken? Wij willen EISENSCHMID, in deze voorloopige aanmerkingen, eenigzins nader bij het Nederlandsch publiek bekend maken, en bedienen ons, ten dien einde, van het overzigt over zijn leven en geschriften, te vinden in de *Algemeine Realencyclopädie oder Conversations-Lexicon für das Katholische Deutschland, Regensburg*, G. J. MANZ: men kan daarmede vergelijken het *Conversations-Lexicon* v. BROCKHAUS, in welks uitgaven van 1832 en

1844 wij insgelijks een artikel, aan EISENSCHMID gewijd, hebben aangetroffen. In de hoofd-gebeurtenissen, welke 's mans treurige geschiedenis uitmaken, stemmen de opgaven overeen, ofschoon de waardering van karakter en bekwaamheden, gelijk bij de uiteenloopende rigtingen der schrijvers te wachten is, verschil oplevert.

«LEONHARD MARTIN EISENSCHMID, een schoolleeraar, werd, den 8 November 1795, te *Ingolstadt* geboren, en ontving daar zijn eerste onderwijs van een' Franciskaner monnik. Door toedoen van BENEDIKT ASCHENBRENNER, rustend prelaat te *Oberalteich*, werd hij in 1809 opgenomen in het klein seminarie van *Landshut*, en voltooide daarna zijne gymnasiaalstudien te *Neuburg*, aan den *Donau*. Te *Landshut* legde hij zich vervolgens op de wijsbegeerte toe, onder KÖPPEN en SALAT; en van den laatstgenoemde ontving zijn gemoed veelligt reeds de kiem, waaruit zijne anti-katholieke begrippen zich naderhand ontwikkeld hebben. Tot zijn eigenlijk vak van studien koos hij aanvankelijk de philologie, later echter de Theologie, waarover hij de lessen hoorde van SAILER, ZIMMER, SCHNEIDER, MALL en ANDRES. In het groot seminarie, dat onder de leiding stond van ROIDER, las hij FESSLER's *Ansichten über Religion und Kirchentum*, en hield, toen reeds, zijne onkerkelijke meeningen over het vereeren der Heiligen, over den eeuwigen duur der hellestraffen, over het *Primaat* des Pausen, en over de kerkelijke hierarchie niet meer verholen. In 1818, viel hem het leerambt der tweede klasse van voorbereiding ten deel te *Neuburg* a. d. D.; vier jaren later, kwam hij aan het Progymnasium te *Munchen*, waar hij vriendschap aanknoopte met den directeur CAJETAN VON WEILLER, die hem aanried TZSCHIRNER's *Protestantismus und Katholicismus* te lezen. Toen hij, ten jare 1824, naar het gymnasium te *Aschaffenburg* over-

geplaatst was, breidden zijn twijfel en zijne zwarigheden tegen de leer der Kerk al verder zich uit, en deden hem eindelijk tot den overgang tot het Protestantismus besluiten, welke overgang plaats had den 4 Mei 1838. Reeds in Junij deszelfden jaars, werd die opgevolgd door eene aanstelling aan de protestantsche school *(Lehranstalt)* te *Schweinfurt*, waarbij hij later als Rector benoemd werd en zich verdienstelijk maakte door de strengheid van zijne schooltucht. Den 8 April 1834, werd aan genoemde school haar tweede eeuwgetijde gevierd, ter eere van GUSTAAF ADOLF, die den 2 Maart 1632 den giftbrief «*für Aufbau und Errichtung eines Gymnasiums Gott zu Ehren und der studirenden Jugend zum Bessten*» had uitgereikt, waarvan dan ook de school *Gustavianum* genoemd was. De tijdelijke Rector schreef het feest-programma: *Ueber die Idee der Palingenesie der Gymnasien*, en bevlijtigde zich vooral, om de schoolstichting van GUSTAAF ADOLF, als een hengelijk bewijs van 's vorsten geloofsijver, hoog op te vijzelen. Om over zijne verandering van godsdienst zich te regtvaardigen, zond EISENSCHMID een aantal boeken in het licht, die met de verregaandste overhaasting geschreven waren. De tijd heeft over die boeken reeds gevonnisd, en de meeste zijn, tegenwoordig, geheel vergeten.» (*Wij onthouden ons van het afschrijven van de boekenlijst, welke hier, in het oorspronkelijke, volgt. Het* Römisches Bullarium mitt Bemerkungen. 2 Bde, 1831. *heeft daar zijne plaats.*) «In dat gansche boekenfabrikaat,» op deze wijze gaat daarna de steller van het artikel voort, «ademt een mateloos ijveren der bitterste vijandelijkheid tegen de Kerk: de partijdigheid veroorlooft den schrijver nimmer dat hij eene zaak naar waarheid beschouwe: overal vindt men verkeerd begrip, overdrijving, oppervlakkige theologische

kennis, volslagen onwetenheid in de dogmengeschiedenis — en niet anders dan hartstogtelijk uitbraken van de meest hatelijke betichtingen. Alleen bij lieden, van zeer zwak talent, konden zijne fabriekwaren ingang vinden. Later diende de *Darmstädter Kirchenzeitung* tot tuighuis zijner verroeste theologische wapenen, en stichtte hij zijne *Annalen der gesammten Theologie der Christlichen Kirche.* Den 2 October 1829, trad onze voormalige priester in den echt, en, na den dood zijner eerste vrouw, huwde hij, in het jaar 1834, met hare nicht. Sedert was hij steeds ziekelijk, tot dat hij, den 27 Mei 1836, uitgeput van krachten, aan eene longtering bezweek. In den grooten hoop voortbrengsels van zijne veelschrijverij, is zijne *Polymnia,* eene verzameling der beste proza- en dichtstukken der Duitsche literatuur, in 9 deelen te *Bamberg* uitgegeven, wel de verdienstelijkste en nuttigste onderneming geweest. Zijne grieksche grammatica en Leesboek hebben geen bijzondere waarde.»

Ziedaar wie EISENSCHMID geweest is: een van de Kerk afgevallen, gehuwde priester, een man die geschriften zamenflanste, om den haat voedsel en voldoening te geven, dien hij aan de kerk toedroeg. Met gerustheid konden wij omtrent dien man vragen: Is EISENSCHMID een onwraakbare getuige? Is hij boven verdenking van ontrouwe voorstelling? — Maar het is uwe taktiek, zal men tegenwerpen, dengene met een zwarte kool te teekenen, wiens getuigenis in den weg staat. — Men hebbe de goedheid, neen, men zij regtvaardig genoeg, om eerst aan te toonen, welk karakter *de Katholiek* ooit bezoedeld hebbe; wie de waarheid sprekende man zij, dien wij tot slagtoffer gemaakt hebben van onze leugen: Zoo lang hij niet is aangewezen, is niemand bevoegd, om, wat de verdediging der waar-

heid van ons vordert, aan kunstgrepen toe te schrijven van eene verraderlijke taktiek. De waarheid is ons welkom, ook uit den mond van een ketter of apostaat. Maar wij handhaven ons bij het regt, om, wanneer een getuige tegen ons wordt aangevoerd, te onderzoeken, of die ons geloof waardig zij. Voor het overige, wij beschuldigen EISENSCHMID nog niet van vervalsching; alleen houden wij vol, dat, met het aanhalen van zijn «*Bullarium*», het geschil niet voor beslist kan gehouden worden. Wij betwijfelen, of het eigenlijk wel een haarbreed nader tot beslissing gebragt zij.

Zonder dit den heer VAN DAM tot een verwijt te willen maken, doet het ons toch leed, dat hij niet heeft kunnen goedvinden, zijne mededeeling uit het boek van EISENSCHMID wat breeder te maken. Wij zouden daardoor misschien iets meerder zijn te weten gekomen. Met in het oog vallende spaarzaamheid, dunkt ons, is gezegd: «op pag. «685, tweede deel, staat de verklaring van PIUS *de VII* «te lezen, dat de onderdanen van kettersche vorsten van «alle trouw en gehoorzaamheid ontslagen zijn. (*Absolutos, «XVI, de Haereticis*) De verklaring is getrokken uit de «*Instructie* van den Paus aan zijn' nuntius te Weenen, «in 1805.»

Deze woorden, gelijk zij daar geschreven staan, bieden vooreerst dezelfde dubbelzinnigheid aan, welke wij reeds vroeger van het geschil hebben gemeend te moeten wegruimen. Wanneer, door wien, zijn de onderdanen van kettersche vorsten ontslagen? Onze wederpartij had te bewijzen, dat dit door PIUS VII, in 1805, geschied zij. — «De verklaring is getrokken uit de *Instructie*», wordt gezegd: hieruit blijkt, onzes oordeels, vrij duidelijk, dat de *Instructie* zelve niet is medegedeeld: wanneer

wij daarbij nu doen opmerken, dat EISENSCHMID zijn *Bullarium*, (zoo de titel juist is, dien wij daarvan vinden, in de «*Thesaurus Rei Catholicae, Wurzburg* 1847, *Verlag v.* LUDWIG STAHEL») *mit historisch-archäologische Erläuterungen*, heeft uitgegeven, dan zal op de vraag: of het veelligt in die «*Erläuterungen*» is, dat «*de verklaring staat te lezen*», vermoedelijk een bevestigend antwoord moeten gegeven worden. Dat hiermede de bewijskracht niet vergroot wordt, althans dat eene mededeeling van de geheele *Instructie* het vermoeden van vervalsching vrij wat nadrukkelijker zou tegenwerken, dan het vertaald (?) afdrukken van een fragment (?), waarover wij nog niet eens een verzekerend woord bekomen hebben, dat het voor woordelijk uittreksel gelden moet; zal, gelooven wij, door niemand tegengesproken, of zelfs in twijfel getrokken worden. Doch wij gaan niet verder; eerst moet kennis genomen zijn van hetgene bij EISENSCHMID te lezen staat. Wordt daar de ondubbelzinnige verzekering gevonden, dat Paus PIUS VII aan zijnen Nuntius geschreven heeft, dat, in 1805, de onderdanen niet tot trouw en gehoorzaamheid gehouden zijn jegens kettersche vorsten, en worden, tot waarmerking dier verzekering, woorden van de pausselijke Instructie aangevoerd; ook dan nog blijft de vergelijking over, en zij zal noodzakelijk wezen, van hetgeen EISENSCHMID heeft doen drukken met het authentieke schrijven, dat van den Paus is uitgegaan.

De heer VAN DAM, aan het slot van zijn ingezonden stuk, zegt op fieren toon: «Ik had van *de Katholiek* en «van de *Katholieke Stemmen* mogen verwachten, dat ook «zij een *Bullarium* zouden hebben geraadpleegd, alvorens «mij van logen en laster te beschuldigen.» Wij hebben reeds opgemerkt, dat wij ons de woorden «logen en las-

ter» niet moeten aantrekken. Wat de zaak betreft, die ons hier verweten is, wij antwoorden kort en eenvoudig, dat, in de wetenschap, zoo wel als in het gewone leven, bewijzen *a priori* gelden. Wanneer men ons komt verhalen, dat heel *Parijs*, sedert drie of vier dagen op de handen loopt; dan zullen wij, zonder alvorens *Moniteur* of *Journal des Débats* te raadplegen, zeggen durven, dat het een verdichtsel is. Wij hebben ons, sedert ettelijke jaren, met de leer der Kerk, en daaronder ook met dat gedeelte, hetwelk de gehoorzaamheid betreft aan den Vorst verschuldigd, naar ons vermogen, bekend gemaakt. Wij dachten daar genoeg van te weten, om den heer VAN DAM te kunnen zeggen, dat hij dwaalde, «toen hij tegen den geest van *Rome* zijne gewigtige beschuldiging had ingebragt»: de heer VAN DAM is over onze wetenschap van eene andere meening; het zal moeten blijken, wie gelijk heeft. Doch zouden wij niet geregtigd wezen, om het verwijt tot den heer VAN DAM terug te wenden? Had de heer VAN DAM een *Bullarium* geraadpleegd, alvorens zijne «gewigtige beschuldiging tegen den geest van *Rome* in te brengen?» Of, was ons bestaan, het bestaan namelijk, van den heer VAN DAM tegen te spreken, zonder alvorens een *Bullarium* geraadpleegd te hebben, zoo veel roekeloozer en misdadiger, dan het bedrijf van den heer VAN DAM, het bedrijf, te weten van, d. i., zonder alvorens een *Bullarium* geraadpleegd te hebben, eene gewigtige beschuldiging in te brengen tegen den geest van *Rome*», tegen eenen Paus, die de bewondering en den eerbied heeft weggedragen van geheel de wereld, en op die beschuldiging, in de wetgevende vergadering, eene redenering te bouwen, ten einde eene strafwet te vorderen, die twee vijfde gedeelten der Natie met het verregaandste onregt zal

moeten drukken ? Aan welke zijde werd dan meer bezonnen en voorzigtigheid gevorderd — want van gebrek aan deze eigenschappen zijn wij beschuldigd — of aan de zijde des wetgevers, of aan de zijde des schrijvers in een Tijdschrift ? — Wij berusten nog ten volle in de zekere overtuiging, dat wij niet onvoorzigtig, maar onze krachten vooraf wel gemeten hebbende, den handschoen aan den heer VAN DAM hebben toegeworpen. — Wij leggen het er niet op toe, om de belagchelijke zijde, die waarlijk aan de berisping van den heer VAN DAM niet ontbreekt, in het licht te stellen ; maar wij moeten toch nog de vraag doen: weet de heer VAN DAM wel, of heeft hij het ten minste niet dezer dagen eerst geleerd, dat, zelfs in het grootste en volledigste *Bullarium*, de Bullen en Constitutien van PIUS VII nog niet zijn opgenomen; en dat de uitgave van dit werk, waarmede men te *Rome* zich bezig houdt, nog slechts tot de regering van PIUS VI gevorderd is? (1) En weet de heer VAN DAM dan eindelijk nog wel, dat eene Instructie van het Pausselijk hof aan den Nuntius van *Weenen* in een *Bullarium* niet te huis behoort ?

(*Dit artikel zal worden vervolgd.*)

(1) Zie de reeds boven aangehaalde *Thesaurus Rei Catholicæ, Wurzburg*, 1847, S. 107.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET CELIBAAT IN ZIJNE BETREKKING MET DE GODSDIENST EN DE MAATSCHAPPIJ.

(*Solut. de gr. Probl. Vol.* 4.)

Valsch is de stelling, door de ondeugd volgehouden, dat 's menschen geest onderworpen is aan het vleesch. Wel leert ons de H. Schrift en zelfs de natuur, hoe de opstand van den mensch tegen God de wederspannigheid der zinnen tegen den geest ten gevolge had; maar de H. Schrift zegt aan den Christen, het geweten zegt aan ieder, die nog niet verdierlijkt is: door God heeft de geest het vermogen behouden van te overwinnen en de zinnen onder bedwang te houden; «uwe zondige lusten zullen onder uwe magt wezen en gij zult ze «beheerschen» (1).

«Neen, de menschelijke driften ontvlammen niet in de zon «zoo als die van het dier» (2). Het snoode stelsel der natuurlijke noodzakelijkheid zal nooit anders dan bij het dier en den tot het dier verlaagden wellusteling zijne toepassing vinden. Tot zijne eeuwige schande misbruikte de aanvoerder der hervormers den naam van CHRISTUS om dat droombeeld der bedorvenheid te doen omhelzen, en voerde het uit de verblijven der ontucht op den leerstoel der Christelijke waarheid. Wij zullen, want het feit is te algemeen bekend, niet uit LUTHERS werken zoo vele ergerlijke bladzijden opdelven, waar die apostel der schaamteloosheid de wet der voortplanting, welke wij met het dier gemeen hebben, boven alle wetten verheft, door het prediken van overspel de heiligheid van den echt bezoedelt,

(1) Sub te erit appetitus ejus (peccati) et tu dominaberis illius. Gen. IV: 7.

(2) STOFFELS, Introduction à la Théologie de l'histoire. p. 110.

de verhevenste deugd aan verachting en spot ter prooije geeft en in de jeugd alle gevoel van schaamte uitdooft, als hij verkondigt, dat men de bekoring niet wederstaan kan, zonder zich aan opstand tegen den God der natuur, den God van het Evangelie pligtig te maken. De meeste protestantsche zedeleeraars hebben dit onteerend mengsel van het laagst Epicurisme met de goddelijke leer van den Zoon der Maagd verworpen, maar herstelden zij den maagdom op den glorie-troon, haar door alle volken der aarde opgerigt? Neen; in dit opzigt, even als in hunne denkwijze over het offer, stellen zij zich in tegenspraak met het gansche menschdom. Zij geloofden niet, dat de liefde voor den mensch Gods Zoon kon voeren tot eene onophoudelijke opdragt van zijn Ligchaam en Bloed; zij geloofden evenmin, dat de mensch, uit liefde tot God, zich kon verheffen tot een voortdurend offeren der lusten van vleesch en bloed. Niet alleen ontzegden zij hunne bewondering aan eene deugd, welke de gansche wereld hare bewondering waardig keurde, maar zij schandvlekten die deugd en lasteren haar nog als eene wanorde, ja als eene misdaad. Houdt men hun de duidelijke woorden des Verlossers (1) voor en dezer zoo beslissende verklaring, door den Leeraar der volken gegeven (2), dan antwoorden sommigen: «gij begrijpt den Bijbel niet; de «echte zin van PAULUS woorden: *neem geene vrouw*, is niet «anders dan: *neem eene vrouw.* Zijn ander gezegde: *die zijne «dochter niet uithuwelijkt, doet beter*, beteekent: *die zijne dochter «niet ten huwelijk geeft, doet slecht.*» —

Anderen geven toe, dat PAULUS en de katholieken hetzelfde leeren, maar voegen er bij: «ten onregte volgen de katholieken «meeningen, die niet zulk een onfeilbaar gezag hebben als «het overige der H. Schrift (3).

Onfeilbaar gezag, hetwelk opweegt tegen het overige der H.

(1) MATTH. XIX.
(2) I. Cor. VII: 33, 35, 38.
(3) FRANC *de Champagny*, un mot d'un Catholique, p. 180, 181.

Schrift, tegen alle regels der kritiek en alle daadzaken der geschiedenis heeft voor hen de stelling, dat de katholieke kerk door den H. PAULUS, in zijn eersten Brief aan TIMOTHEUS (1), wordt aangeduid als *die ketterij der laatste tijden, die, bezeten door den geest van dwaling, de duivelsche leer verspreiden zal, dat het huwelijk ongeoorloofd is.* Dit leest men bij de meeste protestantsche schrijvers over dit onderwerp, onverschillig of zij BOST, MALAN, BUNGENER of wel DE GASPARIN heeten; hierin stemmen zij overeen, want hier treedt gezag in het midden: LUTHER en CALVYN hebben zóó den Apostel begrepen, dus moet Hij altoos zóó begrepen worden. —

Verwaarloozen wij inderdaad Gods woord, om naar den mensch te luisteren? Gij, die ons hiervan beschuldigt, wat hebt gij gedaan met de woorden van CHRISTUS: *Sommigen ontzeggen zich het huwelijk om het rijk der hemelen* (2)? Waar zijn uwe navolgers van den maagdelijken CHRISTUS, van zijne maagdelijke Moeder, van Zijn' maagdelijken boetgezant, van Zijne Apostelen, die, naar het getuigenis der gansche Christelijke oudheid, of ongehuwd waren, of hunne vrouwen als zusters beschouwden, zoodra zij de geestelijke Vaders werden der wereld? Waar zijn ze, die, *om niet verdeeld te wezen tusschen God en de wereld, om zonder beletsel het gebed en wat eerbaar is, te betrachten* (3) naar den raad des H. PAULUS, iets *beters* deden dan zich in het huwelijk begeven? Onophoudelijk roept gij: de Bijbel! niets dan de Bijbel! — Het zij zoo; maar dan ook de gansche Bijbel! CHRISTUS leer laat geene afscheiding toe. Mogelijk zegt gij: de volkomene onthouding wordt door geen voorschrift geboden. Aan ieder in het bijzonder wordt zij niet opgelegd, maar wel aan de Kerk, die in hare leer en instellingen al de woorden van haren Stichter moet uitdrukken; zeer zeker is ten minste aan allen verboden te

(1) I. TIM. IV: 3.
(2) MATTH. XIX: 12.
(3) I Cor. VII: 33, 35, 38.

doen, wat gij sinds drie eeuwen gewaagd hebt namelijk smaad en verachting te werpen naar eene deugd, wier verheerlijking bestaat in het voorbeeld, het Woord van JESUS CHRISTUS en zijne Apostelen. —

De stem van CHRISTUS hebt gij miskend; bezit gij meer ontzag voor de natuur?

Leven onder uw midden geene uitverkorene zielen, die op deze wereld reeds het leven der toekomstige smaken en door hare deugd zich tot de natuur der engelen verheffen willen? Zou bij sommigen uwer geloofsgenooten het geestelijk leven niet de overhand hebben op het ligchamelijke, hun nimmer de gedachte inboezemen, van iets grooters te volvoeren dan hetgeen iedereen verrigt? Houdt gij u verzekerd, dat onder de protestantsche jeugd niemand een hart bezit zoo als CHRISTINA, koningin van *Zweden*? «Op haar negende jaar, zoo verhaalt «een uwer geschiedschrijvers, stelde men voor het eerst haar «de leerstukken voor der Katholieke Kerk; en op het verne«men, dat in die kerk de ongehuwde staat als verdienstelijk «beschouwd werd, riep zij uit: o! wat is dat schoon! die «godsdienst wil ik omhelzen» — (1).

Ongetwijfeld treft men bij u, even als bij ons, eene menigte derzulken aan, maar welk lot beschikt gij hun?

Gij plaatst hen tusschen den tegenzin voor den echt en de schande, waarmede gij den maagdelijken staat bedekt hebt, en beroemt u dan nog op het ontrollen van de banier der Evangelische vrijheid. — Hebt gij de maatschappij begrepen? Is u verborgen, wat de gansche wereld ziet? aan hoe velen wordt het huwelijk ontzegd! behalve dat een derde der landbewoners, ja

(1) RANKE, *Histoire de la Papauté*. IV, pag. 371. Zij ging aldus voort: «De katholiek belijdt tot grootere geruststelling hetzelfde «geloof met zoo veel edele vernuften van zestien eeuwen herwaarts, «en behoort tot eene godsdienst, door tallooze wonderen en marte«laren bevestigd, en die zoo vele verwonderlijke maagden hare «zwakheid overwinnen deed, om zich zelve aan God te wijden.» —

meer dan de helft der stedelingen ongehuwd moeten blijven. Onstaatkundig en wreedaardig is derhalve een godsdienstig stelsel, dat den mensch slechts eene enkele met Gods wil overeenkomstige levenswijs kan aantoonen, en allen, die zich hieraan niet kunnen onderwerpen, als verstootelingen der Voorzienigheid brandmerkt. Hoe onzedelijk is de toeleg uwer schrijvers, om ons gedurig de woorden des Scheppers te herinneren: *het is niet goed, dat de mensch alleen zij; wast en vermenigvuldigt!* Drijft men op deze wijze de slagtoffers eener gedwongene echteloosheid niet, in naam van God zelven, tot ontucht? Heet dit geen verderfelijk aanlokken uwer jeugd, die het langdurig uitstel moede wordt, wat tot het aangaan van een fatsoenlijk huwelijk menigmaal wordt gevorderd? En zou men nog durven volhouden, dat zulk eene aansporing zonder gevolg blijft? —

Inderdaad eischt het belang der maatschappij geenzins het aanprediken van den echt, of het werven van voortbrengende wezens, maar het is in haar hoogst belang, dat de ongehuwde staat als eervol en verdienstelijk beschouwd worde voor hen, die geen huwelijk willen of kunnen aangaan. Vooral is in haar belang het aanwerven van engelen vol vertroosting en barmhartigheid voor bedrukten en ongelukkigen, van medelijdende en onvermoeibare dienaars der zieken, van onderwijzers der armen, van vaders en moeders, broeders en zusters in JESUS CHRISTUS voor allen, welke er naar het vleesch geene bezitten. Welnu, dat geslacht van Christelijke liefde heeft geen anderen oorsprong dan de heilige kuischheid.

Hebt gij de heiligheid van het huwelijk begrepen? waarom het dan van eenen hechten steun beroofd. Laat den man inzien, dat hij de liefde eener vrouw kan ontberen, als God het voorwerp zijner liefde is; verkondigt aan de vrouw, dat zij God tot bruidegom kan kiezen, en beider voortdurende eenheid zal bevorderd worden, wijl de goddelijke liefde aanvult, hetgeen vroeg of laat aan aardsche genegenheid ontbreekt.

Nu, de hoogschatting van den ongehuwden staat heeft dit ten gevolge. Hoe vele gehuwde mannen vonden geen geluk meer, hadden het mogelijk nimmer gevonden in eene wettige vereeniging, zagen een bloedverwant of vriend gelukkig in onthouding voortleven en lieten daardoor het heillooze denkbeeld varen, dat het gewenschte heil hun in eene andere vereeniging wachtte. Zij wendden zich tot God, en, door de genade opgewekt, ontvlamde op nieuw eene reeds verdoofde liefde in die harten, waar door tegenzin een verboden vuur begon te gloeijen.

Hoe vele onder de aanvechting bijkans bezwijkende maagden, hoe vele wankelende echtgenooten zijn wederhouden bij de gedachte aan eene zuster of vriendin, welke 's werelds genot haren hemelschen bruidegom blijmoedig ten offer bragt! Hoe vele schuldige gedachten, plannen en aanslagen misten in het diepste des nachts hunne uitkomst op het geklep der klok, die de godgewijde maagden rondom het altaar bijeenroept. — Allerwege poogt gij, tegen uw geweten in, de deugd der zoogenaamde slagtoffers van kloosterdwang in verdenking te brengen, maar ziet toe, wat gij doet. Zal eene vrouw den haren echtgenoot gezworen eed beter gestand blijven, als zij van u vernomen heeft, dat de geestelijke dochter hare aan CHRISTUS beloofde trouw voor niets acht? De blijvende eenheid van personen heeft haren grondslag alleen in de vereeniging van geest en hart met God. Zonen der hervorming! dat geestelijk huwelijk hebt gij op eene tweevoudige wijze vernietigd; want het echtverbond hebt gij beroofd van de goddelijke bezegeling door het sakrament en gij hebt CHRISTUS niet als bruidegom eener beminnende ziel willen erkennen. Gij verlaagt het huwelijk, als behoorde het geheel tot de zinnelijke wereld, en derhalve hebt gij het afhankelijk gemaakt van twee ieder ligchaam beheerschende wetten: door aantrekking ontstaat het, en wordt door afstooting ontbonden.

Gij hebt willen spelen met de hevigste der driften; en

die drift heeft met u, met den grondslag der maatschappij den spot gedreven. Naar de bekentenis uwer schrijvers is in die streken, waar algemeene zucht voor het tooneel heerscht, het huwelijk een kluchtspel geworden.

«Het valt niet te ontkennen, zegt Mevrouw VON STAËL, «het gemakkelijke der echtscheiding in de protestantsche ge«westen krenkt de heiligheid des huwelijks; men verandert «er even rustig van echtgenoot, alsof men het plan van een «tooneelspel verschikte» (1). Even als weleer aan PHILIPPUS van *Hessen*, kent men daar nog den vorsten het voorregt toe, van met meer dan eene vrouw gehuwd te zijn. De voorlaatste koning van *Pruissen*, FREDERIK WILHELM II, verstoot ELISABETH van *Brunswijk*, huwt de prinses van *Hessen*, gaat een derde verbindtenis aan met de gravin VAN ENHOFF en de geraadpleegde protestantsche leeraars durven zich niet tegen zijn voornemen omtrent Mejufvrouw DE VOSS verzetten, *aangezien een wettig huwelijk beter is dan onophoudelijke afdolingen* (2).

Bij de handeldrijvende natien is de vrouw eene koopmanschap geworden, en de handelaar maakt op het overspel zijner vrouw berekeningen, als op eene voordeelige ruilkans (3). Men behoeft niet lang sommige landen na te gaan, waar het

---

(1) De l'Allemagne, tom. I, pag. 37.

(2) Tableau historique et politique de *l'Europe*, depuis 1786 jusqu'à 1796, van DE SEGUR, tom. I, pag. 71.

(3) «Slecht, zeer slecht is het in *Engeland* gesteld. De ontzettende «ongelijkheid der bezittingen is daar eene voortdurende ergernis, «en eene regelmatig wederkeerende, is de onbeschaamde omkooping «bij de verkiezingen. Zekere gebruiken, bij voorbeeld het verkoopen «der vrouw, bewijzen eene allerstuitendste ruwheid van zeden.» — DE GASPARIN, Intérêts généraux, p. 156. — «In de vóór eenigen «tijd gehoudene beraadslaging van het parlement over de noodzake«lijke vermindering der echtscheidingen, bragt de bisschop van *Ro«chester* in het midden, dat, van tien aanvragen om echtscheiding «wegens overspel, negen gevallen voorkwamen, waar de verleider «vooruit den wettigen man de bewijzen had toegezegd voor de on«getrouwheid zijner huisvrouw. — DE BONALD, Du Divorce, p. 193.

zuiver Evangelie uitsluitend heerschappij voert, om zich zelven af te vragen: Ontbreekt er nog wel iets aan de gemeenschap van vrouwen, behalve de bekrachtiging der wet, zoo als het communisme die verlangt,

Vrij moge men na dit alles nog roem dragen op de gelukkige verbetering der papistische bedorvenheid, door de hervorming tot stand gebragt, op den hoogeren trap van zedelijkheid, waarop de protestantsche bevolkingen zich bevinden. De naauwgezetste Protestant, mag zonder het geringste gewetensbezwaar, zich dergelijke officiele gezegden veroorloven; zóó groot is de ongerijmdheid er van, dat zelfs al het bedriegelijke der leugentaal er bij verloren gaat, en verdere wederlegging van onze zijde overbodig wordt.

Een genoegzaam aantal schrijvers heeft reeds in daadzaken het door LUTHERS eigene leerlingen zoo dikwerf uitgesproken verwijt geregtvaardigd, dat hij Mahomedaansche zeden in *Duitschland* had gebragt. Wij zullen niet met den heer GALIFFE in *Genève's* registers de bewijzen gaan opsporen voor de buitengewone zedelijkheid dier stad, als het gevolg der prediking van CALVYN en BEZA (1). Wij gaan zelfs zwijgend de kracht-

(1) «Ten einde voldoening te geven aan alle aanhangers van «CALVYN of allen, die op volkomen valsche, maar onophoudelijk «herhaalde beweringen nog meenen, dat CALVYN ons wel gedaan «heeft, zou ik hen, indien zulks noodig ware, op onze stadsregis«ters wijzen, vol aangiften van onwettige kinderen; ik zou hun «toonen, hoe men het overal in stad en land te vondeling legde; «ik zou hen met regtsgedingen bekend maken, walgelijk van on«zedigheid; met testamenten, waarin ouders aan hunne kinderen «niet alleen misstappen, maar gruwelen verwijten; met overeen«komsten, door jonge dochters en hare minnaars in tegenwoordig«heid van den notaris en hunne bloedverwanten aangegaan, over «de fondsen voor de opvoeding der bastaard-kinderen; met eene «menigte gedwongen huwelijken, waarbij men uit de gevangenis «naar de kerk werd gevoerd; ik zou hun toonen, hoe moeders «hunne kinderen naar godshuizen bragten, en intusschen zelve met «een tweeden man in overvloed leefden; ontzettende processen tus«schen broeders, ontelbare geheime aanklagten, mannen en vrou«wen om tooverij verbrand, menigvuldige doodvonnissen van an-

volle woorden voorbij, den hardvochtigen Hervormer afgedwongen, bij het aanschouwen der schroomelijke ongebondenheid, waaraan alles, zoowel de bedienaars des goddelijken Evangelie's, als de kinderen van tien jaar, was overgegeven.

Gaarne gelooven wij, dat het kwaad met den oorspronkelijken geest der hervorming heeft afgenomen, en dat de bedienaars des Evangelie's meer zorg voor de zeden dragen, sedert het leerstellige voor hen alle waarde verloren heeft.

VOORNAME BEKEERINGSGRONDEN DER PUSEYISTEN.

Hoezeer er van zekere zijde over de gebeden der Katholieken voor de bekeering van *Engeland* gespot is; wij zien wat er gebeurt. Terwijl dààr zeer velen en, wat opmerkenswaardig is, vele godgeleerden erkennen en luide belijden, dat zij gedwaald hebben en dat de onvervalschte leer en instellingen van CHRISTUS slechts in de Katholieke Kerk te vinden zijn; verbetert er ten gelijke tijde, trots allen tegenstand, de toestand dezer laatste en komt tot eene geregelde hierarchieke organisatie. Deze verandering is het werk van Gods regterhand! Is het de vrucht onzer gebeden? Wie vermeet zich zulks te bevestigen? maar ook, wie waant zich geregtigd het te ontkennen? Welk mensch is de vertrouweling van Gods geheimen? Intusschen, wij Katholieken gelooven, dat Hem, die ons geleerd heeft te bidden: «Geheiligd zij Uw naam; laat uw rijk ons toekomen,» het gebed om de bekeering der afgedwaalden en der zondaars steeds aangenaam zal zijn; en deze dubbele vooruitgang der Kerk in *Engeland* bemoedigt ons om, on-

«deren aard, en dat alles niet onder die oude inwoners van *Geneve*, «die CALVYN bij twaalftallen ter strafplaats wilde verwijzen, en bij «voorraad in kerkerholen op brood en water zette, omdat zij gedanst «of gezongen hadden, maar onder de kweekelingen zijner wet, door- «voed met zijn geheimvol manna, op het laatst der zestiende eeuw, «gedurende de geheele zeventiende, toen zijne lessen vruchtbaar «waren geworden en CALVYN door geheel *Geneve* werd aangehan- «gen.» — GALIFFE, Notices généalog. tom. III, pag. 15, 16.

der dankzegging voor die genade, den Vader der barmhartigheid voortdurend om vermeerdering van geloof, hoop en liefde te smeeken. Wij vertrouwen tevens, dat deze godsvruchtoefening er toe zal bijdragen, ons zelven in *Nederland*, nog eenmaal, ja spoediger, denzelfden zegen eener kerkelijke organisatie te doen verwerven. — Reeds vroeger was de redactie van dit maandschrift er op bedacht, van de godgeleerde geschriften, welke de godsdienstige beweging in *Engeland* te voorschijn riep, verslag te geven. NEWMAN, OAKELEY, FABER, WARD, MOORE CAPES, BROWNE, SEAGER, THOMPSON, PENNY, SPENSER NORTHCOTE, MARSHALL en anderen waren namelijk niet in gebreke gebleven, de gronden hunner overtuiging bloot te leggen. De inzender meende echter zich zeer geschikt bij het geschrift van den, vroeger Anglikaanschen predikant THOMAS WILLIAM MARSHALL te kunnen bepalen. Het is beknopt en heeft daarom het voordeel, hetwelk in geschriften van die soort eenig gewigt heeft, dat het hier in zijn geheel kan worden medegedeeld en men er den schrijver zelven leest; het is daarbij zeer bevattelijk en levert in zijn kort bestek een, ook voor het minder geoefend oog, niet te uitgebreid algezigt der overtuigingsgronden. Wat nu deze aangaat; zij wortelen voor een zeer groot gedeelte in dat beginsel, hetwelk reeds de oude TERTULLIAAN, als een «verjaringsregt», tegen de dwaalleeraars van zijnen tijd, en, op diens voorbeeld, de gebroeders WALENBURG tegen de Protestanten deden gelden. Wat zoo vele geleerden onder de protestanten in *Engeland* voor de Katholieke Kerk doet stemmen, is hoofdzakelijk een consequent vasthouden aan de overlevering. Ongetwijfeld moet ieder zijn geweten volgen; wie daar tegen iets doet, die handelt, ook al ware het buiten zijn weten iets prijsbaars, ter kwade trouwe; zeker is het ook, dat, in geloofszaken, niemand zijn geweten aan een menschelijk, even feilbaar gezag, als hij zelf is, behoeft te onderwerpen. Maar wil dit zeggen, dat ons geweten daaromtrent ook van God onafhankelijk is, en ook Hem, die harten en nieren doorziet, geene

verantwoording zal schuldig zijn? dat de eeuwige Waarheid onverschillig is in welken zin men het Evangelie opvat en belijdt? dat dus iedereen, ook tegenover God, geheel vrij is in zijne uitlegging des Bijbels, zoodat CHRISTUS, de regter over levenden en dooden, zonder onderscheid al diegenen onder zijne geloovigen zal rangschikken, die in den Bijbel geheel iets anders wilden vinden, dan het menschgeworden Woord op deze aarde heeft verkondigd en de H. Geest aan de schrijvers der Bijbelboeken ingegeven? Een ieder zie toe, dat zijn geweten zich niet op dwaalsporen verlieze. Het Anglikanisme, althans de school waaruit het Engelsche Puseyisme ontwikkeld is, heeft zich van die ongerijmdheid meer vrij gehouden. Het begreep, dat het een dure pligt is, het Evangelie in dienzelfden zin uit te leggen, als CHRISTUS en de Apostelen na Hem dit verkondigd hebben, en nam daarom, ofschoon gebrekkig, eene van hen afstammende overlevering en hiermede eene zigtbare kerk met hierarchieke orde aan. De Puseyisten zien thans dit gebrekkige in: de beloften, door CHRISTUS aan zijne Kerk gegeven, veroorloven hen niet langer staande te houden, dat die Kerk van de goddelijke waarheid zou afgevallen, dat de prediking Zijner leer eenige eeuwen lang zou onderbroken, dat de zigtbare overlevering daarvan ooit zou ten ondergegaan zijn. In deze overtuiging keeren zij terug tot datgene, wat altijd gewees is, maar waarvan hunne voorgangers in de 16e eeuw zijn afgevallen. Dit is de grond der redenering in de hier volgende *twee en twintig beweegredenen*, waarom onze schrijver het Anglikanisme verlaten heeft.

1. Ik keer tot de Katholieke Kerk terug, omdat, in het algemeen gesproken, allen, die zalig willen worden, volgens de leer van J. C. (1) en de getuigenissen der H.H., met den H. Stoel van PETRUS in gemeenschap moeten staan. Op dien Stoel heeft het

(1) *Matth.* XVI. 18, 19. XVII. 27. *Luc.* V. 3, 4. XII. 41, 42. XXII. 32. *Joan.* I. 42. XXI. 15—17.

oppergezag van het apostolische leerambt zich altijd staande gehouden, gelijk de H. AUGUSTINUS dit den Protestanten van zijnen tijd opmerkt: *in qua semper apostolicae cathedrae viguit principatus* (1). Deze Stoel is, volgens den H. CYPRIAAN, het leergestoelte van PETRUS, de voornaamste kerk en de bron der eenheid van de priesterschap (2); tot dezen Stoel, zegt de H. IRENEUS, moet, wegens zijnen voorrang, alle andere kerk zich wenden (3). Al wie buiten dit verband staat, voegt de H. HIERONYMUS er bij, is een onheilige, en wie buiten dit huis het paaschlam eet, is een onheilige, (*profanus est*) (4). Overeenkomstig dezen goddelijken wil en het gebod der Kerk, hebben dan ook de HH. ATHANASIUS, CHRYSOSTOMUS en HILARIUS zich en hunne kudde aan het gezag diens Stoels onderworpen en aldus zoowel hunnen opvolgers, als den geloovigen aller landen en tijden een voorbeeld nagelaten.

2. Ik keer tot de Katholieke Kerk terug, omdat alle Protestantsche gezindheden jonger dan de Apostelen en van bloot menschelijken oorsprong zijn, derhalve buiten de Kerk van CHRISTUS staan.

3. Omdat de zoogenaamde hervorming een opzettelijke opstand tegen het werk Gods was, reeds in hare eerste bewegingen de ware godsdienst ondermijnde en, gelijk de gevolgen hebben bewezen, voor de zuiverheid des geloofs en het geluk des menschdoms nadeelig heeft gewerkt (5).

4. Omdat de hervorming in *Engeland* uit dezelfde grondbeginselen, als de hervorming in *Duitschland* en *Zwitserland* en door mannen van denzelfden geest ondernomen is en in den grond der zaak dezelfde uitkomsten geleverd heeft.

---

(1) Contra Donat. Ep. 162.

(2) *Petri Cathedra atque Ecclesia principalis, unde unitas sacerdotalis exorta est.* Ep. 55 ad Corn.

(3) Haer. III, 3.

(4) Ad Damasum P. Ep. 57.

(5) De oorspronkelijke tekst drukt zich hier, gelijk op meer andere plaatsen, veel sterker uit,

5. Omdat de aanleiding tot de hervorming in *Engeland* geene andere was, dan het verlangen van HENDRIK VIII om zijne wettige gemalin te verstooten: een ongeoorloofd voornemen, hetwelk, door den Paus veroordeeld, slechts door CRANMER (die, in weerwil zijner plegtige belofte, zelf in het geheim eene vrouw had genomen) aangeraden en ook tot uitvoering gebragt is.

6. Omdat de jaarboeken der Anglikaansche Kerk, in volkomene overeenstemming met dit ergerlijk begin, de geschiedenis der zonde in hare hatelijkste gedaante ons aanbieden: de geschiedenis des hoogmoeds, der heiligschennis, der onverschilligheid, der liefdeloosheid jegens de armen, der ketterij, der geestdrijverij en des ongeloofs.

7. Omdat hare bisschoppen, van de gemeenschap met den H. Stoel en de algemeene Kerk afgescheurd, jurisdictie noch zending hebben, en niet tot besturen of gezagvoeren bevoegd zijn; en dit geheel afgezien van de gewigtige omstandigheid, dat hunne wijdingen, de geldigheid hunner ambtsbedieningen en hunne magt van eenige geestelijke of kerkelijke weldaad te verleenen, door geen ander gedeelte der christenheid erkend worden.

8. Omdat hare bisschoppen bittere vijanden der Katholieke Kerk en hare leer zijn en zelfs meer dan éene hoofddwaling billijken en prediken.

9. Omdat de Anglikaansche Kerk, even als de Luthersche, leerstellingen, welke, van de eerste christen-tijden af, als waar zijn aangenomen, veroordeelt en in dezer plaats andere verspreidt, welke ten allen tijde als valsch zijn verworpen geworden.

10. Omdat hare stichters en voornaamste predikanten zich niet daarmede te vreden stellen, dat zij de Kerk des levendigen Gods, de bruid van JESUS CHRISTUS, de moeder aller heiligen, de onderwijzeresse der volkeren, de kolom en den grondslag der waarheid (I *Tim.* III, 15), het schoonste

werk van God smaden, door haar eene «domme, afzigtelijke, oude en verwelkte h... (1), het babylonisch dier van *Rome*» te noemen en door nog eene menigte van andere diergelijke lasterwoorden te bezigen; omdat zij zich niet te vreden stellen, met den eersten bisschop der christenheid voor den Antichrist uit te maken en het volk voor te houden, dat het hem als den duivel beschouwen en God bidden moet: bevrijd te worden «van den Paus, van den duivel en het geheele rijk van den Antichrist» (2) — maar op dezen goddeloozen weg nog verder zijn voortgegaan. Zij hebben namelijk de altaren omvergeworpen, de Mis afgeschaft, de heilzame leer over het christelijk offer verloochend en — voor de eerste maal sedert het bestaan der Christelijke Kerk op aarde — dat zuivere offer uit de eeredienst verbannen, hetwelk de oudste Liturgiën het onbloedige en ontzaggelijke offer noemen en God zelf, door den mond zijns profeets, heeft voorspeld, dat Hem onder alle volkeren, van waar de zon opgaat, tot waar zij ondergaat, zou worden opgedragen. (Malach. I, 11).

11. Omdat iedere eeredienst, of ieder stelsel van Godsvereering, waarvan deze zuivere offerhande, dit dagelijksch offer *Dan.* XII, 11) is uitgesloten, wel eene filosofie, maar geene religie is.

12. Omdat eene zoodanige filosofie aan alle offers des ouden verbonds, welke slechts eene afbeelding van het H. Misoffer waren, hunne hoogste beteekenis ontneemt; omdat zij aan onzen Zaligmaker JESUS CHRISTUS dat priesterschap volgens de orde van MELCHISEDECH ontkent, hetwelk hij dagelijks uitoefent, terwijl het goddelijk geheimenis gevierd wordt, waarin Hij offeraar en offer tevens is, of, volgens de uitdrukking der

(1) Andere onkiesche scheldnamen, welke slechts blinde hartstogt en alleen tot zijne eigene schande kan hebben uitgebraakt en hier door den heer MARSCHALL vermeld werden, hebben wij liever niet vertaald.

(2) Woordelijk overgenomen uit officiële stukken der Anglikaansche Kerk.

HH. CHRYSOSTOMUS en AUGUSTINUS (1), opdraagt en opgedragen wordt. Alle valsche offers zijn voor dit groote en ware offer, waarin het priesterschap volgens de orde van MELCHISEDECH optreedt, verdwenen (2).

13. Omdat de beginselen, waarop het Anglicanisme rust, de onveranderlijke en herhaalde beloften van onzen Heer JESUS CHRISTUS aan zijne Kerk, verloochenen en omdat, indien de voorstanders dier beginselen deze uitsluitend ten gunste van een bijzonderen vorm van dwaling willen vaststellen, daar noodzakelijk uit volgt, dat ook ieder andere kerkscheuring en iedere ketterij, die ooit in de wereld opstond, daarmede te verdedigen is; en dit heeft de geschiedenis genoegzaam bewezen.

14. Omdat de ontelbare, onderling verschillende gezindheden door die beginselen voortgebragt en versterkt, afgezien van hare noodlottige gevolgen betrekkelijk de godsdienst in het algemeen, de verspreiding van het Evangelie onder de heidenen, bijna onmogelijk gemaakt hebben. Hare ware natuur openbaart zich nergens zoo duidelijk, als juist in dit punt, aangaande hetwelk zij de dierbaarste hoop der christelijke liefde te leur stellen en der vervulling van een der heiligste en duurste pligten der Kerk in den weg staan.

15. Omdat de Anglikaansche zienswijze over onafhankelijke nationaal-kerken, die wel ieder voor zich volkomen geregeld zijn, maar noch met een gemeenschappelijk middelpunt, noch met een ander gedeelte der christelijke wereld in verband staan — omdat deze zienswijze niet alleen tegen alle analogie met de werken Gods aandruischt, maar ook een beginsel van eenheid, (of beter gezegd, een beginsel van verdeeldheid) stelt,

---

(1) Ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος CHRYST. *Per hoc et sacerdos est* CHRISTUS, *ipse offerens et oblatio.* AUG. de Civ. Dei X, 20.

(2) *Huic summo veroque sacrificio cuncta sacrificia falsa cesserunt ubi apparet etiam sacerdotium secundum ordinem* MELCHISEDECH. Ibid XVIII, 20.

dat vóór de zestiende eeuw onbekend was en door den H. CYPRIAAN (ofschoon men het hem ten onregte heeft willen toeschrijven) is verworpen geworden; een beginsel, hetwelk zijn oorsprong bloot daaraan te danken heeft, dat het protestantsche stelsel er behoefte aan had; hetwelk het bestaan der Kerk vernietigt en welks waar karakter het allerduidelijkste daaruit te kennen is, dat vele sektemakers op grond van ditzelfde beginsel nog verder gaan en de, niet minder gevaarlijke, als ongegronde, leer belijden, dat in één en dezelfde gezindheid zich meerdere onafhankelijke genootschappen kunnen vormen.

16. Omdat de Anglikaansche Kerk, welke zich zoo trotsch tegen de geheele christenheid heeft verheven, eene, harer zonde geëvenredigde straf bekomen heeft. Daar zij, in een noodlottig oogenblik, hare eigene moeder met voeten heeft getreden; zoo heeft zij, tot hare eigene straf, oproerige en ondankbare kinderen gebaard. Dewijl zij alle krachten heeft ingespannen, om de leer, aangaande eene katholieke of algemeene Kerk, uit de wereld te bannen; zoo zijn, krachtens het oordeel Gods, alle pogingen, om aan hare eigene kinderen eerbied en liefde in te boezemen, niet alleen volstrekt mislukt; maar zij vermogt niet eens, hun ook maar een allerplatst begrip eener kerk in te prenten, zelfs geen zoodanig, dat overeenkomt met de nieuwe en onvolledige theorie, welke zij over dergelijke instelling heeft uitgevonden. Dit laatste is zoo waar, dat een harer voornaamste bisschoppen, nog niet lang geleden, erkend heeft, dat er ten aanzien van dit punt de diepste onwetendheid niet alleen onder het gemeene volk, maar ook in alle standen der maatschappij, inzonderheid onder de hooger geplaatsten heerscht (1).

17. Omdat van den anderen kant ieder leerpunt van die kerken, welke in gemeenschap met den H. Stoel staan, op duidelijke getuigenissen van het woord Gods berust, in de

(1) De Bisschop van *Exeter* in zijn herderlijken brief van 1845.

oudste Liturgiën bevat, door de algemeene en andere conciliën uitgesproken, door alle heiligen en martelaars beleden en voorgedragen, als ook verdedigd is in de geschriften dier kerkleeraars, welke, door de Voorzienigheid, van eeuw tot eeuw gezonden werden, om de dwaling naar haren aard te doen kennen en te wederleggen en dat geloof, hetwelk van oudsher den Heiligen is overgeleverd, te bewaren en te verdedigen.

18. Omdat het voorgeven der Anglikaansche Kerk, dat zij tot het algemeene (Katholieke) huisgezin behoort, in alle deelen der wereld, wordt verworpen; terwijl diezelfde verzekering van den kant diergenen, welke hier te lande werkelijk leden zijn der Apostolische gemeenschap der Katholieke Kerk, door het geheele menschdom wordt aangenomen. De zwakke minderheid der Anglikanen, die, in weerwil van de formele tegenspraak van de zijde der overige christenheid, Katholiek wil heeten, bevindt zich alzoo juist in denzelfden toestand, waarin, voor het burgerlijk leven, zoodanigen geraken, die zich een tijd lang voor leden van het een of ander adelijk geslacht uitgeven en, om hun doel te bereiken, den naam van een HOWARD of PERCY aannemen, wier aanmatigingen intusschen door de ware spruiten dezes geslachts, van de grootste tot de kleinste toe, met verontwaardiging worden teruggewezen en ten koste van wie iedereen met regt zich vrolijk maakt, omdat zij ontmaskerde bedriegers zijn. Geheel op de zelfde wijze wordt de aanmatiging van de zijde eener Protestantsche Kerk in *Engeland*, van zich voor Katholiek uit te geven, eenstemmig door al diegenen teruggewezen, wien, in het Oosten en in het Westen, deze titel werkelijk toekomt. Daartegenover worden echter die geloovigen in *Engeland*, die door de Apostolische Vicarissen werkelijk in gemeenschap met den opvolger des H. PETRUS staan, in alle deelen der christelijke wereld erkend als ware ledematen des grooten Katholieken huisgezins.

19. Omdat de eenstemmige getuigenis der geheele wereld,

welke de H. AUGUSTINUS tegen de Donatisten steeds deed gelden, in dit geval van dezelfde kracht is als in alle andere.

20. Omdat zelfs de Grieksche schismatieke Kerk, gelijk ook al de overige sekten in het Oosten bijna in alle strijdpunten ten gunste der Roomsche leer getuigen, welke zij, niettegenstaande hunne scheuring en vijandelijke stemming tegen haar, evenwel aannemen; zoodat hunne getuigenis tegen de Anglikaansche Kerk pleit, over welke zij, in weerwil der sterke beweegreden, welke haar tot eensgezindheid en vrede met die Kerk moesten aanzetten, het *Anathema* uitspreken. Al deze sekten stemmen, ofschoon reeds eeuwen lang van *Rome* afgescheurd, evenwel daarin met hetzelve overeen, dat zij de Protestanten van alle kleuren veroordeelen, en als de gemeenschappelijke tegenstanders van het oorspronkelijke en apostolische christendom beschouwen.

21. Omdat juist dezelfde leeringen, welke der Katholieke Kerk als dwalingen en geloofsbederf worden verweten, door de geschiedenis en ontwikkeling dier gezindheden, welke haar ongelukkiger wijze verworpen hebben, eene nieuwe en schitterende regtvaardiging hebben bekomen. Zoo hebben de Protestanten b. v., in betrekking tot de vereering, welke de Katholieke Kerk aan de H. Moeder onzes Heeren bewijst en welke door hen eene afgodendienst wordt genoemd, door hunnen afval van het geloof het bewijs geleverd, dat deze vereering niet alleen in innig verband staat met de leer, aangaande de menschwording onzes Heeren, maar deze ook beschermt en schraagt. Want, terwijl de Kerk ook onder hare minst onderwezene leden het zuiverste geloof en de hartelijkste godsvrucht aan en jegens den aanbiddenswaardigen persoon des Verlossers, en wel vooral met behulp dierzelfde leeringen, welke de Protestanten als bijgeloof en afgoderij veroordeeld hebben, heeft staande gehouden, zijn de gezindheden, die zich van de Kerk hebben afgescheurd en er zoo veel ophef van maakten, dat zij den goddelijken Zaligmaker de Hem verpligte

eer gaven, zoo verre gekomen, dat zij Hem thans op de ongeloofelijkste wijze verloochenen, en dat eenigen, zoo als in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Holland*, *Zwitserland* en elders, dit zelfs opzettelijk en met eene lasterende tong, anderen echter, gelijk in *Engeland*, *Zweden* enz., onvoorbedachtelijk en ten gevolge van grove onwetendheid of onverschilligheid doen. Het vuur, hetwelk zij zich beroemen weder ontstoken te hebben, is reeds voor lange jaren uitgeblusscht. Tusschen die weinige Protestantsche godsdienststelsels, die nog niet tot den toestand van volkomene ontbinding zijn vervallen, en al de overige bestaat alzoo het hoofdonderscheid daarin, dat de godsdienstigste leden der eerstgenoemde op dit oogenblik in *Engeland*, en in eenige gedeelten van het Lutherschgezinde *Duitschland*, vruchtelooze pogingen aanwenden, om de hervorming van haar verval weder op te beuren, de leeringen hunner voornaamste godgeleerden te wijzigen en humaner te maken en allengs die evangelische grondwaarheden te doen herleven, van welke de Katholieken nooit het geringste verloren hebben, terwijl zij echter uit alle Protestantsche scholen met versmading zijn gebannen geworden.

22. Omdat eindelijk de zoogenaamde hervorming, volgens de getuigenis harer eigene aanhangers, eene proef is geweest, die volstrekt mislukt is. Terwijl zij in het opofferen harer vroegere overtuiging, de uiterste grenzen der verwarring, der ketterij en des ongeloofs bereikt heeft — het Luteranisme, het Zwinglianisme, het Kalvinisme, het Anglikanisme zijn tegenwoordig geheel in verval of in een toestand van hoopelooze ontbinding — is alleen de Katholieke Kerk datgene gebleven, wat zij reeds eeuwen vroeger was, vóór dat de van haar losgescheurde gezindheden hare ongelukkige loopbaan nog begonnen hadden; zij is kalm en onbewegelijk en stoot met het grootste gemak, alsof het door eene geheime tooverkracht geschiedde, van zich alle ketterijen en goddeloosheden terug, welke in de afgescheurde godsdienstpartijen zegevierend heer-

schen ; zij staat met opgeheven hoofd , vreest niets, herroept niets, verandert niets, doet afstand van niets. Terwijl de magtigste regeringshuizen onder de menschen allengs zijn uitgestorven en de grootste rijken der aarde het eene na het andere hunne regeringsvorm en inrigting veranderd of verloren hebben ; terwijl rijk op rijk en sekte op sekte voorbijvlieten, gelijk de wateren eens geweldigen stroom, is alleen de Kerk des H. PETRUS overig gebleven , rustende op hare eeuwige en onveranderlijke grondvesten, uit de hoogte nederziende op den ondergang der volkeren en natiën, door een voortdurend wonder al hare vijanden en den val van alle andere instellingen overlevende, en vol vertrouwen zich verlatende op Hem, die haar de genaderijke belofte heeft gegeven, dat zij zijn zou gelijk Hij zelf is: gisteren, heden en in eeuwigheid dezelfde.

De ondervinding van drie eeuwen, vol weêrgalooze beproevingen en gevaren, heeft alzoo slechts de oude waarheid aanschouwelijk gemaakt , dat tusschen God en zijne Kerk een dubbel verbond bestaat; een verbond van dood ten aanzien van hare vijanden , en een verbond van barmhartigheid , ten aanzien van haar zelve. Een verbond van dood ten aanzien van hare vijanden , dewijl Hij gezegd heeft: «Wel zullen zij zich onderling verbinden, maar niet in mijne nabijheid; al wie zich vereenigt tegen u , zal om uwentwille ten gronde gaan ; ieder wapen , tegen u gesmeed, zal onmagtig zijn en gij zult over een ieder oordeelen, die zijne stem tegen u verheft. om over u te oordeelen». Een verbond van barmhartigheid echter ten aanzien van haar zelve , omdat ook haar geldt het woord , hetwelk Hij tot den H. PETRUS , haren eersten opperherder , heeft gesproken: *Op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen.*

LETTERLOOVER.

EENE VRAAG.

(Fest-Kalender.)

Wie leert de vog'len zingen
Zoo zoet en menigvoud,
En hert en reeën springen
In 't groene beukenwoud?

Wie laat de winden waaijen,
Nu stormig en dan zacht?
Wie kiemen, rijpen, maaijen
Met wondervolle magt?

En wie de beekjes glijden
Langs hunne steile reê,
En trotsch de stroomen schrijden
Naar de open, diepe zee?

Wie schonk den dag zijn glansen
  En trok de zonnesfeer;
Wie leidt aan 'shemels transen
  Het talloos starrenheer?

Dat zij als goede kind'ren
  In stilte voorwaarts gaan,
En niet elkander hind'ren,
  Niet stooten op haar baan?

O zeg, wie is die Éene,
  Nog nooit genoeg vermeld,
Die zulk een luister leene
  Aan 't bloempje van het veld?

Die in een eeuw'gen Morgen
  Zijn woontent heeft ontplooid,
En met de teêrste zorgen
  Het slakkenhuis getooid?

Die over de aard laat woelen
  Zijn bliksems wit en blaauw,
En dan het veld verkoelen
  Met koelen, frisschen dauw?

Dien Meester, groot, milddadig
Noem ras Hem, liefste kind!
Noem Hem, die zoo genadig
Als eigen beeld u mint.

En die, als gij zult dalen
In 't stille rijk der vreê,
U ginder wil onthalen,
In zijne hemelsteê.

En kunt ge Hem mij noemen,
Zoo eer Hem ook alom,
Dan zal Hij eens u roemen
En zeggen: wellekom!

DE VRIJHEID

EN DE

STRAFWETTEN.

IV.

HET AAN DE BEDIENAREN VAN DE GODSDIENST VERBODENE.

TIT. 1. ART. 38.

Bij dit artikel wordt den bedienaren van de godsdienst verboden af te kondigen, te verspreiden, in druk uit te geven eenige acte of eenig geschrift van eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid, zonder een daartoe van de regering verkregen voorafgaand verlof. De strafbepaling, evenwel, wordt niet toepasselijk verklaard op het afkondigen, verspreiden, in druk uitgeven van die akten, welke uitsluitend gewetenszaken van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer en tucht betreffen.

Al dadelijk valt het in het oog, dat, terwijl de strafbepaling der verbodene acten *en geschriften* betreft, de uitzondering *slechts acten* kent. Het zal dus strafbaar blijven geschriften, geene acten zijnde, zonder voorafgaand verlof der regering af te kondigen, te verspreiden, in druk uit te geven, wanneer zij zijn geschriften van eene buiten-

landsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid, ofschoon ook die geschriften uitsluitend gewetenszaken van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer en tucht betreffen. Zoo zullen dan, om een voorbeeld te stellen, de geschriften, die eene verklaring (acte) van een kerkelijk leerpunt, te Rome, voorafgaan, niet zonder verlof der regering mogen afgekondigd, verspreid, in druk uitgegeven worden, maar wel de verklaring zelve. Wanneer derhalve een Katholijk Nederlandsch godgeleerde naar Rome schrijft om over eenige onzekerheid, ten aanzien van een punt van kerkelijke leer of tucht (1), ingelicht te worden, en er tusschen hem en de Roomsche congregatie, waarbij die zaak te huis behoort, eene briefwisseling deswege ontstaat, dan zal hij wel de eindelijk gevolgde acte van declaratie, maar niet de vooraf of te gelijker tijd ontvangene geschriften (waar uit vaak de verklaring eerst in hare geheele en juiste beteekenis kan erkend worden) zonder verlof der regering mogen publiek maken.

Vragen wij nu: 1°. wat is dus bij art. 38 verboden? dan is het antwoord: aan de bedienaren van de godsdienst, niet aan anderen, is verboden af te kondigen, te verspreiden, in druk uit te geven eenige acte of eenig geschrift, hoe ook genaamd of in welken vorm vervat, van eene buitenlandsche kerkelijke vergadering of overheid, ten zij dat zij daartoe vooraf het verlof der regering verkregen

---

(1) Wij schrijven hier leer OF tucht, overtuigd als we zijn, dat het aldus gemeend is, ofschoon de voordragt te lezen geeft: leer EN tucht. Wij exponeren het bedoelde zindeel der voordragt aldus: *of onderwerpen hetzij van kerkelijke leer hetzij van kerkelijke tucht betreffen.* Te regt, niet te min, is in het verslag van de centrale sectie der Tweede Kamer het verlangen uitgedrukt om te schrijven: *leer of tucht.*

hebben. Vragen wij: 2°. Welk afkondigen enz. is strafbaar verklaard? dan moeten we antwoorden. Het afkondigen enz. van *alle geschriften* zonder uitzondering van eene buitenlandsche kerkelijke vergadering of overheid, en van die *acten* derzelve, welke geene gewetensgevallen van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer of tucht betreffen.

Ten dezen aanzien nu zeggen wij: Door art. 38 werpt de wetgevende staatsmagt zich op tot hoogste geestelijke magt;

ten 2de. De wetgevende staatsmagt, als hoogste geestelijke magt optredende, bekleedt de regering, voor zekere gevallen, met geestelijke magt;

ten 3de. De wetgevende magt, als hoogste geestelijke magt optredende, stelt de wereldlijke regters aan tot het doen van uitspraak over vragen rakende de kerkelijke leer of tucht, en alzoo tot hetgeen men in de theologie noemt *regter over geloofsgeschillen.*

Dit alles is onbestaanbaar, zoo met de gezonde beginselen van maatschappelijke orde en vrijheid in het algemeen, als met de bij onze grondwet uitdrukkelijk vastgestelde bepalingen omtrent de vrijheid en bescherming der godsdienst. Maar is er nog meer; want

ten 4de door art. 38 wordt een censuur op de drukpers ingevoerd, hetgeen vlak tegen de Grondwet strijdt.

Wij willen ons beweren met weinig woorden staven.

De wetgevende magt, ten aanzien van alle acten en geschriften eeniger buitenlandsche geestelijke magt een verbod uitvaardigende, onderwerpt deze acten en geschriften, zij mogen uitsluitend geestelijk zijn of niet, aan zich en verklaart zich dus met de daad zelve tot eene geestelijke en wel tot de hoogste geestelijke magt. *Tot eene gees-*

telijke magt; want zij verklaart zich met de daad competent tot geestelijke magtsoefening, daar zij 't geen zuiver geestelijk is tot *materia legis* neemt en, bij gevolg, zich bevoegd verklaart om over geestelijke stoffen wetten te geven. 't Geen *materia legis ecclesiaticae* (kerkelijke wetsstof) is, neemt de wereldlijke wetgevende magt als *materia legis suae* (als hare eigene wetsstof). Dus — zij werpt zich op tot geestelijke magt. *Tot de hoogste geestelijke magt;* want welke buitenlandsche geestelijke overheid of vergadering, ware het ook de hoogste die bekend is, (als, in de Katholieke Kerk, de Paus of eene algemeene kerkvergadering) de acte of het geschrift laat uitgaan, aan de Nederlandsche strafwetgevende magt is die acte, is dat geschrift ondergeschikt.

Misschien zal men zeggen: de wetgever zondert die acten uit, welke van geestelijken inhoud zijn, en schrijft zich derhalve geen geestelijke magt toe Maar ik antwoord: ten eerste, dat hij niet de *geschriften* van geestelijken inhoud uitzondert, en dus wel degelijk zich geestelijke magt toeschrijft; ten tweede, dat dit uitzonderen zelf eene geestelijke magtsaanmatiging is. Of is dit uitzonderen iets anders dan verlof geven? En zullen de in de uitzondering aangeduide acten niet afgekondigd, verspreid, in druk uitgegeven worden, zonder verlof der regering, omdat de wetgever zelf reeds bij voorraad dat verlof heeft geschonken? En heeft dat verlof schenken niet tot grond de magt over zoodanige acten en derzelver afkondiging? Waarlijk, die uitzondering is niets anders dan eene verklaring over welke acten *de regering* niet beschikken zal, wijl de wetgever reeds beschikt heeft.

Indien het noodig ware nog een nader bewijs te geven, dat de wereldlijke magt in art. 38 zich als geestelijke

magt opwerpt, dan zouden we slechts behoeven te wijzen op de personen, aan welke het verbod gedaan wordt. Immers, alleen aan *geestelijken* wordt het afkondigen, verspreiden, in druk uitgeven der bedoelde kerkelijke stukken verboden: een ontegensprekelijk bewijs, dat men niet alleen kerkelijke stoffen, maar ook die kerkelijke daad, welke slechts kerkelijke stoffen tot haar voorwerp heeft, aan zich onderworpen acht; dat men zich de magt toeschrijft om daarover te beschikken, en dat men die aangematigde magt werkelijk oefent.

Als wij hier doen opmerken, dat het verbod slechts de geestelijken («de bedienaren van de godsdienst») betreft, zoo moet niemand daarbij op de gedachte komen, dat het tegen hen alleen, of tegen hen voornamelijk gerigt is; want het omvat «alle acten en geschriften» enz., zoo wel die de leeken, als die de geestelijken alleen aangaan. Waar de kerkelijke *bekendmaking* gehinderd wordt, daar wordt van zelf ook de kerkelijke *kennisverkrijging* verhinderd. En hieruit springt op nieuw in 't oog, hoe waar onze bewering is, dat onze wetgevende magt door art. 38 zich tot hoogste geestelijke magt opwerpt. Want zij beschikt daarbij over alle geestelijke betrekking, waarin een Nederlander tot eene geestelijke magt, die buiten Nederland haren zetel, of, wil men liever, haar orgaan heeft, staan kan. Zij verklaart derhalve, dat zekere geestelijke betrekkingen der Nederlandsche burgers tot hare bevoegdheid hooren, en handelen dienovereenkomstig.

De Katholieken moeten dit wel begrijpen. De zwarigheid tegen art. 38 ligt niet hoofdzakelijk hierin, dat de geestelijke overheid, ten gevolge van dat artikel, eenige moeijelijkheden met de regering kan krijgen; noch ook, dat nu of dan een priester, omdat hij zijn pligt gedaan

zal hebben, geldboete zal moeten betalen, of kerkerstraf ondergaan; maar dit is de hoofdzaak, dat de gansche betrekking der Katholieken tot het Hoofd der Kerk, zoo van ieder hunner in het bijzonder als van meer of allen gezamenlijk, aan de wereldlijke magt onderworpen wordt verklaard; dat het artikel als beginsel opstelt: geen Katholiek Nederlander mag van den Paus, of zelfs, als ze plaats had, van eene algemeene kerkvergadering, iets, op kerkelijken weg, vernemen of verkrijgen, ten zij de wereldlijke magt er verlof toegeve. En om nu te toonen, dat zij mild is in het gebruik van hare oppermagt over uwe geestelijke aangelegenheden, zoo geeft de wereldlijke magt al dadelijk verlof, dat drie soorten of klassen van geestelijke verordeningen, op kerkelijken weg, ter uwer kennisse worden gebragt. Maar als het haar behagen zal, hierin verandering te brengen, dan kan zij het doen, en u verpligten om, als gij b. v. eene dispensatie, in eene kerkelijke wet, van Rome noodig hebt, deze niet te ontvangen, voor dat die eerst goedgekeurd zal zijn door dengene, die daartoe van harent wege zal benoemd worden, en die een Dominé of een Rabbijn kan wezen. Gij ziet het dus: datgene waardoor gij Katholijk zijt, uwe gemeenschap met het middenpunt der kerk, wordt behandeld als eene wereldsche zaak of beter, deze geestelijke zaak wordt ondergeschikt aan de wereldlijke magt, als ware deze de opperste geestelijke magt op aarde, als hadde CHRISTUS aan haar gezegd: *weid mijne schapen*, *weid mijne lammeren*. Overweegt nu, Katholieken, of dat de vrijheid en bescherming is, bij de Grondwet aan uwe godsdienst gewaarborgd.

Het zal nu wel geen breed betoog behoeven, dat de wetgevende staatsmagt, als hoogste geestelijke magt op-

tredende, de regering, voor sommige gevallen, met geestelijke magt bekleedt. Zij onderwerpt toch aan het verlof der regering de afkondiging enz. van alle geschriften (geene acten zijnde) van eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid, en al zulke acten derzelve, welke geene gewetensgevallen van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer of tucht betreffen. Die geschriften mogen dus van nog zoo zuiver geestelijken inhoud zijn, tot hunne afkondiging enz. is het verlof der regering noodig. Deze zal derhalve, door de wet gemagtigd, haar verlof verleenen tot het afkondigen, verspreiden, in druk uitgeven van geschriften (geene acten zijnde), betreffende gewetenszaken van bijzondere personen, of onderwerpen van kerkelijke leer of tucht. Ook zal de regering soms verlof geven tot het afkondigen enz. van acten en geschriften, die niet gewetenszaken enz. betreffen; althans het artikel veronderstelt ten duidelijkste, dat buiten gewetenszaken van bijzondere personen, en buiten onderwerpen van kerkelijke leer of tucht, nog andere onderwerpen in de acten of geschriften van eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid kunnen behandeld worden, en vatbaar zijn voor het verkrijgen van het verlof der regering tot afkondiging enz. Maar in dit geval zullen toch die acten en geschriften zuiver kerkelijke acten en geschriften zijn, het afkondigen zal een zuiver kerkelijk afkondigen van een zuiver kerkelijk stuk zijn, en wat zal dan dat verlof der regering wezen? van waar haalt deze de magt om verlof te geven tot eene zuiver kerkelijke daad, die haar, als staatsmagt, niets aangaat? Zoo zij waarlijk die magt heeft, moet ze uit eene kerkelijke bron vloeijen, want zij is eene zuiver kerkelijke magt. Maar de bron is niets anders dan art.

38, van den 1n. titel van het tweede boek van het Wetboek van strafregt. De wetgevende magt, in het koningrijk der Nederlanden, als hoogste geestelijke magt optredende, zal de regering met die kerkelijke magt bekleeden.

Overigens verklaren wij niet te weten, wat art. 38 onder «gewetenszaken van bijzondere personen en onderwerpen van kerkelijke leer en tucht» verstaat. Geene Nederlandsche wet, voor zoo ver wij weten, geeft daaromtrent eenige zekerheid, of zelfs opheldering, en zoo lang de regel gold, dat de wereldlijke magt niet *in sacra* mag treden, was dit ook onmogelijk. Maar het is geen bezwaar meer, nu de wetgevende magt als hoogste geestelijke magt optreedt. Heeft zij toch eenmaal het kerkelijk terrein ingenomen, en zich bevoegd verklaard om over geestelijke aangelegenheden beschikkingen te maken, waarom zou zij dan niet kunnen verklaren wat onderwerpen van kerkelijke leer en tucht zijn, wat niet? Een of ander van de Edel Mogende leden der Kamer zal, zoo Z. E. de Minister van justitie achterlijk blijven mogt, hierin door een voorstel wel willen voorzien; en zoo het noodig is, zullen de ring-Predikanten van *Amsterdam*, of de permanente commissie uit de Hoog Eerwaardige Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, wel met voorlichting willen toesnellen. De wetgevende magt behoeft slechts, bij wijze van algemeen beginsel, de *nota characteristica*, het eigenlijk kenmerkende van kerkelijke leer en tucht vast te stellen; in de bijzondere gevallen zullen de regtbanken over het aanzijn of afwezen van dat kenmerkende beslissen. Wie dan van de bedienaren der godsdienst er eene geldboete of kerkerstraf aan wagen wil, kan altijd uit de onzekerheid omtrent het kerkelijke van leer of tucht geraken. Hij doe maar eene acte of een geschrift van

eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke overheid of vergadering, handelende over het onzekere punt, drukken, zonder verlof van de regering, en aanstonds zal de zaak voor den competenten regter gebragt en door denzelven beslist worden; namelijk de regter zal uitspreken of de acte of het geschrift de kerkelijke leer betreft of niet, en bijgevolg of de geloovigen de in de acte of het geschrift behandelde leer als kerkelijke leer hebben aan te zien of niet. Indien noch Z. E. de Minister van justitie, noch een lid der Kamer dergelijk wets-voorstel doet, dan zullen de Nederlandsche regters, na de aanneming van art. 38, wel een weinig verlegen zijn met de toepassing van dat artikel; want dewijl zij dan geen wettelijke regel hebben, waaraan ze, bij voorkomende gevallen, toetsen kunnen, of iets de kerkelijke leer en tucht betreffe of niet, zoo zullen zij zelve dien regel moeten opstellen. Het is wel te voorzien, dat er, aangezien de verscheidenheid van gevoelens, eene groote verscheidenheid van regels zal ontstaan, niet alleen bij de onderscheidene regterlijke collegien, maar ook door verwisseling van het personeel der regters bij hetzelfde collegie, zoodat op de eene plaats strafbaar zal worden geoordeeld wat op de andere als niet strafbaar wordt aangezien, en dat het eene jaar voor geoorloofd zal worden gehouden hetgeen het volgende jaar verboden zal zijn; zoodat, in een woord, niemand vooraf zal kunnen weten of hij eene acte of een geschrift van eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid, zonder verlof der regering, afkondigende, verspreidende of in druk uitgevende, eene strafbare daad bega of niet. Maar wat zijn al die zwarigheden tegenover het uitstekende voordeel, dat *Nederland* regters zal bezitten, gemagtigd tot het doen van uitspraak

over vragen van kerkelijke leer of tucht? Want deze geestelijke magt wordt wel degelijk, bij art. 38, aan de regters, geroepen om dat artikel toe te passen, door de wetgevende magt, als hoogste geestelijke magt optredende, verleend.

Het zal, na het gezegde, voor een ieder wel duidelijk genoeg zijn, dat, zoo art. 38 tot wet wordt gemaakt, de Nederlandsche wetgever inderdaad als geestelijke magt optreedt, geestelijke magt oefent, en geestelijke magt zoo aan de regering als aan de regterlijke magt mededeelt. Het is waar, dat de wetgever, in deze wet, zijne geestelijke magtsoefening beperkt, dat hij nog niet op alle organen van het geestelijke valt; maar men gelieve op te merken, dat hij niettemin al wat van geestelijken aard is, wanneer het van een buitenlandsch orgaan voortkomt, door zijn artikel treft, het moge dan gewetensgeheim, leerstuk des geloofs, bediening van Sacramenten, geestelijke jurisdictie, of hoe ook genaamd zijn. Er is derhalve op het geestelijk terrein niets denkbaar, dat hij niet aan zich onderworpen en als *materia legis suae* verklaard heeft. De beperkte oefening eener magt beperkt de magt zelve niet, noch kan als bewijs gelden, dat hij, van wien die beperkte oefening uitgaat, geen aanspraak op eene magt zonder beperking maakt. Zij derhalve, die meenen mogten, dat art. 38, in een redelijken zin verstaan, geen groote hindernis aan de vrijheid van geweten en godsdienst in den weg legt, zij zullen moeten toestemmen, dat, indien dit artikel wet wordt, niets ons waarborgt, dat de geestelijke magtsoefening door de wetgevende magt niet zal uitgebreid worden. Is het eenmaal aangenomen, dat de wetgevende magt in het Koningrijk tevens geestelijke magt is, dan is het met alle onafhankelijkheid des

gewetens, met alle onafhankelijk geloof, met alle vrijheid van godsdienst gedaan. Wie zal, wie kan aan de wetgevende magt, als geestelijke magt optredende, grenzen stellen? Te vergeefs zou men zich op de Grondwet beroepen; want indien dezer artikelen over de vrijheid van godsdienstige begrippen, de bescherming der godsdienstige gezindheden en de vrije oefening van godsdienst, aan de wetgevende magt alle geestelijke magt en, bij gevolg, alle inmenging *in sacra* niet ontzeggen, dan vermag de wetgevende magt over geestelijke aangelegenheden alle wetten te maken die zij goed mogt vinden, en zij zal aan degenen, die dan over onderdrukking klagen en de Grondwet inroepen mogten, zeer consequent antwoorden met het tweede lid van art. 194 der Grondwet: «De Koning... zorgt, dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.» Niet de godsdienst, zal zij zeggen, niet het geweten is hoogste regel van gedrag in de burgermaatschappij, maar de wet; en de goed begrepene vrijheid gaat niet verder dan tot hetgeen de wet vrij laat: om waarlijk vrij te zijn, moet men slaaf der wet wezen.

Ziedaar dan de schroomelijkste tirannie, die namelijk over geweten en godsdienst, — bij een zoogenaamd vrij volk, onder het bestaan eener Grondwet, welke vrijheid van geweten en godsdienst waarborgt, — tot beginsel gesteld en ten troon verheven! Zoo veel kwaads steekt er in dat artikel over het *placet!* En men sluimere niet in bij het wiegelied, dat gewaagt van de gematigdheid des Nederlandschen aards, van den voortgang der vrijzinnige begrippen, die geene dadelijke inmenging *in sacra* meer toelaat, enz.; ruim twee eeuwen van vervolgingen tegen allen, die niet de ware gereformeerde religie beleden,

hebben die gematigdheid, in het stuk van geweten en godsdienst, leeren schatten, terwijl we dáár, waar de vrijzinnige begrippen den meesten voortgang schijnen gemaakt te hebben, in deze oogenblikken zelve, al de ijsselijkheden van een godsdienst-oorlog, al de gruwelen onzer vroegere beeldstormerij, in naam van dien voortgang zelven bedreven, aanschouwen.

Dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die leden vooral, welke de regering tot het voordragen van art. 38 genoodzaakt hebben, het wel overwegen. Zij stellen het hier door ons bestreden, en zeer zeker door bijna alle Nederlanders verfoeide beginsel; in weerwil van henzelven (want ook zij willen geweten noch godsdienst kluisteren) plegen zij de inhuldiging van de gewetens-tirannie. Reeds nu gaan zij veel verder dan zij zelven schijnen in te zien; daar zij niet alleen, gelijk wij boven deden opmerken, al wat op het geestelijk terrein gevonden wordt, als *materia legis suae* verklaren, en het in het verhevenste orgaan, in de Pausen en in de algemeene kerkvergaderingen, aantasten; daar zij niet alleen, gelijk ze welligt meenen, de geestelijkheid aan banden leggen; maar zij inderdaad het geweten van alle Katholieke Nederlanders, die zonder gemeenschap met den Paus niet Katholiek kunnen zijn, kluisteren. Hiermede begonnen hebbende, waar zullen zij ophouden? Het beginsel gesanctioneerd vindende, waar zullen hunne opvolgers blijven staan? Zal die geestelijke magt, in welker bezit zij zich verklaren, er genoegen in nemen om verder werkeloos te blijven? Zal het in werking brengen van art. 38 niet spoedig eene nieuwe, eene veel heviger werking dier aangematigde magt in 't leven roepen?

Het is waar, dat door art. 38 eigenlijk de Katholieken getroffen worden; de redevoeringen in de Tweede Kamer,

bij de discussie in de vorige zitting, doen duidelijk genoeg zien, dat het op hen gemunt is; de bemoeijingen, die de Predikanten zich ten aanzien van het *placet* veroorloofd hebben, zeggen ook ten duidelijkste, dat hier het protestantisme op het katholicisme eene overwinning wenscht te behalen, en dat niet uitsluitend het heil van *Nederland*, maar vooral het heil van het protestantisme beoogd wordt. Daarin ligt nu eene bijzondere en eigenaardige onregtvaardigheid van art. 38, eene onregtvaardigheid zóó in het oog springend, dat de regering het zich als verdienste toerekent, eene vroegere voordragt nu in art. 38 zoodanig gewijzigd te hebben, dat de voorgedragene bepalingen *minder uitsluitend voor ééne godsdienstige gezindheid zullen werken.* Daarmede hebben wij de erkenning, dat het onmogelijk is het *uitsluitend werken op ééne gezindheid* van de wettelijke invoering des *placets* geheel weg te nemen. Die gezindheid nu, welke die werking uitsluitend ondergaan moet, is de gezindheid der Katholieken. Want wat men ook zegge, om die twee of drie Anglikaansche predikanten, daar men nu mede schermt, zou art. 38 niet gevorderd zijn; maar het is gevorderd om de twaalf maal honderd duizend Katholieken. Overigens willen wij Katholieken ten aanzien der reden, waarom het *placet* voorgegeven wordt noodig te zijn, met de Anglikanen niet gelijk gesteld worden. Koningin VICTORIA is het hoofd der Anglikaansche kerk omdat zij koningin van Groot-Brittannie is; als koningin is zij pausin, hare geestelijke magt is een uitvloeisel harer wereldlijke magt. Niet zoo is het met onzen Paus. Deze mag ook wereldlijke magt bezitten, maar hierin ligt niet de grond zijner geestelijke magt; als Hoofd der Kerk heeft hij aanspraak op onze gehoorzaamheid in kerkelijke zaken, als wereldsch vorst heeft hij over ons

niets te gebieden. De Anglikanen gehoorzamen in kerkelijke zaken aan VICTORIA, omdat zij koningin is; wij aan den Paus, omdat hij opvolger is van PETRUS, die 't hoofd der Apostelen van CHRISTUS, maar niet een aardsch koning was. *Wij* zijn het echter, en niet de Anglikanen, op welke het gemunt is; tegen den Paus, niet tegen de koningin van *Engeland* wil men te velde trekken. Maar deze bijzondere en eigenaardige onregtvaardigheid van art. 38, waarin de meeste Protestanten zich verlustigen, wordt begaan krachtens een beginsel, dat hen zoowel als ons omvat, krachtens het beginsel dat alle magt op aarde in de staatsmagt opgesloten is, althans dat de geestelijke magt er in vervat, of er mede gegeven is. Het *cujus est regio, illius et religio* — die de magt heeft over 't land, heeft de magt over de godsdienst — is van dat beginsel eene uitdrukking. Men zie of daarmede de ware beginselen van vrijheid, inzonderheid de bepalingen onzer grondwet, bestaanbaar zijn. Wij voor ons aarzelen niet te zeggen, dat op den dag, waarop art. 38 wet zal worden, het beginsel der onvrijheid van geweten en godsdienst in de Nederlandsche wetgeving plaats zal nemen, en dat daarmede aan alle vrijheden een gevoelige slag toegebragt zal zijn. Men zal het welligt thans niet inzien, verblind als men is door vooroordeel en haat tegen het katholicisme, inzonderheid tegen de magt des Pausen. Men meent deze door art. 38 een slag toe te brengen, en daarom moet en zal art. 38 wet worden. Maar men ziet niet in, dat men een kuil voor zich zelf graaft, dat men het graf der gewetens- en godsdienstvrijheid opent; men ziet niet in, dat men deze voor goed prijs geeft aan de eerste partij de beste, die een overwegenden invloed bij de wetgevende magt zal weten te verkrijgen. Reeds komt het *placet* niet alleen, maar

vergezeld van andere verbodswetten, die duidelijk doen blijken, dat de bedoelde vrijheid al zeer eng wordt opgevat of, wat juister gezegd is, op den achtergrond geschoven. De tijd zal leeren of de Predikanten, of de niet-Katholieken in het algemeen, te regt jubelen bij het nieuwe, bij het Nederlandsche Strafwetboek.

Wij gaan nu over tot het bewijzen onzer vierde stelling, dat namelijk door art. 38 eene censuur op de drukpers wordt gevoerd. De censuur op de drukpers bestaat daarin, dat men zijn letterarbeid niet in druk mag uitgeven, zonder dien eerst aan door de regering benoemde censoren ter inzage onderworpen en van dezen het verlof tot de uitgave verkregen te hebben. Nu gebiedt art. 38, dat bedienaren van de godsdienst, zekere acten of geschriften van eene buitenlandsche geestelijke of kerkelijke overheid of vergadering, hetzij in het oorspronkelijke, hetzij in eene vertaling, willende uitgeven, daartoe een voorafgaand verlof der regering, dat is van lieden (*censoren*) door de regering benoemd, zullen vragen en verkrijgen, of gestraft zullen worden met eene geldboete en met kerkerstraf, gezamelijk of afzonderlijk. Dit is inderdaad niets anders dan eene censuur, beperkt tot zekere soorten van drukwerken, en tot ééne klasse van burgers. Het denkbeeld van placet voor afkondiging van kerkelijke stukken is hier zoo ni et uit het oog verloren dan toch ver achterwaarts geraakt; men verbiedt toch niet slechts de kerkelijke afkondiging, maar alle openbaarmaking van zekere kerkelijke stukken door geestelijken. Voor de Katholieken wordt daarmede bijna de geheele godsdienstige literatuur aan het welbehagen der regering onderworpen; want de Katholieke godsdienstige literatuur is geheel doorweven met acten en geschriften, als in art. 38 bedoeld schijnen te worden. Een overtuigend be-

wijs levert, in den twist zelven over het placet, de strijd van *de Katholiek* met den Edel Mogenden heer VAN DAM VAN ISSELT. Hoe zal *de Katholiek* de assertie van dien Edel Mogenden spreker in de Tweede Kamer, en zijn later beroep op een zoogenaamd *Bullarium* te niet kunnen maken, zonder acten of geschriften van Pausen, hetzij geheel hetzij gedeeltelijk te doen afdrukken en uitgeven? De godsdienstige polemiek tusschen de katholieken en onkatholieken raakt, in onze dagen, slechts als bij uitzondering de bijzondere stukken der kerkleer, maar zij breidt zich des te meer uit over al de vragen, welke het gezag der Kerk, de kerkelijke hierarchie en inzonderheid de Pausen betreffen. Doch hoe is het mogelijk, dat van de zijde der Katholieken deze polemiek volgehouden wordt, vooral bij de gestadige vervalschingen, verminkingen en misduidingen der kerkelijke acten en geschriften, wanneer zij geen ongehinderd gebruik kunnen maken van de pers, om de kerkelijke acten en geschriften uit te geven? Allergewigtigst is, in onze dagen, de studie der kerkelijke geschiedenis; maar wat moet deze worden, wanneer de gewigtigste bronnen dier geschiedenis, de officieele acten, en geschriften, door de Katholieken niet mogen gedrukt worden? Wat moet, verder, hunne leerstellige en zedekundige godgeleerdheid worden, indien zij de geschriften (geene acten zijnde) der Pausen en Roomsche vergaderingen over de geloofs- en zedeleer niet openlijk mogen doen verschijnen? Het is waar, dat de verpligting om verlof tot dergelijke publicatiën te vragen slechts op geestelijken, niet op leeken drukt, dat slechts de eersten onder censuur geplaatst zijn; maar is dan de theologie uitsluitend het deel der leeken geworden? En moeten de geestelijken, in het vak der theologie, aan de officieele beoordeeling van het leekengezag onderworpen

worden? Zijn de geestelijken, in kerkelijke stoffen, uitgezonderd van art. 225 der Grondwet? Heeft dat artikel HUN niet veroorloofd om, juist ten aanzien van geestelijke aangelegendheden, *hunne gedachten en gevoelens door de drukpers te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlof daar toe noodig te hebben*? Ook predikanten hebben het ongrondwettige dier censuur ingezien, en willen zich het regt voorbehouden, om pausselijke bullen en breves, b. v. die van GREGORIUS XVI, over het Bijbelgenootschap, uit te geven, ten einde ze te bestrijden. Zij hebben gelijk; maar moeten zij kunnen bestrijden, zonder dat wij mogen verdedigen? En wanneer zij ter bestrijding het stuk zelf noodig hebben, zullen wij dan, zonder het stuk, kunnen verdedigen? Weg met de politieke censuur van kerkelijke geschriften; zij is eene bron van onregtvaardigheid, zij is strijdig met onze Grondwet. De wetgevende magt kan evenmin deze als eenige andere drukpers-censuur invoeren.

Nu blijft nog de inhoud der overige, vroeger door ons medegedeelde artikelen van het strafwetboek, ter beschouwing over; wij kunnen daarbij korter zijn dan bij art. 38, omdat hier de sektengeest minder aanwezig, en er alzoo minder tegenspraak te bestrijden is.

Op de vraag: wat is bij art. 39 verboden? antwoorden wij het volgende.

Aan iederen bedienaar van de godsdienst, zijne bediening oefenende in eene openbare bijeenkomst;

Aan iederen bedienaar van de godsdienst, in zijne geestelijke betrekking, eenig geschrift, onder welken naam of vorm ook, uitvaardigende;

is verboden:

alle berisping, alle afkeuring

a). in het algemeen van de regering,

b). in het bijzonder *α*) van eenige daad van het openbaar gezag,

β) van eene wet,

γ) van eene wettelijke verordening.

Dat er in het voorgestelde artikel 39 veel duisters en dubbelzinnigs gelegen is, zoo dat geen bedienaar der godsdienst veilig is, wanneer hij schrijft of in het openbaar spreekt over eenig onderwerp, waarmede of in het algemeen de regering, of in het bijzonder eenige daad van het openbaar gezag, of eene wet of wettelijke verordeningen maar in het verwijderdste verband staat, dat hebben wij reeds in het eerste gedeelte van ons opstel aangetoond. Daarbij bleek tevens, dat wezenlijke regten en pligten van de bedienaren der godsdienst door dit strafartikel bedreigd worden, dewijl derzelver oefening ligtelijk den pligtgetrouwe voor den strafregter zou kunnen brengen. Zoo is het zeer zeker, dat, staande art. 39, geen geestelijke, in eenig geschrift, voortaan b. v. de verordeningen op het lager onderwijs zal kunnen laken, zonder bloot te staan aan geregtelijke vervolgingen; dat geen pastoor, aan het hoofd van het kerkbestuur, voor de regten zijner gemeente tegen eenige wederregtelijke daad van het burgerlijk bestuur kan opkomen, zonder hetzelfde gevaar te moeten duchten; dat geen geestelijke, in zijne preken, eenige daad, als strijdig met de wetten der zedeleer of der godsdienst, zal mogen gispen, wanneer ook eenig openbaar gezag zulke daad verrigt heeft; dat geen kerkvoogd in eenig schrijven aan zijne onderhoorige geestelijken of geloovigen, geen geestelijke in eene preek eene leer zal mogen verkondigen als de eenige ware, wanneer de daarvan afwijkende leer of in het algemeen door de regering, of in het bijzonder door eenige daad van het openbaar

gezag, door eene wet of wettelijke verordening wordt geluldigd. Laat b.v. een kerkvoogd schrijven, of een priester op den kansel verkondigen, dat in het Christendom de band des huwelijks, 't welk eenmaal geldig aangegaan is, niet anders dan door den dood kan verbroken worden; dat geene magt onder de menschen bestaat, welke dien band los kan maken, omdat de mensch niet kan scheiden hetgeen God vereenigd heeft; dat derhalve de echtscheiding, met verlof om gedurende het leven der gescheidene partij een ander huwelijk aan te gaan, met het Christendom niet bestaan kan; zal men daarin niet eene berisping en afkeuring moeten zien van hetgeen in art. 254 van het Burgerlijk Wetboek onder 2°, 3°, 4°, vastgesteld is? (1) Zal men niet evenzeer art. 39 inroepen tegen den priester, die preekt, dat twee Katholieken, in Nederland, geene echtgenooten kunnen worden, tenzij zij voor den Pastoor van een hunner en voor ten minste twee getuigen het huwelijk aangaan; dat zij zonder dit niet als in echt levende, mogen aangezien en behandeld worden; dat het zoogenaamd burgerlijk huwelijk tusschen Katholieken geen waar huwelijk voor God is?

Uit deze opmerkingen is het, dunkt ons, blijkbaar, genoeg, dat art. 39, zoo als het is liggende, de bedienaren der godsdienst binnen den kring hunner pligten en regten aangrijpt, en zelfs aanleiding kan geven tot

---

(1) «Het huwelijk wordt ontbonden:
«1° enz
«2° door afwezigheid van een der echtgenooten gedurende tien jaren, «en een daarop gevolgd huwelijk van den anderen echtgenoot...
«3° door regterlijk vonnis, na scheiding van tafel en bed uitge-«sproken....
«4° door echtscheiding....»

vervolging om het verkondigen der geloofsleer. Is dat met de vrijheid van godsdienst en geweten bestaanbaar?

Maar laten we nog eene andere zijde van de zaak zien. De regering in het algemeen, en in het bijzonder alle daden van het openbaar gezag, alle wetten en wettelijke verordeningen worden zoodanig tegen de geestelijkheid in bescherming genomen, dat zij, hoeveel afkeuring en berisping ook verdienende, onaantastbaar worden verklaard. De onderscheiding van den bedienaar der godsdienst, in zijne geestelijke betrekking eenig geschrift uitvaardigende, van hem, die niet in zijne geestelijke betrekking dit doet, is zoo zwak, dikwijls zoo onopmerkbaar, dat zij tot niets dienen kan, en dat een geestelijke, over een der bij art. 39 tegen de geestelijkheid beschermde voorwerpen schrijvende, bijna altijd geoordeeld zal kunnen worden, dit in zijne geestelijke betrekking te hebben gedaan. Daarmede gaat nu voor den geestelijke zijne vrijheid van schrijven, voor zoo verre als zij allen burgers toekomt en gelaten wordt, nagenoeg geheel verloren.

Wij willen hier nu niet drukken op hetgeen afkeurends en berispends te schrijven kan vallen over de regering in het algemeen, of in het bijzonder over daden van het openbaar gezag — schoon de geestelijke als staatsburger ten dien aanzien met ieder ander moet gelijk staan; — maar wij willen ons bepalen tot geschriften, die, hetzij opzettelijk hetzij bij gelegenheid, over wetten of wettelijke verordeningen handelen. Is niet tusschen de zedeleer en het bestuur der burgerlijke maatschappij het naauwste verband? Hebben niet de wetten en wettelijke verordeningen van den eenen, de zedeleer van den anderen kant, vaak hetzelfde tot *materia?* Is de vraag over de verbindende kracht eener wet of wettelijke verordening niet evenzeer

eene vraag van de zedeleer als van de regtsleer? Is het natuurregt wel iets anders dan zedeleer? Indien deze vragen toestemmend moeten beantwoord worden, gelijk zij inderdaad moeten, en indien, van den anderen kant, de zedeleer een eigen voorwerp van studie voor den geestelijke is, mag men hem dan hinderen om de vruchten zijner overwegingen in openbare geschriften mede te deelen, wijl de door hem verkregene uitkomsten hier en daar afkeurend tegen eenige wet of wettelijke verordening over staan? Ter naauwernood kan men eenig regtsgeleerd werk lezen, waarin niet menige berisping of afkeuring van wetten en wettelijke verordening voorkomen; dikwijls wordt door jongelingen, in hunne *theses.... pro gradu doctoratus, summisque in jure romano et hodierno honoribus et privilegus. rite et legitime consequendis*, dergelijke afkeuring of berisping uitgesproken; dat is hun geoorloofd, en die vrijheid acht men nuttig voor de verbetering der wetten. Maar hetgeen men aan dezen toelaat, dat verbiedt men onder straf aan den beoefenaar der zedeleer, als hij bedienaar van de godsdienst is! En juist om dat hij bedienaar van de godsdienst is, kan men van hem verwachten, dat hij door de behandeling der zedeleer eenig licht voor de verbetering der wetten zal doen schijnen. Maar als *hij* gebruik van de drukpers wil maken, dan moet ze geacht worden in eens op te houden «een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting» te zijn. Maar ziet men dan al wederom niet, hoe door dit artikel de bedienaren van de godsdienst, inzonderheid van de Katholieke godsdienst, gehinderd worden in hunne studieën van de pligten der menschen? Bij de Katholieken staat het vast: er is geen burgerpligt, die niet tevens een zedelijke, een gewetenspligt is. Maar van den anderen kant staat het evenzeer

vast: niets kan burgerpligt zijn, hetwelk met een zedelijke, met een gewetenspligt strijdt. Moet nu de Katholieke priester, die niet slechts algemeene pligten van zedelijkheid prediken, maar die, in de geheime vierschaar van boetvaardigheid, de overtredingen van iederen gewetenspligt beoordeelen, daarover onderwijzen, daarvan afhouden moet, moet hij niet tot dit gedeelte van zijn geestelijken arbeid in staat gesteld worden, door eene grondige studie zoo der burgerlijke als der zedelijke wetten? Moet hij gene niet met deze vergelijken, en, aangezien de feilbaarheid van den burgerlijken wetgever, gene aan deze toetsen? Men sla open welke moraal-theologie men wil, men zie de verhandelingen over *de pligten jegens anderen*, en daaruit inzonderheid die over *regt, regtvaardigheid, restitutie*, en men zal zich overtuigen kunnen, dat de studie en de toepassing der pligtenleer den katholieken priester noodzaakt tot de vermelde vergelijking en toetsing. Tevens zal men zich dan overtuigen, dat de maatschappij geen sterker steun heeft dan den priester, en dat men haar eene slechte dienst bewijst, wanneer men hem binnen zijn werkkring hinderpalen legt. Maar nu vragen wij, of art. 39 niet werkelijk zulk een hinderpaal is? Of de geschriften, nuttig, noodig tot die aangeduide studie, door dat artikel niet verhinderd worden te verschijnen? Het is zeker, dat, zoo dit artikel wet wordt, geen priester, zonder zich aan strafregterlijke vervolgingen bloot te stellen, een werk tot bevordering der zoo belangrijke studie van de pligtenleer uit kan geven, althans niet wanneer hij van de regtspligten spreken wil. Het gevaar zou nog grooter zijn, indien hij niet slechts priester, maar ook kerkvoogd was; want dan zou men kunnen zeggen: hij heeft een herderlijk schrijven in den vorm van een boek

uitgevaardigd. Een werk, als dat van den Fransehen *abbé* (thans Bisschop) GOUSSET, over het verband van het Burgerlijk Wetboek met de zedekundige godgeleerdheid (1), een werk, tot welks vervaardiging beroemde fransche regtsgeleerden hem de behulpzame hand boden, zou, in *Nederland*, zijnen schrijver welligt in den kerker voeren, of althans met eene geldboete bezwaren. Even zoo een werk als dat van DE LA MYRE (ook Bisschop): *Tractatus de jure et justitia, et de contractibus, juri hodierno Galliae (Neerlandiae) accommodatus* (2). En wanneer een Nederlandsch priester, verschrikt door de vorderingen van de, alle maatschappelijke orde omwerpende, leer van een FOURIER, het wagen mogt om gelijk de *abbé* GAINET (3), tegen die afschuwelijke leer opkomende, twee hoofdstukken te schrijven *over het voorwerp en het doel der burgerlijke wet*, en een ander hoofdstuk *over het huisgezin*, en daarin te verklaren, dat alle wetgeving, die aan de Christelijke regeling van het huisgezin zich vergrijpt, onnatuurlijke omkeeringen voorbereidt; dat de ontbinding des huwelijks door uitspraak des regters en door echtscheiding het bederf in het huisgezin voert; dat de wet, welke die ontbinding laat plaats hebben, «eene noodlottige wet «is, die op den oogenblik, waarin de huwenden elkan«der eene eeuwige trouw zweeren, hunne eeden door de «godsdienst laten inzegenen, en er de gelukwenschen hun«ner verteederde vrienden over ontvangen, een heimelijk «vergif stort in de vereenigingskelk, en een adder onder «bloemen verbergt; want dat zij de woorden *scheiding* en

(1) *Le code civil commenté dans ses rapports avec la theologie morale.* Belgische uitgave te *Doornik*, bij CASTERMAN. 1837.

(2) Belgische nadruk, te *Mechelen* bij HANICQ. 1821. 2 vol.

(3) *De la Morale Chretienne dans les rapports avec l'ordre politique et civil. Paris*, SAGNIER et BRAY. 1844.

«*ontbinding* den trouw zwerenden toeroept, veroorzakende «in hun hart eene doodelijke wonde, den twijfel namelijk «aan hunne eigene standvastigheid, en de mogelijkheid «om tot een gelukkiger huwelijk te geraken (1); wanneer een Nederlandsch priester het waagde om aldus den 11ª titel, 1e boek, van ons Burgerlijk Wetboek te beteekenen als eene toegevelijkheid aan de brutaalste drift, als een stap tot de omkeering der maatschappij door de wanorde des huisgezins, als eene voorbereiding der echtgenooten tot de ontrouw, zou hij dan niet *zich eene berisping of afkeuring van eene wet veroorloofd hebben?* En dewijl hij schreef als zedenleeraar, — hoedanigheid hem door zijne geestelijke betrekking geschonken — zoo zou hij voorwaar de toepassing van art. 39 bezwaarlijk ontgaan kunnen. Maar blijft dan voor den priester de drukpersvrijheid nog bestaan? Moet zij niet ophouden voor hem *een middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting te zijn?...* En men kome hier niet aan met de uitvlugt, dat door zulk schrijven de regten der maatschappij zouden beleedigd worden; indien dat zoo ware, indien de wetgever het zoo oordeelde te zijn, dan moest het niet aan de bedienaren der godsdienst alleen, maar het moest aan allen verboden worden. Overigens de leer der volstrekte monogamie, verre van eene beleediging der maatschappij te zijn, is daarentegen de behoudendste van alle leeringen.

Het gezegde zij genoeg om allen te toonen, dat art. 39, zoo als het is liggende, noch met de vrijheid van geweten en godsdienst, noch met de regten der geestelijken als staatsburgers strookt. Werpen we nog een blik op de overige artikelen.

---

(1) De aangehaalde woorden zijn van DE BONALD: *Divorce consid. au 19me siecle.*

Artikel 40 veronderstelt, dat de Bedienaren van de godsdienst in de vorderingen of verlangens, die zij door de regering vervuld willen zien, altijd *onredelijk* zijn, *wanneer de regering die vervulling weigert*. Immers, wanneer in die vorderingen of verlangens redelijkheid verondersteld wierdt, dan zou het hoogst onredelijk zijn van den vorderende of verlangende te eischen, dat hij eene bediening blijft bekleeden, in welke hij zijne redelijke vorderingen en verlangens door de regering hardnekkig ziet afgewezen. De vraag, hier te doen, is derhalve deze: zal de veronderstelling van art. 40 altijd waar zijn? of beter nog: geeft de regering genoegzame *zekerheid*, dat zij aan alle redelijke vorderingen en verlangens van de bedienaren der godsdienst naar vermogen voldoen zal? Als die zekerheid ontbreekt, dan is een der gevolgen van art. 40, dat de regering een wapen te meer verkrijgt om de redelijke vorderingen en verlangens der bedienaren van de godsdienst te smooren. Maar is dat redelijk? is dan art. 40 uitdrukking der rede, gelijk alle wet, ook de strafwet, zijn moet? Helaas! dan is het veeleer toepassing van den regel: de magtige heeft altijd gelijk tegen den zwakke.

Artikel 3 van den 7^{n} titel mogen we niet al te hard vallen, omdat het een gevolg is van art. 136 van het B. W. Maar indien art. 136 zelf noch met de godsdienstvrijheid, noch met andere bepalingen van het B. W. strookt, betaamt het dan den wetgever om het, in al zijn omvang, door vaststelling eener straf tegen deszelfs overtreding, te bevestigen? Voorzeker, neen. Nu, het dubbele gebrek, door ons aangeduid, bevindt zich in dat artikel van het B. W. Het is toch inderdaad een treden *in sacra*, aan zekere personen te verbieden eene gods-

dienstige plegtigheid, met welke de burgerlijke magt niets te maken heeft, en welke geenerlei burgerlijk gevolg kan hebben, aan zich te laten voltrekken. De magt, welke dit verbieden kan, kan ook verbieden naar de preek of naar de mis te gaan. Het huwelijk is, naar de leer der Katholieke Kerk, een sacrament: maar wat voor magt kan de burgerlijke wetgever over de Sacramenten der K. Kerk hebben? Staat het aan hem te verklaren, wien zij niet mogen toegediend worden? Er is niemand, die het zeggen zal. De burgerlijke wetgever schrijve alle formaliteiten voor, welke hij het nuttig zal oordeelen te doen onderhouden, alvorens hij eenig burgerlijk gevolg aan een kerkelijk huwelijk toekent, ja, des noods zij hem het kerkelijk huwelijk als ware het niet; maar hij wachtte zich van op het zuiver kerkelijk terrein over te grijpen. Nu hij zich daarvoor niet gewacht heeft, hoe kan nu waarheid zijn hetgeen art. 83 B. W. zegt: «De wet beschouwt het huwelijk alleen in deszelfs burgerlijke betrekkingen»?

Dat wij art. 126, in het eerste gedeelte van ons opstel, hard genoemd hebben, dit bevestigen wij hier uit het B. W. zelf. Of waarom anders artikel 157? «De wettig-«heid van een kind kan, uit hoofde van het gebrek van «het vertoonen der trouwacte zijner overledene ouders, «niet worden betwist, indien hetzelve het uiterlijk bezit «heeft van zijnen staat, overeenkomstig met zijne geboor-«teacte, en de ouders openlijk als man en vrouw hebben «geleefd.» Waarom art. 330? «Op gelijke wijze als bij «het vorige artikel is bepaald, kunnen ook worden «gewettigd natuurlijke en wettiglijk erkende kinderen, «uit ouders geboren die, uit hoofde van het overlijden «van een hunner, hun voorgenomen huwelijk niet hebben «kunnen tot stand brengen.» Welk nadeel zou de Staat,

of wie ook, lijden, wanneer in de twee gevallen, bij deze artikelen voorzien, het kerkelijk zonder het burgerlijk huwelijk had plaats gehad? En niet te min zou de bedienaar der godsdienst, voor wien zulk kerkelijk huwelijk voltrokken was, gestraft moeten worden met geldboete, en, bij herhaling, met gevangenis. Wanneer zal men toch eens consequent met zich zelven en aan zijne beginselen blijven?

Op art. 9 van den 16ª titel, willen wij hier slechts eene aanmerking maken. Het artikel verbiedt veel meer dan het eigenlijk wil verbieden, en dat komt door het ongelukkig gebruik van het woord *beroep*. Is priester zijn een *beroep?* zoo ja, dan wordt door dit artikel aan den Katholieken priester, die in het rampzalig geval, bij dit artikel verondersteld, mogt verkeeren, verboden de H. Mis te lezen, dat wil zeggen, hem wordt verboden op de wijze der priesters het H. Avondmaal te ontvangen! Waar of zich toch onze strafwet al niet mede inlaat?... Maar het geheele verbod is wederom een overgrijpen op het terrein der Kerk. Aan deze, niet aan den staat komt het toe, te beoordeelen, aan wien eenige geestelijke magt zal opgedragen worden; zij beslist of een gevallen broeder zijne misdaad door boetvaardigheid genoegzaam heeft uitgewischt, om wederom tot het verrigten van eenige kerkelijke dienst te mogen gemagtigd worden. Die vraag en het antwoord zijn zuiver geestelijk, en betreffen den Staat volstrekt niet. Waar zou het heen, indien de Staat voor de overtreding zijner wetten kerkelijke straffen kon opleggen? En is het wel iets anders, hetgeen in dit artikel geschiedt? Om deze reden vermeenen wij, dat het uit de voordragt moet verwijderd worden.

Wij hebben, bij het vermelden der artikelen die, uit

een godsdienstig oogpunt beschouwd, onaannemelijk zijn, art. 2 van den 4ᵘ titel weggelaten; thans meenen wij echter ook daarover iets te moeten zeggen. Het artikel luidt aldus:

«Eene openbare godsdienstoefening of openbare godsdienstige plegtigheid mag alleen worden gehouden binnen, daartoe door de regering ingewilligde of erkende, gebouwen of besloten plaatsen.»

Door dit artikel wordt aan de regering van den eenen kant eene tot heden door haar geoefende magt ontnomen en van den anderen kant wordt haar een geheel willekeurige magt in handen geven, over zaken, die met de vrije uitoefening van de godsdienst in het naauwste verband staan. De magt, die aan de regering ontnomen wordt, is de magt om het houden van eene godsdienstige plegtigheid of godsdienstoefening op niet besloten plaatsen toe te staan. Het was voorzeker milder en meer in den geest der vrijheid, dat de regering die magt behield, om, *als* en *waar*, in zekere gevallen, zoo iets, zonder gewigtige inconvenienten, geschieden kan, het toe te laten. Nu de regering de handen zoo streng gebonden heeft, kunnen er inconvenienten van zeer groot gewigt ontstaan. Maar van bedenkelijker aard is de arbitraire magt aan de regering gegeven. Geen nieuw kerkgebouw, geen noodkerk kan tot de godsdienstoefening gebruikt worden, zonder de erkenning der regering, die bij het geven of weigeren dezer erkenning geheel naar willekeur kan handelen. Het blijkt zelfs niet, dat zij de eenmaal gegevene erkenning niet kan intrekken. Aldus hangt het van het *bon plaisir* der regering af, of de belijders eener erkende godsdienstige gezindheid ergens een bedehuis zullen hebben of niet, en bij het verleenen der erkenning zal de regering wille-

keurig allerlei bezwarende voorwaarden kunnen stellen. Weet men dan niet, dat de *bureaucratie* doodend is voor de vrijheid? Dat zij zich bijna nimmer te vreden houdt met eene eenvoudige toestemming? dat zij overal sporen van hare, niet zeldzaam grillige, magtsoefening wil laten? dat zij zich laat voorstaan van alles verstand te hebben? alles beter te weten dan de personen, die de zaak aangaat? O men behoede ons voor de kluisters der *bureaucratie!*

Eene laatste aanmerking betreft art. 42 van den 1ⁿ titel, stellende de definitie der benoeming van bedienaren van de godsdienst. Zij is zoo omvattend, dat zij ook de buiten alle kerkelijke bediening zijnde geestelijken, en zelfs de zoogenaamde *geminoreerden* der Katholieke Kerk omvat. Men weet echter, dat, ofschoon de *ordines minores* (kleine orders) bij de Katholieken in den geestelijken stand plaatsen, zij echter geene blijvende verpligting opleggen, wat het geestelijke leven betreft, maar dat het den geminoreerde vrijstaat om den geestelijken stand wederom te verlaten. Hunne geestelijke bediening kan ook door leeken worden waargenomen, en sluit geenszins het leeraarsambt in, ja, is daarvan nog door de eerste der hoogere orders verwijderd. Niettemin vallen ook zij onder de bewoording der definitie, terwijl het niet eens blijkt, dat zij, gebruik makende van hunne vrijheid, en het geestelijke leven vaarwel zeggende, van dat artikel met den aankleve van dien bevrijd worden. Nu noemen wij het onregtvaardig, dat zij, die nog geen leeraren der godsdienst zijn kunnen, vooral wanneer zij het voornemen om het te worden hebben laten varen, aan al de bezwaren der voor de bedienaren der godsdienst uitgedachte strafartikelen worden onderworpen. Even goed had men

de kosters en ouderlingen in de definitie kunnen insluiten. Wat hen betreft, die alle openbare geestelijke bediening hebben nedergelegd, het is evenmin billijk hen met de dienstdoende geestelijken gelijk te stellen, daar veeltijds de *ratio legis* (zij moge dan goed of kwaad zijn) hen niet betreft.

Hiermede beschouwen wij de taak, die we op ons hadden genomen, als afgewerkt. Wij vragen den lezer, dat hij nu overwege, of de godsdienst-vrijheid door de ter sprake gebragte strafwets-artikelen nader bevestigd en ontwikkeld, dan of zij er door verkort worde. De uitkomst zijner overweging is voor ons niet twijfelachtig; zij zal zijn: de godsdienst-vrijheid wordt er veel door verkort, en ten aanzien van sommige punten geheel opgeheven. Tevens zal het hem ontwijfelbaar zijn, dat de vrijheid van drukpers, voor de geestelijken, aanmerkelijk ingekrompen, en dat in één opzigt voor hen, tegen den uitgedrukten wil der Grondwet, zelfs het invoeren der censuur voorgedragen is. Gaarne gelooven wij, dat de regering, die de gemelde artikelen heeft voorgedragen, en de leden der Tweede Kamer die ze geprovoceerd of voorloopig reeds goedgekeurd hebben, het zoo erg met de vrijheid en met de geestelijkheid niet meenen, als de artikelen schijnen aan te duiden. Maar wat zal dat baten, wanneer ze eens wet geworden zijn? Zal dan dat minder erg gemeend — zijn de vrijheid kunnen redden? de geestelijken tegen verwijzing tot geldboeten en gevangenis kunnen beschermen? Neen, voorwaar. Voor eene nog onbekende toekomst, legt men in het strafwetboek wapenen neer, met welke de godsdienstvrijheid wettelijk vermoord kan

worden; met welke de geestelijkheid in het algemeen, en in het bijzonder de bedienaren van deze of gene godsdienst, wettelijk aan onderdrukkende vervolging kan onderworpen worden. Daarom aarzelen wij niet met deze betuiging te eindigen; indien de voorgestelde artikelen in het strafwetboek werkelijk worden opgenomen, dan is het in Nederland gedaan met de vrijheid van godsdienst en geweten.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. K., THANS MED. Dr. TE R.

EERSTE BRIEF. (1)

Liefste Vriend!

Wat heeft mij uw laatste schrijven innig verheugd; wat heb ik uwen brief, die, vol van geestdrift voor de kunst, zich uitstortte in de gloeijende taal der heiligste vervoering, wat heb ik dien brief gretig gelezen, en nog eens, — toen echter met minder spoed, maar met niet minder genot, — herlezen en wedergelezen. In 't laatste twaalftal jaren hebt ge u niet te dikwerf over dat beminnelijk onderwerp, en nimmer, dunkt mij, met zulk een genoegen daarover uitgelaten. En toch wist gij, dat het eene verkwikking, een genot voor mij was, over die stof te hooren en te ondervragen.

Maar gij hadt u met al dat jeugdig vuur, u eigen, en dat ik wel eens ietwat temperen moest, gij hadt u met al de krachten van uwen geest op uwe lievelings-studie, de

(1) De redactie verheugt zich, uit den volgenden brief te mogen opmaken, dat de eerw. inzender dezes, die haar vroeger reeds eenige bepaalde bijdragen over Nederlandsche literatuur had toegezegd, maar om zijne te onwisse gezondheid en daarna om buitengewone werkzaamheden, zijne belofte niet zoo spoedig kon vervullen, — thans in staat zal wezen, om haar zijne te lang verbeide brieven van tijd tot tijd te doen geworden.

edele geneeskunde, geworpen; daarin verdiept, verzonken, hadt gij het hoofd immer vol over hare voorregten en weldaden; vol vooral over uw gestadig empirisme, zoo weinig poëtiesch, maar zoo noodzakelijk toch om tot zekere wetenschap te komen. Even als onze voor die wetenschap te vroeg ontslapen Professor SUERMAN, even als de onsterfelijke VAN COOTH, die voor zeven jaren de streving en nagedachtenis van *Utrechts* hoogleeraar huldigde, en thans, helaas! ook reeds den zijnen, der wetenschap, der maatschappij, den hem zegenenden armen en der Katholieke Kerk door een onverwachten dood is ontrukt; even als die groote mannen, die gij ten voorbeeld naamt, streefdet gij naar zekere kennis, naar eene pathologische Physiologie, die gij door inductie, niet waar, op physische, chemische en anatomische feiten te gronden zocht. En daar ging het op een scheiden en schiften, op een snijden en kerven; ik hoorde niet dan van lijk-opening en doorschouwing; van mikroscopische ontdekkingen; van tonische en chronische ziektegevallen, door u waargenomen; van verschijnselen van ik weet niet meer welken min gekenden aard. Eens zelfs, herinner ik mij, zocht ge mij in uwen ijver zoo op eens in uw empirisme te betrekken: in mijne geestelijke bediening, die mij dikwerf aan het ziekbed bragt, zou ik met u de wederkeerige werking van ziel en ligchaam gadeslaan, om u, meen ik, onder andere, over het *idipsum* van *monomanie* en *manie* te helpen beslissen!... Of hadt gij het toen weder, ironiesch genoeg, op den poëet gemunt, die volgens PLATO niet dan ἔκφρων, en naar DEMOCRITUS en CICERO niet *sine furore et quodam afflatu quasi furoris* kan dichten?

't Is nu reeds tien jaren, dat gij tot heil der lijdende menschheid met gelukkig gevolg uwe theorien in toepassing

moogt brengen; en nu schreeft gij wel wat zelden en altoos veel te kort; maar 't was al weder over den graad van zekere wetenschap, waartoe de priesters van AESCULAAP door auscultatie, percussie, mensuratie en exploratie gekomen waren!

Ik moest het in u prijzen, dat gij hijgend en onvermoeid naar zekere wetenschap hebt gestreefd en streven blijft; 't ligt ook in onze natuur, die, voor het bezit van oneindige waarheid geschapen, niet rusten zal, voordat zij de waarheid zelve, de levende, de persoonlijke waarheid zal kennen en aanschouwen gelijk zij is, niet meer als door een spiegel in een raadsel, maar onmiddellijk van aangezigt tot aangezigt. Doch daardoor ook, dat gij, onrustig Experimentator, u van de waarheid zelve met uwe eigene oogen wildet vergewissen, hebt gij wel eens wat verachtelijk op den priester der kunst neêrgezien, en vooral den Dichter, den Poëet, den Ziener, den Profeet, niet als een' tweeden Schepper en Herschepper, gelijk hij waarlijk is, maar als een eigenlijken *verdichter*, als eenen schier ijdelen beuzelaar, die in bloot hersenschimmig spel zijne vreugde zoekt, durven beschouwen. Het zeggen van LESSING: *Het doel der wetenschappen is waarheid en het doel der kunsten daarentegen vermaak*, naamt ge dan tot uw woord, dat den kunstenaar zijn gemis van waarheid en degelijkheid moest verwijten. Alsof de kunst niet juist de *waarheid* in de vormen van 't *schoon* te veraanschouwelijken, te verzinnelijken, zoo onmiddellijk en levend mogelijk ter *genieting* ons zoekt voor te stellen! Alsof de schoone kunst zonder bovennatuurlijke waarheid denkbaar zij! Alsof het ook onze spreuk niet ware:

Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable!

Alsof ook wij het schoon niet voor den lichtglans der waarheid hielden!

Doch gij spraakt zoo meer om door wrijving een lichtvonk uit te lokken, en ons jongste, vrij vurig, gesprek heeft in de daad, naar het schijnt, iets elektrieks gehad; en, als van een hooger gloed doordrongen, vraagt gij nu, en waarlijk niet *sine afflatu quodam quasi furoris*, het toen besprokene en gehoorde nog eens *geschreven* en in een kort begrip zamengevat te zien; niet juist al wat wij te zamen *theoretiseerden*, maar onze meening nader nu *toegepast* en gestaafd in verschillende dichterlijke voortbrengselen dezer dagen.

Maar vooreerst, lieve vriend, ik wil u gaarne berigten, dat ik wel eens, maar niet op eens en zoo spoedig aan uw verlangen zal voldoen, daar hetgeen wij toen *bespraken* bij schriftelijke mededeeling noodzakelijk eenige afronding zal vorderen, en beschouw derhalve dit schrijven als eene zoodanige kennisgeving. En ten andere noemt gij daar als uit éénen adem zooveel dichters en van zoo verschillende streving en stempel op, dat ik, gelijk gij pleegt te doen, aanstonds schiften en scheiden zal wat in zeker opzigt eene onzer stellingen, die uw gevoelig hart zoo veel hooger voor de kunst deed slaan, het best moge staven: *dat* namelijk *de kunstenaar, ook de dichter derhalve, in het kunstig spel der zinnen het genot der waarheid, der onmiddellijke waarheid, zoekt.* Hoor echter eerst onzen grooten BILDERDIJK, — om die zoete *manie*, waarvan en waardoor hij zingt in u gaande te houden, — hoor hem de scheppende en herscheppende magt van den waarachtigen *Vates* beschrijven in zijne *Ziekte der Geleerden*, een *leerdicht*, waarin de poëet zoo gelukkig op uw ernstig gebied wist te treden.

O zuivre Telg van 't hart,

dus heft hij in verrukking aan,

Vergode Poezy!
Hoe roert ge eu ziel en brein door zoete razerny
En zelfbegoocheling! Wie kan uw vlam bedwingen?
Ach, Dichters, kent ge u zelv', gevoelt ge u onder 't zingen?
Neen, weggetrokken in een hemel van gevoel,
Verkondt ge orakeltaal op Fehus wichelstoel,
U zelven duister; leestge in d'afgrond van 't verborgen,
En vliegt de schepping door op vleugels van den Morgen.
Ge ontblaakt, en 't ijdel niet neemt lichaam en bestaan!
't Onzichtbre doet voor 't oog het zichtbre stofkleed aan,
En zweeft, in kleuren die geene Iris uit kan drukken, —
In bloemfestoenen, die betoovren, die verrukken, —
In zonneglansen, of in bliksemstralen uit,
En lacht of siddert, naar den toonval van uw luit.
Wat is, verdwijnt! wat was, herteelt zich! 't ongeboren
Springt, op uw wenken, als een watersprong, te voren!
't Heelal bezielt zich door uw' adem; voelt met u,
En de eindlooze eeuwigheid smelt in 't ondeelbre NU (1).

Is 't hier niet:

Est Deus in nobis; agitante calescimus illo!

Om nu al dadelijk dan eenige dichtsoorten en dichters af te zonderen, leg ik de verzen van twee groote vereerders van BILDERDIJK, van den mannelijken, maar dikwerf te prosaïschen DA COSTA en den somber gestemden NIC. BEETS, vooreerst met vele andere schrijvers ter zijde; ook BEELOO's zacht mystiesch, keurig bewerkt *'s Gravenhage*, 't geen de auteur zeker al te nederig een *berijmd Verhaal* heeft getiteld; ook de verspreide verzen van den eenigzins huiselijken, soms min helderen, maar oordeelkundigen

(1) III^e^ Zang.

en eigenaardig dichterlijken POTGIETER; ook de gespierde poëzij van S. J. VAN DEN BERGH en HEYE's liefelijke liederen. Van mijn geliefkoosden dichter, den fijn gevoelenden J. J. L. TEN KATE, gewaag ik insgelijks nu niet, ofschoon het mij kost van zijne schilderachtige voortbrengselen, vooral zijne latere, te zwijgen. De onlangs verschenen EDUARD VAN GELRE, nieuwe Ned. Legende door Mr. J. VAN LENNEP, — en HEEMSKERK, door den niet altoos kieschen H. A. MEIJER, schrijver van *de Boekanier*, laat ik mede in stilte rusten.

Gij wilt dan waarheid, zegt ge, waarheid in poëzij van ons vaderland, en die nu niet in beschouwing, niet *lyriesch* bezongen; maar in beschreven feit, daad, geschiedenis, dus *epiesch*, — of in eenvoudige handeling, *dramatiesch* u voorgesteld. Gij meent mij te gemoet te komen, en vraagt slechts voorbeelden uit de kleinste, of meer huiselijke, stedelijke en landelijke maatschappij; gij sluit als nog dan het hooger *Epos* en *Drama* uit; daarmede beperkt gij zeker het te kiezen onderwerp, maar maakt het niet gemakkelijker te vinden. Doch zoeken wij, en ten eerste dan eene *geschiede* waarheid, eene gebeurtenis, een feit uit ons volksbestaan, en dat tot in bijzonderheden dichterlijk geschilderd, dus een *beschrijvend verhaal*, beschrijvende poëzij.

Zoeken wij ten tweede eene *waarheid*, eene godsdienstige, *christelijke idee* tot *daad* gemaakt, eene verdichte gebeurtenis in christelijke vormen, een *romantiesch verhaal*, mede genomen uit de geschiedenis van onzen geboortegrond.

Vereenigen wij ten derde *waarheid* en *daad* in een *bovennatuurlijk*, *godsdienstig feit*; en zien wij dit in verhaal en handeling (*epiesch en dramatiesch*) voorgesteld, doch in de kleinste of meer huiselijke maatschappij. Wij zullen daarbij, nu, helaas! in dezen tijd de heldere, rustige klassiek en de zielsverheffende ware romantiek door een

afzigtelijk, onstuimig, valsch romantisme alom, en ook hier te lande, bezoedeld en verdrongen wordt, op de voorbeelden van echt klassische en zuivere romantische poëzij, die wij ontmoeten zullen, somwijlen onze aandacht vestigen.

En met een ὑστερον πρότερον in de tijdorde, kiezen wij voor het eerste, voor zulk een beschrijvend verhaal eener *bijzondere* gebeurtenis uit ons volksleven, het dit jaar verschenen dichtstuk van Ds. B. TER HAAR, *de St. Paulus rots* (1); over dit gedicht, onlangs door u gelezen, vroeger reeds door u gehoord, en dezer dagen veel besproken, vraagt gij ook mijne gedachte; ik zal ze u, mijn vriend, in een volgend schrijven vrijmoedig mede deelen.

Voor het tweede, het romantiesch verhaal, nemen wij *de Klok van Delft*, door J. A. ALBERDINCK THIJM (2).

Voor het derde dubbele onderwerp heb ik de *Herdersdichten* van Mr. J. F. A. LEESBERG (3) uitgekozen, in zoo verre zij *epiesch* en vooral *dramatiesch* zijn. Het schoone *lyrisch* gedeelte trekt thans slechts in 't voorbijgaan onze oplettendheid.

't Zal mij een genot wezen, mij met u over deze gedichten al schrijvende te onderhouden; maar als wij, *si Deus nobis hæc otia fecit*, nog eens te zamen zijn, voordat wij tot die Herdersdichten zijn gekomen, dan konden wij *sub tegmine fagi*, daar wel eens herderlijk over kouten. Onze lommerrijke beuken en heel dit schilderachtig oord, met wie het bewonen en hetgeen wij zullen bespreken, mogen u dan helpen overtuigen, dat er ook in *Herdersdichten*, die men geheel buiten den tijd waant, nog waarheid, diepe

---

(1) *Amsterdam*, G. W. TIELKEMEIJER en W. WILLEMS; XI en 208 bl. gr. 8.

(2) *Utrecht*, H. H. VAN ROMONDT. 1846; XXVI en 104 bl. gr. 8.

(3) Te *'s Gravenhage*, bij K. FUHRI; XXVI en 103 bl. gr. 8.

waarheid en actualiteit is op te sporen. Hier nog, gelijk genoemde herdersdichter zingt:

Hier schuilt in 't eenzaamst dal, gedekt door hoog geboomt',
Een klare waterkom van welig gras omzoomd,
Een grot met zoden bank door 't ranke hout omslingerd
Van een met blaauwen tros op tros beladen wingerd,
Der Nymfen lustprieel (1);
Hier...

Doch kom en zie, en help ons dichterlijk landschap stofferen; want te lang reeds, zoo klaagt uw trouwe veldvriend,

Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.

Ik weet van MARO'S en LEESBERG'S poëzij houdt gij veel; zij is zoo waar, zoo gemeend, zoo gevoeld, zegt gij, en te regt. In het meer gekunsteld dichtwerk van den volgens u zoo keurigen en zoo geurigen THIJM vindt gij niet zulk een behagen. Wij zullen zien, in hoe verre zijne *idee*, zijne *streving* ten minste met uwe zucht naar onder de zinnen gebragte waarheid te verzoenen zij. Daartoe zal dienstig wezen, dan ook op de *drie Gedichten* (2) en de *Legenden* en *Fantaiziën* (3) van denzelfden auteur een vergelijkenden blik te slaan.

Van D^{s}. TER HAAR, herinner ik mij, waart gij vroeger een ijverig voorstander; die geestdrift is zeker wat bekoeld, sedert het u zoo degelijk getoond werd, dat zijn oog, door het al te schitterend licht der hervorming verduisterd, de grenzen van feit en poëzij soms niet regt

(1) VII^{e} Herdersdicht.

(2) *Utrecht*, H. H. VAN ROMONDT. 1844; XIV en 81 bl. gr. 8.

(3) *Amsterdam*, W. C. IPPEL. 1847; VI en 120 bl. gr. 8.

duidelijk meer te onderscheiden wist, en de zoo gevierde schrijver ons daardoor wel eens *verdichte tafereelen* voor waarheid en feit heeft opgehangen. Maar gij zult het hem zoo niet geheel vergeven, toch minder ten kwade duiden, nu de dichter zijne waarheidsliefde, ditmaal niet in de groote geschiedenis der Hervorming, maar in het beschrijvend verhaal eener schipbreuk, en in al de bijzonderheden daarvan, met zulk een teedere naauwgezetheid zal toonen, dat hij én in de voorrede én in de aanteekeningen wel uitdrukkelijk verklaart, *waar* en in *welke* geringe omstandigheden hij zich veroorloofd heeft, van het eigenlijke en ware reisverhaal eenigzins af te wijken.

Wij zullen in dat dichtstuk veel te bewonderen, veel welligt ook te gispen vinden; verwacht dit in een nader schrijven; maar lees ter voorbereiding intusschen, gij waarheidslievende Empirist, nog eens aandachtig, — doch vooral *met luider stemme*, — dat dichtstuk over, maar altoos vergeleken met het *ware* dagverhaal van een medekenner uwer artsenijen, den scheepsheelmeester J. HANOU JZ., en met de zeer natuurlijke beschrijving van H. VIEROW, den opperstuurman.

Die vergelijking zal u, die gewoon zijt bij den *uiterlijken* toestand der lijdenden tevens tot de *inwendige* gesteltenis door te dringen, dadelijk eenige gegronde aanmerkingen doen vermoeden.

Inmiddels verblijve ik met de wenschen des tijds, die niet al te poëtiesch is, als immer

Geheel de Uwe
T. A. *Pr.*

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE VOORREDE UIT DE XVI EEUW.

(INGEZONDEN.)

> Heer! zij hebben uwe profeten gedood en uwe altaren verwoest.
>
> Rom. XI: 3.
>
> Zij hebben de verscheurde ligchamen uwer dienaren aan de vogelen des hemels gegeven, en het vleesch uwer Heiligen aan de beesten der aarde.
>
> Ps. LXXVIII: 2.

Bij het lezen der laatste redactie over 't *Placet* voor het nieuwe Wetboek van Strafregt (1) en der jongste strafbepalingen voor de bedienaren der godsdienst in *Nederland* (2), herinnerde ik mij, daar die artikelen vooral de Katholieken treffen, in het bezit te zijn van een oud en zeldzaam werkje uit de XVI eeuw (3), dat soortgelijke bedreigingen tegen de Roomschen mededeelt, en waarvan ik nimmer had gedacht, dat wij ze in ons verdraagzaam vaderland, en wel in de XIX eeuw, zouden opgerakeld zien. Dat werkje voert ten titel: *Theatre des cruautéz des Hereticques de nostre temps*, (Anvers 1588,) eene vertaling van het Latijnsche *Theatrum crudelitatum Haereticorum*, en wordt toegeschreven aan RICHARDUS VERSTEGAN, ROWLANDS genoemd, die de voorletters van zijn' naam aan het hoofd der bedoelde voorrede heeft geplaatst. Uit dat schouwspel zelf, dat, uit echte oorkonden genomen, de onmenschelijkste wreedheden, waarvoor het hart van afgrijzen terugkrimpt, met platen veraanschouwelijkt voorstelt, willen wij ditmaal niets overnemen; *Nederland* anders staat er in eenige bloedtooneelen geschand-

(1) Titel I, B. II, Art. 38.

(2) Art. 39, 40, 42. Zie de laatste aflev. van *de Katholiek*. Verg. ook Tit. IV, Art. 1, 2. Tit. VII, Art. 3.

(3) Zie FREYTAG, *de Libr. rar.* T. II, p. 966.

vlekt; maar wij bepalen ons bij eenige uittrekselen uit de *Voorrede*. Het moge den argeloozen Katholiek tot nadenken brengen en leeren, wat hij van den zich meer en meer verheffenden haat der wederpartij te duchten hebbe.

Hooren wij den JEREMIAS dier ongelukkige tijden, hoe hij op de nog rookende puinen der ontheiligde tempels en godgewijde gestichten aldus voor de wereld zijne klaagstem verheft:

«Aan de Katholieke vorsten en volken wenscht R. V. heil «en vrede in onzen Heer, maar aan de vervolgers des geloofs «kennis der waarheid en geheele gehoorzaamheid aan de Kerk.»

Als de schrijver na deze opdragt eerst de aloude en heilige gewoonte, van den strijd der martelaren op te teekenen, zoo om hen te vereeren als na te volgen, heeft vermeld, gewaagt hij van de vervolgingen der Christenen onder de Roomsche keizers, van de Gothen en Wandalen, en gaat dan in dezer voege voort:

«Doch laten wij de oude vervolgingen daar, wijl wij omringd «zijn van onze eigene rampen. Helaas! in welke droevige tijden zijn «wij gekomen! Valsche profeten, vervuld van den geest der «dwaling, zijn in de schaapskooi onzes Heeren gedrongen en «hebben eene menigte van ongelukkigen misleid en bedrogen. «Zij zijn gekomen in schaapskleederen en van binnen zijn het «grijpende wolven, en zij hebben eene onherstelbare schade «veroorzaakt, die met geen woorden is uit te drukken. Want «wat rampen en droefenis hebben zij ons niet aangebragt! Ik «zeg: ons Christenen en Katholieken, die eene zelfde Kerk, «een zelfde geloof en christelijke eenheid belijden, gelijk van «ouds onze voorgangers, die voor dezelfde zaak door de Ro«meinsche keizers, de Heidenen, de Arianen, Gothen en Wan«dalen en andere vijanden zoo zeer en zoo wreed vervolgd «zijn. Waarin ons lot des te ellendiger is, dat wij vervolging «lijden van hen, die denzelfden naam van Christenen met ons «dragen, die gewasschen zijn door hetzelfde doopsel, maar

«die, het geloof en de godsdienst onzer voorvaders voor eene «verderfelijke ketterij verlatende, van licht en rede beroofd «zijn, om hunne eigene schuld te midden van den heldersten «dag niet te zien. Zoodanig, dat onze nieuwe heiligen zich «beroemen het geloof te willen hervormen, 't welk voor zoo «veel eeuwen en als van hand tot hand van onze voorvaders «door hen overgeleverd, en tot den laatsten adem huns levens «zoo gelukkig is bewaard. En wat erger, wat ongerijmder is, «zij zijn zoo onbeschaamd van de Kerk van dwaling en on- «wetendheid te willen overtuigen; de Kerk, die haren grond- «slag in JESUS CHRISTUS, onzen Heer, en hare bevestiging heeft «van den H. Geest, en ons overal zoo zeer door de Apostelen «en hunne opvolgers als de onfeilbare regel van Gods wil voor «de Christenen wordt aanbevolen. En nu zij moet hervormd «worden door hen, die vol van tallooze euvelen en vuile zon- «den haar ongeregtiglijk verlaten hebben, om onder den naam «van vroomheid en hervorming zulk eene droeve scheuring te «maken,.... nu hebben zij die voorgewende hervorming niet «aanbevolen door eenige heiligheid van leven, door gebeden «tot God, door vasten, kuischheid of gehoorzaamheid, maar «door laster, dronkenschap, ontucht en oproer, waarmeê zij «zich bezoedeld hebben. Zij hebben geene getuigenissen gehad «van godsvrucht, geene tempels aan de eer van God gewijd, «maar zij hebben de altaren, de kloosters en alle andere God «geheiligde gestichten afgebroken en verwoest. Zij hebben «ons geene mirakelen getoond, noch eenige dooden opgewekt, «maar hunne hervorming bezegeld en geteekend met het bloed «en den dood van tallooze dienaars Gods, priesters en kloos- «lingen. Hetgeen *zij* niet vreemd zullen vinden, die dit slag «van menschen kennen, daar ze van hunne jeugd af aan op- «gevoed zijn als verloren lieden in alle boosheid, overdaad en «schandelijke ontucht, zoodanig, dat op hen past wat men weleer «van de vergadering der zaamgezworenen zeide: Wie is de «vijand van godsvrucht of de apostaat,.... de leugenaar of

«ligtekooi, verleider der jeugd of ander soortgelijk slag van «menschen, die zich niet bij hen gevoegd en gerangschikt heb- «ben? In dier voege, dat het voor de oogen der menschen «duidelijk blijkt, dat zij door denzelfden geest worden geleid «en voortgedreven, als weleer de tirannen, de Heidenen, de «Arianen en diergelijke ketters, uit wier bron de onzen als uit «eene vuile fontein hunne wreedheid en fielterij hebben geput.»

Om deze harde woorden te staven, voert de schrijver aan hetgeen de oproerige en goddelooze ZISCA in *Boheme*, de wreede HENDRIK VIII in *Engeland* deed; wat de leerlingen van CALVYN en BEZA, de *Hugenooten*, in *Frankrijk* hebben uitgewerkt, hun opstand tegen het wettig gezag, hunne plunderingen en baldadigheden, hunne wreedheid en heiligschennerijen, hun moorden en branden en rooven, en roept dan weeklagend uit:

«O ongelukkig *Frankrijk*, weleer zoo edel en in overvloed, «wat heeft dat gespuis u gewelddadig mishandeld! ik zal hier «geene oude herinneringen ophalen; nog dagelijks bruischt het «bloed uit de wonden: en geen hand heeft ze tot nog toe «kunnen genezen!.... Denk eens na, bid ik u, wat uw lot zou «wezen, indien zij, die nog onder uw bedwang zijnde zoo wreed- «aardig en u en de uwen hebben mishandeld, eens uwe vol- «strekte meesters werden; zij, wier al te onmenschelijke en «zoo barbaarsche daden het niet mogelijk is te beschrijven «noch af te malen! Zoo zij al veinzende u van hunne liefde «tot vrede en rust kunnen overtuigen, zij, die slechts den «oorlog wenschen, zeker dan laat gij u bedriegen. Zij leven «en bestaan tot uwen ondergang en uwe beschaming, door «hunne huichelarij. Beeren temt men door zachtheid, maar geen «tijgers. Wacht u en neem een voorbeeld aan het ongeluk van «anderen, en zoo gij daardoor niet bewogen wordt, verwacht «dan eene ellendige slavernij, nog ongelukkiger dan die van «*Egypte.*»

Na hier met voorbeelden te hebben getoond, hoe weinig men het woord van afvalligen vertrouwen mag, vervolgt hij:

«Ik kom nu tot het volk van *Nederland*, bovenmate besmet »met de ketterij van CALVYN en BEZA, wier leerlingen men daar «*Geuzen* noemt, die in waarheid niet minder wreed zijn dan »de Hugenooten in *Frankrijk;* want gelijk de eenen, om in «hunne steden hunne dwaze en ijdele godsdienst te kunnen «uitoefenen, den allerchristelijksten koning in *Frankrijk* wreed «en oproerig hebben behandeld, zoo kwellen de anderen hun«nen eigen koning en natuurlijken vorst, den Katholieken koning «van *Spanje*. Onder schijn en voorwendsel van godsdienst en «hervorming hebben zij hunne sekten ingevoerd, een monster «met veel hoofden, verschillend van gevoelen, leer en waarheid; «en verder gaande, (want de ketterij is altoos bloeddorstig,) «hebben zij alles verwoest door verraad, te vuur en te zwaard..... «Hun plunderen, branden, rooven en moorden zullen de vol«gende platen en tafereelen aantoonen.»

Wij voeren die heden niet aan, maar laten slechts de woorden volgen, waarmede hij die bloed-tafereelen besluit: «nog «meer andere wreedheden zijn door deze tirannieke *Geuzen* in «de meeste provincien der *Nederlanden* gepleegd, en vooral in «*Holland*, *Zeeland*, *Vlaanderen*, *Brabant*, *Gelderland* en *Fries«land*. En zoo onverzadelijk was hun dorst naar onschuldig «bloed, dat in het jaar 1566, in de maand Julij, in eene ver«gadering te *St. Truye*, heimelijk door hen werd voorgesteld: «dat men in één nacht door al de zeventien provincien al de «geestelijke personen zoude vermoorden. Hetgeen onze goede «God door zijne goddelijke voorzienigheid hun niet heeft toe«gestaan, aan Wien alle eer en lof zij in alle eeuwigheid!»

In het vervolg der voorrede vermaant de schrijver, in eene kleine uitweiding, tot gehoorzaamheid aan het wettig gezag en herinnert, hoe de *Protestanten* te regt dien naam in plaats van *Geuzen* en *Hugenooten* hebben aangenomen, daar zij gewoonlijk juist het tegenovergestelde *protesteren* van hetgeen zij zeggen en doen. «Want ofschoon zij,» zoo gaat hij voort, «niet op«houden dagelijks enkel en alleen ter zake van de Katholieke

«godsdienst en godsvrucht weldenken de burgers in den kerker «te werpen, te verbannen, te berooven en in 't eind wreed- «aardig te mishandelen, *protesteren* zij niettemin, dat zij niemand «willen verdrukken ter oorzake van de godsdienst en gehoor- «zaamheid, die men aan de Katholieke Kerk verschuldigd is, «maar om de misdaad van gekwetste majesteit en het verachten «der wetten en bepalingen van het rijk.» En om hunne boos- heid te bedekken, merkt de voorrede verder op, maken zij wetten en bepalingen, die de Katholiek in geweten niet onder- houden *mag*, en wier overtreding dan de misdaad is van ge- kwetste majesteit. Ten bewijze worden dan een groot getal dier boosaardige strafbepalingen aangevoerd, waarvan wij er slechts eenige hier zullen overnemen.

In het jaar 1559 werden de tirannieke besluiten van HEN- DRIK VIII door ELISABETH van kracht verklaard, en alle geestelijke regtsmagten aan de kroon verbonden, met bevel aan alle geeste- lijke en wereldlijke personen in de dienst van Hare Majesteit, een eed te doen van den volgenden inhoud: Ik..... belijd en verklaar van harte en in geweten, dat de koningin de eenige regentesse is van dit rijk en alle andere provincien en landen, die onder haar beheer zijn, zoo in kerkelijke en geestelijke als in wereldlijke en tijdelijke zaken, zonder dat eenig vreemd vorst, prelaat, noch iemand anders, van welke waardigheid of gezag ook, daar eenige kerkelijke of geestelijke magt of beheer moge hebben of voor- wenden. En ik zie af van alle uiterlijke regtsmagt, van alle gezag, voorrang en andere magt, die ik van nu af aan afsta en nederleg. En ik beloof, van stonde af aan getrouw en gehoorzaam te zijn aan Hare Majesteit, hare erfgenamen en wettige opvolgers: ik zal uit al mijn vermogen verdedigen en beschermen alle en welke regtsmagt ook en alle voorregt, voorrang en gezag, die hare genoemde koninklijke Majesteit, hare erfgenamen en op- volgers betreffen, of aan de kroon van dit rijk gevoegd en ver- bonden zijn. Zoo helpe mij God en zijne H. Evangelien!

Een ieder die dezen eed zal weigeren, zal van zijne waardig-

heid beroofd, en heel zijn leven onbevoegd zijn om naar eenige waardigheid te staan, zoo hij gezegden eed niet aflegt.

Zoo iemand in woorden of geschriften de kerkelijke magt van eenig vorst of prelaat zal verdedigen, wordt hij voor de eerste maal met verbeurdverklaring van al zijne goederen gestraft; en zoo deze niet de waarde van 20 p. st. te boven gaan, zal hij behalve dat verlies één jaar in de gevangenis blijven. De tweede maal zal hij bij die verbeurdverklaring tot eene eeuwige gevangenis veroordeeld worden. Maar hervalt hij voor den derden keer in dezelfde fout, dan is het de misdaad van hoog verraad en hij moet den dood der verraders sterven.

Die de Sakramenten anders toedient dan door den Staat is voorgeschreven, ondergaat eene boete van 100 marken voor de koninklijke schatkist en 6 maanden gevangenis. Voor de tweede keer 400 marken en een jaar gevangenis, voor de derde maal eene levenslange kerkerstraf.

Wie op de feesten en zondagen niet in de gevestigde kerk komt, wordt iedere keer met eene boete van 12 penningen gestraft.

In 1563 werd de dood der verraders bepaald, voor wie ten tweeden male de oppermagt des Pausen verdedigen en genoemden eed zou weigeren.

In 1571, dat al wie eenige bul of eenig schrijven van *Rome*, met welk inzigt ook, zou hebben verkregen, voor elken keer zal beschouwd worden als een verrader, dien men moet ombrengen en berooven van al zijn goed, als schuldig aan de misdaad van gekwetste majesteit.

Insgelijks die in het rijk zou binnen brengen eenige *Agnus Dei*, kruis, beeld, koraal, of iets anders door den Paus gewijd, of door iemand van hem daartoe gevolmagtigd, en die zoo iets aan iemand heeft gegeven om te dragen of te gebruiken; dat beiden, die zoo iets heeft medegebragt of ontvangen, met dezelfde straf zullen getroffen worden, te weten: met verbeurdverklaring

van al hunne goederen en inkomsten en levenslange gevangenis.

In 1581 wordt hij, die iemand tot het Katholicisme bekeert, schuldig verklaard aan de misdaad van hoog verraad; en werd eene boete van 200 marken en één jaar gevangenis gesteld voor wie de Mis leest of zingt; en wie de Mis hoort, ondergaat eene boete van 100 marken en één jaar gevangenis.

Die boven de 16 jaren oud niet in de gevestigde kerkdienst komt, betaalt elke maand 20 p. st. En wie een schoolmeester onderhoudt, die niet tot de Staats-kerk behoort, betaalt elke maand 10 p. st.

In 1585 werd in het parlement van *Westminster* bepaald: dat allen, jesuiten, priesters, seminaristen, die in *Engeland* blijven of komen, *na veertig dagen*, als schuldig aan hoog verraad, zullen gehangen en gevierendeeld worden.

Wie hen na dien tijd helpt of onderhoudt, wordt met verbeurdverklaring en deo dood gestraft. Wie hun eenige ondersteuning of geld toezendt, beloopt verbeurdverklaring en levenslange gevangenis.

In 1587 werden vervallen verklaard aan de koningin twee derden van het grondbezit of de andere goederen van al degenen, die zouden weigeren in de gevestigde kerkdienst te komen.

Deze voorrede, in 1587 geschreven, kon van de nog drukkender besluiten der jaren 1593, 1605, 1609, 1670, 1688, 1700 en 1736—1757 niet gewagen. In 1688 beval men, dat den papisten eene verklaring tegen het papisme zou worden aangeboden; wildeo zij deze niet aannemen, dan volgde de straf niet slechts der verbeurdverklaring van goederen, maar toepassing *van al de straffen sedert* 1546 *tegen hen uitgevaardigd*. In 1700 loofde men 100 p. st. uit aan ieder, die een bisschop of een paapsch priester aanbragt, of hem vervolgde om de uitoefening van eenige geestelijke bediening. Eo in het verloop dier laatstgenoemde jaren werd ieder, die den voormelden eed weigerde, onbevoegd verklaard om de bescherming der wetten in te roepen, voogd te zijn over zijne kinderen, een legaat of

gift te ontvangen, nog van vele andere regten verstoken en daarenboven met eene geldboete van 100 p. st. gestraft.

Maar ook zonder deze bepalingen had de schrijver reden genoeg om aldus te vervolgen: «Gij hebt nu, Christelijke Lezer! «gezien, door welke wetten de Protestanten ligtelijk ons Katho«lieken van hoog verraad beschuldigen en alzoo boosaardig in «hunne strikken kunnen houden. Immers het is door de ge«noemde besluiten noodzakelijk, dat men óf ketter worde óf «overtreder der wetten. O, zoo onze voorvaderen, die zoo wel «hebben geleefd, eens opstonden, en zoo hun of aan alle Chris«tenen in 't gemeen die wetten werden voorgesteld, zouden zij «ze niet als barbaarsche wetten veroordeelen en aldus ten on«regte van hoog verraad en gekwetste majesteit worden be«schuldigd? Maar dat was juist het doel dier dwingelanden, «om eerst door gebrek aan onderrigt in de steden en door heel «het land het waarachtig woord van God uit te delgen; ver«volgens om de kerken te vernietigen, dezer goederen en in«komsten te rooven, de rijken te plunderen, de onschuld te «moorden, om eindelijk allen in 't verderf te storten, die aan «hunne wetten niet willen gehoorzamen. Ten dien einde hebben zij «van den beginne de Bisschoppen, Priesters, Monnikken en «alle andere Geestelijken tot den kerker veroordeeld; hen daar «van honger en onreinheid ellendig laten vergaan; of hen uit «vrees voor de folteringen het land doen uitvlugten, en zich «van de goederen, gronden, huizen en bezittingen der onge«lukkige bannelingen meester gemaakt,.... of hen doen vallen «onder hunne moordbijlen, of omkomen door het hang- en «worgkoord en andere geweldenarijen.»

Na een teeder woord van troost aan de getrouwe Katholieken, en eene korte vergelijking van de vervolgingen, door de Protestanten ons aangedaan, met die van NERO, DECIUS, DIOCLETIAAN, JULIAAN, GENSERIC, de *Hunnen*, ZISCA en andere wreedaards, verklaart de schrijver nog eens, in welken geest hij verlangt dat de geloovigen zijn boek zullen gebruiken. «Ik wensch

«dan,» zegt hij, «dat ieder geloovige bij het beschouwen dezer «tafereelen bewogen worde om God te loven voor de standvastig- «heid zijner martelaars, en om de goddeloosheid der afvalligen «en hunne *leer* te verfoeijen; en dat dezen, de schandelijkheid «hunner werken ziende, die wreedheid verafschuwen en tot het «waar geloof terugkeeren; ons niet hunne martelaren voorhou- «dende, die nimmer om de godsdienst, maar ter zake van godde- «loosheid veroordeeld zijn; niet om onschuld, maar om misdaad; «niet om de ware leer, maar om dwaling; niet om standvas- «tigheid, maar om halsstarrigheid, en dat naar de wetten, van «ouds door de keizers voorgeschreven. Het is eene algemeen «bekende uitspraak: dat niet de straf, maar de zaak het mar- «telaarschap maakt.»

En dan eindigt hij zijne treurige inleiding met dezen verkwikkenden wensch, waarmede inzender dezes, en ook zeker *de Katholiek*, zich op het innigst vereenigt:

«Onze Heer JESUS CHRISTUS, de waarachtige Bruidegom der «Katholieke Kerk, die om haar te heiligen zijn bloed heeft «willen storten, en om haar wijselijk te besturen zijnen «H. Geest heeft gezonden, gelieve kracht en standvastigheid «te geven aan de Katholieken; aan de afgevallenen de ware «godsdienst en wijsheid, en aan allen liefde en den eeuwigen «vrede.»

T. G.

DE ALGEMEENE SYNODALE COMMISSIE DER NEDERLANSCHE HERVORMDE KERK EN HET PLACET.

In eene «*Memorie van bedenkingen*» ten opzigte van sommige gedeelten van het wets-ontwerp betreffende «*de ondersteuning van behoeftigen,*» welke bovengenoemde commissie èn aan Z. M. den Koning èn aan H. M. de Staten-Generaal heeft «ingezonden en ter overweging aangeboden» staat onder anderen, het volgende, betrekkelijk de questie over het *Placet*, te lezen:

«Verre is het er van af, dat Adressanten zouden bedoelen, aan den Staat slechts eenigermate de regten te betwisten, welke zoowel door kerk- als staatsregt zijn erkend. Volgaarne en bij herhaling leggen zij de verklaring af, dat ze, met geheel de Nederlandsche Hervormde Kerk, een Majesteits-regt *circa* sacra erkennen en eerbiedigen. Volgens hunne meening komt het toe aan het staats-bestuur, om te bepalen, of, in hoeverre en op welke voorwaarden een Kerkelijk Genootschap in den Staat kan worden erkend, en deszelfs plegtigheden mag vieren. Zij houden er zich van overtuigd, dat aan geen staatsbestuur de kennisneming van kerkelijke inrigtingen mag worden ontzegd, dat elk Kerkgenootschap verpligt is zijne handelingen naar buiten aan het *Placet* of de sanctie te onderwerpen; maar dan ook, voor zoo verre het zich binnen de grenzen zijner bevoegdheid beperkt, bescherming zijner erkende regten tegen alle stoornis van de Regering mag verwachten.

. . . . . .

. . . . . .

Namens de Synodale commissie voornoemd,

A. VERWEY, BZ. *President.*

J. J. ROOZEBOOM, Secretaris.

Wij zullen niet releveren al het kwaadaardige, dat tegen de vrijheid der Katholieke kerk, met deze woorden is uitgesproken. Wat geest de Haagsche Synode bezielt, is uit een vroeger adres door haar, tijdens de discussiën over het Placet, bij de tweede Kamer ingezonden, overbekend. Wij doen slechts, met opzigt tot de aangehaalde woorden, de volgende vragen:

Is het natuurlijk of gezocht, dat, in eene «Memorie van bedenkingen», welke haar bestaan is verschuldigd aan een wetsontwerp betreffende «de ondersteuning van behoeftigen» de Synodale commissie *hare* theorie over het *Placet in het algemeen*, blootlegt en aandringt?

Bleef aan de commissie de bedoeling vreemd, om door dat

hors d'oeuvre de tweede Kamer *op nieuw* in het harnas te jagen tegen de Katholieken?

Welk is dat «Kerk en Staatsregt», waarvan de commissie gewag maakt?

Waarom spreekt zij van de *gedweeheid* en van den *eerbied*, waarmede zij met «*geheel de Nederlandsche Hervormde Kerk*» *volgaarne en bij herhaling* de verklaring aflegt, dat er een majesteits-regt *circa* sacra moet bestaan?

Waarom spreekt de commissie van *hare meening* en van *hare overtuiging* opzigters hetgeen den Staat toekomt betreffende de *erkenning* van een kerkelijk genootschap en de *kennisneming* van kerkelijke inrigtingen, zonder dat zij evenwel een Majesteits-regt *in* sacra erkent?

Hoe eindelijk — want waartoe zouden wij verder vragen — hoe eindelijk kwam de commissie er toe, om een geheel *stoffelijk* belang van protestantsche diakoniën aan het regt van *Placet* te willen onttrekken, terwijl de Regering het eischt; en, daarentegen, om aan de Regering «volgaarne en bij herhaling» te verklaren haar te willen prijs geven het *geestelijk* belang (der Katholieken?) door hare overtuiging uit te spreken, dat «*elk* kerkgenootschap *verpligt* is zijne handelingen naar buiten aan het Placet of de sanctie te onderwerpen?

EENE AANMERKING OP DE VOORLEZING
DOOR
PROFESSOR DES AMORIE VAN DER HOEVEN
over de spreuk:
EENHEID IN HET NOODIGE,
VRIJHEID IN HET TWIJFELACHTIGE,
IN ALLES DE LIEFDE.

Naar aanleiding van de bekende spreuk, die aan het hoofd van deze regelen staat, hield Prof. DES AMORIE VAN DER HOEVEN in de jongste «Groote Vergadering van de Leeraars en

Afgevaardigden der Remonstrantsche Broederschap» eene Voorlezing, met welke *de Katholiek* zijne lezers nader bekend hoopt te maken. Voor het tegenwoordige bepalen wij ons tot éene aanmerking. Zij kan voorloopig den geest doen kennen, die den Remonstrantschen Hoogleeraar bezielde bij het opstellen van zijne voorlezing. Het is nuttig daarop de aandacht van het beschaafde publiek te trekken; vooral sedert Prof. OPZOOMER, met opzigt tot de genoemde voorlezing, van DES AMORIE VAN DER HOEVEN schreef: «Eere zij hem toegebragt, «dat hij in dagen als de onzen, waarin de verdeeldheid der «verschillende partijen dagelijks toeneemt, en haar verderfe«lijken invloed tot zelfs in het bestuur der gemeene zaken, «tot in de vertegenwoordiging des lands vertoont, een on«derwerp koos, dat, hoe het ook beschouwd worde, tot «verdraagzaamheid en broedermin moet opwekken.»

Is dit zóó te verstaan: dat aan den Amsterdamschen Hoogleeraar eer is toe te brengen alléén wegens *de keuze* van zijn onderwerp, zonder dat men acht geve op de laakbare onverdraagzaamheid, die, jegens andersdenkenden, in de voorlezing zich lucht geeft, dan stemmen wij die lofspraak gereedelijk toe. Strekt echter die loftuiting zich uit ook over *de behandeling* van het *gekozen* onderwerp, en wordt *deze* als tot *verdraagzaamheid en broedermin* opwekkend geprezen, dan mogen wij den Utrechtschen Hoogleeraar zijn gevoelen laten, maar niet onze toestemming geven. Wij oordeelden anders en wij zijn bereid ons oordeel met bewijzen te staven. Die bewijzen ontleenen wij aan de *verklaring en ontwikkeling* van het derde gedeelte der spreuk: *in alles de liefde*. Dit alleen heeft waarde voor OPZOOMER. Des te gereeder zal hij ons het ten goede houden, dat wij in zijne lofspraak niet deelen, als wij het bewijzen kunnen, dat DES AMORIE VAN DER HOEVEN zich grovelijk aan de liefde — christelijke liefde of menschenmin, naar men het verkiest — heeft vergrepen.

Wij zullen niet spreken van de *animositeit*, waarmede de

Voorlezing èn orthodoxe Protestanten èn de Synode van *Dordrecht* èn eene zienswijze van Mr. J. VAN LENNEP èn de Katholieke Kerk ter sprake brengt. Misschien behoort dat mede tot het gebied der vrijheid, waarop de Remontrantsche Hoogleeraar leeft en zich beweegt. Misschien is het hem gegeven over anderen een bitter of bijtend woord uit te spreken, zonder dat de liefde er iets bij lijdt. — Wij bepalen ons tot het volgende:

«Er kunnen opregte Christenen bestaan, waarlijk Apos-«tolische Mannen, vol des geloofs en des heiligen Geestes, «die echter naar onze innige overtuiging hoogst verderfelijke «en aanstootelijke wanbegrippen koesteren. Verlangt gij voor-«beelden? Ik ontleen ze aan het onlangs uitgekomen werk «van den Franschen Kerkleeraar COQUEREL (1). Er heeft in «Frankrijk een Man geleefd, die aan de onfeilbaarheid van «den Paus geloofde, de Moedermaagd aanbad, op de ver-«diensten der Heiligen steunde. Naar onze Hervormde belijdenis «was hij verre van de waarheid afgeweken. Hij was een «voorbeeld van echt christelijke godsvrucht; de armen vonden «in hem een vriend en weldoener; aan zijne vijanden deed «hij wel; hij veroordeelde alle vervolging om het geloof; hij «heeft als een uitstekend Christen gewandeld in een tijd, «waarin het hoogst moeijelijk was zich als een navolger van «Christus te gedragen... Zijn naam was FENELON.»

Naast FÉNÉLON wordt OBERLIN, een Fransch predikant, geplaatst en geprezen — OBERLIN, «die het Pausselijk gezag als «een schennis van CHRISTUS hooge waardigheid verfoeide, die «een afschuw had van de godsdienstige vereering der heiligen, «en de aanbidding der Moedermaagd als gruwelijk bijgeloof «verwierp. Door eene verwonderenswaardige onafgebrokene «zelfopoffering, gedurende een halve eeuw, heeft hij eene «gansche gemeente, in het gebergte verscholen, aan onkunde, «zedeloosheid en ongodsdienstigheid ontrukt.... Naar de leer «der Roomsche Kerk was hij een grove ketter.»

(1) *Le Christianisme Expérimental.* Paris 1847. p. 214, *et suiv.*

In alles de liefde zegt DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Maar strookt het met de liefde als hij FENELON — een voorbeeld van *echt christelijke* godsvrucht, een vriend der armen en zijner vijanden, een uitstekend christen — als hij dienzelfden FENELON zoo schandelijk lastert, als in de aangehaalde woorden geschiedt? FENELON *aanbad de Moedermaagd!* dat verzekert DES AMORIE VAN DER HOEVEN. FENELON derhalve — de beminnenswaardige FENELON, de man van *echt christelijke* godsvrucht, een afgodendienaar! — gewis te verachtelijker, naarmate hij een hoogere plaats als leeraar bekleedde in de Katholieke Kerk, en die afgodendienst bij het schitterende licht van het Christendom pleegde. Maar waar is nu het bewijs voor die zware beschuldiging? Het staat nergens. En onmogelijk was het, dat bewijs te leveren. Waar zou het geput worpen? Uit de werken van FENELON? Hadde DES AMORIE VAN DER HOEVEN er vroeger kennis mede gemaakt, hij zou FENELON niet zóó hebben gelasterd. En wat kan hem verschoonen? Zijne onwetendheid? Maar ook voor den onwetende is het een heilig voorschrift: *In alles de liefde.* Nimmer kan onwetendheid, vooral geene strafbare onwetendheid, een grond wezen van verschooning voor eene liefdelooze verguizing van een alom geachten en vereerden naam. Eischt de liefde in het algemeen, dat gij behoedzaam zijt in het beschuldigen van uw medemensch, zij vordert gebiedend, dat gij niet, alleen op het weinig afdoend gezag van anderen, een alom vereerd en beroemd man beschuldigt, maar dat gij door zelfstandig en grondig onderzoek u vooraf overtuigt of het waarheid is wat uw zegsman van hem verzekert. Gij stelt u anders bloot aan het gevaar om te helpen in stand-houden en te bevorderen den laster, waarmede sectengeest of haat een man van eer zoo liefdeloos bezwalkte. Maar daaraan voldeed DES AMORIE VAN DER HOEVEN niet toen hij, op vreemd gezag, FENELON *een aanbidder* van de Moedermaagd noemde.

In alles de liefde zegt DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Maar

strookt het met de liefde, als men iemands leer of gevoelen zóó voorstelt, dat de onkundige er niet dan dwaasheid of CHRISTUS-verloochening in ziet, schoon hij er niets aanstootelijks in zou vinden, als de *geheele* waarheid ware gezegd? En DES AMORIE VAN DER HOEVEN heeft verzekerd, dat FENELON «aan de onfeilbaarheid van den Paus geloofde», hetgeen *waar* en *onwaar* is, naarmate het wordt verstaan. En wie der toehoorders of Protestantsche lezers, verstond het in een niet-aanstootelijken zin? Hij verzekert, dat FENELON «op de verdiensten der Heiligen steunde,» hetgeen voor Protestantsche ooren zoo veel zegt als: FENELON verloochende de verdiensten van CHRISTUS — gewis, een niet minder grove laster tegen den grooten Aartsbisschop van *Cambrai*, dan de hem toegedichte aanbidding der Moedermaagd.

In alles de liefde zegt DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Maar strookt het met de liefde als men jagt makende op *effect*, dit doet door antithesen, waarin het *voor* en *tegen* zoo sterk wordt gekleurd, dat er de waarheid onder lijdt, zoozeer dat daardoor zelfs een beroemd man wordt geschandvlekt? Beiden bestond de Amsterdamsche Hoogleeraar. Aan het effect der antithese offerde hij de waarheid op en schandvlekte daarbij FENELON. En hij deed dit terwijl hij sprak over *de liefde in alles*, terwijl hij die liefde aanprees aan allen!

In alles de liefde zegt DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Maar strookt het met de liefde als hij de Roomsche Kerk niet overeenkomstig de waarheid zóó voorstelt, als hield zij OBERLIN voor «een groven ketter» *omdat* hij «gedurende een halve «eeuw... eene gansche gemeente, in het gebergte verscholen, «aan onkunde, zedeloosheid en ongodsdienstigheid» ontrukte? En dan nog wel voor een *groven* ketter! Moest dit woord mede dienen, om hier — tegen over OBERLIN — die Roomsche Kerk in het verfoeijenswaardigste licht te vertoonen? Hadde zijn Hooggel. gezegd, dat de Roomsche Kerk, indien zij er toe geroepen wierd om over *de leer* van OBERLIN te

oordeelen, hem als dwaalleeraar een ketter zou genoemd hebben; dat zij overigens, wat hij goeds deed, in hem zou hebben geprezen — niet als het gevolg van zijne dwaalleer, maar als het uitvloeisel van de christelijke waarheid, die in hem, schoon met de dwaling vermengd, uit het Katholicisme, dat zijne Vaderen beleden, nog aanwezig was, dan zou hij waarheid en overeenkomstig het gebod der liefde hebben gesproken; dan zou hij met de daad hebben geleerd, wat zijn woord aan anderen voorhield.

Wij ontwikkelen niet verder onze aanmerking. Wij hebben genoeg gezegd om te mogen vragen of DES AMORIE VAN DER HOEVEN de man is, wien het voegde eene verklaring te beproeven van het woord: *in alles de liefde*; of hij de man is, die aan anderen mogt toeroepen: «laat ons beginnen met «allen twist te staken», tenzij hij onder dat *ons* aan zich zelven de eerste plaats hebbe toegedacht? Wij mogen vragen of hij, ook in betrekking tot de Roomsche Kerk en hare groote mannen, waarheid spreekt als hij zegt: «van sectengeest verklaar «ik mij volstrekt afkeerig»? Wij mogen eindelijk vragen of hij zelf behoort tot degenen, die «door rustig onderzoek en kalme «beoordeeling... tot de kennis der waarheid komen»? De beantwoording dezer vragen laten wij aan het Publiek. Wij voor ons hebben op nieuw door het lezen van DES AMORIE VAN DER HOEVEN's voorlezing ons overtuigd van deze waarheid: dat het gebrek aan liefde dikwerf dáár het grootste is, wáár het meest over de liefde wordt gesproken.

BOEK-AANKONDIGING.

De ware wijsheid, of beschouwingen welke zeer dienstig zijn om de vreeze Gods in te boezemen; geschikt voor alle dagen der week, waarbij eenige overdenkingen over de Biecht en over de Communie. Door den Eerw. Pater *Paulus Segneri*, van het Gezelschap van *Jesus*. Naar het Fransch. — Te Groningen, bij *R. G. J. Sladoot*. 1847. — Kerkelijk goedgekeurd. —

Het boekske, dat wij hier aankondigen en waarvan paulus segneri als de schrijver genoemd wordt (1), geeft ons aanleiding om onzen lezers met dien beroemden italiaanschen kansel-redenaar wat nader bekend te maken. Tot op den huidigen dag noemen hem de Italianen «il principe della italiana eloquenza.»

Paulus segneri — bijgenaamd *de oudere* om hem te onderscheiden van paulus segneri, die in het begin der achttiende eeuw zich in *Italië* eenen grooten naam verwierf door zijne predikingen — werd in 1624 te *Nettuno* geboren. Vroegtijdig trad hij in de orde der P.P. Jesuiten en onderscheidde zich daar zoowel door strenge beoefening der christelijke volmaaktheid als door uitstekende talenten. Door zijne overheid bestemd tot het predikambt legde hij, doordrongen van het gewigt der hem opgedragene taak, met de gansche borst er zich op toe om, met de noodige kennis uitgerust, als christelijk redenaar waardig te kunnen optreden. Hij ontmoette echter geene geringe hinderpalen in den tijd zelven, waarin hij leefde. Destijds was in *Italië* de kansel-welsprekendheid diep gezonken.

(1) Wij herinneren ons niet in de schriften van segneri een werkje onder dit opschrift te hebben aangetroffen; wel lazen wij vóór bijna tien jaren een boekje «*la vera sapienza*,» dat naar den inhoud met het aangekondigde overeenkomt, maar zoo wij ons niet vergissen, dit is van pinamonti niet van segneri afkomstig.

Valsch vernuft, dat door buitensporige antithesen, walgelijke spitsvindigheden, schijnbare of wezenlijke paradoxen, profane gebeurtenissen, belagchelijke anecdoten, gezochte en onnatuurlijke *concetti* en maar al te veelvuldige onvoegelijke beschouwingen poogde te schitteren, ontsierde alom den leerstoel der christelijke waarheid. De hooge ernst die aan de prediking van de christelijke geloofs- en zedeleer zoo onafscheidbaar moet verbonden zijn, had plaats gemaakt voor het bespottelijke «seicentismo» — het *non plus ultra* van wansmaak. Tegen dien stroom op te roeijen, scheen niet slechts aan ontelbare moeijelijkheden onderworpen, maar geheel onmogelijk te zijn. SEGNERI niettemin gevoelde maar al te diep het verderfelijke van dien toestand en hij wilde geene poging onbeproefd laten tot eene hervorming. Na zich door langdurige studieën te hebben voorbereid, beklom hij den kansel, verbande uit zijne leerredenen al wat strijdig kon geacht worden, met de waardigheid van de plaats, waarop hij stond; predikte christelijke waarheid; putte zijne bewijzen om haar aan te dringen uit de bronnen die het Christendom zelf hem aanwees en opende alzoo een nieuw tijdvak voor de italiaansche kansel-welsprekenheid. Zijn toeleg was niet om te schitteren, maar om zijne hoorders te overtuigen en beter te maken; hij wilde ze het kwaad, de zonde doen vlugten en vormen voor de deugd. Daarmede is evenwel in het minst niet gezegd, dat hij iets verwaarloosde van al hetgeen aan de waarheid, die hij verkondigde, eenen gerederen ingang bij zijne toehoorders kon bezorgen. Integendeel, hij maakte zeer veel werk van taal en stijl. Zijne taal is zoo zuiver, dat zelfs de moeijelijke *academici della crusca* velen zijner werken als *testo di lingua* in hun woordenboek opnamen. Zijn stijl is eveneens met de meeste zorgvuldigheid bewerkt. In zijne bewijs-voering erkent men den vlijtigen beoefenaar van CICERO. Hij houdt van geene verdeelingen der te behandelen stof, maar na zijne propositie te hebben aangekondigd, vangt hij onmiddelijk aan met het betoog. In het

betoog zelf rangschikt hij de bewijzen en verbindt ze onderling in diervoege, dat de bewijs-voering zelve steeds klimmende is, toeneemt in kracht en nadruk, al dringender den toehoorder nabij komt, hem meer en meer noopt om toe te stemmen, geen uitvlugt laat zij over, zoodat hij eindelijk genoodzaakt is zich verwonnen te verklaren en zich over te geven. Hierin is SEGNERI nog door niemand overtroffen. — Het moge bevreemden, dat met zoo vele voortreffelijke hoedanigheden, die hem eene waardige plaats bezorgden onder de eerste kanselredenaars van lateren tijd, hij niettemin onder zijne tijdgenooten een geringen bijval vond. De verklaring daarvan is te vinden deels in de ongunstige uiterlijke voordragt, welke, zegt men, hij nimmer kon te boven komen en waartoe niet weinig bijdroeg de doofheid, waarvan hij reeds in jeugdigen leeftijd de sporen in zich erkende en welke met den voortgang der jaren toenam; deels in de wansmaak van zijnen tijd. Maar de nakomelingschap heeft zijne verdiensten met opzigt tot de italiaansche kanselwelsprekenheid op prijs weten te stellen. De betere rigting, die, sedert hem, de gewijde redenaars in *Italië* volgden, bewijst het onweêrsprekelijk (1).

Wij keeren nog voor een oogenblik tot het werkje terug, waarvan wij den titel afschreven. Die titel maakt onze lezers met den inhoud volkomen bekend. Ter aanbeveling behoeven wij hier niet uit te weiden over de degelijkheid van dien inhoud. Jammer, dat de nederduitsche vertaling op eene fransche, niet op het oorspronkelijke italiaansch is bewerkt. Het kernachtige, dat de werken van SEGNERI zoo zeer kenmerkt, kan daarbij niet anders dan verloren hebben.

(1) Nadere berigten over P. PAULO SEGNERI kan men vinden in zijne biographie, te vinden in de uitgaaf zijner werken van *Pavia* 1720. — Mons. FABBRONI, *Vit. Italor. doctr. eccell. tom.* XV pag. 8. — TIRABOSCHI, *Storia della letteratura italiana, tom. VIII parte seconda, p.* 489 *Ediz. di Ven.* 1796.

LETTERLOOVER.

EEN KWART UURS VAN GODSVRUCHT.

Hégésippe moreau, die andere gilbert, die waarachtige dichter, van wien men in de nationale tribune gezegd heeft, dat hij op eene schandelijke wijze gestorven was!.... — voor *Frankrijk* namelijk, niet voor hem, — had de uiterste grenzen der goddeloosheid overschreden, en gelijk hij 't zelf ons zegt, en behalve dat genoeg door zijn dichtbundel toont, met de heiligste zaken gespot. Eens op een avond, te midden van de ijdele verstrooijingen zijns levens, ging hij eene verlatene kerk voorbij en trad er binnen. Hetgeen hij daar gevoelde, verhaalt hij ons zelf in een stukje, getiteld: *Un quart d'heure de dévotion;* een gedicht, dat men ten onregte voor enkel werk der verbeelding zou houden, daar het de levendig gevoelde uitdrukking is van een opregt hart in de natuurlijke taal van een groot dichter. Men moge oordeelen.

Eens doolde ik 's avonds rond en ging langs d' ouden tempel (1),
Die leêg stond op dat uur; ik overschreed den drempel,
Het woelig hart zoo moê van 't ijdel feestgeraas;
Daar bidden kon ik niet, en 'k zuchtte diep: helaas!....

Helaas! 'k was veertien jaar, van kinderlijke lippen
Liet ik van zelve de latijnsche klanken glippen,
Toen ik op 't feestgetij als witte koorleviet
Mijn bloemkorf met mijn hart voor God ten offer liet.

(1) Saint-Étienne du Mont. (Noot van hégésippe moreau.)

Maar sinds!.... op 't stroomgeweld der wereld weggedreven,
Heb ik haar feesten, haar profeten 't oor gegeven;
Ik sloeg met schriftgeleerde en wreeden farisee
Godslastring uit, en riep verwoed hun moordkreet meê.
Wanneer de bende, d' arm ontbloot, het kruis ging scheuren
Van 't ledig koepeldak, om 't in den vloed te sleuren,
Hun' God beschimpte en Hem dan steenigde op den grond:
Stond, knaap, ik bij hun kleed, zoo als eens Saulus stond.
Maar nu, — de twijfel prangt mijn ziel, en schier bezwijkend,
Is ze als de duive, die, langs 't zondvloedwater strijkend,
Aamechtig rondvliegt, en de olijf die redding biedt,
Helaas! de blijde olijf groent voor mijn oog nog niet.

«Mijn God, (is er een God,) genâ, doe mij gelooven!»

Ik sprak, en zwarter nacht kwam eensklaps 't licht verdooven,
Mijn haarlok golfde, en kil woei de eigen wind mij aan,
Die vromen Job weleer langs 't voorhoofd is gegaan.
Een winterstorm stak op die over 't kerkplein huilde,
En mijmrend voelde ik, hoe in 't harte een vonk nog schuilde
Van 't kinderlijk geloof, dat — reukwerk 't geen vervloog, —
Mij zelven onbekend, zich aan mijn blik onttoog.
Inmiddels stiet mijn knie, gebogen om te bidden,
Aan een vergeten boek, dat zwervend lag in 't midden
Van 't vloergesteent; en 'k hoorde alsof de stemme 't was
Die tot Gods kind'ren spreekt: «Neem gij en lees!» en 'k las;
En 'k las al huiverend die vier verheven zangen,
Wier dichter, met het floers eens vreemden naams omhangen,
Ook vierwerf zich verschuilt, en voor zijn zegelmerk
Den stempel van 't genie gedrukt heeft op zijn werk.
't Berouw greep me aan; ik was in zoet gevoel verzonken,
En 't heilig marmer heeft mijn tranenvloed gedronkeu.

Toen 'k opstond uit het stof met veel verligter geest,
Was 't in mijn vredig hart en 't was daar buiten feest:
Het westlijk vensterglas ontstak zijn frissche rozen,
Een tong van heilig vuur deed zacht mijn voorhoofd bloozen;

't Gebogen serafspaar, dat Gods nabijzijn voelt,
Aanbad nog vuriger op 't hooge leesgestoelt,
Terwijl het orgel voor onzigtbre hand ontwaakte,
En lang door 't stille schip een zoet gemurmel slaakte.....

Maar in een wereld, vol van ongeloof en smaad,
Viel 'k ras dien hemel uit; ras schudde mijn gelaat,
Met stof bedekt en bleek, dien waanzin in de winden,
En in 't nog vochtig oog liet ik een glimlach vinden.

Wij waren onder den pijnlijken indruk dezer laatste verzen gebleven, zegt AUG. NICOLAS in zijne *Études philosophiques sur le Christianisme*, toen wij onlangs in eene levensschets van HÉGÉSIPPE MOREAU, aan het hoofd zijner werken geplaatst, en door een zijner boezemvrienden, M. SAINTE-MARIE MARCOTTE gegeven, met een diep gevoel van onverwachte voldoening eene omstandigheid van zijnen dood hebben gelezen en herlezen, die het bittere der omstandigheden, waaronder zij wordt medegedeeld, heeft getemperd en vermoeden laat, dat het kwart uurs van godsvrucht niet zonder gevolg is geweest.

Zie hier de geheele plaats:

«Daar ik zelf ziek was en hem sedert eenige dagen in het «hospitaal niet was gaan bezoeken, stond hij op, ging een der «koudste ochtenden van December over de straat, klom drie «verdiepingen hoog, en viel op den drempel mijner deur bij- «kans in onmagt neêr. Was dat bezoek niet een laatst vaarwel? «Ik weet het niet, maar ik was als met blindheid geslagen; ik kon «niet gelooven, dat hij toen reeds moest sterven. *Acht dagen «later, zeide hij mij, dat hij dien nacht de laatste Sakramenten «ontvangen had.* Wij spraken zeer weinig, en toen ik hem ver- «liet: heb mijne zuster lief, zeide hij mij; ik omhelsde hem, en dat «was het al. Den volgenden dag, den 20 December 1838, kwam «een man van het hospitaal bij mij in, en berigtte mij, dat n°. 12 «zoo even overleden was.»

In hetzelfde jaar dan, welligt eenige dagen na het *kwart uurs van godsvrucht*, kwam de God, dien hij in zijn tempel had bezocht, hem wederkeerig op zijn bed van smarten bezoeken; en voor hem, gelijk voor GILBERT, werd deze heilige belofte bewaarheid: de Heer zal hem bijstaan op het bed zijner smarten, en in zijne krankte zult gij zijn leger zacht voor hem spreiden. *Dominus opem ferat super lectum doloris ejus; universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus.* Ps. XL: 4.

EINDE VAN HET TWAALFDE DEEL.